

ההתנחלות כזאת

ספטמבר 1982 • 284

מלחמת
"שלום הגליל":
מהלכים צבאיים
ומדיניים

מערכות

284, תשרי תשמ"ג

ספטמבר 1982

שנה מ"ד ל"מערכות"

ISBN 0464-2147

מלחמת "שלום הגליל": פרשת דרכים למעורבות הסורית 3-9
במשבר הלבנוני/סא"ל ראובן אבי-רן
במשך שבע שנים שימשה לבנון יעד מרכזי למדיניות המשטר
הסורי, אשר תוך דבקות ועקשנות שב וניסה לכוון בלבנון משטר
בחסותו. במהלך המלחמה ספגה סוריה מהלומות קשות אך אין
בדעתה לוותר על מאחיזה בלבנון.

23-10 תפיסת "דרך המאבק המזוין" של אש"ף במבחן
מלחמת "שלום הגליל"/ד"ר צבי לניר
התברר ההנחות של אש"ף כי ביכלתו לעכב את צה"ל
בהתקדמותו, וכי פעולה ישראלית נגד המחבלים תצית מלחמה
כוללת במזרח התיכון. לפיכך למבצע "שלום הגליל" יכולה להיות
השפעה מכרעת על תפיסת דרך "המאבק המזוין" של אש"ף.

48-24 מלחמת "שלום הגליל": המהלכים הצבאיים
העיקריים/סא"ל בני מם
תיאור המהלכים העיקריים של כוחות היבשה: היערכות הסורים
והמחבלים בלבנון; שלבי ההכנה של המלחמה; טיהור דרום
לבנון ממחבלים, הלחימה במערך הסורי והמערכה על חגורת
ההגנה החיצונית של ביירות.

מפקד ועורך ראשי:
אל"מ הלל בן-מאיר

העורך: סא"ל אורי דרומי

עורכי משנה:

רס"נ שמואל אבנרי
רס"נ רחל רוזינסקי
סרן יואב תדמור

עוזר מחקר: עמוס רגב
עיצוב גרפי: אשר אורון

מפות: סרן זיו בשן

55-49 "פרופיל נמוך": מדיניותה של ארה"ב
במשבר לבנון/ד"ר אהרן קליימן
בפרוץ מלחמת "שלום הגליל" שררה הבנה בסיסית בין ישראל
לארה"ב בדבר מטרות המלחמה. במהלך הקרבות שמרה ארה"ב
על "פרופיל נמוך" ונמנעה מלהתערב בסכסוך באורח אינטנסיבי.
אולם בינתיים השתנתה גישתה של ארה"ב לבלי הכר.

63-56 פשרה של שתיקה: ברית המועצות
ומלחמת "שלום הגליל"/ד"ר אמנון סלע
יוקרתה של ברה"מ נפגעה כתוצאה מעמידתה מנגד, ומהצלחתו
של צה"ל נגד דוקטרינה וציוד סובייטיים. תמיכת ארה"ב בישראל,
והקשיים הפוליטיים והלוגיסטיים הכרוכים בהתערבות ישירה
במערכה, גרמו לרוסים להשקיף בינתיים מן הצד.

צילום השער:
ביירות, ממעוף המטוס.
יחידת הצילום של חיל האוויר

69-64 המלחמה בלבנון והעולם הערבי:
סיכום ביניים/דן שיפטן
המלחמה בלבנון מצאה את העולם הערבי מפוצל, מפורד ואכול
חששות וחרדות. מדינות ערב שילמו לאש"ף מס שפתיים ונערכו
לנצל את מפתחו לצרכיהן השונים. המלחמה יכולה לחולל
תמורה שתשפיע על כל מדינות ערב ועל מאזן הכוחות באזור.

מערכות

בית החוצאה של
צבא הגנה לישראל
צוות המערכת: סא"ל מיכאל הירשפלד
יצחק טמיר
דן דולב

"מערכות חימוש": העורך רס"ר נסים נפתלי
"קשר ואלקטרוניקה": קצינת עריכה מ' שניר

75-70 משענת קנה רצוף: התפוררות צבא לבנון
והניסיונות לשקמו/סא"ל דני א.
צבאה של ארץ הארזים מיועד למלא תפקיד מפתח בכל ניסיון
לכוון ממשל מרכזי חזק, ולהשיב את הסדר על כנו. אולם הצבא
הלבנוני התפורר במהלך מלחמת האזרחים, והניסיונות לשקמו
נכשלו. חולשתו מסמלת את חולשת לבנון כולה.

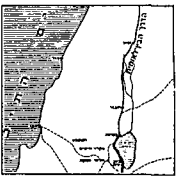

מחיר 15 שקלים (כולל מע"מ)
דמי מגוי לשנה: חיילים ועובדי מערכת הביטחון
75 שקלים, אזרחים 90 שקלים.

המערכת:

רח' האלוף א' מנדלר מס' 3
ת"א, הקריה ת"ד 7026
מיקוד 61070, טלפון 694343

80-76 הדרך הבינלאומית בבקעת הלבנון
ובצפון הארץ/ד"ר צבי אילן
בניגוד לדעה הרווחת טוען המחבר כי הדרך הבינלאומית - "דרך
הים" - עברה בבית שאן ובקעת הלבנון, ולא בגליל התחתון
ובגולן. זאת על-פי שרידים ארכיאולוגיים, סימני חציבה וסימוני
לאורך הדרך, ידיעות היסטוריות ושיקולים טופוגרפיים.

מחלקת המגויים:
משהבי"ט, רחוב דוד אלעזר 29,
הקריה ת"א, טלפון 212516 (03).
הודפס באמצעות משרד הביטחון/הוצאה לאור
בדפוס נייט בע"מ.

גֶּשֶׁם יוֹרֵד עַל פְּנֵי רֵעִי:
עַל פְּנֵי רֵעֵי הַחַיִּים, אֲשֶׁר
מִכֶּסֶם רְאִשֵׁיהֶם בְּשִׁמְיָהָ —
וְעַל פְּנֵי רֵעֵי הַמֵּתִים, אֲשֶׁר
אֵינָם מִכֶּסֶם עוֹד.

גֶּשֶׁם בְּשִׂדָּה קָרֵב
יְהוּדָה עֲמִיחֵי

מלחמת "שלום הגליל": פרשת דרכים למעורבות הסורית במשבר הלבנוני

סא"ל ראובן אבירין*

כחלק מישות סורית רחבה יותר, ובמצע הפוליטי הראשון שחיברו (1875) דובר בפירוש על מתן עצמאות לסוריה תוך אחדות סוריה ולבנון.

רעיון הקמת מדינה ערבית מאוחדת ב"סדר הפורה", שבה תיכלל גם לבנון, קדם עור וגידים בעת שלטונו קצר הימים של פיצל בן חסין בדמשק (1918 – 1920). לאחר התמוטטות האימפריה העות'מאנית, פיצל והלאומיים שסבבוהו תבעו את אחדות סוריה "בגבור לותיה הטבעיים" (הדומים לגבולות בלאד אל-שאם), ובמסגרת זאת נתפסה לבנון כחלקה המערבי של סוריה, כשם שפלסטין נתפסה כחלקה הדרומי.

ההסדרים הפוליטיים במזוה"ת, שגובשו על-ידי המעצמות בשנים 1918 – 1922 ביתרו את האימפריה העות'מאנית ליחידות מדיניות נפרדות, ובלבנון הקימו הצרפתים ב-1920 את "מדינת לבנון

הגדולה", שכללה את הר הלבנון הנוצרי בתוספת אזורים מוסלמיים שסופחו אליו (ביירות, טריפולי, צידון והבקאע). הסורים הלאומיים סירבו להשלים עם עצם קיומה של הישות הלבנונית הנפרדת, שבה ראו תוצר שרירותי של האימפריאליזם המערבי. הם שאפו להחזיר את לבנון לחיק המולדת הסורית, ושאיפה זאת נותרה בעינה גם לאחר קבלת עצמאותן של סוריה ולבנון. ביטויים לשאיפה זאת ניתן היה למצוא, בין השאר, בסירוב העיקש של סוריה לכונן קשרים דיפלומטיים עם לבנון, מחשש שהדבר יתפרש כהכרה בה, ומריבוי התבטאויות של אישים סוריים רבים (כולל הנשיא אסד עצמו) בדבר זיקתה ההיסטורית ה"מיוחדת" של לבנון לסוריה. כל זאת מעבר לסמאות המקובלות והשגורות על האחדות הערבית.

הגליל" מהווה פרשת דרכים וציון דרך, שממנו ננסה לבחון במבט לאחור את מעורבות סוריה במשבר.

רקע היסטורי ואידאולוגי על מנת להבין את עומק שאיפותיה של סוריה בלבנון ראוי לבחון בקצרה את הרקע ההיסטורי והאידאולוגי המזין

תמונותיהם של הנשואים סרקיס ואסאד על מחסום כבישים סורי בשועפאת

שאיפות אלו. בגיאוגרפיה ההיסטורית הערבית כלולות סוריה ולבנון כחבל ארץ המכונה "בלאד אל-שאם" התחום בהרי הטאורוס בצפון, חג'אז, מפרץ אילת וחצי האי סיני בדרום, הפרת והחידקל במזרח, והים-התיכון במערב. חבל ארץ זה היווה יחידה פוליטית נפרדת תחת שלטון בית אומיה (651 – 750), ומאו ועד תחילת המאה העשרים הוא נכלל באימפריות שמרכזיהן מחוץ לגבולותיו. ניסיון להעניק משמעות פוליטית מחודשת לבלאד אל-שאם נעשה במחצית השנייה של המאה ה-19 על-ידי קומץ צעירים נוצריים בביירות ובדמשק, אשר לאחר הטבח בנוצרים (1860) ראו את הפתרון לבעיית העדה הנוצרית בפטריוטיזם סורית חילונית המבוססת על לשון, תרבות, היסטוריה ונאמנות למולדת הסורית. לבנון נתפסה על ידם

מלחמת "שלום הגליל" מהווה פרשת דרכים לשבע שנות מעורבות סורית במשבר הלבנוני. מעורבות שתחילתה – תיווך בין המחנות היריבים בלבנון; המשכה – השתלטות צבאית על מרבית שטחה של לבנון; וסופה – התמודדות צבאית עם ישראל, תוך סיכון מאחזיה בלבנון, תוך ערעור הלגיטימיות של נוכחותה בה, ותוך חשש לירידת השקעותיה בארץ זו לטמיון.

במשך שבע השנים האחרונות שימשה לבנון יעד מרכזי למדיניות המשטר הסורי, אשר תוך דבקות ועקשנות שב וניסה לכפות על לבנון "סדר סורי" ולכונן בה משטר בחסותו. מגמות אלה ניזונו לא רק משיאיפות סיפוח היסטוריות, הקשורות בלאומיות הסורית, או מרצון לקדם את האינטרסים הסוריים בלבנון, אלא גם מתוך תפיסה

המדינית של משטר אסד שהניח, כי השתלטות על לבנון ועל ארגוני המחבלים שבה תשמש מנוף להקמת מרכז כובד סורי ב"סדר הפורה", אשר יוכל להתמודד ביתר הצלחה עם מצרים בזירה הבינערבית ועם ישראל במישור הסכסוך המזרח-תיכוני.

עתה שוב נלחם משטר אסד על שליטה בלבנון, על מקום בזירה הבינערבית, על עמידה מול ישראל, ואפשר גם מעבר לכך – על עצם קיומו. לבנון מהווה אפוא גורם מפתח להבנת תהליך שקיעתו של המשטר הסורי, ולקחייה של סוריה בארץ זו חייבים להיבחן בקפדנות בעיניים ישראליות. מבצע "שלום

* מוסמך אוניברסיטת תל-אביב בתחום המזרח-התיכון.

אסאד: אנו חוזרים ומדגישים את נוכחותנו מסיבות ביטחוניות בלבד ("אלת'ורה", עיראק, 23 ביוני 1982)

האינטרסים הסוריים בלבנון

השאיפה הסורית להטיל חסות על לבנון נובעת ממכלול האינטרסים החיוניים – צבאיים, מדיניים וכלכליים – שיש לסוריה בארץ זו. מההיבט של הסכסוך הישראלי-ערבי חתרה סוריה במשך שנים ארוכות לשנות את מעמדה של לבנון מ"חזית סיוע", שמעורבותה בסכסוך מצטמצמת לתחום המדיני-הסברתי ל"חזית עימות", הנוטלת חלק פעיל בסכסוך הסוריים הוטרדו ביותר מחולשתה הצבאית של לבנון, אשר בעת מלחמה צפנה לדעתם סיכון של איגוף חזית רמת הגולן ממערב דרך ה"פתח לנד" ובקעת הלבנון. הכנסת הכוחות הסוריים ללבנון נועדה לנטרל סיכון זה, להקשות על ישראל לפעול דרך לבנון, ולאצלה לרתק לחזית הלבנונית כוחות צבא.²

אינטרס חיוני נוסף של סוריה בלבנון הנו האינטרס הביטחוני. מטרת כל המשטרים הסוריים הנה בראש ובראשונה שמירה על עצם קיומם, ומניעת התגבשות אופוזיציונית נגדם. לפיכך התמקדה לא אחת תשומת לב דמשק כלפי לבנון, אשר באופן מסורתי שימשה, ועודנה משמשת, כמרכז קשר וחתרנות כלפי המשטרים השולטים בסוריה. סיבות רבות גרמו לכך: מקומה הגיאוגרפי של לבנון בשכנות לסוריה, המסורת של חופש פוליטי ומתן מקלט לגולים מדיניים, החירות היחסית של העיתונות הלבנונית, מעורבות מדינית ערבית בפוליטיקה הלבנונית והאוריינטציה הפרו-מערבית של לבנון, שהקלה על פעילות גורמי ביון מערביים בארץ זו. כל אלו נתפסו על-ידי סוריה כסיכון, ועל

רקע זה חתרה להטיל פיקוח על התגבשות אופוזיציונית בארץ זו. לסוריה, שראתה עצמה באופן מסורתי כ"נושאת הדגל" של הבעיה הפלסטינית, היה עניין מובהק לכפות את חסותה על ארגוני המחבלים בלבנון, בעיקר לאחר סילוקם מירדן והפיכת לבנון לארץ היחידה שבה הם נהנים מחופש פעולה צבאי, מדיני והסברתי. כן ראו הסוריים במחבלים מכשיר מרכזי להעמקת השפעתם בלבנון. ואכן, סוריה שימשה בלם מרכזי לניסיונות הממשל הלבנוני לדחות את תהליך התבססות המחבלים בלבנון ולהטיל מגבלות על חופש פעולתם בה בשנים 1968 – 1973.

במישור הכלכלי קיימים ניגודי אינטרסים בולטים בין סוריה, בעלת המשטר הסוציאליסטי והכלכלה המתוכננת ללבנון הליברלית, שכלכלתה מבוססת על היזמה הפרטית. סוריה מעוניינת להטיל מיסי מגן על הייבוא מלבנון ועל סחר הטרוניט העובר דרכה, בעוד שלבנון מעוניינת בסחר חופשי. לאדיקיה הנו הנמל המתחרה לנמל ביירות. בין סוריה ללבנון התגלו גם חילוקי דעות בעניין ניצול מי העאצי (האורונטוס). המהווה מקור מים חשוב לשתיהן. ניסיונות לגשר על ניגודים אלו עלו בתוהו, ובנצלה את כוחה העדיף כפתה סוריה לא אחת את עמדתה על המדינה הלבנונית.

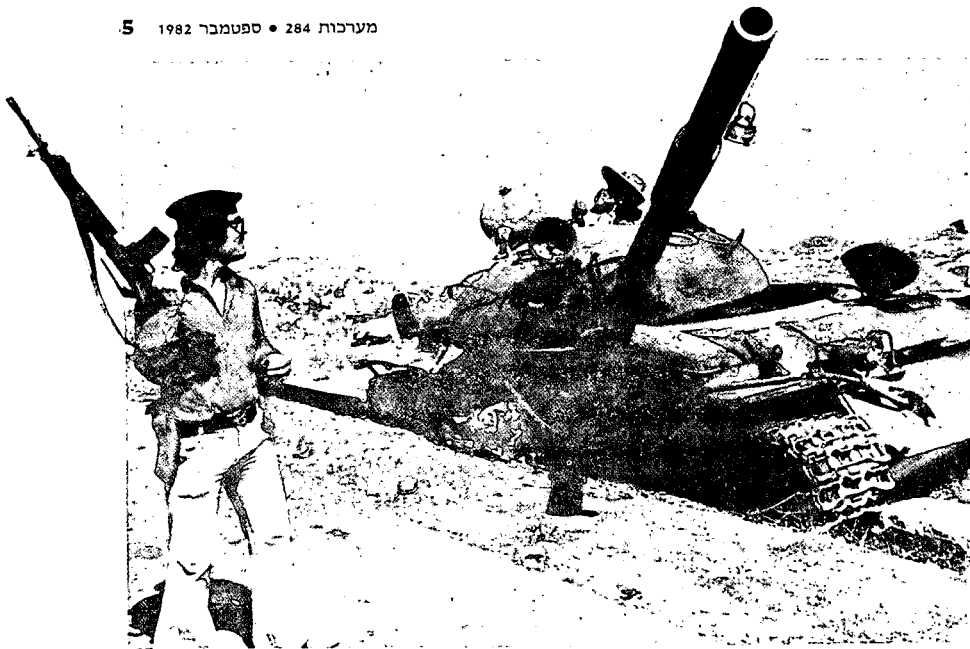
למרות הצירוף של שאיפות סיפוח ואינטרסים סוריים חיוניים לא ניסתה סוריה במשך שלושים השנה שקדמו למלחמת האזרחים להשתלט על לבנון. ארבעה גורמים מרכזיים בלמו את סוריה

מלעשות זאת: חולשתה הפנימית, כושר חיותו של המשטר הלבנוני הישן, החסות המערבית וההרתעה הישראלית. במחצית הראשונה של שנות השבעים התערערה מערכת בלמים זו. בסוריה התגבש לראשונה מאז קבלת עצמאותה משטר יציב ואפקטיבי בהנהגת אסד. באותה עת חל ערעור בליכודה של המדינה הלבנונית וביציבותה עקב שורת תהליכים. עם אלה ניתן למנות: גידול האוכלוסייה המוסלמית ועליית ציפוי-תיה, התבססות המחבלים, תחושת העצמה של השמאל ואזלת ידו של הממשל המרכזי. במידת האפקטיביות של החסות המערבית ושל גורם ההרתעה הישראלי חל כרסום לאחר מלחמת "יום הכיפורים". כל אלו יצרו מצב חדש, שהכי שיר את הקרקע למעורבות הסורית בלבנון. מלחמת האזרחים סיפקה לסוריה את ההזדמנות והעילה לעשות זאת.

המעורבות הסורית בלבנון לשלביה

מאז תחילת מלחמת האזרחים ועד מבצע "שלום הגליל" ניתן להבחין בארבעה שלבים עיקריים במעורבות הסורית בלבנון:

- 1975 – 1976 – ההשתלטות הסורית על לבנון בעת מלחמת האזרחים.
- 1977 – 1978 – הכיבוש הסורית בהפיכת עצמה צבאית לנכסים פוליטיים.
- 1979 – 1980 – העתקת תשומת הלב הסורית מהזירה הלבנונית לסכסוך המזרח-תיכוני.
- 1981 – 1982 – הדרך ל"שלום הגליל".

טנק סורי שנפגע ממוקש, שהונח על-ידי המחבלים — יוני 1976

להלן נסקור בקצרה שלבים אלה.

1975 — 1976: ההשתלטות הסורית על לבנון בעת מלחמת האזרחים
ההשתלטות הסורית על לבנון בעת מלחמת האזרחים לא נעשתה על-ידי מהלך בודד ופתאומי, אלא התגלגלה, כדרכו של אסד, בהדרגה ובאיטיות. ניתן להבחין בה בשלושה שלבים עיקריים: מאמץ תיווך (אפריל — דצמבר 1975), מעורבות צבאית מוגבלת (ינואר — מאי 1976), ופלישה ללבנון (יוני — אוקטובר 1976).

בשלב הראשון (אפריל — דצמבר 1975) חתרה המדיניות הסורית להרגעת המשבר בלבנון באמצעות מאמצי תיווך מדיניים, ולשמירת המשטר הלבנוני המסורתי. אסד הפרגמטי העדיף משטר זה דווקא בשל חולשתו הבסיסית, ומשבריו התכופים נתפסו על-ידו כמנוף יעיל להגברת השפעתה של סוריה בלבנון. לעומת זאת משטר שמאלני מהפכני, הנהנה מתמיכת המחבלים, מורכב ממפלגות שחלקן עוינות לסוריה ומופע-לות על-ידי יריבותיה הערביות, והמונהג על-ידי אישיות תקיפה ככמאל ג'ונבלט — משטר שכזה עלול היה להחליש את ההשפעה הסורית בלבנון, לחזק את חופש הפעולה של אש"ף מול סוריה, לגרור את סוריה לעימות צבאי עם ישראל בעיתוי בלתי הולם, ואף להוות סיכון למשטר אסד.

בצד זאת עשו הסורים מאמץ שלא להביא לקרע בינם לבין המחבלים, בעלי הברית של השמאל הלבנוני. הדבר יצר פרדוכס במדיניות הסורית בלבנון: מחד גיסא פעלו הסורים במישור הפוליטי למציאת פתרון למשבר, מאידך גיסא הם הזרימו למחבלים כמויות ניכרות של נשק ותחמושת, שחלקם הגיעו לידי השמאל וסייעו דווקא להחרפת המשבר.

כבר בשלב זה החל השמאל הלבנוני, ומנהיגו כמאל ג'ונבלט, להתבלט כיריב המרכזי של המדיניות הסורית בלבנון. שכן השמאל סירב לקבל פתרונות פשרה אלא חתר למגר את המשטר הלבנוני הישן באמצעות הכרעה צבאית ולהקים על חורבותיו משטר חדש, סוציאליסטי, "ערבי", אל-עדותי. עמדתו זאת בצד עיק-שותו של הצד הנוצרי הביאו להחרפת המשבר ולכישלון המדיניות הסורית.

השלב השני של המעורבות הסורית (ינואר — מאי 1976) התאפיין במעבר למעורבות מדינית ישירה ולהתערבות צבאית מוגבלת בהיקפה. התפנית במדי-ניות הסורית באה בעקבות התפתחויות

דרמטיות במשבר הלבנוני ובמזה"ת כולו: **בלבנון** הסתמנה בינואר החרפה במלחמת האזרחים, משפתחו "המילי-ציות" הנוצריות ביזמה התקפית נגד מחנות פליטים, ששלטו על מבואותיה הצפוניים והמזרחיים של ביירות. השמאל והמחבלים הטילו, בתגובה, מצור על יישובים נוצריים בבקאע ובצפון, ואף עלה בידם לכבוש כמה עיירות נוצריות מדרום לביירות (כולל דאמור וסעדיאת, שבה נמצא ארמונו של כמיל שמעון).

במישור הסכסוך המזרח-תיכוני הסתלקה סוריה בעקבות הסדר הביניים בסיני (ספטמבר 1975) ממדיניות השלבים האמריקנית, ואימצה לעצמה אסטרטגיה חדשה — בידוד מצרים בעולם הערבי ויצירת מוקד כוח בהנהגתה, אשר יכלול את ירדן, אש"ף ולבנון. מידת הצלחתו של הטיפול במשבר הלבנוני נתפסה על-ידי סוריה — ועל-ידי העולם הערבי, ארה"ב וישראל — כאבן כוחן למידת הצלחתה של אסטרטגיה זאת וליומרות הסוריות שמאחוריה.

בתחום המדיני גיבשו הסורים בשלב זה תכנית משלהם לפתרון המשבר הלב-נוני, אשר מצאה ביטוי ב"מסמך התחוקתי" שפורסם ב-14 בפברואר 1976 על-ידי סולימן פרנג'יה. מסמך פשרה זה הותיר בעינה את החלוקה המסורתית של המשרות הבכירות בלבנון, אולם יחד עם זאת ענה על מקצת מהדרישות של המור-סלמים. (שופר ייצוגם בפרלמנט, הורחבו במקצת סמכויות ראשי-הממשלה המר-סלמי על חשבון הנשיא הנוצרי, הודגשה "ערביות" ללבנון.) במקביל הושג הסכם בין

הממשל הלבנוני למחבלים בערבות סורית, בדבר יישוב ההסכמים שבין לבנון למחבלים ("הסכם קהיר" — 1969, ו"הסכם מלקאר" — 1973). המחבלים והשמאל דחו ההסכמים אלו ודחפו את הסורים למעורבות צבאית ישירה, מוגבלת בהיקפה, שמטרתה הייתה להפ-עיל לחצים על הקואליציה הפלסטינית-שמאלנית. במרס 1976 החדירו הסורים גדודי קומנדו סדירים למוקדי הלחימה, ובאפריל קידמו חטיבה משורינית לגבול הסורי-לבנוני.

באביב 1976 הלך אפוא והחריף הקונפ-ליקט שבין סוריה לפלסטינים, בעלי הברית הותיקים בעולם הערבי. קונפליקט זה, הגם שהתעורר בשל אירועי לבנון, היה ביסודו פועל יוצא מהניגוד הבסיסי שבין שאיפת סוריה להכניס את המחנה הפלסטיני תחת חסותה, לבין מגמת אש"ף לשמור על חופש פעולה מרבי מול מדינות ערב, וסוריה במרכזן. המחבלים בלבנון מצאו עצמם מזדהים עם מטרת השמאל הלבנוני, ולוחמים להכרעה מלאה של המחנה הנוצרי ולהקמת משטר לבנוני מהפכני חופשי מכל חסות סורית או ערבית.

מול הטיעון שהשמיע "אבו איאד" עוזרו של ערפאת, כי "הדרך לירושלים עוברת בעינטורה, ובעיון סימאן, ובג'ונייה עצמה"³ השיב אסד בנאומו ביולי 1976: "אינני מסוגל להבין מהו הקשר בין לחימת הפלסטינים במרומי הר הלבנון לבין שחרור פלסטין, שכן הפלסטינים הנלחמים במרומי הר הלבנון אינם נלח-מים, כמובן, למען פלסטין. זה הרוצה

"כוחות ההרתעה" הסוריים התפרסו על פני מרבית שטחה של לבנון, הופסקה מלחמת האזרחים, "הנשק הכבד" פורק (לפחות להלכה) מהצדדים היריבים, והחיים החלו לשוב למסלולם התקין. בשלב זה נמנעו הסורים מלפגוע במוקדי הכוח החזקים בלבנון (נוצרים, מחבלים), והסתפקו בדיכוי השמאל – "החולייה החלשה" – בכלל זאת רצח מנהיגו כמאל ג'זבלט ב-16 במרס 1977.

אולם בבואם "לטפל" במחבלים, עם ביצוע השלב השני של החלטות ריאד, נתקלו הסורים בקשיים. המחבלים – כדרכם – שבו והתחמקו מביצוע ההסכם, והציבו בכך פרובלמטיקה קשה בפני סוריה. שכן מול המגמה להחליש את המחבלים כתנאי ל"סדר הסורי" בלבנון, היה למשטר הסורי עניין מובהק לאחות את הקרע עם אש"ף, בשל ביקורת מבית (המלחמה נגד המחבלים עוררה ביקורת נוקבת בסוריה!), ובשל הזדקק קותם לשיתוף פעולה עמו בזירה הבינערי-בית ובמסגרת חידוש הטיפול בסכסוך המזרח-תיכוני. מעבר לכך, יכולתה של סוריה לכפות את ההסכם על המחבלים הייתה ממילא מוגבלת בשל עמדת ישראל, אשר מנעה מהצבא הסורי לרדת דרומה מה"קו האדום", אל מרחב השליטה של המחבלים. בכך נוצר עוד אחד מהפרדוקסים בלבנון, כפי שביטא זאת יצחק רבין: "אזור דרום לבנון הפך למקלטם של המחבלים, והם נסו אליו מאימת הצבא הסורי... עוד אחד מהמצב-בים האבסורדיים במזרח-התיכון: שונאי נפשה של ישראל, המחבלים, מצאו מחסה תחת המטרייה הישראלית, שהר תיעה את הסורים."⁶

בנסיבות אלו הותנה ביצוע "הסכם קהיר" ונספחיו ב"רצונם הטוב" של המחבלים, ולסורים לא הייתה יכולת – ואף לא רצון – לכפות עליהם בכוח את יישום ההסכמים. "הסכמי שתורה" (יולי 1977) הפכו על רקע זה לפיקציה גמורה – "הנשק הכבד" לא הוצא ממחנות הפליטים; לא נמצא צבא לבנוני שייכנס למחנות; ובעוד שבצפון היה הפיקוח נתון בידי הסורים, שעמם הגיעו הפלסטינים להבנה מוקדמת, לא היה בדרום לבנון שום כוח שיפקח על ההסכם.

לכישלון הסורי בכפיית ההסכמים שבין לבנון לפלסטינים היו השלכות חשר-בות בשני תחומים: בדרום לבנון הביא הדבר להתבססות צבאית ומדינית של המחבלים, אשר הובילה ל"מבצע ליטני" (מרס 1978), ללא תגובה סורית צבאית ישירה נגד צה"ל. בצפון שימש הדבר

ב. התשת המחבלים והשמאל 9) יוני – 27 ספטמבר): הסורים הפסיקו זמנית את מתקפתם הצבאית הכוללת, ועברו לטקטיקה של "ריכוך" המחבלים והשמאל על-ידי לחצים מדיניים מלווים בפעולות צבאיות מוגבלות. טקטיקה זאת הניבה שלושה הסכמים בין סוריה למחבלים, שאף אחד לא בוצע הלכה למעשה על-ידי שני הצדדים.

ג. "מתקפת ההר" (28 ספטמבר – 17 אוקטובר): לאחר התשת המחבלים והשמאל הנחיתו עליהם הסורים מכה צבאית מכרעת. הצבא הסורי השתלט על מאחזיהם במרכז הר הלבנון ובדרומו, וכרו חות סוריים תפסו עמדות בפאתי צידון וביירות. ההצלחה הצבאית העמידה את הסורים בעמדת כוח לקראת ועידת הפסגה בריאד (16 – 18 באוקטובר 1976), אשר סימנה את תום מלחמת האזרחים.

1977 – 1978: הכישלון הסורי בהפיכת עצמה צבאית לנכסים פוליטיים

ב-16 – 18 באוקטובר 1976 התכנסה בריאד ועידת פסגה ערבית מצומצמת בהשתתפות נשיאי מצרים וסוריה, מלך סעודיה, אמיר כוויית, נשיא לבנון ומנהיג אש"ף. הוועידה החליטה על הפסקת אש בלבנון, ועל הקמת "כוח הרתעה ערבי" (שבו נועדו הסורים להוות גורם דומיננטי) אשר יוכפף לנשיא לבנון. משימת הכוח הייתה כפולה: בשלב הראשון לפקח על סיום מלחמת האזרחים, הפסקת הלחימה, פינוי עמדות, מתרסים ומחסור מים, הפעלת מוסדות הממשל הלבנוני והפסקת מלחמת התעמולה. בשלב השני נועד "כוח ההרתעה" לפקח על יישום ההסכמים בין לבנון למחבלים "כרוחם וכלשונם", תוך הקפדה על כיבוד ריבונות לבנון על-ידי אש"ף, הוצאת הנשק והתחר-מושת ממחנות הפליטים ונסיגת המחבלים לים מעמדותיהם שבהר הלבנון.

לסורים נקרתה אפוא שעת כושר לכפות "סדר סורי" בלבנון על בסיס העקרונות שהתגבשו בעת מלחמת האזרחים: החלשת מוקדי הכוח המקומיים, פתרון בעיית יחסי לבנון והפלסטינים על בסיס "הסכם קהיר", ביצוע רפורמות פנים-לבנוניות ברוח "המסמך התחוקתי", והקמת ממשל לבנוני מרכזי עושה דברה של סוריה. אולם מימוש עקרונות אלו נתקל בקשיים, והמדיניות הסורית בלבנון נחלה כישלונות צורבים על אף עמדת הזינוק הנוחה, שבה נמצאה סוריה.

השלב הראשון של יישום החלטות ריאד הסתיים ללא קשיים מיוחדים:

לשחרר את ג'זניה וטריפולי אינו רוצה לשחרר את פלסטין, אפילו אם הוא טוען כך... זיכרו אחים את הדברים שנאמרו ב-1970 בירדן... פלסטין תשוחרר דרך עמאן. דבר זה נשנה עתה בלבנון.⁴

עם המעבר למעורבות צבאית מוגבלת הפך האילוץ הישראלי להיות גורם מפתח בשיקולי הצמרת הסורית. נטרולו של אילוץ זה נעשה על-ידי הסורים בהדרגה, על-ידי מדיניות זהירה ומחושבת שהת-בססה על ארבעה יסודות:

א. ההבנה שהושגה בין סוריה למחנה הנוצרי (לעומת הקרע בינה לבין המחבלים והשמאל) הקשתה על ישראל להתנגד למעורבות הסורית, שנתפסה כמכוונת לסייע למחנה הנוצרי, שעמד אז בפני סכנת הכחדה.

ב. השגת תמיכתה של ארה"ב, אשר ראתה את מדיניות סוריה בלבנון כ"קוני-טרוקטיבית". מיסודה. מעבר לכך העריכה ארה"ב את סוריה כצד פוטנציאלי להסדר שלום כולל, וקיוותה כי תמיכתה בה תוליך בעתיד להשתלבותה במשא ומתן מדיני.

ג. הכרה דהיפקטו באינטרס הישראלי בדרום לבנון במהלך ההידברות העקיפה שבין סוריה לישראל באמצעות ארה"ב באביב 1976. הסורים הכירו ב"קו האדום" הישראלי,⁵ שמדרום לו נאסרה כניסת כוחות סוריים, ומשמעות הדבר הייתה – חלוקה דהיפקטו של שטחי השפעה בלבנון.

ד. ההדרגתיות בתהליך המעורבות הצבאית, שהקשתה גם היא על ישראל (בניגוד, לדוגמה, למהלך הספקטקולרי הסורי בירדן בספטמבר 1970).

כל אלה הכשירו את הקרקע לשלב השלישי של המעורבות: הפלישה הסורית ללבנון ביוני 1976. העילה להכנסת הכוחות הסוריים הייתה יזמתם של המחבלים והשמאל בהר הלבנון (בחודש מאי), אשר מוטטה סופית את המדיניות הסורית בלבנון. הסורים הטילו למערכה כוחות צבא מאסיביים, שבמרכזם הדיביזיה המשוריינת השלישית, במטרה להשתלט במהירות על מוקדי השליטה בלבנון (ביירות, צידון, טריפולי) ולכפות על לבנון בכוח הזרוע "הסדר סורי".

במתקפה הסורית בקיץ 1976 ניתן להבחין בשלושה שלבים עיקריים:

א. מתקפת הבזק (1 – 9 יוני): הסורים נכשלו בניסיונם להשתלט על שטחי המפתח בלבנון. כוחות הצבא הסורי נבלמו על-ידי המחבלים והשמאל במבוי-אית, ביירות, צידון וטריפולי, ולא הצליחו לכבוש אף אחת מערים אלו.

נגד מצרים, אשר הובילה להתפייסות קצרת ימים בין משטרי הבעת' בסוריה ובעיראק (אוקטובר 1978) ולוועידת בגדד (נובמבר 1978). חולשתה של סוריה הביאה לעליית עיראק כגורם מרכזי בקואליציה אנטי סאדאתית שהתגבשה בבגדד, ולירידת דמשק למקום משני בחשיבותו.

כישלונות סוריה בלבנון הזינו במידה רבה את הפעילות האופוזיציונית הנמרצת של "האחים המוסלמים" בצפון סוריה. עם התרחבותה של פעילות זאת בצפון סוריה, נאלץ אסד (במרס 1980) לדלל את כוחותיו בלב-נון, לרכז את הכוחות שנותרו בה מחוץ לערים ולמרכזי האוכלוסייה, ולהעביר משימות שיטור ושמירת ביטחון לידי הצבא הלבנוני וליחידות "צבא השחרור הפלסטיני". כוחות צבא ניכרים בסדר גדול דיביו-יוני רוכזו על-ידי אסד לריסון מוקדי תסיסה ומרי בצפון סוריה ולדיכוי "האחים המוסלמיים" שם. נוסף לכך העתיק אסד כוחות צבא לגבול הירדני (סוף 1980 ראשית 1981) כאמצעי לחץ על חוסין להפסיק את תמיכתו באופוזיציה הסורית. על רקע בעיותיו אלו של משטר אסד, נכנסה המדינה הסורית בלבנון בשנים 1979-1980 למבוי סתום.

1981-1982:

הדרך ל"שלום הגליל"

השנים 1981-1982 עמדו בסימן פירוק הברית הטקטית עם עיראק, החלשת המאבק האנטי סאדאתי של סוריה, והעתקה מחדשת של תשומת

חשי, בסוריה גברה הביקורת על מדיניות אסד בלבנון, מעמדה הבינערבי של סוריה נחלש, וגבר חופש הפעולה של מצרים כלפי ישראל.

1979-1980: העתקת תשומת הלב הסורית מהזירה הלבנונית לסכסוך המזרח-תיכוני

השנים 1979-1980 התאפיינו ב"הורדת פרופיל" של ההתעסקות הסורית במשבר הלבנוני ובהעתקת מרכז תשומת הלב הסורית לסכסוך המזרח-תיכוני ולבעיות

טנק T-54 סורי מכוח המשלוח הערבי בחזית קולנוע "ריבולי" בלב ביירות. אוקטובר 1976

הפנים של סוריה. בלבנון הקפידו הסורים לשמור על רגיעה ולהימנע מעימות עם גורמי הכוח השונים. חולשתה של סוריה ושקיעתה ב"ביצה הלבנונית" חיזקה את סאדאת, והרחיבה את כושר התמרון שלו בזירה הבינערבית וכלפי ישראל. ב-1977-8, השנה שבה התנהל המאבק בין סוריה למחנה הנוצרי, ביקר הנשיא המצרי בירושלים, ובעקבות זאת התנהל המשא ומתן הישראלי-מצרי - אמריקני שהניב את הסכמי "קמפ-דייוויד" והסכם השלום. רק בתום העימות המזוין בין סוריה לנוצרים, כשלושה שבועות לאחר ועידת "קמפ-דייוויד", החלה התארגנות ערבית נמרצת

קטליטור להתערערות ההבנה שהתגבשה בין סוריה למחנה הנוצרי בעת מלחמת האזרחים. ההתפייסות בין סוריה לפלסטינים יצרה אכזבה בקרב הנוצרים, שתמיכתם במעורבות הסורית בלבנון הושתתה על ההנחה המוטעית, כי ניתן יהיה להטיל על המחבלים מרות באמצעות סוריה. נוסף לכך, ככל שהלכה והתמשכה שהותו של הצבא הסורי בלבנון, כן התערערה מערכת היחסים בינו לבין האוכלוסייה המקומית, אשר פיתחה כל-פיו בהדרגה, רגשי ניכור ואף שנאה.

התסכול במחנה הנוצרי חיזק בתוכו זרם דיקלי אנטי סורי במהותו, בהנהגת בשיר ג'ומייל, בנו הצעיר של מנהיג "הפלנגות". אליו הצטרף לקראת סוף 1977 כמיל שמעון, מנהיג "החזית הלבנונית" (מוסד העל של המחנה הנוצרי). הללו החליטו על מדיניות חדשה של עימות עם הסורים, במטרה לשחרר את לבנון מהאפטרופסות הסוריות. הפעילות האלימה של "המיליציות" הנוצריות - כך קיוו - תציג את צבא סוריה כ"צבא כיבוש", שאין ביכולתו לשמור על הסדר והביטחון, ותשמיט את הבסיס הלגיטימי לנוכחותו בלבנון. מעבר לכך קיוו מנהיגי הנוצרים, כי ישראל לא תוכל להישאר שוות נפש כלפי הלחיימה בין סוריה לנוצרים, ושניתן יהיה לגרור אותה למערכה נגד סוריה, ולשחרר באמצעותה את לבנון.

העימות האלים בין סוריה למחנה הנוצרי, שניזום על-ידי הנוצרים, החל בפברואר 1978, בעקבות תקרית בשכונה הביירותית פיאצ'יה בין נוצרים לסורים, והסתיים באוקטובר 1978 בוועידת בית אל-דין. בוועידה זו הושגה הפסקת אש, אשר התקיימה עד דצמבר 1980 - כאשר המחנה הנוצרי ניסה לחדש את שליטתו על העיירה זחלה שבבקעת הלבנון. השנים 1977-1978 היו קריטיות מבחינתה של סוריה. בשנתיים אלו נכשלה סוריה במאמציה לתרגם את עצמתה הפוליטית בזירה הלבנונית להישגים מדיניים: לא עלה בידיה להכריע את מוקדי הכוח העיקריים (המחבלים והמחנה הנוצרי), מאמציה לקדם הסדר פנים-לבנוני עלו בתוהו, ההסתבכות הצבאית עם ישראל נעשתה לסיכון מור

הלב הסורית לזירה הלבנונית. שני תהליכים חשובים שהתרחשו בתקופה זאת בזירה הלבנונית הובילו בסופו של דבר למבצע "שלום הגליל": חידוש העימות הסורי-נוצרי והפיכתו לראשונה לעימות סורי-ישראלי, ומתיחות גוברת בין ישראל לארגוני המחבלים, שהגיעה לשיא באירועי יולי 1981. התהליך הראשון החל בחידוש ההתנגשויות בין סוריה ל"מיליציות" הנוצריות, והסתיים בערעור משמעותי של ההבנה הבלתי כתובה שהושגה בין סוריה לישראל באביב 1976. ההתנגשויות החלו בדצמבר 1980, בעקבות ניסיון של "המיליציות" לשנות את הסטאטוס-קוו בבקעת

הראשון ללחימה פתחו לעברו באש ארטילרית. הצבא הסורי ניסה להשהות את התקדמות כוחותינו ב"פתח-לנד" וברום הר הלבנון, ומשלא עלה הדבר בידו נסוג בצורה מסודרת לשטחי המפתח בבקאע ובציר דמשק – ביירות.

ג. הצבא הסורי גילה רוח לחימה, ובהר הלבנון אף עלה בידי כוחות קומנדו סוריים לעכב ולשבש התקדמות כוח שריון ישראלי. הלחימה הסורית התמקדה בשטחים שבשליטה סורית, תוך הימנעות מסיוע של ממש ללחימת המחבלים ברמת נבטיה וברצועת החוף. ד. הסורים עשו מאמץ ניכר לשמור על אחיזתם בלבנון, והטילו לצורך זה כוחות צבא ניכרים מסוריה לזירה הלבנונית (סה"כ כשתי דיביוזות משוריניות וכן כוחות הקומנדו הסורי). בו בזמן הם נמנעו מלדרדר את העימות לכדי מערכה כוללת, והקפידו על שמירת השקט בחזית הגולן, תוך לקיחת סיכונים בעצם העברת הכוחות מסוריה ללבנון.

במבצע "שלום הגליל" נסוגו לבסוף כוחות הצבא הסוריים בכל גזרות הלחימה, הושמדו טילי קרקע-אוויר בבקעת הלבנון, והופלו 94 מטוסים סוריים. אולם עמוד השדרה של הכוחות הסוריים בלבנון לא נשבר, ועם התמקדות הלחימה הישראלית בביירות התייצב המערך הסורי בבקעת הלבנון ובמרכז הר הלבנון. עיקר תשומת הלב המדינית והצבאית יוחדה עד כה לפרשת הוצאת ארגוני המחבלים מביירות, אולם בהמשך היא עלולה לשוב ולהתמקד בגורם הסורי. סוריה מצדה תעשה כל מאמץ, צבאי ופנימי, על מנת להגן על מאחזיה בלבנון ועל האגף המערבי של דמשק, ואין בדעת משטר אסד – כך נראה – לוותר בקלות על השקעותיו המתמשכות בזירה הלבנונית.

לקחים

שבע שנות המעורבות הסורית בלבנון מציבות בפני סוריה שלושה לקחים מרכזיים:

א. מורכבותו של המשבר הלבנוני: אסד והצמרת הסורית בכללותה לא העריכו נכונה את מידת המורכבות של המשבר הלבנוני ואת הקושי במציאת פתרונות לבעיות יסוד, אשר שורשיהן בני המשבר על-ידי מאמצי תיווך, הצעת נוסחאות פשרה מדיניות או מהלכים צבאיים עלו בתוהו; ובכל פעם נוכחו הסורים, כי הצלחותיהם בלבנון הנן זמניות, וכי אין ביכולתם למצוא פתרונות

עצמם את ההחלטה, שאם וכאשר נגיב תהיה התגובה הישראלית גבוהה מן הסף שאותו קבעו המחבלים – ומשמעותה מערכה כוללת על כל המחבלים".⁷

מלחמת "שלום הגליל"

ב-6 ביוני 1982, כשנה לאחר העימות בין ישראל למחבלים, החל מבצע "שלום הגליל", בעקבות ההתנקשות בחיי שגריר ישראל בלונדון. על אף שמבצע זה כוון בעיקרו נגד ארגוני המחבלים, הוא

ממראות מלחמת האזרחים: חייל סורי מול הריסות בית בלבנון

התפתח, כבר מתחילתו, גם לעימות צבאי בין ישראל לסוריה, לראשונה מאז "מלחמת יום הכיפורים" וההתשה בגולן (1974). החשש הבסיסי של משטר אסד, שהאידועים בלבנון יגררו את סוריה לעימות עם ישראל בעיתוי ובנסיבות שלא היא תבחר אותם, היה למציאות.

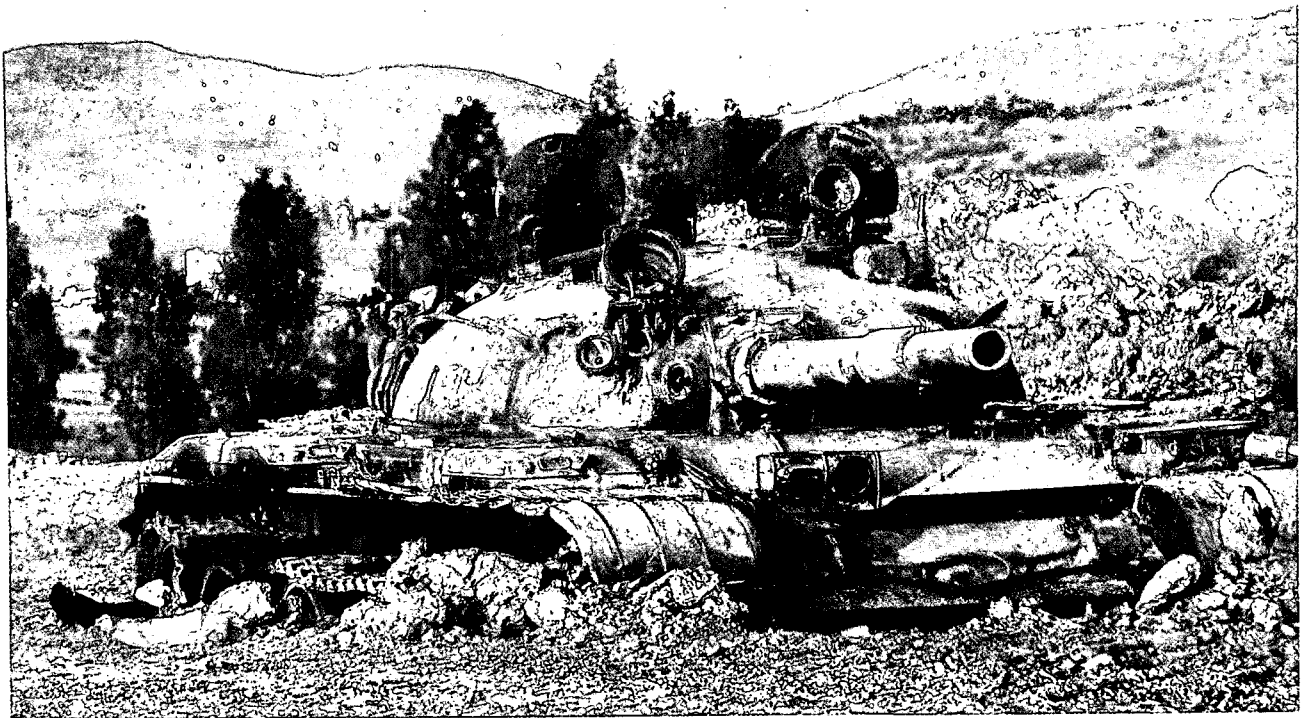
אין ככוונת מאמר זה לנתח את מהלכה של סוריה במבצע "שלום הגליל". נסתפק כאן בכמה מאפיינים כלליים של העמדה הסורית עד כה:

א. דומה כי סוריה הופתעה מהמבצע הישראלי – מעיתויו ומיקפו – וזאת למרות אזהרות ישראליות בלתי פוסקות שהופנו אליה בשנה האחרונה, שאף לוו בהעברת כוחות צה"ל מהדרום לגבול הלבנוני.

ב. כוחות הצבא הסורי לא נשארו פסיביים לנוכח התקדמות צה"ל, וכבר ביום

הלבנון על-ידי חידוש נוכחותן בזחלה, העיר המרכזית בבקאע. ניסיון "המילי-ציות" נתקל בהתנגדות נמרצת מצד סוריה, שהשליטה על הבקאע נתפסת בעיניה כאינטרס ביטחוני חיוני. בין הצבא הסורי ל"מיליציות" התפתחו קרבות, אשר התחדשו באפריל 1981, לאחר הפוגה במשך חודשי החורף. בעימות הסורי-נוצרי חלה הסלמה באביב 1981: בעקבות ניסיון הנוצרים לסלול דרך עוקפת לעיר זחלה, פתחו הסורים חזית חדשה בהר סנין, שההשתלטות עליו מציגה איום ממשי על ריכוזי הנוצרים בהר הלבנון ועל גזוניה, "לב" המדינה הנוצרית. הנוצרים, כהרגלם, שיגרו קריאות עזרה לישראל, אשר הפעם (כניגוד לעמדתה ב-1978) החליטה להתערב ישירות בעימות הסורי-נוצרי על-ידי הפלת מסוקים סוריים (28 באפריל). הסורים הגיבו מידית בהכנסת טילי קרקע-אוויר לבקעת הלבנון – מהלך שנמנעו מלעשותו במשך כל שנות מעורבותם במשבר הלבנוני. העימות הסורי-נוצרי הפך אפוא – לשביעות רצונו של המחנה הנוצרי – לעימות סורי-ישראלי, וההבנה הישראלית-סורית הבלתי כתובה, אשר עמדה במבחן במשך ארבע שנים, התערערה לחלוטין.

התהליך השני שהולך למבצע "שלום הגליל" היה התעצמות ארגוני המחבלים בדרום לבנון, וההסלמה במתיחות בינם לבין ישראל. בעקבות "מבצע ליטני" החלו המחבלים בהרחבת התשתית הצבאית בדרום לבנון; מגמה זו באה לידי ביטוי בהקמת מסגרת צבאית וצבאית-למחצה, בהתרחבות בכוח אדם, ובהצטיידות באמצעי לחימה רבים – בתוכם מסוקים חדשים, טנקים, נגמ"שים וכמויות ניכרות של ציוד חת"ם ומטל"רים. כמרכז הודק התיאום הצבאי בין ארגוני המחבלים ובינם לבין השמאל, ונערכה התבצרות נרחבת בקו המגע עם ישראל. תחילה (1979) לא פעלה ישראל לבלימת תהליך זה, אולם לאחר הפיגוע במשגב-עם (6 באפריל 1980) חל שינוי במדיניות הישראלי. צה"ל החל בהתמודדות נגד המחבלים על-ידי שורת פשיטות נגד בסיסיהם בדרום לבנון, והתמודדות זאת הגיעה לשיאה ביולי 1981, כאשר המחבלים הגיבו באש חת"ם מאסיבית על יישובי "אצבע הגליל". תגובת המחבלים הביאה, למעשה, לסיומה של המדיניות הישראלי הקודמת, ולהכרעה בדבר מלחמה כוללת נגד המחבלים, כפי שהסביר זאת אלוף פיקוד הצפון לשעבר בראיון עיתונאי: "המחבלים העלו ביולי 1981 את סף העימות לגובה רב, ובכך הביאו על

טנק T-62 סורי שניטש על-ידי לוחמינו

הערות

1. "ארץ הצפון" - דהיינו האזור המשתרע מצפון לחצי האי.
2. פרשה בלתי מוכרת הנה הניסיון הסורי, בשנים 1954 - 1956, לרתום את לבנון (שבראשה עמד אז כמיל שמעון) להסכם צבאי, שבמסגרתו יותר לסוריה להכניס חטיבה ל"פתח-לנד". מגעים אלו עלו על שרטון, בשל החשש הלבנוני שכניסת צבא סורי עלולה להביא להשתלטות סורית על לבנון.
3. אל-ספיר, 24 במאי, 1976.
4. תשרין, דמשק, 21 ביולי, 1976.
5. קו: חונה - ג'זון - צידון.
6. יצחק רבין, פנקס שירות, סדרת מעריב 1979, עמ' 503.
7. מעריב, 16 ביולי, 1982.

לבעיות פנים וחוץ: ככל שהועמקה ההסתבכות הסורית בלבנון, כן גברו קשייו של משטר אסד מבית, וכן נחלשה סוריה בזירה הבינערבית ומול ישראל. תחת שתשמש כמנוף להגברת העצמה הסורית הפכה לבנון גורם חולשה למשטר אסד, בהוכיחה מה רב הפער בין החזון הסורי לבין המציאות, בין הכוח הממשי של סוריה לבין האילוצים הרבים שעמם נאלצה להתמודד.

שלושה לקחים אלה ראויים להיבחן בקפדנות עם כל ניסיון למצוא פתרון לבעיות מדיניות מורכבות באמצעות מהלכי כוח צבאיים.

מהירים ובני קיימא לבעיות של לבנון. ב. עצמתם וכושר עמידתם של מוקדי הכוח המקומיים בלבנון: מוקדי הכוח הללו, ובעיקר המחבלים ו"המיליציות" הנוצריות הוכיחו כושר עמידה מול עצמה צבאית עדיפה, ונחישות רבה לשמירת עצמאותם וחופש פעולתם בלבנון. למרות שהמחבלים הוכו קשות על-ידי הצבא הסורי במלחמת האזרחים, ועל אף המכות שספג המחנה הנוצרי מידי צבא סוריה, סירבו הפלסטינים והנוצרים להסכים לתכתיבי כניעה פוליטיים, שניסו הסורים לכפות עליהם.

ג. הקשר שבין ההסתבכות בלבנון

תפיסת "דרך המאבק המזוין" של אש"ף במבחן מלחמת "שלום הגליל"

ד"ר צבי לניר*

והמושג השני, המשלים את הראשון, מתאר את התפתחות המאבק בממד השליטה על השטח.

"המאבק המזוין" הפלסטיני נועד להשיג את מטרות אש"ף בתהליך שבו מתקדמת הפעולה בשלושה שלבים: שלב הטרור, שלב הגרילה ושלב המלחמה העממית.

השלב הראשון – שלב הטרור – לא נועד להשיג מטרות צבאיות, אלא כוון בעיקרו להישג הפסיכולוגי: הצגת תנועת השחרור הלאומי הפלסטינית "על המפה", כנושא שלא ניתן להתעלם ממנו, ובנסיבות מסוימות כגורם שאין ברירה אלא לשתף עמו פעולה. המעבר לשלב השני – שלב הגרילה – נועד להתרחש לאחר שהגורם החתרני הספיק לצבור יכולת צבאית מסוימת. בשלב זה נועדים הארגונים הפלסטיניים להתמודד עם יחידות של צה"ל בשיטת פגע וברח, תוך הימנעות מקרבות הכרעה. "המאבק המזוין" נועד להשיג את מטרותיו הסודיות בשלב השלישי – שלב המלחמה העממית. בשלב זה על כוחות הגרילה להפוך לגרעין של יחידות סדירות, כאשר המוני פלסטינים מצטרפים ל"מאבק המזוין" ויחדיו ממגרים את השלטון הציוני.⁵ אין משמעות ההבחנה, שההתקדמות הנה חד כיוונית, מטרור לגרילה ומגרילה למלחמת שחרור עממית. קיימת גם אפשרות של נסיגה זמנית מצורת מאבק מאוחרת יותר לשלב מאבק קודם בתהליך, או פעילות בצורות מאבק שונות בו-זמנית, אך סופה של "המהפכה" שתנצח; ולמרות כל הקשיים בדרך "המאבק המזוין" יגיע הארגון לשלבי מלחמת השחרור הלאומי, וישיג את מטרותיו.

על-פי התיאוריה של מלחמות חתרניות כוללת זירת המאבק שלושה חלקים: "בסיס הגרילה", "בסיס האויב" ו"אזור הגרילה".

"בסיס הגרילה" הוא השטח שבשליטת הגרילה, או שטח ירידותי, שבו יכולה

משמעות הגדרות אלה היא, כי דרך "המאבק המזוין" איננו בבחינת אמצעי להשגת מטרות, אלא מחויבות אידיאלית-גית משותפת של הארגונים הפלסטיניים להשמדתה של מדינת ישראל ושליטת כל פתרון מדיני כיעד סופי, שיש בו נכונות של הכרה בפתרון של פשרה ודו-קיום עם מדינת ישראל.

אין פירושו של דבר, שלמהלכים מדיניים אין מקום במאבק, אלא שעליהם להיתפס כאמצעי טקטי בלבד, הכפוף לאסטרטגיה של "המאבק המזוין". כפי-פותרו של המאבק המדיני למאבק הצבאי מעוגנת במחויבות אידיאלוגית עקרונית. היפוך ה"יוצרות, כלומר קידומו של דרך המאבק המדיני לכדי אסטרטגיה, והורדת מדרגתו של "המאבק המזוין" לכלל טקטיקה – משמעותו פתח לנכונות להשלים עם פתרון של פשרה ודו-קיום עם מדינת ישראל, ובגישה בעיקרון החתירה להשמדתה.

ראשי אש"ף הרבו לבקר ולהתאמן בארצות "המייצאות" גרילה, חתרנות וטרור, ותרגמו לערבית את כתביהם של התיאורטיקנים של הגרילה – צ'ה גווארה, מאו צה טונג, פרידריך אנגלס, ולאדימיר איליץ' לנין, המרשל ליו פיאו ועוד. ממקורות אלה למדו על השלבים, על העקרונות ועל האסטרטגיה של לוחמת הגרילה, במגמה לנסות ליישם אותם למאבקם, תוך גישור על פני אי ההתאמה בין התיאוריה של לחימת גרילה ובין המציאות של לוחמת אש"ף בישראל.

הארגונים הפלסטיניים לא אימצו לעצמם דגם או תיאוריה מסוימים של מלחמה חתרנית, אלא הרבו לשאול מושגים שניתן לשייכם לתיאורטיקנים שונים. עם זאת ניתן להבחין בדרכו הצבאית של אש"ף בהתלבטויות סביב שני מושגים בסיסיים, המשותפים לרוב התיאורטיקנים של מלחמות "שחרור לאומי". המושג האחד מתאר את דרך המאבק המזוין מבחינת שלבי התפתחותו הכרונולוגיים,

קונספציית "המאבק המזוין" של אש"ף במבחן מלחמת "שלום הגליל" הערכת ההישגים של צדדים לוחמים בעקבות מבצעים צבאיים נכחת בדרך כלל במונחים של אבדות, נזקים חומריים והשתלטות על שטחים. כך גם בעקבות מבצע "שלום הגליל". בין הישגי המבצע הוגדרו: סילוק המחבלים למרחק של 40 – 50 ק"מ ומעלה מהגבול הצפוני של ישראל, הריסת התשתית הצבאית והלו-גיסטית של אש"ף בדרום-לבנון, הריגת מאות מחבלים ושביית אלפי מחבלים נוספים, והיווצרותו של סיכוי להקמת ממשלה יציבה בלבנון, שתמנע התארגנות מחודשת של אש"ף ופעילות צבאית על אדמת לבנון.

לעומת זאת כמעט ולא נאמר דבר בנושא השפעת המבצע על הקונספציה הצבאית של אש"ף – גורם שאינו מוחשי ואינו ניתן למדידה, אך השפעתו על המשך דרכו של אש"ף עשויה להיות בעלת חשיבות מכרעת יותר מהשפעת תוצאותיו המוחשיות של המבצע.¹ במאמר זה נעמוד על מהות הקונספציה האש"פית של דרך "המאבק המזוין",² נבחון את עמידותה נוכח מבצע "שלום הגליל", וננסה להעריך את השפעת המבצע על דרכו של אש"ף בעתיד.³

שלבי "המאבק המזוין" ודרך התפתחותו

באמנה הלאומית הפלסטינית בגרסתה מ-1968 נקבע, כי "המאבק המזוין היא הדרך היחידה לשחרור פלסטין, והיא על כן אסטרטגיה ולא טקטיקה". במצע משותף, שנחתם ב-6 במאי 1970, חזרו הארגונים הפלסטיניים והסכימו על העקרונות הבאים: שלילת קיומה של ישראל כמדינה, שלילת כל פתרון מדיני, וקביעה כי דרך "המאבק המזוין" היא צורת המאבק הבסיסית המשותפת נגד ישראל.⁴

* המרכז למחקרים אסטרטגיים, אוניברסיטת תל-אביב.

כישלון קונספציית "המאבק העממי" ב"אזור הגרילה"

התברורה של ההנחה, כי ניתן יהיה להשיג את המטרה הפלסטינית על-ידי גרירת מדינות ערב למלחמה שתוביל לחיסולה של ישראל, גרמה לשינוי בתפיסת "המאבק המזוין" ובהפיכתו מגורם שנועד להאיץ גורם אחר שיביא לניצחון, לגורם שהוא כשלעצמו יהיה המרכיב העיקרי בהשגת המטרה. לא עוד פעולות שחרור לגרירת ישראל ומדינות ערב למלחמה ביניהן כמטרתה העיקרית, אלא הסתמכות על כוחם של המחבלים כגורם שסופו להביא את הניצחון. את מקומה של ההנחה, כי ניתן יהיה להשיג את המטרה על-ידי מהלך חדר-שלבי, החליפה ההכרה כי המלחמה תהיה ארוכה משציפו. כל המאבק שהתנהל עד פרק זמן זה נתפס כשלב הראשון – שלב הטורר – ויש אפוא להתארגן לקראת המעבר לשלב השני – שלב הגרילה.

ב-20 ביוני 1967 פרסם בכירות ארגון העאסיפה (הזרוע הצבאית של פת"ח) הצהרה על "העתקת המפקדה הכללית אל תוך השטח הכבוש בידי ישראל". וכך, ימים ספורים לאחר כיבוש הגדה המערבית, חדר יאסר ערפאת לאזור בית-לחם, ואש"ף פתח בגלגול השני של הקונספציה הצבאית שלו – קונספציית המאבק העממי ב"אזור הגרילה".

ערפאת אמנם ניסה במשך כשבועיים לארגן התקוממות צבאית עממית, ולפ-תוח בשלב השני של "המאבק המזוין" – שלב הגרילה – אך במהרה הסתבר לו, כי הנתונים בשטח אינם הולמים מעבר לשלב זה. כוחות הביטחון הישראליים חשפו התארגנות זו בעודה באיבה, והת-דתה ההנחה כי האוכלוסייה הפלסטינית ביהודה ובשומרון תצטרף למלחמה העמ-מית. ערפאת ברח לירדן בספטמבר אותה שנה. היה זה הניסיון הראשון והאחרון לבצע פעילות של גרילה בתוך שטח ישראל. "המאבק המזוין" לא רק שנכשל ביצירת "אזור גרילה", אלא אף לא הצליח לקיים מאחז של ממש בשטחים שבש-ליטת ישראל, כפי שגורסת התיאוריה של הגרילה.

הכישלון שנחל אש"ף בנסיונו לקיים מלחמת שחרור לאומית ביהודה ובשומרון נומק על ידי דובריו בטעם, שנסיון זה בוצע מוקדם מדי, בטרם התקיימו במלואם כל התנאים המוקדמים למימוש שלב זה של "המאבק המזוין". מכאן גם העריך אש"ף כי תעבור עוד תקופה ארוכה, עד שניתן יהיה ליצור היערכות צבאית חדשה בשטחים.

המחבלים; וכך, על-ידי מעגל הסלמה של פעולות חבלניות ופעולות מנע ישראליות בקצב ובהיקף הולכים וגוברים, יצליחו לגרור את ישראל ומדינות ערב למלחמה, שתוצאותיה מובטחות. התסריט של הסלמה, של פיגועים ושל גמול המוליך למלחמה נתפס באותם ימים כסביר, נוכח התקדים "הטרי" של מלחמת סיני, שפרצה לאחר תקופה של הסלמת פעו-לות הפדאין ופעולות הגמול הישראליות. אולם באותם ימים הייתה רמת הבי-צוע של המחבלים נמוכה, והנוקים הממ-

הגרילה להתארגן יחסית ללא הפרעות. "בסיס האויב" הוא השטח שבשליטת כוחות המדינה שבה נלחמת הגרילה. "אזור הגרילה" הנו אותו שטח בתוך המדינה אשר על "שחרורה" נלחמת הגרילה, ושוב מתנהל המאבק בין הצד-דים הלוחמים; הגרילה מנסה להרחיב אזור זה ולצמצם את השטח שבו חשים כוחות הממשלה ביטחון, ואילו כוחות הממשלה מנסים לדחוק את הגרילה מאזור זה אל מחוץ לשטח המדינה. שמונה-עשרה שנות "המאבק המזוין"

עזמי זריר, מפקד גדוד פתח בצור, בביקור בסין

שיים שגרמו היו מועטים. היעדים שנבחרו לפיגוע היו בדרך כלל מתקנים לא מאוי-שים ומרוחקים ממקומות יישוב (כגון ברכות מים ומחסנים חקלאיים במטעים). חלק מהחוליות לא הגיע ליעדיהן, וחלק מהמטענים שהונחו לא פעל בשל ליקויים בהתקנת מערכת החבלה.

לכשפרצה מלחמת ששת הימים, היא לא נבעה מהתפתחותו של מעגל הקס-מים, שאותו צפו הארגונים הפלסטיניים, אלא בעיקר מהתפתחותו של המאבק הישראלי-סורי על הטיית מקורות המים, סגירת מצרי טיראן וקידום הצבא המצרי לקדמת סיני – צעדים שנתפסו על-ידי ישראל כפגיעה בעיקרון הקאסוס-בלי וכעילה למלחמה. נוסף לכך, ומה שחמור עוד יותר מבחינת התברורה הקונ-ספציה האסטרטגית של אש"ף, המלחמה הסתיימה בתבוסה מוחצת של מדינות ערב, ובאבדן סיני, רמת הגולן, והגדה המערבית – שטח הריכוז הגדול ביותר של פלסטינים. ישראל נתגלתה כחזקה יותר משהוערך, ומדינות ערב נחשפו במלוא חולשתן.

של אש"ף הם סיפור מתמשך של כישלון במעבר מטורר לגרילה וממנה למלחמה עממית, ושל כישלון ביצירת "אזור גרילה" בישראל ובשטחים המוחזקים, כאשר מוקד המאבק של אש"ף מתנהל על "בסיס הגרילה" עצמה, מעבר לגבולות השטח שבידי ישראל.

כישלון קונספציית מלחמת שחרור לאומי על-ידי שליח

הקונספציה הצבאית של הפלסטינים בשלבה הראשון – מתחילת הפעילות הצבאית ב-10 בינואר 1965 ועד מלחמת ששת הימים – התאפיינה בהנחות אופ-טימיות לגבי המהירות והקלות שבה ניתן יהיה להשיג את המטרה. בתקופה זו גרסה הקונספציה, כי לא יהיה הכרח במאבק ממושך ורב-שלבי, וכי ניתן יהיה לחסל את מדינת ישראל בשלב אחד באמצעות מלחמה כוללת של מדינות ערב. ההנחה הייתה, כי סדרה של פעולות חבלה שיבצעו המחבלים בשטחה של ישראל, יגררו אותה לפעולות גמול נגד מדינות ערב, המשמשות בסיס יציאה לחוליות

השיבה אל "בסיס הגרילה" ואל שלב הטרור

אש"ף נאלץ אפוא לסגת בסולם השלבים של המאבק הצבאי. מהשלב השני (שלב הגרילה) ומתקווה למעבר מהיר לשלב השלישי (שלב המלחמה העממית) חוזרת הפעילות הצבאית לשלב הראשון (שלב הטרור). לאחר כישלוננו ביצירת "אזור גרילה" ביהודה ובשומרון נדחק אש"ף למאבק על "בסיס הגרילה" עצמו, כאשר זה נמצא כולו במדינות שכנות, מחוץ לשטחים שאותם נועד לשחרר.

מכאן החל אש"ף לעצב דרך של "מאבק מזוין" השונה מכל דגם אחר של "תנועת שחרור לאומי": ניסיון לקעקע את אשיות מדינת ישראל על-ידי לחימה שמוקדה הוא מחוץ למדינה, באמצעות "מלחמת שחרור לאומית" המתבססת על "ההמונים", תושבי מחנות הפליטים, שמחוץ לשטחה של ישראל.

התפתחות זו יצרה סכנה קיומית חריפה למדינות שבהן התארח "בסיס הגרילה" הפלסטיני. ירדן, סוריה ולבנון אמנם אפשרו את פעילות המסגרות הצבאיות של אש"ף משטחיהן, אולם לא היו מוכנות לתת לאש"ף להתעצם מעבר לשלב שבו הניחו, כי הן מסוגלות לשלוט עליו. מגבלה זו מנעה מאש"ף את המעבר משלב הטרור, כדרך העיקרית של "המאבק המזוין", לשלב הגרילה, וביתר שאת לשלב של הקמת צבא עממי שיוכל לקדם את אש"ף לקראת השלב השלישי והמכריע של המאבק הצבאי — שלב המלחמה העממית. בשלב זה הכשיר אש"ף את עצמו הן לאפשרות שבה יוכל להכניס "צבא עממי" לשטחי יהודה ושומרון, והן לאפשרות שבה ינהל "מלחמה עממית" כנגד צה"ל או כנגד צבאות המדינות המארחות אותו, אם אלה ינסו לחסל את כוחו הצבאי ב"בסיס הגרילה" עצמו. העובדה כי בלבנון לא היו ממשלה מרכזית וצבא חזק דיו אפשרה לאש"ף ליצור דגם של גרילה העוברת לשלב של "צבא עממי" גם בהיותה מנותקת מהשטח, שבו על-פי התיאוריה של הגרילה מתרחש מעבר כזה.

תהליכי הנסיגה ממאבק על "אזור הגרילה" למאבק על "בסיס הגרילה" והחזרה משלב הגרילה לשלב הטרור היו הדרגתיים. עוד חודשים רבים לאחר כיש"ל לון אש"ף לתקוע יתד בגדה המערבית, המשיכו המחבלים במאמצים להחדיר ליהודה ולשומרון חוליות דרך בקעת-הירדן, במטרה לגייס, לאמן ולהפעיל מחתרת אש"ף וליצור "אזור גרילה" בשטחים. אך כישלון אש"ף היה מוחץ.

חילוץ בני הערובה ממוטס סכנה בלוד (רו"צ)

כשנבשל אש"ף בטרור הארטילרי, נדחק להסלמה נוספת והעתיק את פעייתו לתותח העיקרית מגבול ישראל ליעדים ישראלים בחו"ל. החל גל של חטיפות מטוסים. בתחילה בעיקר של חברת "אל-על", ולאחר שהישראלים הקימו יחידה מיוחדת להגנה על מטוסיהם, וסיכלו את רוב ניסיונות החטיפה של מטוסיהם, החלו המחבלים לחטוף מטוסים של חברות תעופה לא ישראליות. התארגנות של חברות תעופה אלה נגד החטיפות הייתה איטית, ובמשך זמן מה נראה היה, כי לנוכח הצלחות ארגוני הטרור הפלסטיניים בביצוע החטיפות, הפכו החטיפות לאופנה, שחוקתה על-ידי ארגוני טרור בכל רחבי העולם, ואף על-ידי מטורפים על בסיס מניעים אישיים. רק לאחר זמן פיתחו חברות התעופה נוהלים ושיטות שהקטינו במידה ניכרת את הצלחת החטיפות, ובכך דעכה גם אפנה זו. סיכול אפשרויות הפיגוע במטוסים גרם

במהלכה של פעילות זו, שכונתה בישראל "תקופת המרדפים", הצליח צה"ל לסכל את מרב החדירות. כל הניסיונות של המחבלים להערים על "גדר המערכת" עלו בתוהו.

כנסיגה מהגרילה לטרור ניתן להבחין מספר שלבים. בשלב הראשון, לאחר שהמחבלים נוכחו בחוסר התוחלת בהמשך החדרת חוליות המחבלים דרך בקעת-הירדן, הם ניסו לפגוע במעוזי צה"ל בבקעה. כשנחלו כישלון מוחץ גם בניסיונות אלה, עברו להפגוז ארטילריות על יישובי עמק-הירדן, בטענה כי יישובים אלה הם מתקנים צבאיים. צה"ל הגיב על תפנית זו בחומרה רבה, והפגוז את עמק-הירדן המזרחי. להפגוז צה"ל היו שתי מטרות: להכריח את המחבלים לחדול מההפגוזות, ולשבש את התמקמות אש"ף בבקעת-הירדן. צעדים אלה אכן הפחיתו בצורה ניכרת את הפגוזות המחבלים.

לו בעקבות המבצע, עלו לאין שיעור על אלה שנתפסו על-ידי צה"ל. תהליך ההתעצמות של המחבלים ב"בסיס הגרילה" שלהם בירדן קירב אותם במהירות לשלב שבו הפכו איום ממשי לשלטון הירדני עצמו; ובסופו של דבר הובילה מגמה זו להתמודדות צבאית גלויה בין חוסין והצבא הירדני לבין המחבלים על השליטה והריבונות בירדן. בהתמודדות אכזרית זו – "ספטמבר השחור" (1970) – הייתה ידם של המחב"לים על התחזונה, והם גורשו מירדן, לאחר שרבים מהם נהרגו ונלקחו בשבי. המפלה הצבאית שנחלו המחבלים בירדן הייתה כה נחרצת, עד כי מומחים רבים הביעו ספק אם ככוח צבאי יוכלו המחב"לים להתאושש, והעריכו כי ככוח מדיני לא ישוּבו עוד למעמד שבו זכו בתקופת השיא שלפני ספטמבר 1970. אולם לא חלפו חודשים רבים, והמחבלים החלו שוב לבנות את כוחם הצבאי, הפעם בחסות סורית, בשוליים הדרום-מזרחיים של החרמון באזור שהפך במשך זמן קצר ל"פתח-לנד".

המאבק על "בסיס הגרילה" – סיכום שני – לבנון 1976

קרבת אזור המורדות הדרום-מערביים של החרמון לסוריה, ריחוקו ממרכז לבנון (מקום שבו התקיימה עדיין בשנים אלה רמה מסוימת של ריבונות ונוכחות שלטון נית לבנונית), מיעוט האוכלוסייה, והמבנה הטופוגרפי ההררי של השטח – כל אלה הפכו את ה"פתח-לנד" לאידיאלי כ"בסיס גרילה" למחבלים. התארגנותם ופעילותם המחודשת של המחבלים באזור זה צברה דינאמיות דומה לזאת שהייתה לה בירדן. המחבלים החלו בניסיונות חידרה וביצוע פיגועים ביישובי "אצבע הגליל", ומשכשלו ברוב החדרי רות עברו לירי ממרגמות. ירי ארטילרי ישראלי על מקורות הירי של המחבלים הצליח אמנם להפחית מעילותם ולפער מים גם לשתק אותם, אך לא למנוע אותם לחלוטין. זאת כך הסתבר, ניתן היה להשיג רק באמצעות פשיטות, שבמהלכן נועדו להיתפס המרגמות ומפעיליהן.

בספטמבר 1972 ביצע צה"ל פשיטה משוריינת גדולה יחסית ב"פתח-לנד". לפשיטה זו, שכונתה בשם "קלחת", היו הצלחות חלקיות בלבד, ושובו ונתגלו בה המאפיינים של מבצע כראמה. המבצע אכן צמצם במידה ניכרת את הפעילות החבלנית, אך הוא לא הצליח לבלום את המשך התבססותם והתעצמותם המספרית של המחבלים ב"בסיס הגרילה".

לים בבקעת-הירדן המזרחית, התערערו האחיזה של גורמי הממשל והביטחון של ממשלת ירדן באזור, והתגברות פעילות הנגד הישראלית – ננטש האזור על-ידי רוב תושביו, והמעטים שנותרו נאלצו לקבל את מרותם של המחבלים. כך נוצר בבקעת-הירדן אזור כמעט ריק מתושבים. בהיעדר נוכחות שלטונית ניצלו המחבלים את חופש הפעולה בשטח והשתלטו על רוב מבני הציבור ועל חלק מהמבנים הפרטיים, שיכנו בהם מפקדות, משרדים, מחסנים ומתקנים אחרים, ומיקמו סביבם את בסיסי האימונים שלהם. כך הפכה כראמה אתגר ופיתוי לצה"ל לביצוע מהלך צבאי, שבו יוכל להפעיל כוחות גדולים יחסית, ובפעולה אחת מרוכזת להכות בתנועת המחבלים מכה אנושה. התוצאות של מבצע "כראמה" המחישו את מגבלות הפעלת הכוח של ישראל בפעולות הנוערות לזכות בהישגים מרחיקי לכת, מעבר למניעה ולשירי בוש. ראשית הסתבר, כי כשמפעילים כוחות גדולים (כולל טנקים), וכשרוב הכוח נע לאורך הצירים מצליחים המחב"לים להימלט; והם חוזרים לשטח לאחר עזיבת כוחות צה"ל. שנית, בגלל השהות הקצרה של הכוחות בשטח, לא נחשפים מרב מקומות המחבוא של הנשק ושל ציוד הלחימה שברשות המחבלים. שלי-שית, עצם הפעלת כוחות גדולים של צה"ל נגד המחבלים מעלה את יוקרתם, ונוצר למחבלים דימוי של כוח צבאי בעצמה הגדולה לעין ערוך מעצמתם האמיתית. במהלך המבצע הסתבר צה"ל בקרבות עם הצבא הירדני, נגרמו לו אבדות, ואף הושארו בשטח שני טנקים פגועים. טנקים אלה הוצגו לראווה בכיכר המרכזית של רבת-עמון, וסייעו למחבלים בהגדלת רישומו של הישגם.

את הסתבכות הכוח הישראלי בלחימה בלגיון הערבי ניצל אש"ף על מנת להציג את המבצע כהוכחה לכך, שכוחותיו לוחמים שכסם אל שכס עם הכוחות הסדירים של ירדן, ושבמשותף הצליחו להדוף את ניסיון הפלישה הישראלי, וכי לירדן ולפלסטינים יש אויב משותף השואף להשמידם, ויש על כן להילחם נגדו יחדיו. תדמית זו גרמה לחי-זוק ניכר במעמד אש"ף בירדן. בעקבות המבצע, שהפך לסמל של יכולת עמידת אש"ף נגד ישראל, גאה גל של גייסים לארגוני המחבלים הפלסטיניים, ותוך תקופה קצרה הוכפל ואף שולש כוח האדם שלהם. המבצע הביא גם לגל של תרומות כספיות, ששיפרו את מצבם הכספי של הארגונים. כמויות הנשק שקיב-

שוב להסלמה בפעילות אש"ף, והפעם שימשו להם כיעד – שגרירויות ונציגויות ישראל ברחבי העולם. גם כאן חזרה על עצמה התופעה של יעילות ישראלית ראויה לציון, שהפכה את מתקני ישראל בחו"ל לבלתי חדירים, והתוצאה – הסלמה נוספת של הטרור, שהחל להיות מופנה לעבר יעדים ישראליים ויהודיים לא ממשלתיים ולא מוגנים.

בין שתי החזיתות – חזית הטרור וחזית המלחמה על "בסיס הגרילה" – הפכה האחרונה לחזית ההתמודדות המכרעת של ישראל ואש"ף. הטרור כחזית וכצורת הלחימה העיקרית של "המאבק המזוין" מיצה את עצמו, הן מאחר וההצלחות הישראליות הפכו תחום פעילות זו למסוכן ולמסוכן ביותר מבחינת המחבלים, והן מאחר שההשגים המדיניים של אש"ף בשלב זה היו כבר ניכרים, ושוב לא הייתה עוד נחיצות בטרור, כדי לחתור אל היעד העיקרי – הקניית תשומת לב להכרה בצורך למצוא פתרון מהיר לבעיה שהטרור נועד להשיגו. יתר על כן, ככל שזכה אש"ף להכרה בינלאומית נרחבת יותר, כן גדלה רגישותו לנזקים ההסברתיים שפעילות טרור עלולה לגרום לו בדעת הקהל הבין לאומית, שגילתה אהדה הולכת וגוברת למטרותיו המדיניות.

מאידך גיסא, גם מנקודת ראותה של מדינת ישראל, ככל שהתעצמה ההכרה הבינלאומית באש"ף, כן הסתבר שפער לוח המנע הצבאיות (למרות הצלחותיהן המרשימות) אינן מספקות, מאחר שאין הן מצליחות לבלום את תהליך התעצמותו של הארגון.

המלחמה על "בסיס הגרילה" – סיכום ראשון – כראמה 1968

הפעולה הראשונה של צה"ל נגד כוחו הצבאי של אש"ף, שנועדה במפורש לא רק למטרות מנע, אלא בעיקר לפגוע פגיעה אנושה באחיזתו של אש"ף ב"בסיס הגרילה", בוצעה ב-21 במרס 1968 נגד ריכוזי אש"ף בכראמה ובסאפי. כראמה הייתה ניסיון ההתארגנות הראשון של אש"ף ליצור "בסיס גרילה" במתכונת של "מדינה בתוך מדינה מארחת". אחריה היו עוד שני ניסיונות נוספים, האחד באזור "פתח-לנד" והשני בכל דרום-לבנון.

כראמה הייתה התקדים והדגם של מבצע צה"ל נגד "בסיס הגרילה". דגם זה חזר על עצמו לאחר מכן במבצעי "קלחת" נגד "בסיס הגרילה" ב"פתח-לנד", ובמבצע "ליטני" נגד "בסיס הגרילה" בדרום-לבנון. בעקבות הפעילות הגוברת של המחב-

אוטובוס הדמים בכביש החוף, הפיגוע שבעקבותיו נערך "מבצע ליטני" (רו"צ)

גורמים רבים הקלו על התרחבות שליטתם של המחבלים מ"בסיס הגרילה" בדרום-מערב החרמון וזירזו את הפיכת כל אזור דרום-לבנון ל"פתח-לנד". גלי הפליטים הפלסטיניים החדשים (שהגיעו מירדן דרך סוריה ללבנון, בעקבות מלחמת ששת הימים ו"ספטמבר השחור"), הפכו לגורם שהתסיס את התושבים הוותיקים של מחנות הפליטים (פליטי 1948), שבמשך השנים השתמשו בסביבתם, התבססו כלכלית, וקיימו מערכת יחסים של דו-קיום עם שכניהם הלבנונים. השתלטות אש"ף על מחנות הפליטים והסיוע הסורי להשתלטות המחבלים — שנתפסו באותה תקופה כיסוד המחזק את שליטתה של סוריה על לבנון — ערערו את המאזן הדמוגרפי והפוליטי הפנימי בלבנון, גרמו להתדרדרות מהירה בכוחו של הממשל הלבנוני והובילו בסופו של התהליך למלחמת האזרחים.⁶

בלבנון של 1975, כמו בירדן ב-1970, הגיע הכוח הצבאי של המחבלים לעצמה שבה ממשל מדינה ערבית — והפעם הייתה זו סוריה — הגיע למסקנה, כי המחבלים צברו עצמה המסכנת את האינטרסים שלו, ויש על כן לקצץ מכוחם. כשהפך אש"ף לגורם העיקרי שחיבל ומנע את מימוש ההצעה הסורית להפסקת אש במלחמת האזרחים, ונוצרה סכנה ממשית כי אש"ף יחד עם גורמי השמאל ישתלטו על לבנון ויקימו בה משטר פרוע-יראקי ואירדנטי לסוריה — החלה הפלישה הסורית ללבנון, שנועדה בשלביה הראשונים להביא לחיסול עצמתו הצבאית של אש"ף.

הסורים כמעט והשלימו את חיסולה של התנועה המחבלית ככוח צבאי. הייתה זו ממשלת ישראל שמנעה זאת, כאשר כוח סורי הגיע לנבטיה, מעוז המחבלים האחרון שעדיין לא נכבש על ידם בדרום-לבנון. אזור זה נמצא דרומית לתחום ה"קו האדום", אשר אותו תפסה ישראל כקו הדרומי ביותר להתקדמות הסורית. ממשלת ישראל נקראה להחליט בין שתי אלטרנטיבות: להשלים עם חצייה סורית של ה"קו האדום", ולאפשר להם לחסל את מאחו המחבלים שבנבטיה, או למנוע את התפשטות השליטה הסורית אל מעבר ל"קו האדום". ב-1976 נתפסה סוריה ככוח נחוש מבחינה פוליטית וחזק מבחינה צבאית, המקיים תנופה ליצירת חזית צבאית חדשה נגד ישראל בראשותו. לעומת זאת נתפס אש"ף באותה עת ככוח כמעט מחוסל מבחינה צבאית, וכקצוץ כנפיים מבחינה מדינית.

ממשלת ישראל בחרה באלטרנטיבה השנייה, ואש"ף ניצל שנית ממצב של חיסול כוחו הצבאי.⁷

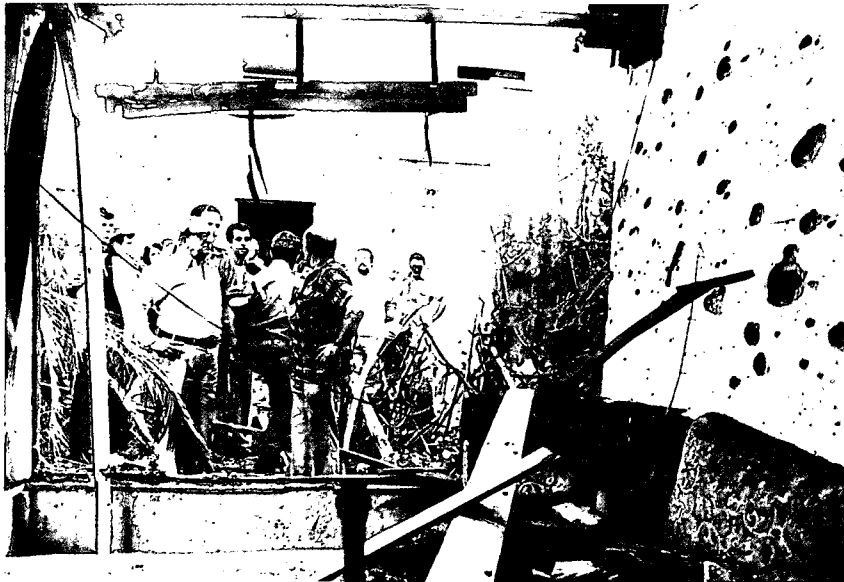
אך שוב, לאחר המכה שספג אש"ף ב"ספטמבר השחור", הפגין הארגון אף הפעם יכולת הישרדות והתאוששות. בעקבות התפנית הסורית במלחמת האזרחים (ממלחמה נגד השמאל למלחמה נגד הנוצרים) חזר והפך אש"ף לבעל בריתם של הסורים, וכשהחל תהליך השלום עם מצרים בסוף 1977, וסוריה נזקקה שוב לטיפוח אש"ף כאמצעי לניגוח תהליך "קמפ-דיוויד", החל אש"ף בתקופת התעצמות צבאית ומדינית, שהביאה את הארגון עד מהרה לעצמה גדולה יותר מזו שהייתה לו בתקופת השיא הקודמת, ערב הפלישה הסורית ללבנון. בתהליך זה מילאה סעודיה תפקיד מכריע, בהעניקה למחבלים ציוד מחדש וגיבוי מדיני וכספי נדיב.

הלחימה על "בסיס הגרילה" — סיבוב שלישי — מבצע ליטני — 1978

הדיאלקטיקה של התפתחות "המאבק המזוין" של אש"ף נגד ישראל — מירדן בסוף שנות השישים ומ"פתח-לנד" בתחילת שנות השבעים — נישנתה, ובקנה מידה גדול יותר, בדרום לבנון במחצית השנייה של שנות השבעים גם בגבול הצפון, כבבקעת-הירדן, הקים צה"ל את "גדר המערכת", והצלחות הצבא במניעת חדירות היו מרשימות. אמנם תנאי השטח הקשו לסכל את החדירות באופן מוחלט; המחבלים

הצליחו לחדור לישראל ולבצע מספר פעולות טרור חמורות (אוטובוס אביבים, מנרה), אך צה"ל שכלל בהתמדה את שיטת חסימת הגבול, והגיע גם בגבול הלבנון לחסימה כמעט הרמטית. זירת לבנון גם אפשרה לאש"ף פתיחת זירת חדירה נוספת — חדירה ימית. חוף הים הארוך והמפורץ של דרום-לבנון העניק למחבלים אפשרויות לפגוע לא רק ביעדים הסמוכים לגבול, אלא גם ביעדים במרכז הארץ — בשפלת החוף צפופת האוכלוסין, שלא הייתה ערוכה להתגונן נות בפני פיגועים. ההישגים הראשונים של המחבלים בהחדרת חוליות קומנדו (לרוב בסירות גומי) היו מרשימים ומכאריים (פיגוע הקאונטר-קלאב, מלון סבוין), אך גם בחזית הימית הצליח צה"ל למצוא דרכים לקיים פעילות מנע יעילה, והחדיר רות דרך הים נבלמו. ניסיונם של המחבליים לחדור לישראל בדרכים בלתי שגרתיות (באמצעות כדור פורח) סוכל אף הוא. חסימת אפשרויות החדירה שלהם לישראל, דחפה אותם שוב (כפי שהיה התהליך בירדן) לעבור לירי ארטילרי.

הפעלת צה"ל וגורמי הביטחון הישראליים האחרים נגד אש"ף נתגלתה אפוא כיעילה מאוד במבצע מנע פסיביים, וכי עילה — אם כי במידה פחותה — בפעולות מנע אקטיביים. אולם ההשפעה המצטברת של מבצעי המנע האקטיביים גרמה להתחשלותם של המחבלים, ולא מנעה את המשך התבססותם בשטח. נראה היה, כי בתהליך התחזקותם ניתן לפגוע פגיעה אנושה רק על-ידי מבצע מקיף לעקירתם מהשטח.

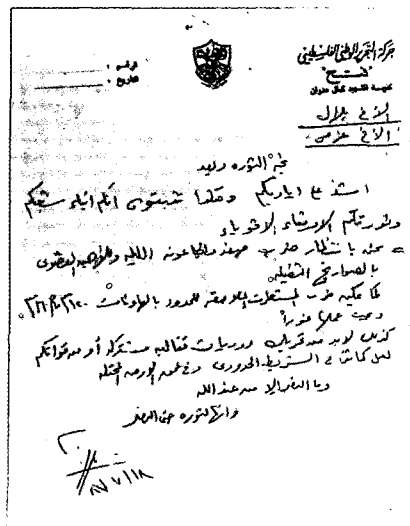

יולי 1981, הנשיא נבון מבקר בבית שנפגע בהפגזת המחבלים על קריית שמונה (דו"צ)

נודעת השפעה על הקונספציה של דרך "המאבק המזוין". במערכת השיקולים של אש"ף, אשר נעשתה מורכבת ומרוסנת יותר, החלו לתפוס מקום חשוב שיקולים הגנתיים של שמירה על המערכת, אשר כללה יותר ויותר מערכים קבועים, ובכך הפכה לפגיעה יותר. ההתעצמות והשליטה על שטח גדול יחסית השפיעה גם על הדימוי העצמי של אש"ף, והכתיבה לו את הצורך להגן על עצמתו, ולגבש קונספציה צבאית שתתאים למציאות זו.

בהדרגה החל מבחנו העיקרי של הארגון להתמקד בהתגוננות. הדגש ברכישת מערכות נשק עבר מנשק קל לאמצעי לחימה כבדים יותר כגון ארטילריה, נשק נ"ט, נשק נ"מ, אמצעי מיקוש ומכשול. בוצעו פעולות נרחבות של בניית תת-קרקעי, והושקעו אמצעים רבים כדי להגן על האוכלוסייה הפלסטינית במחנות הפליטים. בעקבות מגמה זו נוצרו דפוסי ארגון וביורוקרטיה חדשים ועלתה חשיבותן של פונקציות הסיוע והמנהלה. את המסגרות הקטנות של החוליות, החליפו המסגרות הגדולות יותר. המחבלים החלו להתאמן ברמה מחלקתית, פלוגתית ואף גדודית. קצינים ששירתו בעבר בצבאות סדירים נקראו לאמן את המחבלים בשיטות לחימה של צבאות סדירים, ודמות ההזדהות והחיקוי של המחבל החודר עם חוליה קטנה למשימה נועזת, הוחלפה במפקד יחידה או פונקציונר מנהלי, שצבר כוח רב בתוך הארגון, והמקיים רמת חיים וסטטוס מעוררי קנאה. הנועזות והגמישות כערכים הוחלפו בזהירות ובמסורבלות. חוד החנית של המחבלים עבר מהתקפה

מגננה, לא בשטחים שאותם הם אמורים לשחרר אלא בלבנון, לא על-ידי מלחמה עממית של תושבי יהודה ושומרון אלא על-ידי מלחמה עממית של הפלסטינים והכוחות המתקדמים (כוחות השמאל ששיתפו פעולה עם אש"ף) בלבנון. קונספציה זו של "מלחמה עממית" בלבנון, נראתה למנהיגי אש"ף כבעלת הגיון פנימי רב וכבעלת סיכוי להצלחה, נוכח ההישגים הנכבדים שאש"ף כבר צבר ב"בסיס הגרילה" שלו בלבנון. ככל שהתרחב תחום השליטה של המחבלים בלבנון, כן הלך וגדל הצורך שלהם להסב חלק יחסי גדול יותר מכוחם הצבאי להגנה עצמית, גורם אשר לו

הוראה של יאסר ערפאת לכוחותיהם
להפגוז את צפת וראש פינה, יולי 1981

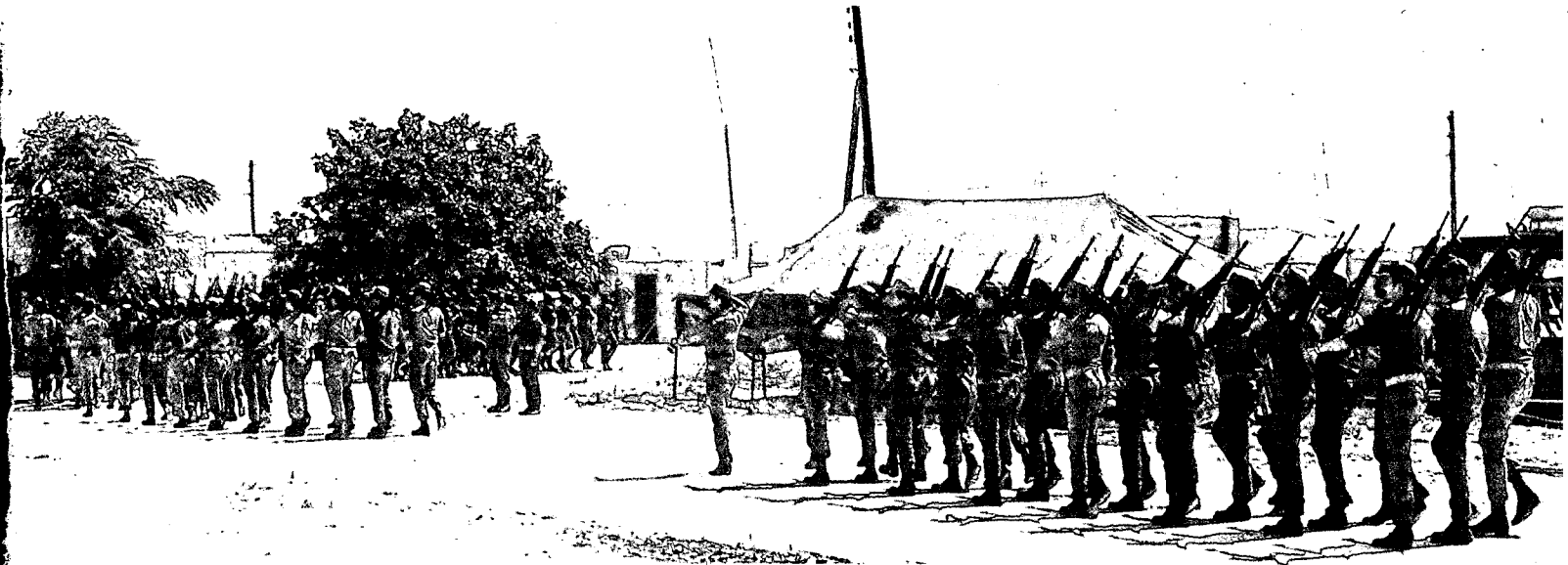
מבצע ליטני, שהחל ב-15 במרס 1978, בעקבות ההתקפה הרצחנית על אוטובוס הדמים, נועד (בניגוד למבצעים הגדולים שקדמו לו) לא רק להרוס את תשתית אש"ף בדרום-לבנון, אלא גם למנוע את שיבת המחבלים לאזור שמדרום לליטני. בעקבות המבצע הורחב שטח שליטתו של רס"ג חדר לכדי רצועת חיץ בין המחבלים לישראל לכל אורך הגבול; וכוחות יוני-פיו"ל הופקדו על מניעת כניסת המחבלים לשטחים שמצפון לרצועת חדר ועד לגבול הצפוני של התקדמות צה"ל במבצע. כוח יוני-פיו"ל הצליח למנוע חדירת חוליות מחבלים מלבנון לשטח ישראל, אולם התגלה כיעיל פחות במניעת הסתננות של המחבלים מאזור צור לאזורים שבתחום אחריותו. בעקבות נסיגת צה"ל חזרו המחבלים בתחילה לעיר צור, ומשם הסתננו גם לשטחים שבשליטת יוני-פיו"ל. חודשים מועטים לאחר המבצע היה כבר כוחו הצבאי של אש"ף גדול יותר מאשר ערב המבצע.

כוח יוני-פיו"ל אף לא מנע את הירי הארטילרי, שנורה בעיקר מעבר לרצועת יוני-פיו"ל. לעומת זאת הקשתה נוכחותם של כוחות יוני-פיו"ל על פעולות המנוע של צה"ל שעברו בקווייהם. על רקע זה הואץ התהליך שבו הפעיל צה"ל ארטילריה ומטוסים, ומכאן החלה היגררות הולכת וגוברת של הפגזות והפצצות, כאשר המחבלים משקיעים את עיקר מרצם בהרחבת שליטתם ב"בסיס הגרילה", וצה"ל משקיע את עיקר פעולותיו במאמץ לערער ולצמצם אחיזה זו ולמנוע את הירי הארטילרי לעבר יושבי הגליל.

הקונספציה של "מלחמת שחרור עממית" ב"בסיס הגרילה"

מבצע ליטני (בדומה למבצעים שקדמו לו) נתפס על-ידי הנהגת אש"ף כניצחון לדרך "המאבק המזוין" וכהוכחה נוספת לכך, שכל כוח צבאי המנסה לחסלם ב"בסיס הגרילה", ותהיה עצמתו אשר תהיה, משיג את התוצאה ההפוכה: דילוג אש"ף לשלב הבא בהתעצמותו.

על-פי התיאוריה של "לוחמת הגרילה" מתרחש כאמור שלב ההכרעה כאשר כוחות הגרילה עוברים משלב הטרור והגריילה לשלב המלחמה העממית, ויחד עם המוני העם, אשר בשמם הם נושאים את דגל המהפכה, מתארגנים למסגרת של צבא סדיר ויוצאים לקרב המכריע. "המאבק המזוין" של אש"ף הגיע בראשית שנות ה-80 לגיבוש קונספציה שהניחה כי ניתן יהיה להכריע את גורל המאבק הצבאי לא על-ידי התקפה אלא על-ידי

מגדלה לצבא סדיר: לוחמי ה"פתח" בבסיס אימונים בלבנון

שערך צה"ל על מפקדות המחבלים בביירות ועל מאחזיהם בדרום הלבנון ביולי 1981, נתפסו על-כן על-ידי המחבלים כהתחלת מבצע קרקעי גדול של צה"ל בכל דרום הלבנון. משום כך הם הגיבו בכל כוחם האפשרי בירי מאסיבי על יישובי הגליל.

אש"ף ראה אפוא בתקריות יולי 1981, שלב ראשון לקראת פשיטה קרקעית, שמטרתה חיסול "בסיס הגרילה" בדרום הלבנון. בקשתו להפסקת אש נבעה לא רק מן הנזקים שספג בפעילות הארטילרית והאווירית הישראלית בתקריות אלה, אלא גם מכך שרצה למנוע את מה שהעריך כשלב הבאים של התכנית הישראלי לית. משהוכרזה הפסקת האש לאחר כשבועיים של תקריות ארטילריות ואווי-ריות חמורות ראו בכך מנהיגי המחבלים ניצחון והישג חשוב למשמעות החדשה של דרך "המאבק המזוין" – הישג שהיה כיה שוב את חוסר יכולתו של צה"ל לבלום את המשך ההתחזקות הצבאית של אש"ף בבסיס הגרילה. "מלחמת השבועיים" חשפה את חולשתה של החברה הישראלית לעמוד בפני התשה ארטילרית. אש"ף הגזים מאוד בתיאור ההשפעה המוראלית שהייתה בישראל להפגזות על קריית שמונה, והערך הערכת יתר את ההשפעה המחשלת של ההפגזות וההפצצות הישראליות על האוכלוסייה בדרום לבנון המיועדת לשאת על גבה את "מלחמת השחרור הלאומית".⁸ "מלחמת השבועיים" נתפסה גם כניצחון מדיני, אשר הביא להגברת הדימוי של עצמתו של אש"ף כנציג היחיד של הפלסטינים. זאת ועוד. במהלך המו"מ על הפסקת האש הוצג אש"ף כגורם מתון, המגלה סימנים של התנהגות ממלכתית, לעומת תרומיתו של ישראל, שנפגעה קשות ויחסי ישראל-ארה"ב

צבאות ערב, שהצליחו לעמוד בפני צה"ל רק שישה ימים במלחמת 1967. עתה עליהם להתכונן לקראת המלחמה הבאה – לקראת הניסיון הישראלי לעקור את בסיס הגרילה, שאין ספק כי יבוא.

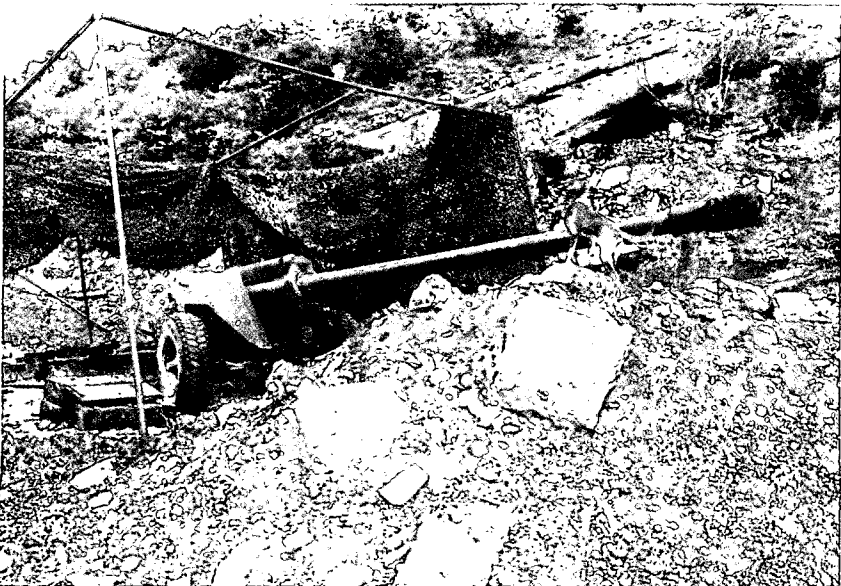
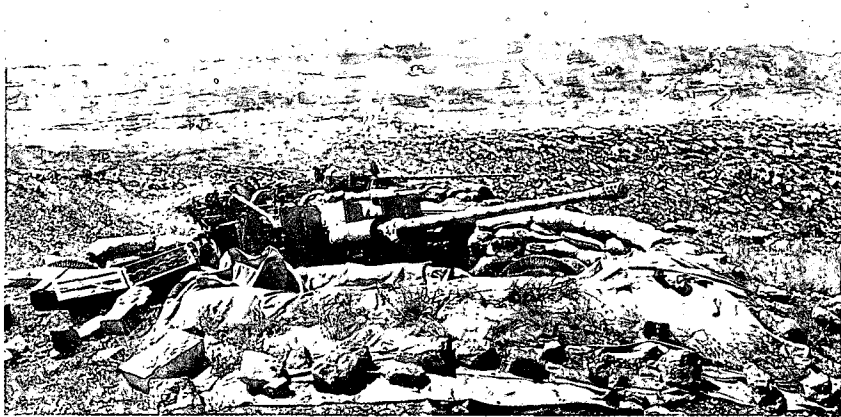
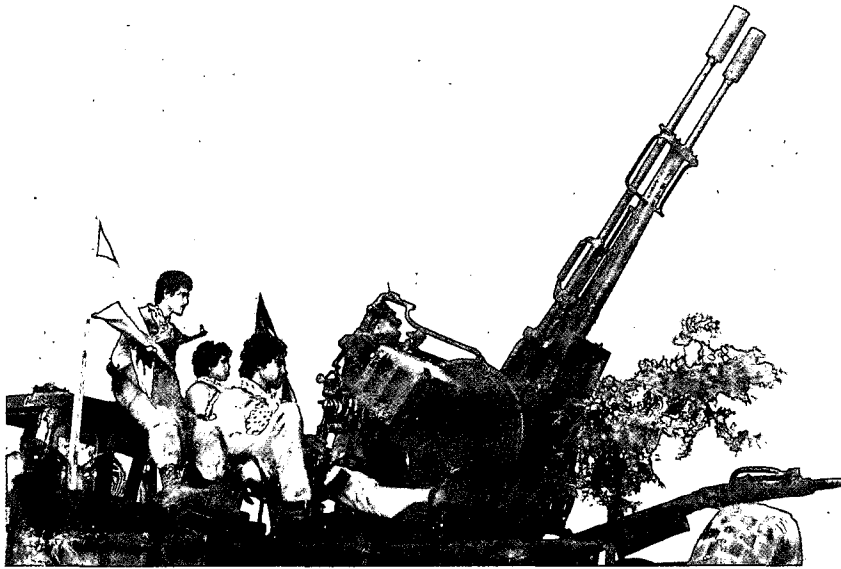
הלחימה של "בסיס הגרילה" סיבוב רביעי "מלחמת השבועיים"

התקופה שבין מבצע ליטני לבין יוני 1981, התאפיינה מבחינתה של ישראל בסדרה ארוכה של פעולות נגד אש"ף בבסיסו בלבנון, זאת במגמה לסכל פעולות חבל-ניות מתוכננות בעודן באיבן ולשלב את העמקת האחיזה של אש"ף בדרום הלב-נון. אופיה של פעילות זו הוכתב על-ידי נוכחות כוחות יוניפי"ל. צה"ל ערך בתקופה זו סדרה ארוכה של פעולות, שבהן השתתפו כוחות קטנים יחסית, אשר תקפו מטרות ממוקדות לאחר שנאסף עליהן מידע מודיעיני מדויק, וכן ערך צה"ל סדרה ארוכה של הפצצות מהאוויר והרעשה ארטילרית על בסיסו אש"ף ומפקדותיו. פעילות אינטנסיבית זו אכן הצליחה לשבש התארגנות לקראת ביצוע פעולות חבלניות, אילצה את המחבלים להשקיע את מרב כוחם בהגנה על בסיסיהם, אך לא מנעה את המשך תהליך התעצמותם. באמצע יולי 1981, בעקבות התקפה אווירית ישראלית "שגר-תית" על יעדי המחבלים, הגיבו האחרונים במטחי ארטילריה על יישובי הגליל וכך החלה סדרת התקריות הארטילריות, שהמחבלים כינוה "מלחמת השבועיים". הכינוי עצמו, "מלחמת השבועיים", מעיד על הדימוי שמייחס אש"ף לתקריות של יולי 1981: בעיניהם נתפסו תקריות אלה כשלב הראשון של המלחמה הרבי-עית על בסיס הגרילה, אשר לה ציפו המחבלים זה זמן רב. ההפצצות וההפגזות המאסיביות,

להגנה, ומטרור וגרילה ל"מלחמת שחרור עממית" ולהתארגנות במסגרות של צבא סדיר.

במהלך סוף שנות השבעים ובתחילת שנות השמונים, עברה אפוא אידיאולוגיית "המאבק המזוין" מהפך, וגובשה קוניספציה חדשה לססמה הישנה. דרך "המאבק המזוין" בביטוייה ההתקפי – ביצוע פיגועים בישראל ובמטרות ישרא-ליות – אשר הייתה המוקד העיקרי של הפעילות הצבאית של המחבלים בשנות השישים ובתחילת שנות השבעים ואשר לא הביאה בשנים האחרונות להישגים חשובים, הגם שריטואלית המשיכה להיות סמל המאבק, חדלה למעשה להיות מוקדו. לעומת זאת, הביטוי ההגנתי של "המאבק המזוין" – קרב ההגנה על בסיס הגרילה, הפך למוקד ההתמודדות הצבאית ובו יוברע גורל "המאבק המזוין" בשלבים הבאים. יכולת העמידה של המחבלים ומשכה, הם שקבעו ויקבעו מה יהיה היקף הניצחון ומה יהיו הפרות שאש"ף יוכל לקטוף בעקבות התמודדויות אלה. עד כה הוכיח אש"ף כי יכולת העמידה שלו משתפרת מהתמודדות להתמודדות.

הביטוי הסמלי המובהק להשתרשות העמוקה של קונספציה זו באש"ף הם ההגדרות והשמות החדשים – שניתנו בעקבות מבצע ליטני – למה שנתפס כ"מלחמת אש"ף נגד ישראל". במניין "מלחמות אש"ף" נכללים מבצעי צה"ל נגד "בסיס הגרילה" ושמותיהם נקבעים על פי משכם. מבצע "כראמה" שנמשך יום אחד כונה "מלחמת היום האחד". מבצע "קלחת 2" כונה "מלחמת ארבעת הימים" ואילו מבצע ליטני זכה לשם "מלחמת שמונה הימים" – אשר בא להדגיש את יכולת העמידה של המחב-לים נגד צה"ל העולה אף על זו של

שנפגעו (כתגובה על הפצצת ביירות השעתה ארה"ב אספקת מטוסים לישראל). סופו של דבר שהלחץ האמריקני על ישראל היה הגורם העיקרי שהשפיע על ממשלת ישראל להימנע מלהשלים את מטרתה – מבצע קרקעי לעקירת המחבלים מדרום הלבנון.⁹

במהלך "מלחמת השבועיים" הסתבר לראשונה כי המחבלים הצליחו להקנות לעצמם יכולת חדשה, שלא הייתה להם עד כה, ואשר השפעתה על המשך המאבק ביניהם לבין ישראל עלולה להיות מרחיקת לכת. הכוונה ליכולת ההתשה נגד יישובי הגליל, שפירושה התקדמות משמעותית בשני תחומים: יכולת ספיגה ויכולת ארטילרית. המחבלים העריכו כי התקדמותם בתחומים אלה, היא שסיכלה את השגת המטרה הישראלית. הכינוי "מלחמת השבועיים" משקף את הערכתם של המחבלים בדבר המשמעות האופרטיבית של תנופת התעצמותם ובדבר שיפור יכולת העמידה שלהם נגד צה"ל. ב-1978 הצליחו לעמוד במשך שבעה ימים מול התקפת צה"ל, ב-1981 – במשך שבועיים. אם ימשיכו בתנופת התעצמותם יוכלו בעתיד לעמוד בפני צה"ל אף למשך זמן ארוך עוד יותר. ביולי 1981 נמצא אש"ף בעיצומה של תנופת הקמת התשתית הצבאית הסדירה ובשלב ארגוני של מעבר מהתארגנות גרילה להתארגנות במסגרות של צבא סדיר. על רקע זה שירתה הפסקת האש את אש"ף, מאחר שהיא אפשרה להגביר עוד יותר את תנופת ההתארגנות הצבאית והפעם ללא לחץ ההתקפות האוויריות והארטילריות הישראליות התכופות, שעד אז הקשו על תהליך ההתעצמות. ואמנם פעולות הרכש וההתעצמות של המחבלים מאז הפסקת האש ביולי 1981 ועד "שלום הגליל" לבשו ממדים חסרי תקדים. כמויות עצומות של נשק קל וציוד לוחמה אחר רוכזו במחסנים וחלקם כבר חולק לגברים במחנות הפלתיים בערים ובכפרים על מנת שיוכלו להשתתף במה שאש"ף קיווה שתהיה "מלחמה עממית". כמו כן החישו ארגוני המחבלים את הצטיידותם הארטילרית. כושרם הארטילרי הוא שסייע להם להשיג את "ניצחונם" ב"מלחמת השבועיים" ולו, כך קיוו, יהיה גם תפקיד מכריע בניצחונם בהתמודדות הקרובה, שבודאי לא תאחר לבוא.

השתלטות אש"ף על לבנון: חצר ביה"ס של אונר"א בסיבלין הפכה למחסן נשק ותחמושת (מימין); מצבור קטיושות בחדר לימוד (משמאל) (דו"צ)

שמרבית המחבלים מצליחים להימלט מבעוד מועד ולחזור לאחר נסיגת צה"ל, אלא גם שצה"ל נמנע מלהיכנס לערים ולמחנות הפליטים. כך היה במבצע ליטני וקל וחומר עתה לאחר שכל תושבי מחנות הפליטים מאורגנים במיליציות וכולם ישתתפו בלחימה. וכך יתאפשר להם במסגרת ההסדר המדיני שיבוא לאחר הפסקת הקרבות להשיג את המשך נוכחותם בציר החוף וממנו להרחיב שוב את שליטתם בכל דרום הלבנון.

ההנחה השלישית של המחבלים הייתה כי הפעולה הישראלית הבאה, תהיה נרחבת יותר מכל הפעולות שצה"ל ביצע בעבר נגד "בסיס הגרילה" ומשום כך היא עלולה לגזור את ישראל לעימות בלתי נמנע עם סוריה. מכאן קצרה הדרך להתלקחות מלחמה כוללת במוזה"ת שתשרת את מטרות המחבלים.¹²

התעצמותו של הכוח הצבאי של אש"ף בלבנון, וההכרה כי ככל שתהליך זה יימשך כן תהיה למחבלים יכולת הרתעה ועמידה נגד כל כוח שינסה לעקור אותם מהשטח, הדאיגה את ישראל והפכה את שאלת עריכתו של המבצע הנוסף נגד הגרילה רק לשאלה של עיתוי. ניסיון ההתנקשות בשגריר הישראלי בלונדון (3 ביוני)¹³ הביא אפוא לתגובה הישראלית של הפצצת מפקדות המחבלים ומחנור תיהם בכיירות ובכל רחבי דרום הלבנון ב-4 ביוני. המחבלים מיהרו להשיב בהפגזת יישובי הגליל בעצמה שעלתה אף על זו שהפעילו בתקריות יולי 1981. לכאורה תגובת המחבלים הייתה תמוהה, שכן גם לטענתם ישראל רק חיפשה אמתלה על מנת לפתוח במבצע קרקעי

המבצע. אבדות רבות שתיגרמנה לישראל לים והימשכותו של המבצע מעבר ללוח הזמנים הצפוי יגבירו את סימני השאלה בישראל לגבי הכדאיות העקרונית של המבצע, יערערו את הקונסנסוס ויצרו לחץ חזק על הממשלה לסיים את המבצע אף מבלי שהושגו כל יעדיו.¹¹ ההנחה השנייה של המחבלים הייתה, שגם אם צה"ל ישלים את כיבוש השטח, שקבע לעצמו לכבוש, הרי בכך לא יחוסל עדיין הכוח הצבאי של המחבלים, שכן מניסיון המבצעים הקודמים – בעיקר במבצע ליטני – למדו כי לא זו בלבד

מערת תחמושת של ה"פתח" צפונית לצידון (דו"צ)

מאז הפסקת האש גדל מספר קני הארטילריה השונים שבידי המחבלים בלבנון, ביותר מפי שלושה. לעומת 80 קני ארטילריה שהיו למחבלים לפני "מלחמת השבועיים" היו המחבלים מצוידים בערב מבצע "שלוש הגליל" ביותר מ-250 קנים. (קני ארטילריה, שבהם חל גידול, כוללים בעיקר את הקטיושות מסוג BM-21 בעלי 40 קנים ו-BM-11 בעלי 30 קנים, תותחי 130 מ"מ ומרגמות כבדות 160 מ"מ).¹⁰

מלחמת "שלוש הגליל"

במהלך השבועות הארוכים שבהם התכוננו המחבלים לקראת הסיבוב הבא במאבק על בסיס הגרילה, עסקה הנהגת אש"ף בגיבוש הקונספציה האסטרטגית שלהם. במרכזו של קונספציה זו עמדה ההנחה כי למרות שאין הם יכולים לנצח את צה"ל, הרי השיפור שחל בחודשים האחרונים ביכולת העמידה שלהם נותן להם סיכוי טוב "לניצחון" נוסף, שאף יעלה על ניצחונותיהם בעבר.

שלוש הנחות עמדו במרכזו של קונספציה אסטרטגית זו: הראשונה – אמנם אין בכוחם של המחבלים למנוע מצה"ל להשיג את מטרותיו הצבאיות – אך עתה, לאחר שהתארגנו במסגרות סדירות וארגנו את כל האוכלוסייה הפלסטינית למלחמה עממית, יש באפשרותם לגבות ממנו מחיר דמים גבוה, לשבש את מהלכו ולעכב את לוח הזמנים של המבצע למשך פרק זמן (שיאסר עראפת העריכו ב-10 ימים) ובמהלכו תתעורר דעת הקהל העולמית נגד מהלכיה של ישראל, והפעילות הבינלאומית שתיווצר עקב כך תכביד מאוד על ממשלת ישראל בהמשך

חיים בצל הטרור — ביתה של משפחה לבנונית בג'זין הפך למצבור תחמושת (דו"צ)

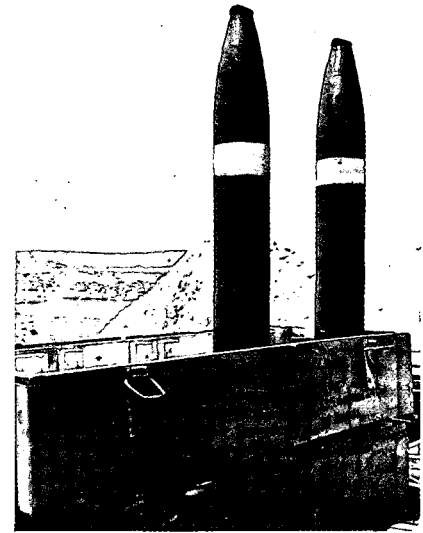
זה, שממנו נמנע צה"ל במבצע ליטני בוצע הפעם בנחישות וביסודיות, שנראה כי לא יאפשרו למחבלים לשוב לשטחים אלה מיד לאחר נסיגת צה"ל. מיד לאחר הכיבוש החלו כוחות הביטחון הישראליים לערוך סריקות שטחיות כדי לגלות מחבליים המסתתרים בשטח ומחסני נשק ותחמושת. צה"ל גם מיהר לחזק את הגורמים המקומיים, הנוצרים, השיעים והדרוזים, ולהכשירם להתנגדות פעילה לכל ניסיון של אש"ף לחזור ולקיים את שליטתו בשטח לאחר נסיגת צה"ל, זאת גם אם ייכשלו המאמצים להקמת ממשלה מרכזית חזקה. אש"ף גם הופתע מכך שההתנגשויות הצבאיות בין ישראל לסוריה בלבנון, למרות עצמתן לא התפתחו למלחמה כוללת בין השתיים, רמת הגולן נשארה שקטה והעולם הערבי נמנע מכל פעולה מעשית לעזרת המחבליים. הבידוד שבה מצאו עצמם המחבליים ברגעי ההכרעה חשפה שוב את אחת האמיתות המכאיבות: אי נכונות של מדינות ערב להסתכן במלחמה נגד ישראל על מנת לקדם את תנועת המחבלים או אפילו להצילה.

הקונספציה של "מלחמה עממית" ב"בסיס גרילה" התמוטטה שכן מבצע "שלוש הגלילות" נערך בזמן קריטי מבחינת המחבלים: מעבר משלב ה"טרור" לשלב של "מלחמה סדירה" במסגרות גדולות. המלחמה הוכיחה בצורה שאיננה משתמעת לשתי פנים, שהערכת המחבליים לגבי עצמת מסגרות הלחימה שלהם הייתה מוטעית. הם עדיין לא צברו עצמה שהיה בה כדי להוות בעיה אופרטיבית, ולא כל שכן בעיה אסטרטגית חמורה

המהווים מקומות אידיאליים לפעולות כאלה. צה"ל השתהה בכיבוש מחנות הפליטים לא בגלל קשיים אופרטיביים, אלא מתוך שיקולים של רצון להימנע מאבדות בקרב חיילינו ובקרב האוכלוסיה האזרחית.

הנשק שעמד לרשות המחבלים במבצע "שלוש הגלילות" לא יכול היה אמנם להשתוות בתחומו לנשק שצה"ל הפעיל במערכה, אך גם מהנשק שעמד לרשותם: תותחים ללא רתע, טילים נגד טנקים, תותחים נ"מ, מרגמות, תותחי שדה, קטיר שות, שריוניות, עשרות טנקים וכמויות גדולות מאוד של חומרי נפץ ומטעני חבלה ומוקשים, ומערכות מכשירי קשר לא הפיקו המחבלים את שניתן להפיק. הכישלון הצבאי הגדול ביותר של המחבליים היה בפיקוד ברמה האופרטיבית והעליונה. כל מערכת התיאום והפיקוד האזורי והזרתי לא פעלה. מפקדים לא השכילו לתאם התנגדות אזורית יעילה ולא כל שכן התנגדות מערכתית. כל כוח מקומי לחם בפני עצמו, ועד כמה שניתן להעריך הרי למפקדה בביירות לא הייתה שליטה יעילה על פעילות הכוחות בשטח. כך, אף על פי שעצם התרחשותו הקרובה של מבצע "שלוש הגלילות" היה ידוע לכל וככל הנראה, אש"ף העריך נכונה את מהלכיו, הרי המבצע היה בבחינת הפתעה בסיסית לאש"ף. הקונספציה האסטרטגית של הארגון התבררה.

אש"ף הופתע מעצם נחישותו של צה"ל לטהר את מחנות הפליטים בערים צור וצידון, למרות המחיר הצפוי באבדות ובאבדן האהדה המדינית בעולם. מהלך

"חלקי טרקטור" שנשלחו אל המחבלים מקוריאה היו למעשה פגזים (דו"צ)

מקיף לעקירת אחיזתם בכל דרום הלבנון. אולם הדבר יראה פחות תמוה, אם נזכור כי המחבלים עצמם ראו בהתפתחויות ביולי 1981 — ההפגזה הארטילרית — רק שלב ראשון במתקפה הכוללת. הפגזה נגדית בכל העצמה הצליחה לסכל את התכנית הישראלית.

לאחר דו קרב ארטילרי כבד שנמשך כל יום השבת, 5 ביוני, החל ביום א', 6 ביוני, בשעה 11 בבוקר מבצע "שלוש הגלילות". במבצע "שלוש הגלילות" הדגים צה"ל את יכולתו להפעיל מאסות של שריון ואש בלא לאבד מיכולתו לפעול בגמישות אסטרטגית, אופרטיבית וטקטית. נראה כי עד כה הצליח צה"ל להתחמק מתהליך שעל פי הספרות התיאורטית-אידיאולוגית של הגרילה, אין צבאות סדריים מצליחים להימנע ממנו: סרבול ואבדן הגמישות והרגישות הטקטית, הפעלת העצמה, כתחליף להפעלה גמישה של הכוח על-פי הנסיבות המשתנות במהירות ובהתבסס על מודיעין מדויק הנאסף תוך כדי המבצע — כל אלה נועדו דים להיות יתרונותיה הייחודיים של הגרילה, שבאמצעותם היא מתגברת על צבא סדיר הגדול וחזק ממנו עשרות מונים. אך במבצע "שלוש הגלילות" אפיינו תכונות אלה דווקא את דרך פעולתו של צה"ל והיו חסרות בפעולות יחידות אש"ף. המחבלים הפגינו אומץ לב אישי, אך אזלת יד אופרטיבית. הם לא השכילו לנצל את היתרונות שהשטח העמיד לרשותם. במהלך כל המבצע לא היה אף לא מקרה אחד שבו הצליחו המחבלים לחסום לאורך זמן את התקדמות צה"ל בצירים ההרריים הצרים והמפותלים

"כפירי האריות" או בכינויים "ילדי הארץ-פיג'י" בצילום רשמי של ה"פתח"

סקירה של שמונה עשרה שנות "המאבק המזוין" של התנועה המחבלית הפלסטינית מצביעה בבירור על כך שתנועה זו לא הצליחה להציב אתגר קיומי למדינת ישראל ואף לא אתגר צבאי לצה"ל. עם זאת בשנים האחרונות נראה היה כי התעצמותם הצבאית, הארגונית והפוליטית של המחבלים בלבנון הקשתה על ישראל לתרגם את עצמתה הצבאית למונחים של הכרעת "בסיס הגרילה" הפלסטינית במדינה זו. ובהעדר ממשלה חזקה בלבנון ונכונות סוריה לכך – לא יהיה גם כוח ערבי שימנע המשך התחוד-קומו של "בסיס גרילה" זה. אך תוצאות המבצע מראות בבירור כי מהבחינה הצבאית מצליח צה"ל של 1982 לתרגם את עצמתו הצבאית לניצחון צבאי גם על כוחות הגרילה, ביעילות העולה אף על היכולת שהפגין אי פעם בעבר: זאת ועוד, הפעם מפגינה מדינת ישראל נכונות לעמוד על הסדרים מדיניים שיבטיחו כי המחבלים לא יוכלו לקיים את "בסיס הגרילה" שלהם בדרום הלבנון לפחות לעוד מספר שנים.

פרופ' הרכבי, בהתייחסו לבעיה העקרונית של לוחמת גרילה נגד כוחות סדיריים, העיר כי נוהגו של עולם היה קשר ישיר והתאמה בין העושר באמצעים –

עמדו המחבלים עצמם ונערים צעירים בארגון ה"אשבאל"¹⁶ המחבלים ששאפו להפוך את מחנות הפליטים למעוזי לחימה; שבה יקחו חלק כל התושבים, מצאו עצמם משתמשים באוכלוסייה זו כבני ערובה.¹⁷

לצה"ל. אך חמורה שבעתיים מבחינת המחבלים הייתה התברותה של ההערכה כי תושבי מחנות הפליטים מוכנים ונכונים למלחמת שחרור עממית. הנוף האנושי של הגרילה הפלסטינית והאנטי גרילה הישראלית כפי שנתגלה במלחמה זו שונה מאוד מהדימוי הסטראומטי המצוי באידיאולוגיה של הגרילה ומהדימוי שאש"ף התבסס עליו בקונספציה הצבאית שלו: על פי התיאוריה של לוחמת גרילה אמורה כל האוכלוסייה להשתתף במאבק המכריע, ואילו אצל האנטי-גרילה קיים ניכור בין העם לבין הכוח הלוחם. המלחמה היא עניינו של הצבא, והעם עוין אותה או אדיש לה. במבצע "שלום הגליל" עתידה הייתה לבוא לידי ביטוי ה"התנגדות העממית" של כל תושבי דרום הלבנון.¹⁴ למטרה זו הוכנו מצבורי הנשק העצומים, שנתפסו על ידי צה"ל בכל השטחים העירוניים בדרום הלבנון. אולם האוכלוסייה המקומית, גילתה עוינות למחבלים ושמחה לבואו של צה"ל ששחרר אותה מסיטת המחבלים. התושבים הפלסטינים במחנות הפליטים, שצה"ל נכנס אליהם, לא נלחמו,¹⁵ וגם ה"מיליציות" של ארגוני המחבלים (מעין יחידות מילואים), כמעט ולא נטלו חלק פעיל בקרבות. מול צה"ל

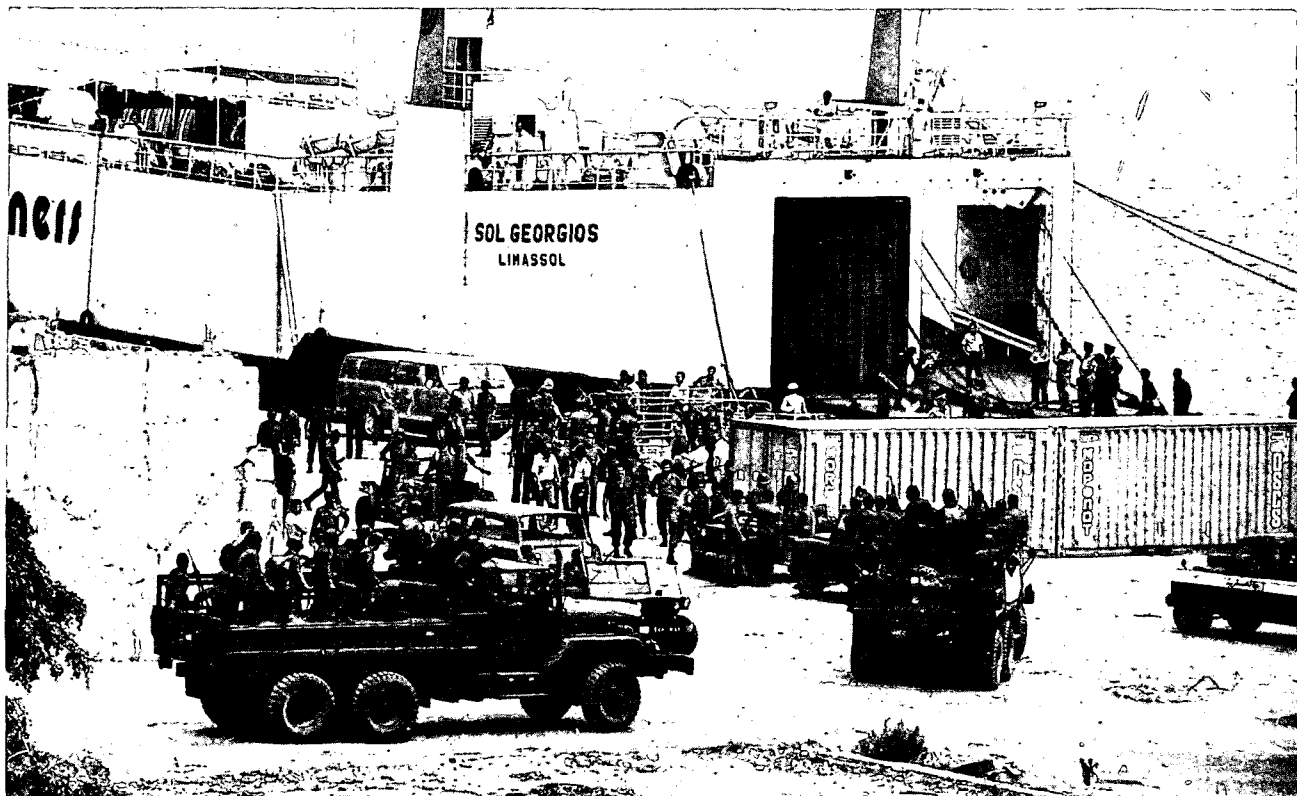

עמדת מחבלים בתוך המוזיאון בביירות

הסוקר את תולדות מלחמות הגרילה, מצייץ, ולדעתי בצדק רב, כי "בכל מהלך ההיסטוריה השפיעו גורמים מקומיים (פוליטיים, חברתיים, תרבותיים וכלכליים) וכמובן הגיאוגרפיה, הרבה יותר על הלוחמה הבלתי מקובלת מאשר על המלחמה המקובלת".¹⁹ מלחמות הגרילה שונות מאוד זו מזו. זהו תחום שבו יש להיזהר במיוחד מאנאלוגיות היסטוריות. התפתחותה של קונספציית דרך "המאבק המזוין" והתבדותה יש בה יותר קווי שוני המאבחים ומייחדים אותה מכל דגם היסטורי או סטריאוטיפ של "מלחמת שחרור לאומי". על כן ניסיון להעריך את התפתחותו העתידית של מאבק זה על פי דגמים היסטוריים, תיאורטיים או אידיאליים, עלולה להתגלות כמטעה. בהעדר עוגן אמין להערכת ההתפתחויות העתידיות דות אמנע מהיומרה להציג דגם דטרמיניסטי לגבי כיוון המאבק בצומת פרשת דרכים זו במאבקו של אש"ף. למצור על ביירות המערבית ולצורת סיומו תהיה השפעה מרחיקת לכת על כיוון ההתפתחות. אש"ף מנסה להפוך את עמידתו במערב ביירות לניצחון מדיני ואידיאולוגי ולהוכיח בכך שעל אף הכל הקונספציה האסטרטגית של "מאבק עממי" בלחימה על "בסיס גרילה" – לא

המאבק המזוין". כאמור, לעובדה שאש"ף נקט את התפיסה של דרך "המאבק המזוין" כאסטרטגיה, יש משמעות מרחיקת לכת בתחום האידיאולוגי, ויש בכך כדי לשקף השקפת עולם של מצב שבו לוגיים, עלול להתגלות כמטעה. בהעדר ניסטי לגבי כיוון המאבק בפרשת הדימוי לגבי הישראלים הוא כלכודים בחוסר ברירה של הכוח להשמיד את העם הפלסטיני או לשעברו. ואילו בפני הפלסטינים עומדת רק אלטרנטיבה אחת, מלחמת חרמה בישות המדינית הצינונית עד לחיסולה. אסטרטגיית "דרך המאבק המזוין" משמעותה על כן, הוצאה מכלל אפשרות של פשרה ודו קיום זה לצד זה. התבדות קונספציית "המלחמה העממית" ב"בסיס הגרילה" יכולה הפעם לזעזע גם את המחויבות האידיאולוגית של דרך "המאבק המזוין". אך זו אינה האפשרות היחידה. התבדותה של הקונספציה יכולה להוליך לשינוי בעמדות העקרוניות הבלתי מתפשרות של אש"ף כלפי פתרון מדיני של סכסוך אך בצורה לכאורה אבסורדית – וגם לכך יש תקדימים לא מעטים. התבדותה של האמונה יכולה להוליך דווקא לדבקות נוקשה וקיצונית יותר באמונה שהתבדתה. זאב לקויר בהקדמתו לספר "גרילה",

לבין העצמה. הגרילה מבקשת לנתק קשר זה, ובעייתה היא כיצד להביא לידי כך שהעושר באמצעים לא יהיה גורם שיכריע את המלחמה. הפתרון של בעיה זו הוא בשימוש בצד החזק של החלש נגד הצד החלש של החזק.¹⁸ מבצע "שלום הגליל" חשף שוב וביתר שאת את העובדה המאפיינת את המאבק הישראלי-פלסטיני. הצד החזק של החלש – אש"ף, איננו בתחום "המאבק המזוין" ואילו הצד החלש של החזק – ישראל איננו בתחום המאבק הצבאי. כפי שהראנו עבר "המאבק המזוין" מספר גלגולים קונספטואליים ובכולם נכשל. עד כה, בעקבות כל כישלון, גובשה ל"מאבק המזוין" קונספציה חדשה והמאבק הצבאי נמשך. בסיבוב הנוכחי היו תקוות אש"ף לניצחון, גדולות מתמיד וההתבדות היא חד משמעית ומוחלטת יותר מאי פעם בעבר. "הניצחונות" השיטתיים של אש"ף בסיבובים הקודמים של המאבק על "בסיס הגרילה" שירשו בקרב מנהיגי הארגון אמונה עמוקה בכיוון ההתפתחות – מעין דטרמיניזם היסטורי של ניצחון בלתי נמנע של "דרך המאבק המזוין". התבדותה של אמונה זו, סביר להניח שתהיה לה השלכה גם על המשך מעויות האידיאולוגיות של מושג "דרך

פינוי המחבלים מביירות בדרך הים

הערות

1. קיימת מידה מסוימת של מלאכותיות בניסיון להבחין בין קונספציות צבאיות לקונספציות מדיוניות. קונספציות כוללות בדרך כלל תפיסות כרמת הכללה המקיפה במשולב הן את ההיבטים המדיניים והן את ההיבטים הצבאיים. מוקד הדיון יהיה על ההיבטים הצבאיים, בנקודת המוצא ובמסקנות נתייחס למערכת יחסי הגומלין שבין ההיבטים המדיניים לצבאיים ונעמוד על ההשלכות לגבי ההתפתחויות הצפויות במישור ההתמודדות הצבאית ובמישור ההתמודדות המדינית כאחד.
2. תפיסת "המאבק המזוין" פותחה לראשונה בכתבי היסוד של הפת"ח עוד בשנות ה-50. עם השתלטותו של פת"ח ויאסר ערפאת בראשו על אש"ף, לאחר מלחמת ששת הימים, התקבלה תפיסת המאבק המזוין כמכנה משותף ומרכיב מרכזי-אידיאולוגי ופרקטי שסביבו ניתן היה לאחד את ארגוני הטרור הפלסטיני ולהביאם תחת מרות הנהגה פלסטינית משותפת אחת.
3. קיים קושי להגדיר מהו תוכן הקונספציה הצבאית של אש"ף. קונספציות, מעצם הגדרתן, אינן מתמצות בניסוחים הפורמליים של דוקטרינות צבאיות כתובות. אך דוקטרינות צבאיות מנוסחות הן נקודות מוצא היכולות לשמש כעוגן ראשוני חשוב להערכת הקונספציות הצבאיות. מאחר שלא קיימת דוקטרינה אש"פית מנוסחת, המסכמת את תפיסת הארגון בנושא "המאבק המזוין" נגד ישראל, מתבסס מאמר זה על המקורות העיקריים הבאים:
 - א. החלטות הוועד הפועל של אש"ף וההתייחסות לדרכי המאבק ב"אמנה הפלסטינית". ב. מאמרים והצהרות פומביות של ראשי הארגונים ובעלי עמדות רשמיות באש"ף. ג. התפתחות התפיסות הצבאיות של אש"ף, כפי שמצאו ביטוי בעשייה בתחום הצבאי, מגמות התארגנות, אימונים, הצ-

את מגמות הפיצול באש"ף גם כתוצאה מהעובדה שהארגונים השונים עשויים לתת משמעויות שונות לכישלון של "דרך המאבק המזוין". על רקע זה ייתכנו גם פילוגים בחלק מהארגונים ובעיקר ב"פתח" שבו יש הגורסים זמן רב כי יש לזנוח את המחויבות האידיאולוגית לדרך "המאבק המזוין" לעומת אחרים הסבורים כי יש לדבוק בעקרון "דרך המאבק המזוין" כאסטרטגיה וכמחויבות אידיאולוגית. ארגונים אחרים, ובעיקר ארגוני של ג'ורג' חבש עלולים לפרש את כישלון קונספציות "המלחמה העממית" ככישלון ה"התמסדות" של אש"ף בטענה כי המעבר בטרם עת מגרילה לצבא סדיר היה משגה קריטי שאפשר לצה"ל להפעיל את עצמתו ולחסל את הכוח הצבאי של המחבלים. על כן, יש לחזור וביתר שאת, לגרילה ולטרור.

מדינת ישראל, עתידה אפוא למצוא עצמה עומדת, לא עוד בפני ארגון גג אחד המסמל את אחדותו של המאבק ומגביר את תוקף הטענה כי הוא המייצג היחיד של הפלסטינים, אלא, בפני ארגונים מפר-צלים, כשחלקם מציבים בפני ישראל את האתגר של ההתמודדות ב"דרך המאבק המדיני" וחלקם יעמיק עוד יותר בנסיגה לטרור, כביטוי היחיד שנותר בידי להמשך דבקתו ב"דרך המאבק המזוין".

התבררה. עם זאת, המצור על ביירות המערבית מסתיים בסילוקם של המחבלים מלבנון ובכך מקיץ הקץ על הדרך של המאבק על "בסיס הגרילה" בכישלון מוחץ, וההתרוצצות בתוך הארגונים הכלולים באש"ף לגבי המשך הדבקות ב"דרך המאבק המזוין" כשלעצמה, על משמעויותיה האידיאולוגיות, תקבל משמעות קריטית.

אש"ף כגוף המלכד את כל פלגי הארגונים הפלסטיניים הצליח לשמור על אחדותו בשנים האחרונות במידה רבה הודות לעובדה שכל הארגונים הפלסטיניים התרכזו ב"בסיס גרילה" אחד — לבנון, ובו ניתן היה לקיים מרות ופיקוח של המוסדות המרכזיים ולבלום את הלחצים והפילוגים שאפיינו את הארגונים הפלסטיניים עד שנות השבעים, כאשר "בסיס הגרילה" שלהם היו מפוצלים בין מדינות ערב השונות. אם יפורק "בסיס הגרילה" בלבנון "כמדינה בתוך מדינה" שבה שולטים הגופים המרכזיים של אש"ף, כמעט ללא תלות בגורם מדיני ערבי, תהיינה המפקדות של הארגונים השונים נתונות להשפעות הנוגדות של המדינות הערביות, המארחות ומעמדו של אש"ף כארגון הגג המייצג את כל הארגונים הפלסטיניים עלול להתערער. פינוי של אש"ף מביירות עלול לחדד

צה"ל החליט אש"ף על ביצוע גיוס כללי של כל הגברים הפלסטינים מגיל 16 ועד גיל 39, אך רוב האזרחים התחמקו מהגיוס והוא נכשל.

16. קיימת הגזמה רבה בכומר ובחשיבות הלחימה של נערי "האשבל" (כפזיר-אריות), שזכו אף לכינוי "נערי האר-פיג'י". ההגזמה היא הן לגבי מספר הנערים שהשתתפו בלחימה והן לגבי מהות לחימתם. למעשה נטלו חלק בלחימה רק מספר נערים ו"לחימתם" נמשכה רק דקות מספר. בדרך כלל הם ירו טיל אחד ולאחר מכן זרקו את המטול וברחו. לא הייתה המשכיות בלחימתם והם לא השתלבו בתכנית הגנה שיש בה המשכיות ומעבר מקו הגנה אחד למשנהו.

17. גם האוכלוסייה הפלסטינית ביהודה ובשומרון שרק זמן קצר לפני כן הייתה גועשת וגילתה סמנים הולכים וגוברים של "מרי אזרחי" לממשל הישראלי כולל הפגנות רחוב אלימות שבהן נהרגו צעירים פלסטינים ושביטות מסחר ולימודים, כאילו נתקפו בהלם במהלך מבצע "שלום הגליל". היו הבעות פומביות של צער וכאב וועם על המבצע ועל ההרג באחיהם בלבנון אך לא היו ביטויים של מה שניתן לראות בהם או להציגם כהשתתפות ב"מלחמה העממית".

18. יהושפט הרכבי (עורך) א' רובינשטיין (עורך משנה), על הגרילה, מערכות 1971, עמ' 17.

19. זאב (ולטר) לקויר גרילה, מערכות, תל אביב, 1979, עמ' 7. על כך ראה גם הרכבי "על הגרילה" עמוד 308.

מות הצבתם - ראה - העתון הלבנוני "אל-עמל" מ-11 בנובמבר 1981.

11. בראיון לעיתון טיים טען יאסר ערפאת, כי אם אש"ף יצליח להחזיק מעמד עשרה ימים יהיה הניצחון חזן "המוסר-מדיני" של אש"ף גדול כל כך, שתוך חודש אחד בלבד יתירו לו בריטניה וצרפת לפתוח נציגויות דיפלומטיות בלבנון ובפריס. ראה - ידי עות אחרונות 19.4.82.

12. סגנו של ערפאת, אבו איאד אמר בראיון לעיתון הצרפתי לה-מאטן כי "די שמדינה ערבית אחת תפתח במלחמה נגד ישראל, ולו במלחמת התשה, כדי שכל המדינות הערביות יתקרבו סביבה... אם סוריה או ירדן יפתחו במלחמה נגד ישראל ויוכלו לשאת את תוצאותיה, המצב ישתנה: אנו פועלים בכיוון זה..." בדרום הלבנון כוחות הפרדאן והכוחות הלבנוניים העממיים יכולים לאסור מלחמה נגד ישראל שתוביל להתפתחות כזו. ר' - "Le Matin" 2.3.82. ראה גם "על המשמר" 10.3.82.

13. סביר להניח כי ההתעצמות המחבלית "בבסיס הגרילה" בלבנון בחודשים האחרונים, הראיגה את הסורים לא פחות מאשר את הישראלים ואין להר ציא מכלל אפשרות, רי הפיגעו בשגריר ארנוב היה פרובוקציה סורית. ועדה לגורו את הישראלים לעשות את "המלאכה". לנוכח התקדימים של פעור לוח צה"ל הקודמות נגד אש"ף בלבנון, יכלו הסורים להניח כי צה"ל ינעם מלהסלים את המבצע לכדי מלחמה בסורים.

14. אש"ף פעל רבות על מנת לשתף בהתנגדות לצה"ל את כל תושבי דרום הלבנון ולא רק את הפלסטינים. הוא ניסה ליצור מה שכונה "אחדות העמדה הלאומית", שנועדה לכלול את כל ארגוני השמאל. בעיקר הקדישו מאמץ לפעולה בארגון "אל עמל" שחלק ממנו נטש את המחבלים ושיתף פעולה עם כוחותיו של רס"ן חדר.

15. במסגרת ההכנות לקידום ההתקפה הצפויה של

טיירות והפעילות המבצעית כשלעצמה.

4. סקירה ממצה המביאה את הניסוחים השונים על דרך "המאבק המזוין" באש"ף ומשמעותם ביחס לדרך "המאבק המדיני" - ראה מתי שטיינברג, "תפיסת המאבק המזוין בראיית הארגונים הפלסטיניים", מערכות 283, יולי 1982, עמ' 2-6.

5. יש לציין, כי השימוש בטרוור לא נפסק עם המעבר לשלבים המתקדמים יותר בדינמיקה של המלחמה החתרנית, אך אין הוא המאפיין העיקרי של שיטת הלחימה בשלבים אלה.

6. חזירת המחבלים למחנות הפליטים בלבנון, פעיר לוח המחבלים מלבנון ומכאן גם פעילות הנגד הישראלית, החלה עוד בשנות הששים. גם מאמר ציהם של המחבלים לכרסם במעמדו של השלטון המרכזי החלו עוד בסוף שנות הששים, אם כי בקנה-מידה קטן בהרבה מזה שהתפתח בשנות השבעים לאחר שאש"ף איבד את בסיס פעולתו בירדן ומספר רב של מחבלים שהיו בירדן עברו ללבנון על מפקדותיהם ונשקם.

7. על כך ראה גם צבי לניר, "המערכות הישראליות בלבנון - תקדים ומשחק פתוח" עם סוריה? המרכז למחקרים אסטרטגיים אוניברסיטת תל-אביב, אוגוסט 1980.

8. כך, לדוגמה, בהתייחסו למלחמת השבועיים והישגיה מבחינת המחבלים קובע אבו אל ואליד (סעד צאיל) חבר הוועדה המרכזית של אש"ף: "זהו הפעם הראשונה שבה גרמנו לקרע בין המנהיגים לבין האזרחים בישראל, בעת שמטרתם הייתה לגרום לקרע בין האזרחים הלבנוניים והמהפכה הפלסטינית", אל גמור, לבנון, 1 באוקטובר 1981.

9. על כך ראה גם: צבי לניר, "סיכויי מלחמה בלבנון", מזכר המרכז למחקרים אסטרטגיים, מאי 1982, בעיקר עמ' 5-7.

10. פירוט כלי הנשק שהגיעו למחבלים ולארגוני השמאל מאז הפסקת האש ועד נובמבר 1981 ומקר

מלחמת "שלום הגליל": המהלכים הצבאיים העיקריים

סא"ל בני מים*

תיתנו. אש"ף הגיב על מתקפה זו בהפגזה רצופה של יישובי הגליל העליון והגליל המערבי באמצעות מטל"רים רבי-קנייים ותותחים 130 מ"מ. בהפגזות אלה נהרגו שישה ישראלים ו-14 נפצעו. חיל האוויר תקף את מפקדות המחבלים בביירות וגרם למאות אבדות בנפש. במהלך הקרבות הופלו 2 מטוסים סוריים, שניסו להפריע לפעילות חיל האוויר. (מיג 21 ומיג 25). העיירות קריית שמונה ונהריה לא היו מוכנות להתקפה המסיבית עליהן, והחלה בריחת תושבים – בייחוד מקרית שמונה. בסופו של דבר השיג פיליפ חביב הפסקת אש, וזו נכנסה לתוקף ב-24 בחודש. ארבעה חודשים נשמר השקט בגבול הלבנון, והמחבלים ניצלו שקט זה להתעצמות ולפעילות בתוך ישראל ובשטחים.

הסיבות המידיניות לפרוץ המלחמה
במרס 1982 התברר, כי הסורים הרחיבו את רצועת האבטחה שלהם בלבנון עד המובלעת של רס"ן חדר (התגלתה תצפית סורית בבפור). באותו חודש גם נלכדה חוליית מחבלים ליד ראש הנקרה. באפ"ריל נהרג קצין צה"ל בעלות רכבו על מוקש בתוך המובלעת של חדר, וכתגובה על כך תקף חיל האוויר מטרות מחבלים בדרום לבנון – זו הפעם הראשונה מאז יולי 1981. במהלך חודש מאי תקפו מטוסי חיל האוויר פעם נוספת מטרות מחבלים, ואלו השיבו באש לא מדויקת לתוך שטח הגליל. (ההערכה היא, כי הם נמנעו במת-כוון מלפגוע ביישובים). באותו חודש הפיל חיל האוויר שני מטוסי מיג סוריים מעל לבנון, ואילו בסוף החודש עלתה משאית של כפר גלעדי על מוקש.

מאז כניסת הפסקת האש לתוקפה ביצעו המחבלים 248 פעולות טרור בארץ ובחו"ל. בפעולות אלה נהרגו 26 אנשים ו-264 נפצעו.

ב-3 ביוני 1982 ניסתה חוליית מחבלים

במקום לתכנן פיגועים בישראל נאלצו המחבלים לחשוב על אמצעים להגברת ביטחונם. הם החלו להתבצר (ועל-ידי כך צמצמו את ניידותם) והצטיידו בנשק כבד, כדי שיוכלו להתמודד עם צה"ל. יוצא אפוא, כי הישגיה של ישראל בלחימה נגד הטרור האיצו את תהליך התעצמותם של המחבלים ואת תהליך הפיכתם לצבא סדיר למחצה.

אפריל – יולי 1981

עימות ישיר עם הסורים

קשייו של משטר אסד מכית ובידודו בעולם הערבי עודדו את הנוצרים בלבנון לנסות ליצור רצף טריטוריאלי בין האזור הנוצרי בהר הלבנון לזחלה שבבקעת הלבנון ועל ידי כך לשפר את מצבם האסטרטגי בלבנון. הסורים ראו בניסיון זה איום מידי על שליטתם בכביש ביירות – דמשק ובבקעת הלבנון והגיבו במתקפה כוללת נגד הנוצרים בזחלה ובהר צנין. כאשר החלה סוריה להפעיל מסוקים במערכה נגד הנוצרים, ראתה בכך ישראל הפרה של אחד הקווים האדומים שהיא הציבה בלבנון והפילה שני מסוקים סוריים שפעלו בגזרת הר צנין. בעקבות הפלת שניים ממסוקיהם הכניסו הסורים טילי קרקע-אוויר לבקעת הלבנון ועל ידי כך שיפרו באורח משמעותי את מאזן הכוחות בשמי לבנון לטובתם.

ישראל איימה להשמיד את הטילים הסוריים, שהצרו את חופש הפעולה של מטוסייה. הממשל האמריקני חשש מעימות בין סוריה לישראל ומיהר לשלוח את המתווך פיליפ חביב כדי להביא להוצאת הטילים בדרכי שלום. בחודשים מאי – יוני המשיכו חיל האוויר וחיל הים לתקוף מטרות מחבלים בלבנון, אם כי פעילותו של חיל האוויר הייתה מוגבלת בהיקפה כתוצאה מקיומו של מערך טילי הקרקע-אוויר בבקעת הלבנון.

בימים 10 – 17 ביולי פתח צה"ל

במערכה מקפת מהאוויר נגד כוחות אש"ף בדרום לבנון כדי לפגוע באנשיו ובתש-

לוחמה נגד טרור לאחר

מבצע ליטני (עד אפריל 1981)

בעקבות מבצע ליטני (15 – 21 מרס 1978) איבד אש"ף את קו המגע עם ישראל. בינו לבין ישראל נוצר חיץ כפול – רצועת המובלעות הנוצריות של חדאד ורצועת יוניפ"ל (כוח האו"ם שהוצב בדרום לבנון). יכולתו של אש"ף לחדור לשטח ישראל נפגעה אמנם, אך לא היה די בפגיעה זו כדי להפסיק את ניסיונותיו לפגוע בישראל.

בתקופה הנסקרת ביצעו המחבלים 89 פעולות מגבול לבנון נגד ישראל (58 תקריות של ירי ארטילרי, 21 ניסיונות להחדיר חוליות בדרך היבשה, שמונה ניסיונות להחדיר חוליות דרך הים ושני ניסיונות להחדיר חוליות דרך האוויר). במהלך פעולות אלה נהרגו תשעה ישרא-לים ונפצעו 57. מכלל 31 ניסיונות החדירה סוכלו 29 (94%).

מספרן הנמוך, יחסית, של האבדות שספגה ישראל בתקופה זו נזקף לזכות שיטת הלחימה שנקט צה"ל – פעולות זעירות לאורך זמן. לפעולות האלה הייתה, ככל הנראה, השפעה מצטברת קשה על יכולת הפעולה של המחבלים. בתקופה זו ביצע צה"ל 32 פעולות יזר מות בלבנון (נוסף על תקיפות של חיל האוויר). בפעולות אלה נפגעו כ-1200 מחבלים והושמד ציוד רב שהיה בשימוש. פעילות זו לא התבצעה באופן רצוף ומושלם, ובמשך הזמן נהיה קשה יותר ויותר לבצע. להתפתחות זו היו שתי סיבות: הרצון להימנע ממשברים בעת המו"מ עם מצרים והרצון להימנע מהתנגשויות עם הכוח הסורי בלבנון ועם כוח יוניפ"ל.

הפעילות ההתקפית המתמשכת של צה"ל אילצה את המחבלים להשקיע יותר ויותר אמצעים להגנתם. כמו כן היא חייבה אותם לשנות את דפוסי פעולתם.

* מאמר זה משקף את דעת הכותב בלבד, ואינו מייצג בהכרח את עמדת צה"ל.

הלבנון. היא המשכה של בקעת הירדן, אך בינה לבין בקעת עיון — חלקה הצפוני של בקעת הירדן — מצוי "פקק" הררי, המחבר את הר הלבנון ומול הלבנון (חרמון) ואשר כולל את ג'בל ביר אידהר וג'בל ערבה. כל תנועה לתוך הבקעה מדרום מחייבת מעבר בשטח זה. נהר הליטני מחלק את הבקעה לשני חלקים. משני עברי הליטני מצויות תעלות השקיה רבות ושדות המושקים בהצפה. בבקעה שני אזורי ביצות בלתי עבירים כל ימות השנה — ביצות עמיק וביצות ענג'ר.

למרות שהבקעה היא השטח היחיד בלבנון שבו ניתן לפרוס כוחות שריון, קשה מאוד לתמרן בה בשל תעלות ההשקיה והעיבוד האינטנסיבי ומשום שהיא נשלטת משני עבריה כמעט לכל רוחבה ואורכה על ידי רכסי הר הלבנון ומול הלבנון. בבקעת הלבנון שלושה צירי אורך עיקריים:

- ★ כביש הבקעה המערבי: גשר דלפי — משערה — קב אלס — שתורא.
- ★ כביש מרכז הבקעה: כוכבא — קרעון — ג'ב ג'נין — בר אלס.
- ★ כביש הבקעה המזרחי: חצביא — רשיא אל ואדי — סולטן יעקוב — ענג'ר. מאחר שבקעת הלבנון היא השטח הנוח ביותר בלבנון להפעלת שריון ריכוז בה הסורים את עיקר הביצורים והכוחות שלהם.

ד. הרי מול הלבנון

הרי מול הלבנון מהווים גבול טבעי בין לבנון לסוריה במזרח. הם מתנשאים לגובהים של 2,500 מ'. נהר הברדה מחלקם לשני גושים: בצפון הרי מול הלבנון ובדרום החרמון. הרים אלה מבותרים ותלרליים, האקלים בהם קשה, הם חשופים חלילי אוכלוסייה. כמעט שאין נתיבי תנועה בהרים אלה. אין בהם צירי אורך. ציר הרוחב העיקרי הוא כביש דמשק — ביירות.

מתיאור זירת הקרב עולה, כי לחימה בשטח לבנון מצריכה שליטה בשיטות הלחימה המסובכות ביותר: לחימה בשטח הררי, לחימה בשטח בנוי וצליחת מכשולי מים. השטח מחייב שילוב מלא של 3 השיטות הנ"ל ברציפות, דבר המקשה עוד יותר על התכנון.

אם לא די בבעיות אלה, הרי הטנק, שהוא אמצעי הלחימה הנושא כזה"ל בעיקר נטל קרב היבשה, סובל בשטח לבנון מבעיות חמורות וביניהן:

- ★משקלו הרב הוא מגרעת חמורה בעת מעבר על גשרים ועל גשרונים.

א. מישור החוף

בין נהר אל כביר בצפון לראש הנקרה בדרום ובין הר הלבנון במזרח לים-התיכון במערב משתרע מישור החוף. רוחבו מגיע לכל היותר עד 7.5 ק"מ. המישור מעובד באינטנסיביות, ובמקומות מספר הוא נעלם לחלוטין — במקום שהרי הלבנון מגיעים עד לשפת הים. מישור החוף הוא האזור המאוכלס ביותר בלבנון. מצויות בו הערים הגדולות: צור, צידון, ביירות וטריפולי וכן עוד מספר רב של עיירות קטנות, כפרים ורוב מחנות הפליטים של הפלסטינים. מספר רב של נהרות ונחלים קטנים יותר נשפכים מהרי הלבנון לים התיכון ומהווים מכשולים לתנועה באזור. הנהרות העיקריים הם: הליטני, הזהרני, האולי, נהר דמור ונהר ביירות. הבעיות שנסקרו לעיל מגבילות את הפעלת השריון כמעט אך ורק לדרכים ולכבישים קיימים ומצריכות השתלטות מוקדמת על אין ספור שטחים שולטים כדי לאפשר התקדמות בקצב סביר. ציר התנועה העיקרי במישור החוף לתנועה מדרום הוא כביש החוף.

ב. הר הלבנון

בין נהר אל-כביר בצפון לליטני בדרום ובין מישור החוף במערב לבקעת הלבנון (הבקעה — שהיא חלק מהשבר הסורי-אפריקני) במזרח מתנשא הר הלבנון. אורכו כ-160 ק"מ ורוחבו בין 25 ל-60 ק"מ. זהו שטח הררי קשה אשר פסגותיו מגיעות לעתים עד כדי 2000—3000 מ'. נתיבי התנועה והצירים בתוכו צרים ורובם מתמשכים ממזרח למערב. המורדות המזרחיים של הר הלבנון תלולים ואילו מורדותיו המערביים המשתפלים לכיוון מישור החוף מתונים יותר. באזור כפרים רבים אשר תושביהם — בעיקר נוצרים ודרוזים — מעבדים את המדרונות בטרטות. ניתן לחסום אזור זה בכוחות ובאמצעים קטנים יחסית וכמעט אי אפשר להפעיל בו עוצבות שריון. באזור זה קיים ציר עיקרי אחד (הכולל שני נתיבים) לתנועה מדרום — ציר ג'רגיע — ג'בע — ג'זין — כפר א-שוף — דיר-אל-קמר — עין זחלתא — דהר אל-בידר.

ג. בקעת הלבנון

בין ביצות אל-קעא בצפון לאגם קרעון בדרום ובין הר הלבנון במערב לבין הרי מול הלבנון במזרח משתרעת בקעת הלבנון. אורכה כ-120 ק"מ ורוחבה נע בין חמישה ק"מ בדרום ל-20 ק"מ בצפון. זוהי בקעה מוארכת המשתרעת למרגלות הפסגות של הרי הלבנון ושל הרי מול

להתנקש בחיי שגריר ישראל בלונדון, שלמה ארגוב. כתגובה על ניסיון ההתנקשות הורתה ממשלת ישראל לחיל האוויר לתקוף תשע מטרות מחבלים — שתיים בביירות (את קריית הספורט, ששימשה מחנה אימונים ומחסן תחמושת של המחבלים, ואת בית הספר ללוחמת קרב) ושבע מטרות נוספות בדרום לבנון. התקיפה נקבעה ל-4 ביוני שעה 1500. כתגובה על תקיפה זו פתחו המחבלים בהפגזה כבדה על יישובי הגליל.

ההחלטה על מלחמת "שלום הגליל"

בעקבות הפגזות המחבלים עמדו בפני ממשלת ישראל שתי דרכי פעולה: (א) לנהל מלחמת התשה נגד המחבלים על כל המשתמע מכך לגבי יישובי הספר. (ב) לצאת למתקפה נגד כוחות אש"ף בדרום לבנון.

בישיבתה במוצאי שבת ה-5 ביוני 1982 החליטה הממשלה:

- א. להטיל על צה"ל את המשימה להרוץ ציאת את כל יישובי הצפון מטווח האש של הטורוריסטים המרוכזים — הם ומפקדיהם ובסיסיהם — בלבנון.
- ב. שם המבצע — שלום הגליל.

ג. בעת ביצוע החלטה זו אין לתקוף את הצבא הסורי, אלא אם הוא יתקוף את כוחותינו.

ד. מדינת ישראל מוסיפה לשאוף לחתימת חוזה שלום עם לבנון העצמאית תוך שמירה על שלמותה הטריטוריאלית.

בעקבות הפקודה החל צה"ל בנוהל קרב לביצוע תכנית "שלום הגליל". שעת ה"ש" נקבעה ליום א' 6 ביוני שעה 1200. עד לשעת ה"ש" המשיכו מטוסי חיל האוויר לתקוף מטרות מחבלים שכללו בין היתר, ריכוזי שריון, ארטילריה, כלי רכב, מבנים ומאהלים. התקיפות התרכזו בעיקר באזורי צור, צידון, דמור והמרחב שבין נהרות הליטני והזהרני. חיל הים איכן מקורות ירי של המחבלים לאורך החוף ושתקם. כמו כן פעלו ספינות חיל הים כנגד כלי רכב של המחבלים ומנעו את נסיגתם צפונה לאורך כביש החוף.

זירת הקרב

לבנון משתרעת על שטח של 10,400 קמ"ר שהוא מהקשים ביותר לפעילות צבאית. אפשר לחלק את שטחה של לבנון ל-4 אזורים עיקריים:

- א. מישור החוף.
- ב. הר הלבנון.
- ג. בקעת הלבנון (הבקעה).
- ד. הרי מול הלבנון.

הכס"ב נערך בהתאם למבנה הגיאוגרפי של לבנון בצורה הבאה: א. את רצועת האבטחה הוא פרס בשטח שבין יוניפיי"ל ומובלעת חדר בדרום לבין קו דנייבה - סחמר - עיישיה - בית א-דין - דיר אל-קמר - דמור, תוך ניצול השטחים ההרריים של מורדות החרמון, ג'בל ביר א-דהר, ומורדות הר הלבנון, להשתיית ולהתשת התוקף. ב. רצועת ההגנה הראשונה של הכס"ב כללה את דמור, את הר הלבנון, את ג'בל ערבה ואת מורדות החרמון. רצועת ההגנה השנייה

סר"כ הכס"ב:
 2 חטיבות טנקים.
 2 חטיבות חי"ר ממוכן.
 מספר גדודי קומנדו.
 יחידות חת"ם, נ"ט, נ"מ וסוללות טק"א.
 2 חטיבות חי"ר (של צש"ף).
 1 אגד שריון (של צש"ף).
עצמה
 300 טנקים T-62 ו-T-55.
 300 קני חת"ם (תותחים D-30, 130 מ"מ, מטל"רים ומרגמות 120 ו-160 מ"מ).
 80 נגמ"שים BMP-1 ו-BTR-152.

★ אורכו ורוחבו מקשים על התנועה בצירים ההרריים.
 ★ בשל תנאי השטח הקטנים יורדת אפקטיביות התותח ומשתווה לעתים ליעילותו של מרנ"ט.
 ★ השריון ההיקפי ותנאי השטח מצמר צמים עד למינימום את אפשרויות התצפית.
 יתר על כן, תנאי השטח בלבנון מציבים בעיות לוגיסטיות קשות. המסקנה העולה מתיאור השטח היא, כי למתגונן יתרונות רבים, וכי הכוח התוקף חייב לגלות יכולת תכנון וביצוע גבוהה ביותר.

הכוחות היריבים

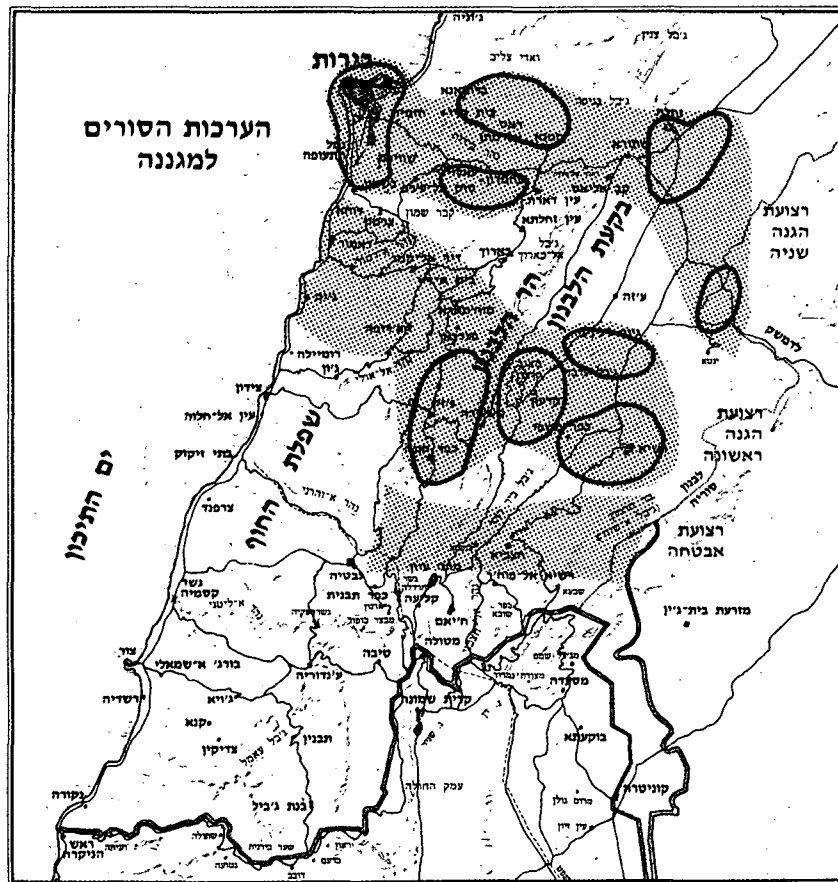
הצבא הסורי: ערב המלחמה כמעט השלים צבא סוריה את תהליך הפיכתו לצבא שכולו ממוכן ומשורין. מאז תום מלחמת יום הכיפורים שרוי הצבא הסורי בתהליך של התעצמות מואצת, אשר נועדה להביאו למצב בו יוכל להתמודד לבדו עם צה"ל.

סר"כ:

4 דיביזיות שריון.
 2 דיביזיות ממוכנות.
 4 חטיבות עצמאיות (2 חטיבות שריון ו-2 חטיבות חי"ר ממוכן).
 יותר מ-25 גדודי קומנדו.
 מספר אגדי מילואים: שריון, חי"ר וחת"ם.

עצמה:

יותר מ-3500 טנקים מהדגמים T-62 T-55.
 כ-2300 קני חת"ם.
 כ-1500 משגרים לטילים נ"ט ("סאגר", "מילאן", "הוט" ו"סואטר").
 כ-1600 נגמ"שים (BMP-1; BTR-152; BTR-50; BTR-60).
 יותר מ-30 משגרים לטילי קרקע-קרקע פרוג וסקאד.
 כ-80 סוללות טק"א (טילי קרקע-אוויר).
 כ-500 מטוסי קרב והפצצה:
 250 מטוסי מיג-21 (11 טייסות).
 64 מטוסי מיג-23.
 25 מטוסי מיג-17.
 16 מטוסי סוחוי-7.
 26 מטוסי סוחוי-20.
 25 מטוסי מיג-25 (טייסת אחת).
 כ-150 מסוקים (כולל כ-50 מסוקי תקיפה - "גאול").

הערכות הסורים למגננה

ההתבצרות, ההיערכות ותכנית ההגנה של הכס"ב

לאחר פלישתם ללבנון החלו הסורים להכין את השטח הכבוש על ידם להגנה על פי כללי הדוקטרינה הסובייטית תוך התאמתה לתנאים בלבנון.
 הכס"ב נערך במגמה לענות על שתי בעיות עיקריות:
 1. הגנה על שטחי המפתח בלבנון תוך הפרדת הנוצרים מאש"ף ואבטחת השליטה על המדינה (מעל לכול על ביי-רות ועל הכביש לדמשק).
 2. היערכות לאפשרות שצה"ל יתקוף דרך הבקעא לכיוון סוריה ודמשק.

כללה את העיר ביירות את זחלה - רייק - ג'ידידת יבוס - דיר אל עשייר. (ראה מפה בעמוד זה).

פירוט ההיערכות:

★ **אזור ביירות - משום שער זו** היא הגרולה והחשובה שבערי לבנון - בה מרוכזים כל מוסדות השלטון - החזיקו בה הסורים כוח גדול יחסית. כוח זה היה חלק מרצועת ההגנה הראשונה.
 בביירות היו לסורים 4 מסגרות חטיב-תיות ועוד יחידת קומנדו. המערך שלהם כלל:

בלבנון היה ערוך הכס"ב (הכוח הסורי בלבנון) בפיקודו של עמיד אדיב אסמעיל.
 * על פי המכון ללימודים אסטרטגיים בלונדון.

במהלך שבע שנות מלחמת האזרחים. (ראה מפה מס' 7).

המחבלים נערכו בדרום לבנון להגנה בעיקר בשטחים הבנויים. תכניתם למקרה של התקפה ישראלית הייתה לשמור על כוחם (דהיינו לסגת) תוך גרימת אבדות כבדות ככל האפשר לצה"ל. כמו כן קיוו המחבלים שמדינות ערב יחישו לעזרתם במקרה שישראל תצא למתקפה כוללת נגדם.

למעשה היו המחבלים "בשר התות-חיים" של רצועת האבטחה הסורית שנועדה להגן על דמשק מפני איגוף ישראלי דרך לבנון. נראה, כי עובדה זו התחזרה למחבלים מאוחר מדי.

כוחות צה"ל

המבצע הוכר כפיקודי ולמערכה, שהחלה ב-6 ביוני 1982, הוקצו הכוחות הבאים:

1. מפקד פיקוד הצפון.
2. מפקדת הכוחות לבקעא.
3. מספר עוצבות בסדר ובמילואים.
4. סיוע אוויר הן לתקיפה והן להטסה.
5. סיוע ימי הן לתקיפה והן לנחיתה.

תכנית ההתקפה של פיקוד הצפון:

כוונת פיקוד הצפון, כפי שאושרה על-ידי הרמטכ"ל למבצע "שלוש הגליל" הייתה: פיקוד הצפון יפגע במחבלים, יהרוס את תשתיתם בדרום הלבנון על מנת למנוע ירי ארטילרי ופח"ע מגבול הצפון. יהיה ככוונת להשמיד את הצבא הסורי בלבנון, אם יתקוף את כוחותינו. תכנית זו התבססה על שני גורמי יסוד אשר אמורים היו להביא את התוצאות המקוות:

1. ניצול נתיבים וצירים עוקפים בשטח חים ההרריים.
2. הנחתת כוחות בעורף האויב כדי למנוע את נסיגת המחבלים וכדי לשבש את ארגונם.

כוחות ומשימות

1. כוח א' ישמיד את ריכוזי המחבלים לאורך החוף על-ידי תנועה על כביש החוף עד נהר אל-אולי וטיהור האזור ממחבלים תוך הריסת תשתיתם. לצורך ביצוע המשימה עמדו לרשות הכוח חי"ר ושריון.
2. כוח ג' ישמיד את ריכוזי המחבלים ברמת נבטיה ויחבור לכוח ד' על-ידי תנועה על ציר הזהרני תוך השתלטות על גשר חבוש, הכשרת מעברות החרדלה וטיהור הגזרה ממחבלים תוך הריסת

היערכות

מאחר שהפת"ח הוא ארגון המחבלים הגדול ביותר היו יחידותיו אחראיות על הגזרות השונות ועל תיאום הפעילות של כל הארגונים באותן גזרות.

★גזרת דרום מישור החוף ומורדות הר הלבנון. בגזרה זו שכללה את צידון, צור, נבטיה וג'בע הייתה ערוכה חטיבת ה"קסטל" של הפת"ח בפיקודו של מוקדם חג' איסמעיל. בגזרה זו פעלו כ-6000 מחבלים, וממנה התבצעה עיקר הפעילות נגד ישראל.

נוכחות צבאית של אש"ף בגזרת החוף

★גזרת דרום הר הלבנון (עיישיה). בגזרה זו הייתה ערוכה חטיבת ה"ירמוך" של הפת"ח. חטיבה זו כללה כ-600 מחבלים.

★גזרת ה"פתח-לנד" (ג'בל ביר א-דהור, ערבה ומורדות החרמון). בגזרה זו הייתה ערוכה חטיבת "כראמה" של הפת"ח. חטיבה זו כללה כ-1500 מחבלים.

★בצידון ובסביבותיה (מרחב זהרני - אוולי) היו ערוכים כ-1500 מחבלים בשלושה גדודים. הכוח של הפת"ח בגזרה זו כלל את גדוד "חללי ספטמבר" (אשר השתייך לחטיבת ה"קסטל" והיה בפיקודו של ראיד כמאל אל-שיח). גדוד זה כלל ארבע פלוגות חי"ר, שתי פלוגות טנקים, שלוש מחלקות נ"מ ושתי כיתות של מרג-מות 120 מ"מ. כמו כן נמצאו בגזרה זו עיקר כוחו של אגד השריון של הפת"ח ומספר מפקדות.

★על הגזרה שבין האוולי לדמור הייתה אחראית חטיבת צש"ף "עין ג'אלות" (ת"פ המפקדה הכללית של אש"ף).

★בביירות נמצאו המפקדות של רוב ארגוני המחבלים. בעיר היו ערוכים כ-6000 מחבלים שהסתייעו בטנקים, באר-טילריה, ובכלים נ"מ ונ"מ. העיר בוצרה להגנה לפי כל כללי הלחימה בשטח בנוי

- 1 חטיבת חי"ר ממוכן.
- 2 חטיבות צש"ף (אלה חטיבות חי"ר המאושות בפלסטינים).
- 1 אגד שריון של צש"ף שכלל יותר מ-50 טנקים T-54/55.
- ★**בהר הלבנון נערכה חטיבת חי"ר ממוכן שכללה גם טנקים.**
- ★**בבקעת הלבנון נערכה חטיבת טנקים T-62 ולה גם כוח חרמ"ש.**
- ★**בהר מול הלבנון נערכה חטיבת טנקים T-62 ולה גם כוח חרמ"ש.** (ראה מפה מס' 1).

אש"ף - הזרוע הצבאית

לאחר מבצע ליטני השקיע אש"ף מאמצים רבים כדי להפוך לצבא סדיר. צבא זה, שאמור היה להיות צבאה של המדינה הפלסטינית שבדרך, נועד בשלב הראשון להפוך את אש"ף לכוח הדומיננטי בלבנון.

סד"כ - בלבנון פעלו שמונה ארגוני מחבלים עיקריים:

1. הפת"ח - ארבע חטיבות חי"ר, 1 אגד שריון, 1 אגד חת"ם. סה"כ כ-6500 מחבלים.
2. ה"צעיקה" - שלושה גדודי חי"ר + כוח מיליציוני. סה"כ כ-2000 מחבלים (למעשה, זהו ארגון סורי).
3. "החזית העממית לשחרור פלסטין" המפקדה הכללית (ג'בריל) - כ-600 מחבלים.
4. "החזית העממית לשחרור פלסטין" (חבש), ארבעה גדודים, כ-800 מחבלים.
5. "החזית הדמוקרטית" (חואתמה), ארבעה גדודים, כ-1000 מחבלים.
6. "החזית לשחרור פלסטין" - כ-600 מחבלים.
7. "חזית המאבק העממית" - כ-300 מחבלים.
8. "חזית השחרור הערבית" - כ-700 מחבלים. ארגון זה הופעל על ידי צבא עיראק.
9. צש"ף (תחת פיקודו של הפת"ח) - שני גדודי חי"ר ואגד שריון אחד.

עצמה

כ-15,000 מחבלים.
 כ-100 טנקים (T-55, T-54, T-34).
 כ-350 קני ארטילריה (250 תותחים וכ-100 מטל"רים רב-קניים).
 כ-150 נגמ"שים ושריוניות (BRDM-2; BTR-152; UR-416).
 יותר מ-200 משגרים נ"ט (טילים, תול"רים ותותחים נ"ט).
 יותר מ-200 קני נ"מ (רובם מתנייעים כולל ZSU-23x4).

שריון וח"ר של צה"ל מתקדמים לאורך ציר החוף (דו"צ)

081200 — גמר כיבוש השטחים שבש-
ליטת המחבלים בגזרת צידון.
הכוונה, כאמור, הייתה לבודד את
בסיסי המחבלים בדרום לבנון ולהרסם
תוך כדי הימנעות מעימות עם הצבא
הסורי אך תוך עמידה על כך שהצבא
הסורי לא יסייע למחבלים.

המערכה למיגור חטיבת ה"קסטל"
כפועל יוצא מהחלטת הממשלה קיבל
האלוף אמיר דרורי, מפקד פיקוד הצפון
פקודה להתקדם ב-3 צירים בדרום הלב-
נון, לכבוש את צידון כדי לנתק את דרכי
הנסיגה של כוחות אש"ף ולבלום כל
התערבות סורית. האלוף דרורי החליט
לבצע את תכנית "שלוש הגליל" ולהפעיל
שני כוחות סדירים כדי למגר את חטיבת
ה"קסטל". זו הייתה התכנית:

* חטיבה זו בפיקודו של חג' איסמעיל הייתה
אחראית על הגנת דרום הלבנון מגבול ישראל
בדרום ועד נהר האוּלִי בצפון ומהרי השוף במזרח
ועד הים התיכון במערב. היא כללה שישה גדודי
ח"ר ושלושה גדודי חת"ם של הפת"ח ועוד כוחות
ואמל"ח משבעה ארגונים אחרים — סה"כ כ-6000
מחבלים מאומנים ומצוידים היטב.

של אלוף בן גל תנהל את הלחימה
להשמדת הכס"ב בבקעא, אם יתערב
בלחימה. לצורך הפעולה אמורה הייתה
המפקדה לקבל תחת פיקודה מספר
כוחות.

9. על חיל האוויר הוטל לסייע לכוחות
היבשה לפי דרישה, לבצע פעולות
אמנעה, לתקוף יעדי מחבלים, להטיס
כוחות ח"ר במסוקים, לקיים עליונות
אווירית מעל לבנון ולהגן על שמי
המדינה.

10. על חיל הים הוטל לבצע פעולות
אמנעה ולתקוף יעדי מחבלים ספציפיים,
להנחית את הכוח בשפך האוּלִי, ובמק-
ביל לקיים עליונות ימית לאורך חופי לבנון
ולשמור על חופי המדינה.

11. מפקדת פיקוד הצפון בפיקודו של
אלוף אמיר דרורי הייתה המפקדה המבצ-
עית של הכוחות ופיקדה על המבצע
ממוצב פיקוד קדמי.

התכנית בקווים כלליים הייתה צריכה
להתבצע לפי לוח הזמנים הבא:

061200 — שלושה כוחות חוצים את
הגבול ומתקדמים בגזרותיהם.

062200 — כוח מונחת בעורף האויב
בשפך נהר האוּלִי.

תשתיתם. לצורך ביצוע המשימה עמדו
לרשות הכוח ח"ר ושריון.

3. כוח ה' ישמיד את ריכוזי המחבלים
ב"פתח-לנד" וייערך — על-ידי תנועה
בצירים ממטולה לעבר כוכבא — חצביא
— שבעה — לאפשרות של התקפה
סורית. לצורך ביצוע המשימה עמדו
לרשות הכוח שריון וח"ר.

4. כוח ב' ינחת בשפך נהר האוּלִי,
יכתר את צידון ויבודד את גזרת הפעולה
מצפון על-ידי חסימת כביש החוף והכבי-
שים המקבילים לו. לצורך ביצוע הפעולה
עמדו לרשות הכוח צנחנים וטנקים. לאחר
החבירה בצידון תוגבר כוח זה בשריון
נוסף.

5. כוח ד' ישמש עתודה פיקודית לעי-
בוי כוח ה' או לתנועה בהרי א-שוף לעבר
גשר הבסרי. לצורך זה הפעיל הכוח טנקים
וח"ר.

6. כוח ו' יבקייע את רצועת ההגנה
הראשונה הסורית באזור הקרעון כדירוג,
אם הסורים יתערבו בלחימה. לצורך
ביצוע משימה זו הפעיל הכוח שריון
וח"ר.

7. כוח ז' יכבוש את מתחם ג'זין.

8. מפקדת הכוחות לבקעא בפיקודו

כוח צה"ל בכניסה לצידון (דו"צ)

בשפך נהר האוּלִי, והגיע עד עדלון. לפנות בוקר (7 ביוני) הוכנסו בעקבות השריון 2 כוחות חי"ר (א' 3; א' 5), ובאזור בירנית הוכנס כוח חי"ר נוסף (א' 6).

(ראה מפה מס' 2).

ב-7 ביוני בבוקר החל השלב השני בפעילות כוח א' — טיהור צור ומחנה הפליטים רשדיה, תקיפת גדוד "הגזרה התיכונה" של הפת"ח על-ידי התקפת לפיתה ממערב ומדרום-מזרח והמשך המאמץ לחבור לצנחנים שמצפון לצידון. ביום זה הגדיל כוח א' את הסד"כ שלו והפעיל שישה כוחות משנה שונים. הדבר נבע מגודל השטח שבו פעל כוח א', מקשיי התנועה בשטח ומהימצאותם של אלפי מחבלים בגזרת הפעולה שלו.

ביום השני למלחמה המשיך השריון (א' 4) לנוע צפונה ובשעות אחר הצהריים המאוחרות הוא חבר לצנחנים של כוח ב' אשר פעלו מספר שעות כשהם מנותקים בעורף האויב. החי"ר (א' 1) וכוח חי"ר (א' 5) כיתרו את צור והחלו לטהרה. בשעות הצהריים הטיל חיל האוויר כרוזים על העיר שבהם נקראו תושביה לצאת אל חוף הים ולשהות שם עד אשר יסיים צה"ל לטהר את העיר ממחבלים. 12,000

אסכנדליון, ובחיפוי אש הטנקים נשלח כוח חי"ר (א' 1) לבצע איגוף בין צור לרשדייה, ועל יד מחנה הפליטים הגדול בורג' א-שמאלי.

במהלך ה-6 ביוני הוכח, שהאימון היסודי והתכנון המפורט של כוח א' נשאו פרי. המערכים של גדודי חטיבת ה"קסטל" — "אבו יוסף אל-נג'ר", "הגזרה התיכונה" ו"בית אל מוקדס" בותרו ובודדו וניתן היה להבחין, כי האויב נסוג לעבר צור ומחנות הפליטים — מעוזיהם הראשיים — ומפקד הכוח הורה מיד לטנקים לנוע קדימה ללא התחשבות בקשיי השטח ולחבור תוך קרב לכוחות האוגפים ואף להמשיך צפונה מעבר להם. בעוד כוח החי"ר (א' 1) תוקף את מחנות הפליטים בורג' א-שמאלי, אל-ביץ וכובש את גשר קסמיה על הליטני, התקדם השריון (א' 4) במהירות רבה מאוד תוך שהוא עוקף נקודות שבהן היה הציר חסום. האויב חדל לפעול ככוח מאורגן ונס להרים במזרח או לצור בהשאירו מאחוריו ציוד רב.

במשך הלילה המשיך השריון (א' 4) להתקדם צפונה במגמה לחבור לצנחנים של כוח ב' (ב' 1), אשר נחתו מצפון לצידון

באגף המזרחי יתקדם כוח ה' ב"פתח-לנד" לעבר מערכי הסורים, שם הייתה ערוכה חטיבת "כראמה" של הפת"ח. באגף המערבי יתקדם כוח א' לאורך החוף וינסה להבקיע לעבר צידון. במרכז יתקדם כוח ג' היישר למרחב שבין הליטני והזר הרני, יעלה למורדות המערביים של רמת נבטיה ושל הרי השוף וירד בעורף חטיבת ה"קסטל" תוך חבירה לכוחות הצנחנים אשר יונחתו מצפון לצידון — בשפך האוּלִי — לבידוד גזרת הפעולה. (ראה מפה מס' 2).

כוח א'

ב-5 ביוני קיבל מפקד הכוח את הפקודה לצאת לפעולה ב-6 ביוני שעה 11:00. על כוח א' הוטל לפעול במורדות ההרריים היורדים לים התיכון. תנועת הטנקים באזור זה מוגבלת לכביש, אשר ניתן לחסמו בכוחות ובאמצעים קטנים יחסית. אחרי הערכת מצב יסודית החליט מפקד הכוח שהסיכוי היחיד להצליח הוא באמצעות תנועת איגוף. המפקד פקד על אחד מכוחות השריון שלו (א' 4) (ראה מפה מס' 2) לתקוף לאורך ציר החוף לאחר שיגיע אליו בציר זרעית —

לחימה בשטח בנוי: המחבלים לא האמינו כי צה"ל יפרוץ למאחזיהם שבקרב האוכלוסייה האזרחית (דו"צ)

משכניו על-ידי שריון וחי"ר (ג' 3 רג' 2) אשר הגיעו מדרום (מגשר עקיה) וביתקו את המערך של חטיבת ה"קסטל" במרכז, בתפר שבין גדודי "הגזרה התיכונה", "בית אל-מקדס" ו"ג'רמק". (ראה מפה מס' 2) בשעות הצהריות הגיעו כוחות אלה לגשר חבוש, ובכך ניתקו גם את גדוד "ג'וואד אבו אל-שער" מגדוד ה"ג'רמק". גדוד ה"ג'רמק", אשר מפקדתו שכנה בנבטיה וישראל משטחי היערכותו נורתה רוב האש על קרית שמונה ועל יישובי אצבע הגליל, בודד משאר כוחות החטיבה. יתר על כן, תנועות של פלס"ר גולני ושל פלוגת החה"ן ממזרח ומדרום לנבטיה ניתקו את מפקדת הגדוד מעיקר כוחותיה שבשטח ואת הכוחות - ממרכז אספקתם וממעוזם, אשר בו התכוונו להילחם מבית לבית. בלילה שבין ה-6 ל-7 ביולי הסתבר, ששיתוף הפעולה בין השריון לחי"ר הביא לתוצאות המיוחלות. מערך האויב התמוטט ומפקד כוח ג' הורה לעיקר הכוח לנוע קדימה במהירות האפשרית כדי לחבור לצנחנים שבצידון. בעוד לוחמי סיירת גולני ופלוגת החה"ן תוקפים את הבופור, המשיכו הטנקים והחי"ר (ג' 3 רג' 2) בדרכס. הם חצו את גשר חבוש ופנו מערבה לכיוון ציר החוף וצידון. עד הבוקר נכבש הבופור, וכותרה העיירה נבטיה, והישג זה אפשר לכוח חי"ר נוסף (ג' 1) לחצות את גשר החרדלה ממזרח ולסייע בטיהור. ב-7 ביולי המשיך כוח ג' להתקדם צפונה ומערבה משני עברי נהר הזורני לכיוון צידון. טנקים ורג'לים שלו (ג' 1 בתגבור מ"ג' 2) השלימו את כיבושה של נבטיה. החל משעות הערב של ה-7 ביולי חדל גדוד ה"ג'רמק" להתקדם. בלילה המשיך כוח ג' להתקדם לצידון במספר צירים. עוד באותו הלילה (בין ה-7 ל-8 ביולי) הצליח כוח ג' לחבור עם כוחות א' ר"ב באזור צידון. גדודי "ג'וואד אבו אל-שער" ו"אבו חסן סלאמה"

את כל המשימות שהוטלו עליו. הוא התקדם 60 ק"מ בשטח שחלקו הררי וחלקו בנוי ומאוכלס באוכלוסייה עוינת, הוא נלחם באלפי מחבלים מאומנים ומצוידים היטב, שגילו התנגדות עיקשת וחצה שני מכושולי מים גדולים - נהרות הליטני והזורני. הכוח הצליח לבצע את משימתו תוך משום שאנשיו הכירו היטב את השטח, משום שניזון ממודיעין עדכני ומהימן ומשום שמפקדיו הפעילו נכון את הכוחות שעמדו לרשותם - באמצעות איגופים קרקעיים ואוויריים ובאמצעות שילוב של כל הכוחות. כמו כן יש לייחס את הצלחתו של כוח א' לפעולתם של הכוחות שפעלו בשכנותו - כוח ג' והצנחנים מכוח ב'.

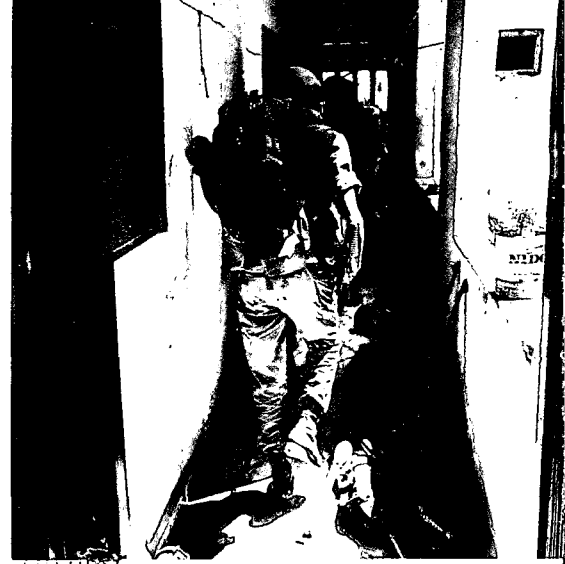
כוח ג'

ב-5 ביולי קיבל מפקד הכוח את האישור הסופי לפעולה שצפויה הייתה להיפתח למחרת בשעה 11:00. תנאי לכל פעולה מוצלחת בגזרה המרכזית הייתה חצייה מהירה של קניון הליטני, שעומקו מגיע עד כדי 100 מ' ואף יותר. הגישה לרמת ארנון - נבטיה מכיוון דרום מזרח אפשרית למעשה בשני גשרים בלבד: החרדלה (ומספר מעברות על ידו) הנשלט היטב על ידי ביצורי המחבלים (מגדוד ה"ג'רמק") בבופור וברמת נבטיה וגשר עקיה אשר הגעה אליו מחייבת מעבר בשטח שבשליטת האו"ם (יוניפ"ל).

בחיפוי אווירי וארטילרי חזק הסתערו סיירת גולני ופלוגת החה"ן שלה מצפון וממערב לבופור. על השריון (ג' 3) הוטל לחצות את שטח יוניפ"ל ואת גשר עקיה ולהגיע לנבטיה ממערב (מהעורף). הטנקים נעו על צירים צרים יחסית שקל לחסמם. כמו כן הייתה סכנה שהמחבלים יפוצצו את גשר עקיה.

במהלך ה-6 ביולי הוכשרה הקרקע לכיבוש רמת נבטיה. גדוד ה"ג'רמק" בודד

תושבים אכן נענו לפנייה ויצאו את העיר. כמה אלפים נוספים נמלטו עוד קודם לכן. בשעה 15:00 החל טיהור העיר, ועד הערב טוהר כל השטח שמצפון לצור עד גשר קסמיה. גדוד "אבו יוסף אל-נג'ר" חדל להתקיים. שרידיו, אשר ניטשו על-ידי מפקדם, עומי זריר, התבצרו בחלקים של השטח הבנוי. בינתיים הוכנס לפעולה כוח חי"ר נוסף (א' 7) וזה כיתר את מחנה הפליטים שרדיה. עשרות מתושביו של מחנה זה נטשוהו לאחר פניית צה"ל, אך מאות פליטים אחרים נותרו בני ערובה בידי המחבלים שהתבצרו בתוכו. בסיוע אש טנקים ותותחים היורים בכיוון ישיר נכנס החי"ר (א' 7) לטיהור המחנה, ועד מהרה התברר, שכולו "קן צרעות" ענק. המחבלים חפרו מתחתיו מחילות רבות שקישרו בין האזורים המבוצרים לבין בתים שונים במחנה. עד שעות הערב טוהרה מחצית שטחו של המחנה. יותר ויותר מחבלים החלו נופלים בשבי והתגלו מצבורי ענק של נשק ושל תחמושת בביצורים ונקרים תת-קרקעיים. חי"ר (א' 3) אשר התקדם אחרי השריון לפנות בוקר, החל לעלות ב-3 צירים מזרחה לעבר קנא, טיר-דבה ועבסיה וחבר עם חי"ר נוסף (א' 6) אשר הגיע מכיוון בירניה ותבנין. שני הכוחות האלה, אשר לפתו את גדוד "הגזרה התיכונה" השתלטו עד הערב על כל השטח שמדרום לליטני וסיימו לטהר את מרביתו. כך חוסל גדוד פת"ח "הגזרה התיכונה", אשר חי בתוך שטח יוניפ"ל בניגוד להסכם שהושג לאחר מבצע ליטני. באותו יום חבר כוח א' בשפך הזורני עם כוח ג' אשר השתלט על רמת נבטיה וירד מההרים במזרח אל מישור החוף. ביום שלישי ה-8 ביולי המשיך כוח א' לטהר את צור ואת רשדיה והתחיל לטהר את צידון - פעולה שעתידיה הייתה להסתיים רק שבוע מאוחר יותר. לסיכום, כוח א' ביצע תוך שלושה ימים

שהיה מורכב מחיילי חי"ר שנעו על גבי נגמ"שים BTR-152 ותפס מספר שבויים. מיד אחר כך הורה פיקוד צפון לכוח לנוע מהר ככל האפשר לכביש דמשק - ביירות.

בבוקר ה-8 ביוני התפצל כוח ד' לשתי שדרות (ד' 1; ד' 2) כדי לנוע מהר יותר וכדי לנצל 2 צירים. (ראה מפה מס' 3). קיצור השדרות כתוצאה מפיצול הכוח אפשר לו לנוע מהר יותר ובביטחון רב יותר. אכן, ההחלטה לפצל את הכוח הוכחה כנכונה, וביום זה גמא כוח ד' 60 ק"מ על אף השטח ההררי הקשה המתנשא כ-250 מ' מעל קניון נזהר ברוך וכ-1000 מ' מעל פני הים. בשעה 1800 הגיע החוד המזרחי (ד' 1) של הכוח לעין זחלתא. תנועה זו הציבה את כוח ד' כ-10 ק"מ (7 ק"מ בקו אווירי) מדרום לכביש דמשק - ביירות. בשלב זה היה ביכולתו של מפקד כוח ד' לבחור באחת מ-3 האלטרנטיבות הבאות: תנועה על הכביש בכיוון מערב דרך דיר אל-קמר לדמור, ירידה לבקעא בציר מזרעת - א-שוף כפריא לעורף המערכים הסוריים או המשך התנועה לפנים, אל הכביש. אולם

זהו ציר הררי קשה שרוחבו המרבי מגיע ל-5 מ" ואשר מתמשך על המורדות המערביים של הרי השוף בגבהים של 1000 - 2000 מ' מעל פני הים ועל מדרר נות תלולים המתנשאים כ-100 מ' ויותר מעל קניוני הערוצים הנשפכים לזהרני ולוואדי א-שמס. בעיקר נטל הלחימה לאורך כל הדרך נשא כוח שריון (ד' 1), אשר תוגבר בהתחלה בחיילי נח"ל ומאוחר יותר בחיילי חי"ר מילואים נוס-פים מכוח א' (א' 5). מגמת כוח ד' בשלבי הפתיחה הייתה לנתק את גורת החוף מהבקעא על-ידי תנועה צפונה בצירי דרום הר הלבנון.

ביממה הראשונה שבה נלחם כוח ד' (מה-7 ביוני 0900 עד ה-8 ביוני 0600) הוא עבר כ-40 ק"מ בשטח הררי קשה ביותר שבו יישובים כפריים לרוב (כמעט כל ק"מ). הכוח נתקל בהתנגדות חפוזה של קומנדו סורי שארב לו במספר מקומות. בבוקר ה-8 ביוני נתקל חד הכוח באזור גשר הבסרי בכוח סורי קטן מחטיבה 85 שבביירות. הכוח חיסל את הכוח הסורי

* רוחב ה"פטון" M-60 הוא 3.61 מ'.

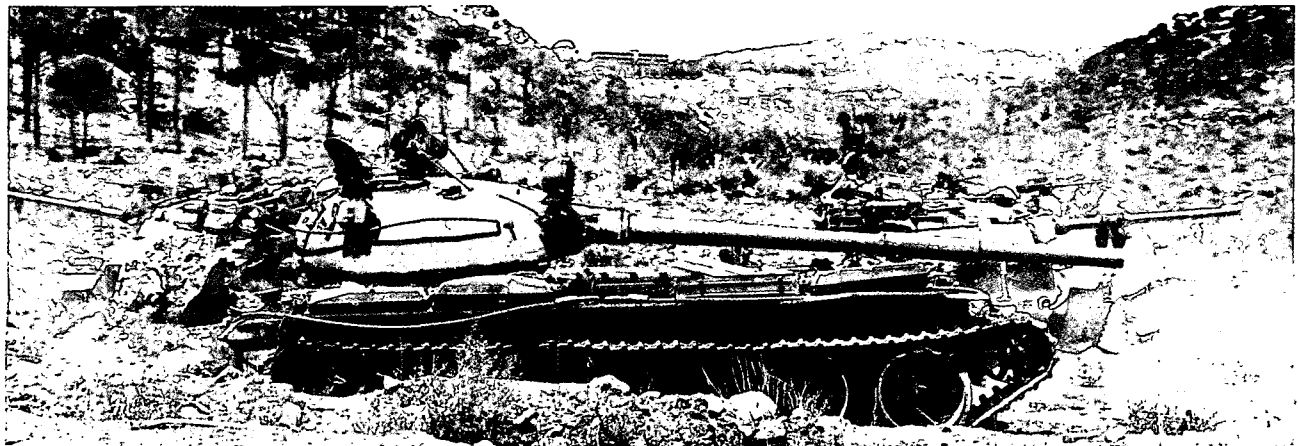
שדרכם עבר כוח ג' נמוג, וחלק מאנשיהם ברחו למתחם ביירות. כאשר נפגשו בצידון בלילה שבין ה-7 ל-8 ביוני שלושת הכוחות האלה ניתן היה לומר, כי חטיבת ה"קסטל" חדלה להיות כוח לוחם (אם כי כיסי התנגדות הוסיפו להחזיק מעמד בצידון מספר ימים נוס-פים). אש"ף איבד את אחיזתו ואת תשתיתו העיקרית בדרום לבנון. הישג זה הושג תוך 36 שעות. מה-8 בחודש ועד החבירה לנוצרים (ב-13 ביוני) נלחם כוח ג' יחד עם כוח ב' ועם השריון של כוח א' (א' 4) לאורך החוף לכיוון ביירות.

העמדת האויב על

קרני הדילמה - כוח ד'

ב-6 ביוני החל כוח ד', לנוע לעבר גשרי הבסרי: כוח זה, נשמר בעתודה לשלב הראשון של המבצע. לאחר תקופה ממושכת, שבה התכוון ללחימה הצפויה בלבנון, היה הכוח ביכולת שיא לביצוע חלקו במבצע. בצהרי יום ראשון, ה-6 ביוני, נקבע צי התנועה לכוח ד': גשר עקיה - גשר חבוש - ג'רגיע - ג'בע - בית א-דין - בסרי (ראה מפה מס' 3).

טנק T-62 סורי פגוע על-יד כביש ביירות - דמשק (דו"צ)

כוח ד' לא התקדם אף לא באחד משלושת הצירים האלה. בשתי היממות וחצי הבאות (כ־60 שעות) הוא התקדם כ־3 ק"מ בלבד והצליח לכבוש את עין זחלתא.

מדוע נעצר הכוח?

בשל ההשלכות שהיו לעצירת כוח ד' מן הראוי לנסות לנתח את הקרב שהוא ניהל בעין זחלתא. השטח ההררי שמדרום לכביש דמשק—ביירות באזור הלחימה מתאפיין בשלוחות היורדות מהכביש (מצפון-מזרח) לכיוון דרום-מערב. על אחת משלוחות אלה בין ערוצי כפר א-צפא וואדי אבו קשקיש (שניהם יובלים של נהר דמור) בוואדי הנשפך לוואדי אבו קשקיש בנוי הכפר עין זחלתא. זהו כפר מוסלמי קטן, המונה כמה מאות תושבים ושבתיו בנייים אבן. ב־7 ביוני, כשהחלו כוחותינו לנוע לעבר הרי א־שוף, נערכה יחידת שריון סורית, אשר תוגברה בקר מנדו ובאמצעים נ"ט וחה"ן, בין צופר לשתורא כדי לאבטח את הכביש דמשק—ביירות.

כאשר נע השריון המוביל של כוח ד' (ד' 1) בוואדי אבו קשקיש הוא נתקל במתחם הסורי. ההיתקלות הייתה לאחר שכוח ד' התקדם יותר מ־120 ק"מ בשטח לבנון בלא שנתקל בהתנגדות של ממש. חוד הכוח נכנס לתוך מתחם האויב ומיד נפתחה עליו אש תופת מכל הכיוונים. שני הטנקים המובילים ומספר נגמ"שים נפגעו מיד. במשך הלילה ניסו חיילי נח"ל להיכנס לכפר כדי לחלץ את הנפגעים שנלכדו בתוכו. כך החל מבצע החילוץ שגרם לנפגעים, העסיק את הלוחמים ועיכב את המשך התקדמותו של כוח ד'. באותו לילה (שבין ה־8 ל־9 ביוני) נקרא מפקדו של כוח השריון (ד' 1) להתייע-

אספקה בהיטס — פתרון מהיר ויעיל בשטח הררי (דו"צ)

כניסתה של הפסקת האש לתוקף, כשהי כוח-מח"ך שעות ספורות מכביש ביירות דמשק.

ההבקעה בבקעא

משימות מפקדת הכוחות לבקעא שכללו את כוחות ה', ו' וז' היו: להבקיע את רצועת ההגנה הסורית בגזרת קרעון—רשיא אל-ואדי, להשתלט על מורדות החרמון ומול-הלבנון השולטים על הבקעא ממזרח ועל דרום הר הלבנון השולט על הבקעא ממערב, ולבסוף—לתפוס את כביש דמשק—ביירות.

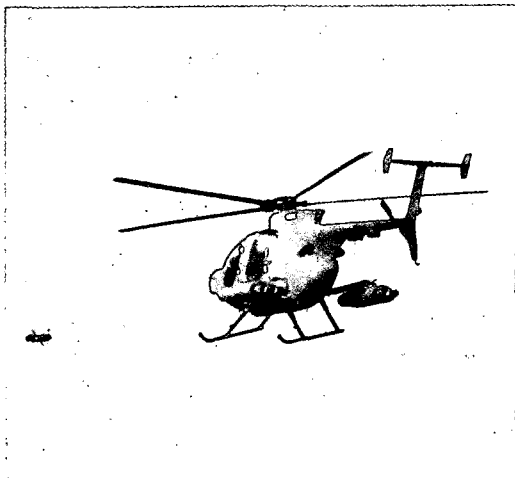
לאחר שהסורים לא פסקו מלהפגין את כוחותינו שפעלו נגד המחבלים, הוחלט לתקוף את כוחותיהם בבקעא.

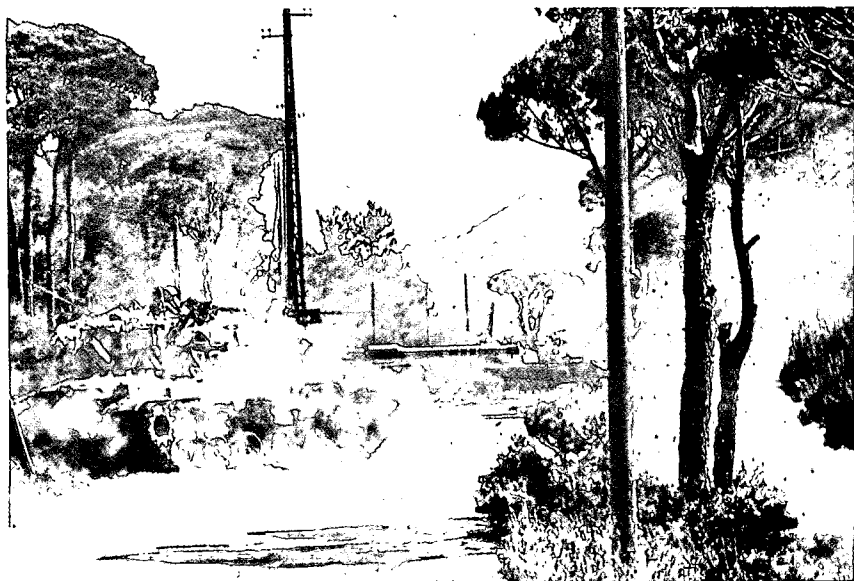
בלילה שבין ה־7 ל־8 ביוני השלימה מפקדת הכוחות לבקעא את תכנון המשימה. מפקד הכוחות לבקעא, האלוף בן גל, נקרא אל אלוף פיקוד הצפון, ובו במקום אישר אלוף הפיקוד את תכניתו שכללה תקיפת המתחם הסורי בגזין באמצעות כוח ז', הפעלת כוח ו' בכיוון המאמץ המרכזי והפעלת כוח ה' בתנועת איגוף ממזרח. כוח שריון נוסף הושאר בעתודה (ז' 3). מועד ההתקפה נקבע ל־9 ביוני בשעות הצהריים. תוך כדי כך נוצר קשר עם הכוחות שכבר פעלו בשטח—

צות. כאשר הוא חזר הסתבר לו, שכוחר תיו נתונים ללחץ סורי כבד. עלה בידיו לייצב את המצב, אך במשך כל יום ה־9 התקדם כלל. לפנות ערב תוגברו הטנקים בחי"ר. בבוקר יום חמישי ה־10 ביוני תקף החי"ר את המערך הסורי מעורפו (לאחר איגוף לילי) ואילו השריון תקף את הסורים בחזיתם. במהלך מבצע זה נכבש הכפר עין זחלתא והכוח הסורי שנערך בו הושמד. משהסתיימה הלחימה על עין זחלתא (ב־10 ביוני בלילה) מצא עצמו כוח ד' מול המתחם הסורי בעין דרה.

ב־11 בחודש החל כוח ד', כשהוא מסתייע בחיילי גולני שבאו מגזין, לנוע על כמה צירים והפעיל מחדש לחץ על הסורים. התקדמות זו נעצרה בשל

מסוק התקיפה "דיפנדר" בפעולה: הירי, מעוף הטיל והפגיעה

כוח ה' וכוח ז' – וכן עם כוח ו' שהתרכז בעמק עיון. ההכנות לחגימה כללו ארגון מחדש, תדלוק ותחמוש הכוחות, שהיו בחלקם לאחר לחימה ובחלקם (כוח ו') לאחר תנועה ארוכה על זחלים. במקביל צוותו כוחות הנדסה ורפואה את הטנקים בכל הכוחות.

הקרב על מתחם ג'זין – כוח ז'

מתחם ג'זין היה מתחם בקיבולת לחטיבת חי"ר בערך. הוא נבנה על השלוחה הדרו-מית של ג'בל ברזך (בגובה של כ-1500 מ' מעל פני הים). היה זה המערך הדרום-מערבי של רצועת ההגנה הסורית בלבנון והוא השתרע על שטח של כ-15x7 ק"מ מכפרי-חונה בדרום דרך ג'זין ועד ניהא בצפון. המתחם אשר הוחזק כל השנה על ידי גדוד חי"ר וכוח טנקים T-55, תוגבר בלילה שבין ה-6 ל-7 ביוני בגדוד חי"ר נוסף ובקומנדו. בבוקר ה-8 ביוני תוגבר המתחם בגדוד טנקים ממתחם קרעון. מערך האבטחה של מתחם ג'זין מדרום הוחזק על ידי חטיבת "ירמוק" של הפת"ח (זו כללה כ-600 מחבלים). מערך זה תוגבר בטנקים, בקומנדו ובגורמי הנדסה וני"ט שהוצאו מתוך מתחם ג'זין. כוחות סוריים נוספים שהיו במתחם ג'זין נשלחו לציר ג'רג'יע – ג'בע כדי לחסמו בפני כוחות צה"ל. במערב הגנו על מתחם ג'זין כשלושה גדודי פת"ח מחטיבת ה"קסטל".

כוח ז' תקף את המתחם ב-8 ביוני בנצלו את הצלחת כוחות ג'רד' (אשר נעו לפני כן בשוליים המערביים של המתחם על ציר ג'רג'יע – ג'בע, חיסלו את המאר-בים לאורכו והפרידו את מערך האבטחה במערב – חטיבת ה"קסטל" – מהמתחם). חיילי גולני אשר ליוו את כוח ג' עד אל-חמדיה (לאחר כיבוש נבטיה) ואשר הועברו ת"פ כוח ז' עלו לאזור ניהא כדי לתקוף את המתחם רגלית מצפון, השריון של כוח ז' (ז' ו') תקף בשדרות לאורך הצירים ממערב, החי"ר (ג' ו') נע מאזור נבטיה צפונה לעבר ג'רמק – עישיה – ריחן ותקף את המתחם מדרום. (ראה מפה מס' 4) תקיפת המתחם מ-3 עברים בבת אחת בחי"ר ובשריון, אשר פעלו יחד נגד כוחות, שברובם לא שהו במתחם יותר מ-12 שעות, ואשר לא הספיקו ללמוד את השטח ולהתארגן, גרמה להתמוטטותו. עד ה-8 ביוני בערב כבר שלטו כוחות צה"ל ברוב המתחם, וחיילי גולני החלו נעים צפונה לעבר מעצר אי-שוף. הכוחות

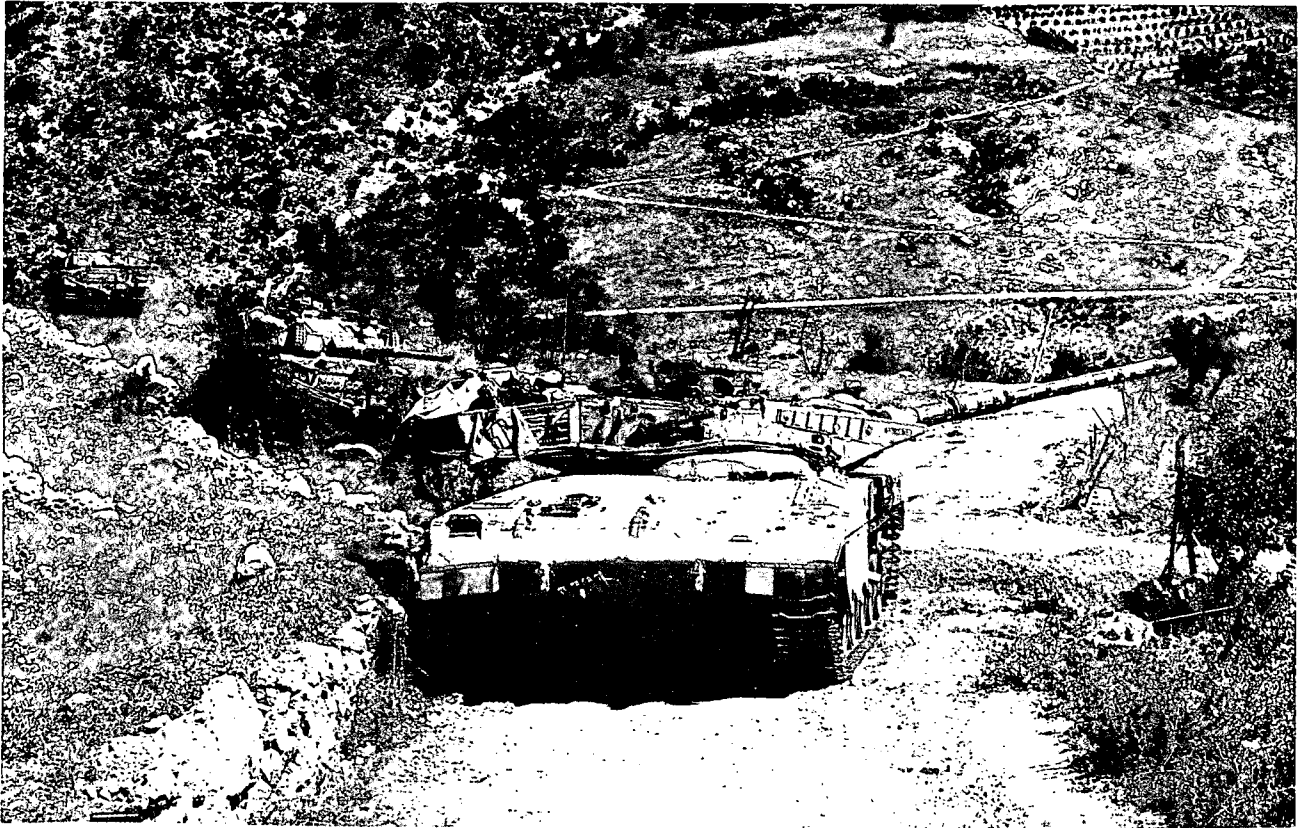
ממראות הלחימה בג'זין: טנק ישראלי בעת הירי (למעלה); כוח חי"ר בעמדותיו (באמצע); חי"ר מסתער (למטה) (דו"צ)

הסוריים פוזרו לכל עבר, חייליהם נהרגו, נשבו או ברחו צפונה. במתחם נספרו 32 טנקים שרופים.

כיבוש המתחם של ג'זין, אשר היה שטח מפתח ברצועת ההגנה כולה, אפשר לכוחות צה"ל לתקוף את מערכי הקרעון מהאגף המערבי באמצעות ירידה בציר ג'זין — משערה או מהעורף בצפון-מערב באמצעות ירידה בציר מעצר א-שוף, כפריא, ג'ב ג'נין.

התנועה לעבר חצביא, שהחלה ב־6 ביוני, ואשר התנהלה על שני צירים — מטולה — אל חים — חצביא והר דב — חצביא — כאילו בישרה על הבאות. חי"ר ושריון (ה' 1) אשר נעו בכביש המזרחי, הגיעו לחצביא עם חמישה נגמ"שים בלבד, משום שכמה מאות מטרים לאחר כפר שבעא התמוטט הכביש (לאחר שחמשת הנגמ"שים עברו בו ורוב הכוח (ה' 1) נבלם. למרבה המזל הייתה ההתנג-

לפיצוץ, ממקבצי מוקשים חפוזים, מביצור רים, הכוללים עמדות טנקים מוסוות היטב לאורך הציר. הכוחות שהחזיקו ברצועת האבטחה כללו פלוגת טנקים, פלוגת חה"ן, פלוגת נ"ט, לפחות פלוגת קומנדו אחת ומסוקי תקיפה. בצהרי יום ג' התקרב כוח ה' לכפר מימס — כ־7 ק"מ מצפון לחצביא — ולאחר ריכוך ארטילרי כבש אותו. עד הערב של ה־8 ביוני התקדם כוח ה' כמחצית הדרך לעבר המערך העיקרי

המרכבה במלחמת "שלום הגליל": טבילת אש מוצלחת לטנק הישראלי החדיש. (במחנה)

הקרב על רצועת האבטחה — כוח ה' עם תחילת מבצע "שלום הגליל" אמור היה כוח ה' להשתלט על ה"פתח-לנד" ולהיעצר מול רצועת האבטחה הסורית בקו שבעא — חצביא — כוכבא כדי להימנע ככל האפשר מלהיכנס ללחימה עם כוחות סוריים, לאבטח את האגף המזרחי של כוחותינו הפועלים נגד חטיבת ה"קסטל" בדרום לבנון ולהרוס את תשתית חטיבת "כראמה" של הפת"ח שהגנה על גזרה זו. ה"פתח-לנד" כולל את המורדות המערביים של הר החרמון, ואפשרויות התנועה בו מוגבלות ביותר. כמעט שאי אפשר לנוע בדרכים העוקפות את הכבישים הקיימים (הכבישים עצמם הם גרועים ביותר). כוח ה' התבסס בתכניתו על תנועה בכמה צירים.

דות בכביש קלה, וחמשת הנגמ"שים הגיעו עם ערב לחצביא — שם הם חברו עם הכוח (ה' 2) אשר הגיע ממטולה. חצביא עצמה נכבשה ללא קרב. המחבר לים נסוגו ממנה להרים שמצפון וממזרח. בחצביא התגלה חלק מתשתית המחבר לים בגזרה המזרחית — מחסני נשקות-תחמושת גדולים, מפקדות ומתקני הדרכה. עם התמקמות הכוחות באזור חצביא נפתחה עליהם אש תותחים סורית וכן הטרידו אותם חוליות נ"ט של מחבלים ושל סורים.

בשלב זה החל למעשה הקרב על רצועת האבטחה, שהייתה ערוכה בין חצביא לבית לחיא (כשישה ק"מ מדרום-מערב לרשיא אל-ואדי) ושכללה מכשור לים, המורכבים מגשרונים מוכנים

של הסורים וכבש את חצביא את כוכבא, את עין קיניה, את מימס ועוד מספר כפרים נוספים. (ראה מפה מס' 4).

במקביל ללחימה של השריון (ה' 2) לאורך ציר הכפרים (חצביא — מימס) החל כוח נוסף (ה' 1) שתוגבר באלמנטים של הנדסה להכשיר את וואדי שבעא לתנועה. בוואדי הוצבו מכשולים רבים — סוללות עפר ומקבצי מוקשים, והגנה עליו פלוגת קומנדו אחת לפחות. על פלוגת צנחנים של צה"ל הוטלה המשימה לתפוס שטחים שולטים לאורך הציר. הצנחנים הותקפו על ידי הקומנדו הסורי, ובקרב שהתפתח נהרגו 40 חיילי קומנדו סוריים. כוחות הנדסה הצליחו להכשיר לתנועה את 12 הק"מ הראשונים של הציר, אך השריון (ה' 1), שהחל לנוע בו, נעצר אחרי

הטנקים שלהם מאזור חומס לעבר בקעת הלבנון כדי שתתפוס את רצועת ההגנה השנייה באזור זחלה-רייק. רצועה זו הוחזקה קודם לכן על ידי חטיבה סורית, אשר הופנתה כדי לבלום את כוח ד'. בדרכם הותקפו הטנקים על-ידי מטוסי חיל האוויר שביצעו פעולות אמנעה לאורך צירי צפון הבקעא. בתקיפות חיל האוויר אבדו לחטיבה עשרות טנקים (מתוך כ־100) וכל הרכב הרך. למרות זאת

חיל האוויר עליונות מוחלטת באוויר, לאחר שעלה בידו להשמיד בשעות אחר הצהריים 17 סוללות של טילי קרקע-אוויר סוריים. עובדה זו (והפלתם של 29 מטוסים סוריים גם כן באותו יום) הבטיחה, כי חיל האוויר יוכל להתפנות למתן סיוע אווירי מסיבי ביום המחרת. (ראה מפה מס' 5).

הקרב על המערך העיקרי — 10 ביוני
ב־10 ביוני בשעה 0600 בבוקר החל הקרב

אמיר דרווי, אלוף פיקוד הצפון, יחד עם האלוף אביגדור בן-גל מפקד הכוחות לבקעא (דו"צ)

עלה בידה להגיע בבוקר ה־10 ביוני לאזור רייק-זחלה.

מתחם ג'זין כלל, כאמור, יחידות שריון, חי"ר, קומנדו וח"ט. דיביזיית שריון מס' 1 קיבלה אחריות על שאר המערכים.

סד"כ האויב מנה בין 200 ל-300 טנקים, כ־150 קני ארטילריה למיניהם וכמספר הזה נגמ"שים נ"ט. סד"כ זה היה ערוך במתחמים במרחב אגם קרעון, רשיא אל-ואדי ובמרחב ג'ב ג'נין.

בבוקר ה־10 ביוני התקיפו כוח ו' וכוח ז' את חטיבת השריון הסורית שהייתה ערוכה משני עברי הליטני, ובאמצעות סיוע אווירי מסיבי ומחסומי אש ארטילרי שהונחתו על עמדות הטנקים של האויב ועל דרכי התנועה שלו חוסלה חטיבה זו

להבקעת המערך הסורי העיקרי בלבנון. בעיקר הנטל נשא כוח ו' (בעיקר בשל ההצלחות שהשיג ביום הקודם). כדי להבין קרב זה יש לתאר את המערך שבנו הסורים באזור קרעון-רשיא במהלך 4 הימים שקדמו למבצע "שלום הגליל".

המערך הסורי באזור זה היה בנוי ממספר מתחמים חטיבתיים, שמוקמו בשטח ההררי אשר בכניסה הדרומית לבקעא. מערך זה, אשר נשען על רכסי הר הלבנון ומתחם החי"ר בג'זין במערב, התמשך לכיוון מזרח משני עברי ג'בל ערבה ונשען במזרחו על הרכסים הבלתי עבירים של החרמון. עד לבוקר יום חמישי ה־10 ביוני נתפס המערך על-ידי כוחות עד כדי תפיסתו המרבית. בלילה שבין ה־9 ל־10 ביוני העבירו הסורים את חטיבת

ק"מ אחד בשל ידיעות על היערכות של גדוד קומנדו סורי נוסף במוצא הוואדי. משלב זה שוב לא נעשה שימוש בציר וואדי שבעא עד לגמר כיבוש מערכי קרעון-רשיא. לכוח ה' נותר אפוא ציר אחד בלבד — כביש הכפרים.

הכפר הבא שכוח ה' צריך היה לכבוש היה אל-חילוה. הקרב על כפר זה, שנשלט מכפר איזית, נמשך לאורך כל יום רביעי ה־9 ביוני. משום שלא ניתן היה לתמרן בשטח הקשה, לא היה מנוס מכיבוש הכפר בית אחר בית. התנהל קרב קשה שבמהלכו נהרגו 4 חיילים ועשרות נפצעו. עם כיבוש הכפר עשה כוח ה' מעט יותר ממחצית הדרך למערך העיקרי ברשיא. ב־9 ביוני, במקביל ללחימת כוח ה', החל בפעולה גם כוח ו'. כוח זה, אשר חבר לחי"ר מכוח ה' באזור חצביא-כוכבא, השלים במשך ה־9 ביוני את ההתגברות על רצועת האבטחה בגזרתו בין נהר הליטני במערב לחצבני במזרח. הכוח הפעיל את כל יחידותיו במקביל:

כוח שריון (ו' 2) שתוגבר באלמנטים של חי"ר ושל חה"ן הצליח עד הערב לפתוח את כביש הפיתולים (חצביא-דניבה-כפר משכי) עד כ־10 ק"מ מדרום לדניבה. במקביל לפעולתו של השריון פעלו צנחנים (ו' 3) (שתוגברו בטנקים ובכוחות הנדסה) והצליחו לפתוח את כביש כוכבא-קרעון עד זליא. אך המהלך המוצלח ביותר היה החדרת שריון (ו' 1) בדרכי עפר על רכס ג'בל ביר אידהור בלא קרב והשתלטות על הכפר לביא.

באותו יום ירד כוח ז' (ו' 1) מהרי ג'זין מזרחה לעבר כביש משערה-עיתנית ולעבר מערכי קרעון מהאגף בשני צירים: ג'זין-משערה וכפר חונה-אל-קטרנה-מידון עין א-תינה. כתוצאה ממארב נ"ט שהניחו הסורים באזור עין א-תינה-משערה נפגמה החבירה בין הטנקים שנעו על שני הצירים והכוח נעצר למספר שעות. הקרב על רצועת האבטחה לא הסתיים למעשה אלא ב־10 ביוני לאחר שהתמוטט המתחם של חטיבת השריון הסורית המזרחית שבמערך העיקרי. חטיבה זו הייתה בתחום הגזרה של כוח ה', אך הייתה זו פעולתו של כוח ו' שמוטטה אותה. ניתן לסכם, כי כוח ה' לא הצליח להתגבר על רצועת האבטחה בזמן שהוקצב לו, אך הצלחותיהם של כוח ו' ושל כוח ז' נתנו למפקדת הכוחות לבקעא את האופציה לתקוף את המערך העיקרי הסורי בגזרת קרעון גם ללא כוח ה'.

מן הראוי לציין, כי באותו יום השיג

האדמה ומכנינים לעצמם ארוחה על מדר-רות שדה. החלוץ המשיך בדרכו לעבר סולטן יעקוב בעוד מפקדת הכוח מת-קדמת בעקבותיו במהלך התקלות פתאום מית זו נפגעו שני הטנקים שבחוד הכוחות והחלו בוערים. חילופי אש אלה העירו בפתאומיות את כל המערך הסורי. כל החיילים הסוריים רצו לכלי רכבם והחלו לירות מכל כלי הנשק שברשותם. מאותו הרגע ועד למחרת בבוקר היו מפקדת כוח ו' ומפקדת הכוחות לבקעא עסוקים בחי-לוץ הכוחות שנתקעו בתוך המערכים הסוריים. בשעת ההיתקלות (21 ביוני 0100-0300) היה מצב כוחות צה"ל כדלקמן: כוח ז' עבר את ביצות עמיק והגיע עד כ-2 ק"מ מקב אל-יס. כוח ו' שלט על רכסי ג'בל ערבה עד קצהו הצפוני - קו כמד אל-זו - ג'ב ג'נין וכוח ה' הגיע עד קו כפר דיניס - כפר קוק.

הצורך לעסוק בחילוץ הכוחות התקר-עים גרם לכך שצה"ל לא הגיע באותו הלילה לכביש דמשק - ביירות. כוחות מערך ההכלה הסורי (בעיקר דיביזיה 3) הצליחו לתפוס את מקומם לפי התכנון ולייצב רצועת הגנה חדשה בחזית כוחות צה"ל. כוח ז' הוחזר דרומה לביצות עמיק ובאזור מנצורה ע"ז נתקל עם בוקר בטנקי T-72 מחטיבת שריון 81 (השייכת לדיבי-זיה 3), אשר היו בדרכם דרומה לחיזוק מערכי דיביזיה 1. בקרב שהתפתח הושמדו מספר טנקי T-72. כוח ו' הצליח לחלץ עד הבוקר את הכוחות הלכודים תוך הסתייעות בריכוז גדול של אש ארטילרית ואווירית. כוח ה' נעצר בקו בקה - ג'בל אידמומה. גם הוא נתקל בטנקי T-72 מדיביזיה 3 והשמיד כמה מהם. עד השעה 1100 בבוקר יום ה-11 ביוני נקבעו העמדות הסופיות של כוחות צה"ל בבקעא, ונוצר הקמ"ק הקיים עד לימים אלה.

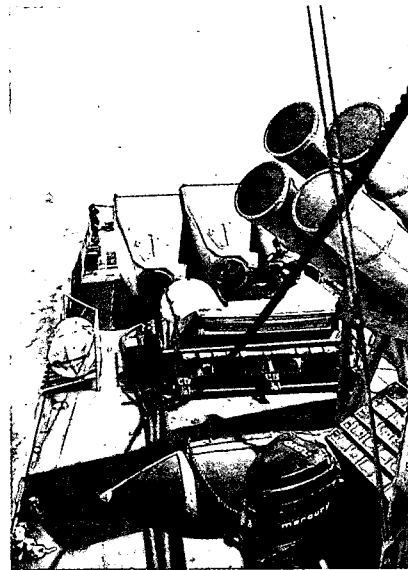
המערכה על ביירות

הרוצה להגן על ביירות צריך להיערך על הרכסים המקיפים אותה ממזרח ומדרום כדי למנוע מהתוקף לחלוש על השטח הבנוי ולהגיע לפאתיו מחד, ולהוציא את השטח העירוני מטווח ארטילרי אפקטיבי מאידך. נהר דמור, הזורם מצפון-מזרח לדרום-מערב במרחק שנע בין 12 ל-20 ק"מ מהעיר, משמש מכשול טבעי מעולה, אשר עליו יכולה להישען רצועת ההגנה החיצונית של ביירות. הכוחות המגינים עצמם חייבים להיערך על קו הרכס עלי - ביסור - דמור המתנשא כ-700 מ' מעל אפיק הנהר. מקו רכס זה יורדות שלוחות לכיוון מערב צפון-מערב לעבר חוף הים

הסוריים שבהר הלבנון ובביירות. הסד"כ אשר הפנה הרמטכ"ל הסורי לבניית מערך אשר ינסה להכיל את כוחות צה"ל התוק-פים מנה:

1. שרידי דיביזיות שריון מס' 1 - חטיבת שריון וחטיבה ממוכנת - נערכו בחצי קשר בקו עין ערב - כמד אל-זו - ג'ב ג'נין וכ-4 ק"מ צפונה ומזרחה.
2. דיביזיית שריון מס' 3 אמורה הייתה להיות קו שני באזורי דיר אל-עשייר, קב אל-יס - שתורא וג'ידית יבוס.
3. חטיבת שריון 47 התפרסה באזור זחלה - רייק. אף היא הייתה חלק מהקו השני.
4. חטיבת שריון נוספת נערכה במור-דות המזרחיים של החרמון.

מטרת היערכות זו הייתה למנוע את ירידת כוחות צה"ל לתוך שטח סוריה מהחרמון (דיר אל-עשייר - כחלה -

סג"ל של חיל-הים במשימת פטרול ואבטחה מול חופי לבנון (דו"צ)

קטנא) ולהגן על קטע הכביש דמשק - ביירות העובר בבקעא. למעשה נעו בליל ה-11/10 כוחות צה"ל ודיביזיה 3 אלה מול אלה כאשר המקדים היה זוכה בשליטה על כביש דמשק - ביירות, אלא שבגזרת כוח ו' השתבש מהלך העניינים. כוח שריון (ו' 2) קיבל פקודה לנוע מהר ככל האפשר למזרעת עזי (על כביש לענג'ר) וליישר קו עם כוח שריון אחר (ו' 1) תוך השתלטות על הצומת לכמד אל-זו. (ראה מפה מס' 4). תוך כדי התקדמותם עברו הטנקים המובילים של ו' 2 את הצומת ולפתע נתקלו במתחם סורי של טנקים, נגמ"שים ורכב מסוגים שונים אשר חנה משני צדי הכביש כשהצוותים יושבים ברובם על

ככוח לוחם תוך 4 שעות. כוח ז' אשר הצליח למגר את גודד הטנקים המוגבר אשר היה ממערב לליטני באזור משערה - סכר קרעון המשיך בתנועתו צפונה לעבר עיתנית וצעבין. כוח ו', אשר הפעיל את הצנחנים (ו' 3) מכיוון יחמר אל-בקע ואת השריון (ו' 1) בוואדי חפופה, הצליח להשמיד במהלך הבוקר את שרידי החטיבה הסורית שהייתה ערוכה משני עברי הליטני, ועד הצהריים עלה בידו לדחוק חטיבת שריון סורית נוספת מאזור דניבה - כפר משכי (לאחר שהשמיד גודד טנקים שהיה ערוך שם) לעבר רשיא - כפר דיניס. הצלחה זו אפשרה לכוח ה' להמשיך בהתקדמותו צפונה, אך המהלך המזהיר ביותר היה החדרת שריון (ו' 1) במרכז ג'בל ערבה עד פאתי כמד אל-זו תוך השתלטות על רכסי הג'בל. מהלך זה ביצע הכוח מול התנגדות חלשה של מחבלים ושל קומנדו סורי וכמעט ללא נפגעים. (ראה מפה מס' 4).

הסורים, שהוכו קשה, החליטו להיערך בדרג הדיביזיוני השני בכל הכוחות שנשארו להם, ועד הערב הם בנו מערך חדש מצפון לקו ג'ב ג'נין - כמד אל-זו - מרוחה. חיל האוויר תקף באורח מסיבי את הכוחות הסורים והקשה עליהם מאוד לבנות את המערך החדש. עם רדת הלילה הסתמנה התמונה הבאה:

כוחות צה"ל: כוח ז' שנע בציר המערבי הגיע לכפריא והמשיך בהתקד-מותו צפונה לעבר קב אל-יס בלא שנתקל בהתנגדות ממשית. כוח ו' התייצב עם שריון (ו' 1) ברכסים מעל כמד אל-זו, שריון נוסף (ו' 2) באזור כוכבא - אבר-ערב ועם הצנחנים (ו' 3) באזור קרעון. כוח ה' התייצב על כביש עיחה - רשיא.

על פי תורת ההגנה הסובייטית אסור לדיביזיה לצאת להתקפות-נגד אם נפרץ קו ההגנה הראשון שלה, אלא עליה להפ-עיל את הכוחות שיועדו להתקפת הנגד לחיזוקו של הקו השני ועל ידי כך לשלבם במאמץ הכלהי אופרטיבי של האויב הפורץ. רק לאחר שההכלה מצליחה ניתן לבצע התקפת-נגד.

בלילה שבין ה-10 ל-11 ביוני השתדלו הסורים להכיל את כוחות צה"ל אשר הצליחו להבקיע את מערכי קרעון. בשלב זה ניצבו בפניהם שתי בעיות עיקריות:

1. האפשרות שכוח ה' יפנה מזרחה ויאיים על דמשק.
2. האפשרות שכוחות צה"ל ימשיכו לנוע בבקעא צפונה וינתקו את הכוחות

* הכלה - בלימת האויב החדר וחסימת דרכו לעומק המערך ולאגפים.

מפה מס' 1
 הפצצות חיל האוויר וחילופי
 אש ארטילרית - (5.6-4.6)

היערכות הסורים

היערכות המחבלים

שטח בשליטת יוניפיייל

שטח בשליטת רס"ן חדאד

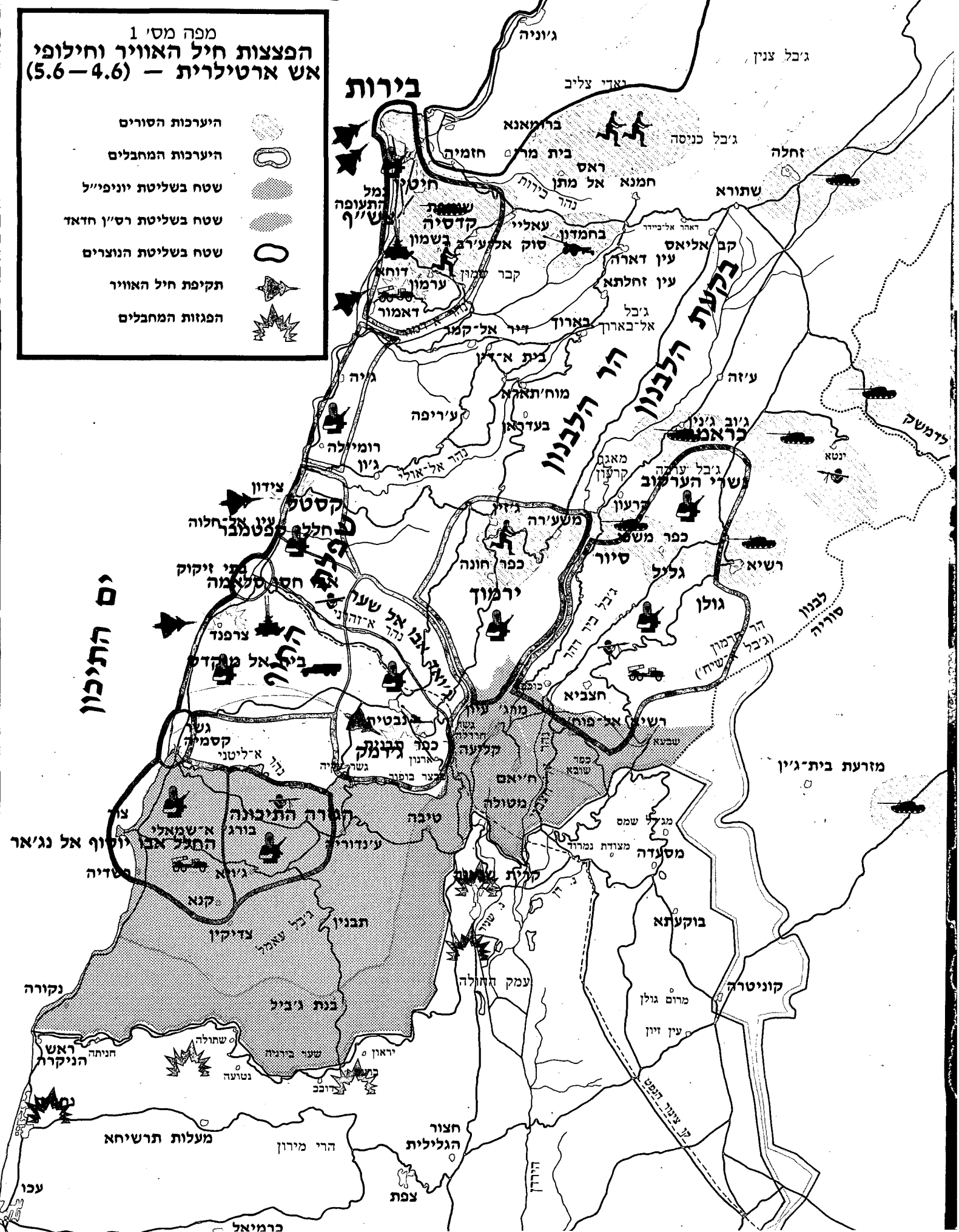
שטח בשליטת הנוצרים

תקיפת חיל האוויר

הפגזות המחבלים

בירות

ים התיכון

כרמיאל
 עכו
 מעלות תרשיחא
 הררי מירון
 חצור הגלילית
 צפת

מזרעת בית-ג'ין

קוניטרה

בוקעתא

מסעדה

מסעדה

הצביא

גולן

כפר מטט

נשוי הערמוב

ע'זה

קב אליאס

עין דארה

חמנא אל מתן

ג'בל כניסה

ג'זינה

ח'לטין
 קדסיה
 סוק אל-ערב בשמון
 ערמון
 דאמור

בית א-ד'ין
 מוח'תארא
 בעדכאן
 ע'ריפה
 רומילה
 ג'ין

קסטל
 ח'לטין
 ח'לטין אל-א'מה
 צ'רפנד
 בית אל מ'קדס

נבטיה
 כפר קדמיה
 קלועה
 ח'יאם

תבנין
 צדיקין
 עמק החולה

בנת ג'יבל
 יראון
 חצור הגלילית

ב'חמדון
 עאליי
 קבר שמון
 ד'חא

ב'חמדון
 עאליי
 קבר שמון
 ד'חא

מ'שע'רה
 כפר חונה
 ירמוד

מ'שע'רה
 כפר חונה
 ירמוד

מ'שע'רה
 כפר חונה
 ירמוד

מ'שע'רה
 כפר חונה
 ירמוד

ב'חמדון
 עאליי
 קבר שמון
 ד'חא

ב'חמדון
 עאליי
 קבר שמון
 ד'חא

ב'חמדון
 עאליי
 קבר שמון
 ד'חא

ב'חמדון
 עאליי
 קבר שמון
 ד'חא

ב'חמדון
 עאליי
 קבר שמון
 ד'חא

ב'חמדון
 עאליי
 קבר שמון
 ד'חא

ב'חמדון
 עאליי
 קבר שמון
 ד'חא

ב'חמדון
 עאליי
 קבר שמון
 ד'חא

ב'חמדון
 עאליי
 קבר שמון
 ד'חא

ב'חמדון
 עאליי
 קבר שמון
 ד'חא

ב'חמדון
 עאליי
 קבר שמון
 ד'חא

ב'חמדון
 עאליי
 קבר שמון
 ד'חא

ב'חמדון
 עאליי
 קבר שמון
 ד'חא

ב'חמדון
 עאליי
 קבר שמון
 ד'חא

ב'חמדון
 עאליי
 קבר שמון
 ד'חא

ב'חמדון
 עאליי
 קבר שמון
 ד'חא

ב'חמדון
 עאליי
 קבר שמון
 ד'חא

ב'חמדון
 עאליי
 קבר שמון
 ד'חא

ב'חמדון
 עאליי
 קבר שמון
 ד'חא

ב'חמדון
 עאליי
 קבר שמון
 ד'חא

ב'חמדון
 עאליי
 קבר שמון
 ד'חא

ב'חמדון
 עאליי
 קבר שמון
 ד'חא

ב'חמדון
 עאליי
 קבר שמון
 ד'חא

ב'חמדון
 עאליי
 קבר שמון
 ד'חא

מפה מס' 2 טיהור דרום-לבנון ממחבלים

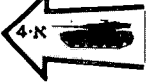
היערכות הסורים

היערכות המחבלים

התקדמות כוחותינו ביום הראשון
(6.6) בציון שם הכוח וסוגו

התקדמות כוחותינו ביום השני
(7.6)

התקדמות כוחותינו שאינה קשורה לחימה העיקרית המתוארת במפה

סיוע אווירי

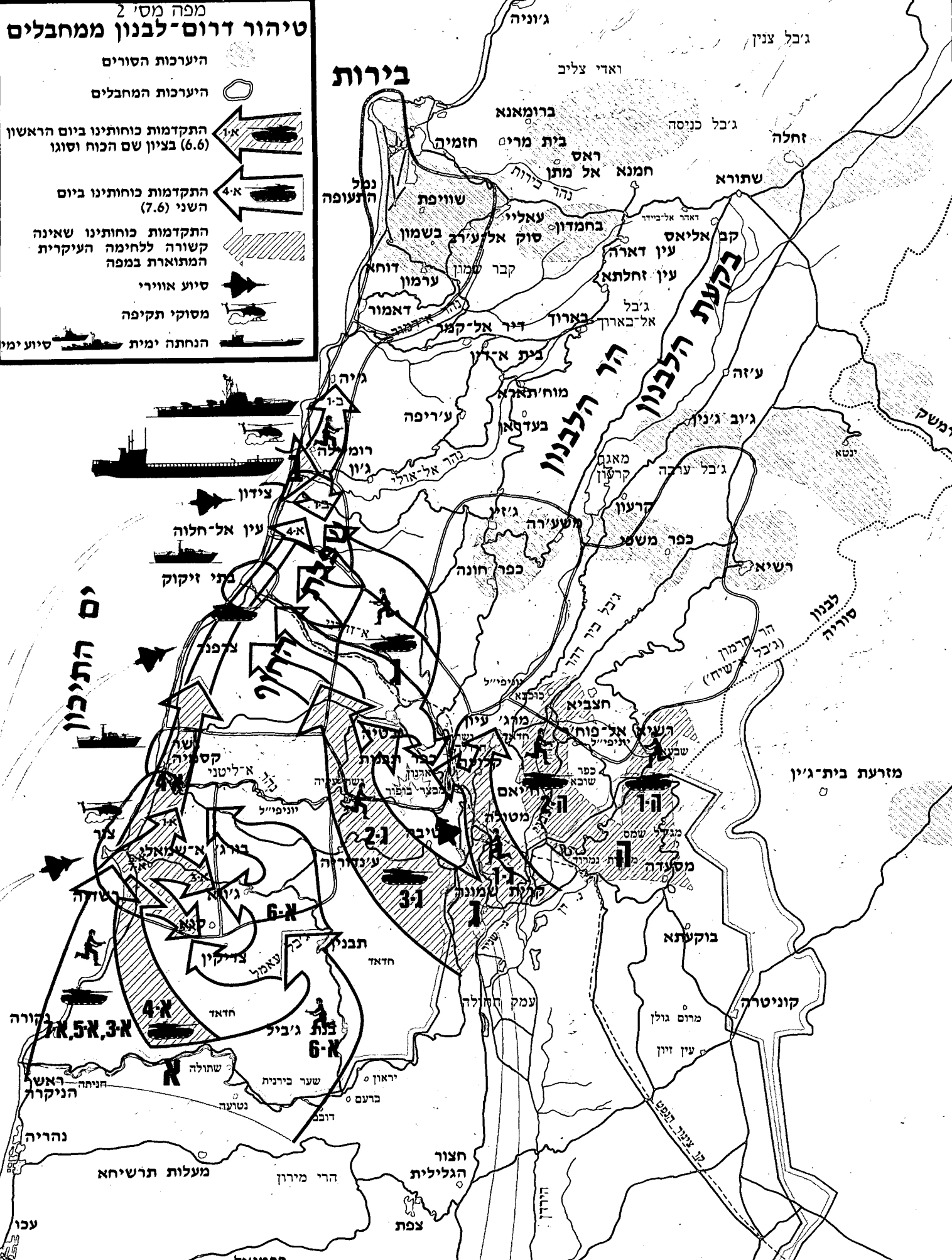
מסוקי תקיפה

הנחתה ימית סיוע ימי

בירות

מפה מסי 3
הקרב על עין-זחלתא
(8.6 - 10.6)

היערכות הסורים

התקדמות כוחותינו ב-8.6

התקדמות כוחותינו ב-9.6

התקדמות כוחותינו ב-10.6

סיוע אווירי

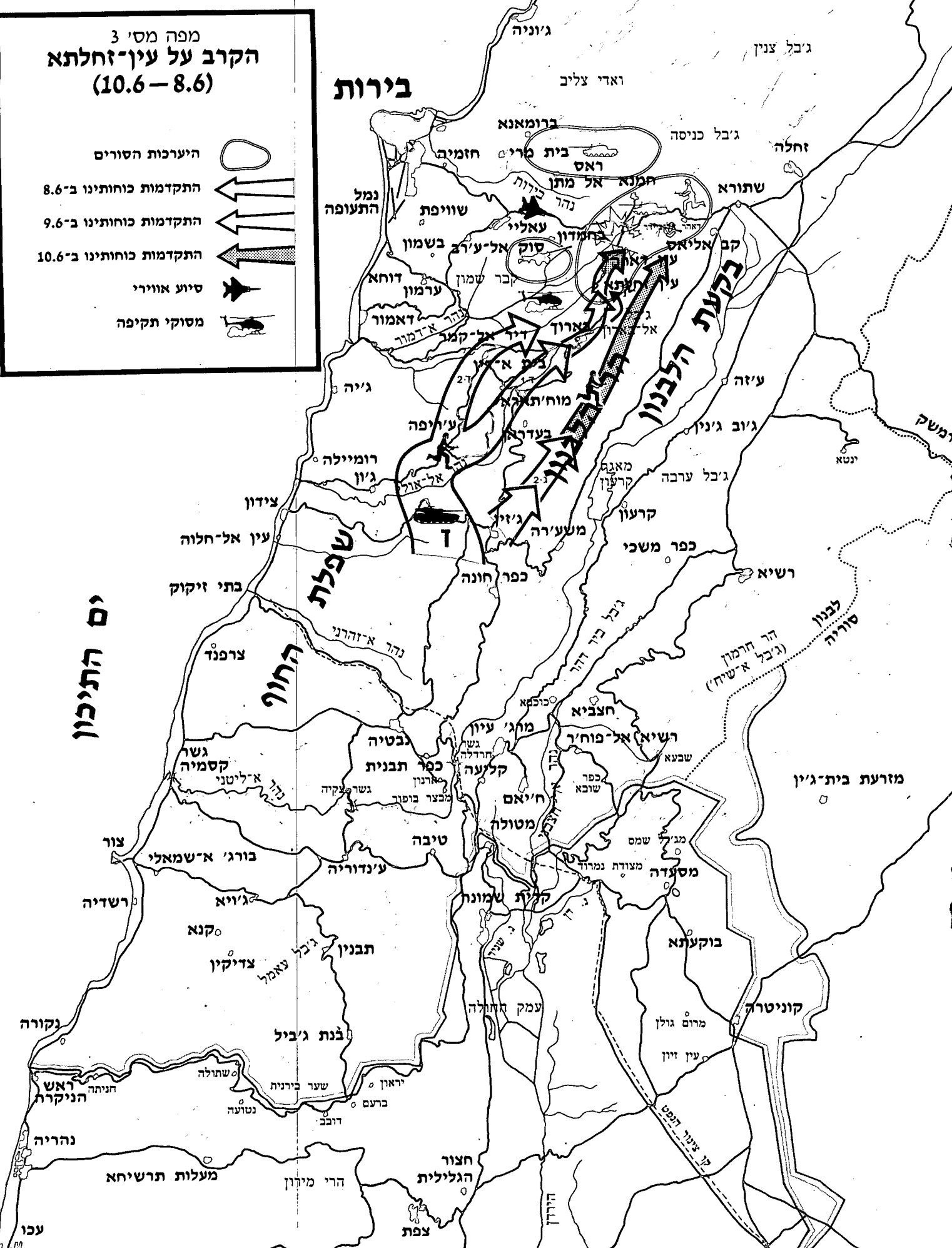
מסוקי תקיפה

בירות

ים התיכון

שפלת החור

בקעת הלבנון

מפה מס' 4 הלחימה נגד הסורים בבקעת הלבנון

היערכות הסורים

התקדמות כוחותינו ב-6.6

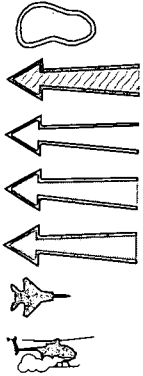
התקדמות כוחותינו ב-8.6

התקדמות כוחותינו ב-9.6

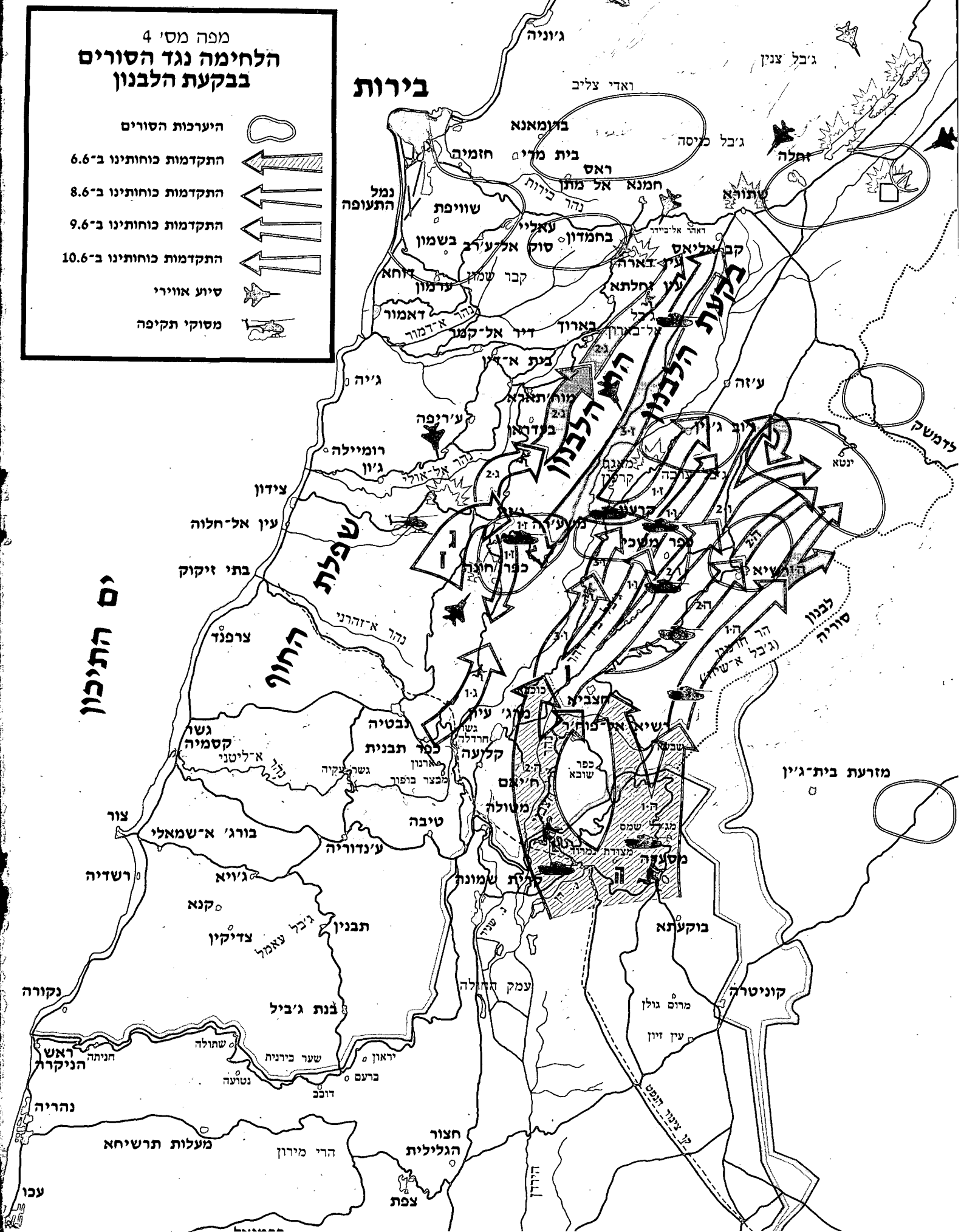
התקדמות כוחותינו ב-10.6

סיוע אווירי

מסוקי תקיפה

בירות

מפה מס' 5
פעילות חיל הים וחיל האוויר*

הנחתה ימית

הרתעה, אבטחה, ירי על
מטרות חוף

מניעת בריחת מחבלים

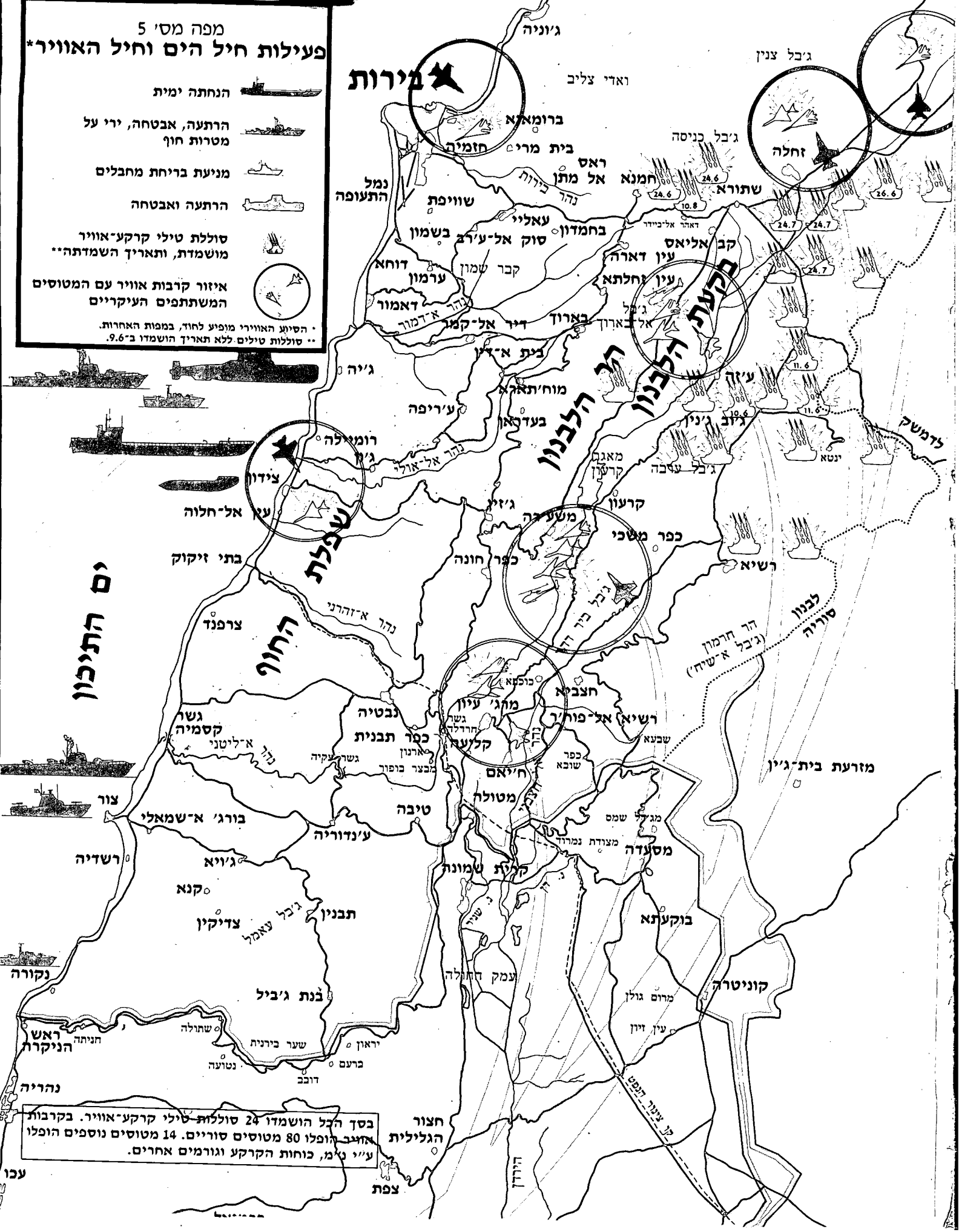
הרתעה ואבטחה

סוללת טילי קרקע-אוויר
מושגת, ותאריך השמדתה**

איזור קרבות אוויר עם המטוסים
המשתתפים העיקריים

* הסייג האווירי מופיע לחוד, במפות האחרות.
** סוללות טילים: ללא תאריך הושמדו ב-9.6.

מירות

ים התיכון

שפת החור

מפנת הלבנון

בסך הכל הושמדו 24 סוללות טילי קרקע-אוויר. בקרבות
אויב הופלו 80 מטוסים סוריים. 14 מטוסים נוספים הופלו
ע"י ט"מ, כוחות הקרקע וגורמים אחרים.

מפה מס' 6
 הקרב על רצועת ההגנה
 החיצונית של בירות

היערכות הסורים

היערכות המחבלים

התקדמות כוחותינו ב-9.6

התקדמות כוחותינו ב-10.6

התקדמות כוחותינו ב-14.6-16.6

התקדמות כוחותינו ב-22.6-25.6

סיוע אווירי

מסוקי תקיפה

בירות

ואדי צליב

ברומאנא

בית מרי חזמיה

ראס

חמנא

נמל התעופה

שוויפת

בחמדון

ג'ין דארה

ג'ין זחלתא

ג'ין אל-בארוך

בארוד

דיר אל-קמר

בית א-דין

מוח'תארה

בעדרא

רומיילה

ג'יון

נהר אל-אולי

צידון

עין אל-חלוא

בתי זיקוק

שפלת

הר הלבנון

ג'זין

משערה

קרעון

משכי

כפר חונה

נהר א-זהרני

צרפנד

החור

כוכסא

חצביא

מרג' עיון

ג'ין אל-בארוך

הלב העירוני

**מפה מס' 7
המערכה על ביירות
שלב אחרון**

קווי הגנה עירוניים

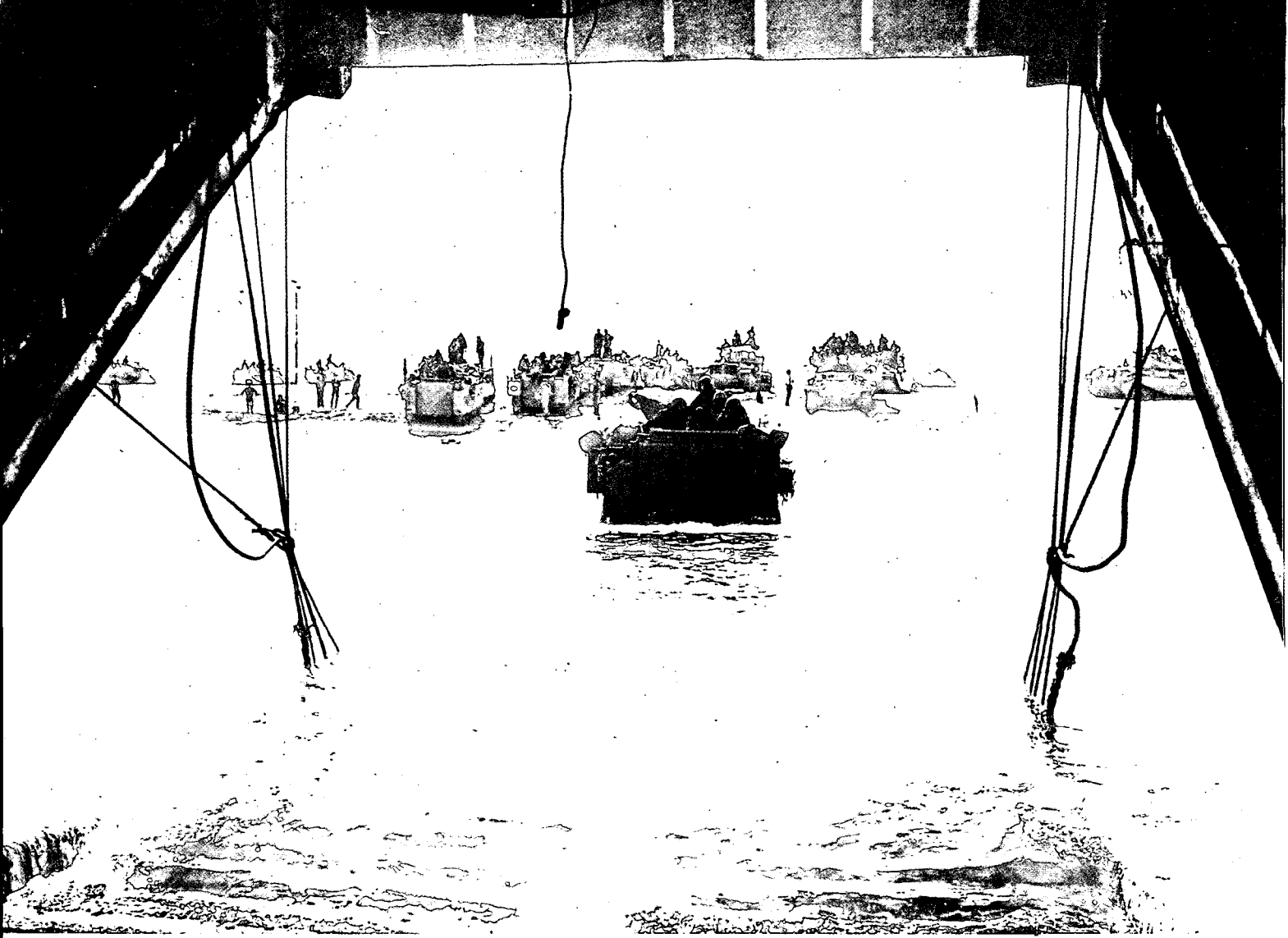
קו המגע בין כוחותינו לבין המחבלים והסורים

כוחות צה"ל

מחבלים

סורים וצש"ף

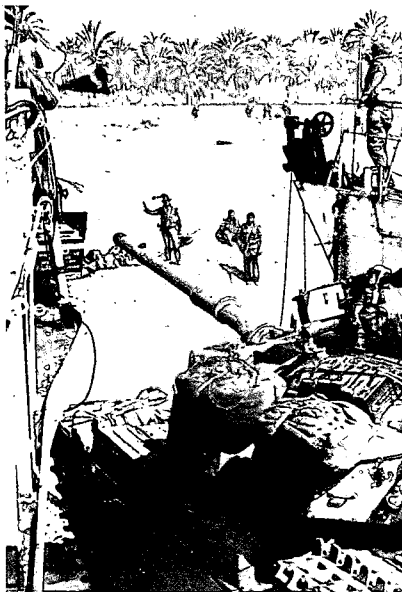
הנחיתה באוואלי: האיגוף הימי הגדול של המלחמה (דו"צ)

שדה התעופה — מקום שממנו היה ביכולתה לסייע לכל גזרה בהתאם לנדרש. נוסף על הסורים היו בביירות (בשטח העירוני) רוב המפקדות של אש"ף. בעיר היו כ-6000 מחבלים רשומים ועוד כ-4000 אנשי מיליציות האוהדים את אש"ף וסייענים נושאי נשק.

הנחיתה באוואלי

מטרת הנחיתה הייתה לנתק את המחב"ל לים בדרום לבנון (חטיבת ה"קסטל") ממפקדותיהם ומריכוזיהם הלוגיסטיים בביירות ולאיים על הבירה. השיטה שנבחרה הייתה מבצע משולב מהים ומהאוויר אשר בוצע על ידי כוחות אמפיביים ואשר הביא לכיתורה של צידון מצפון וממזרח ולשליטה על כביש החוף לכיוון צפון. המשימה הוטלה על כוח ב' אשר תוגבר בשריון, בחת"מ ובנ"מ.

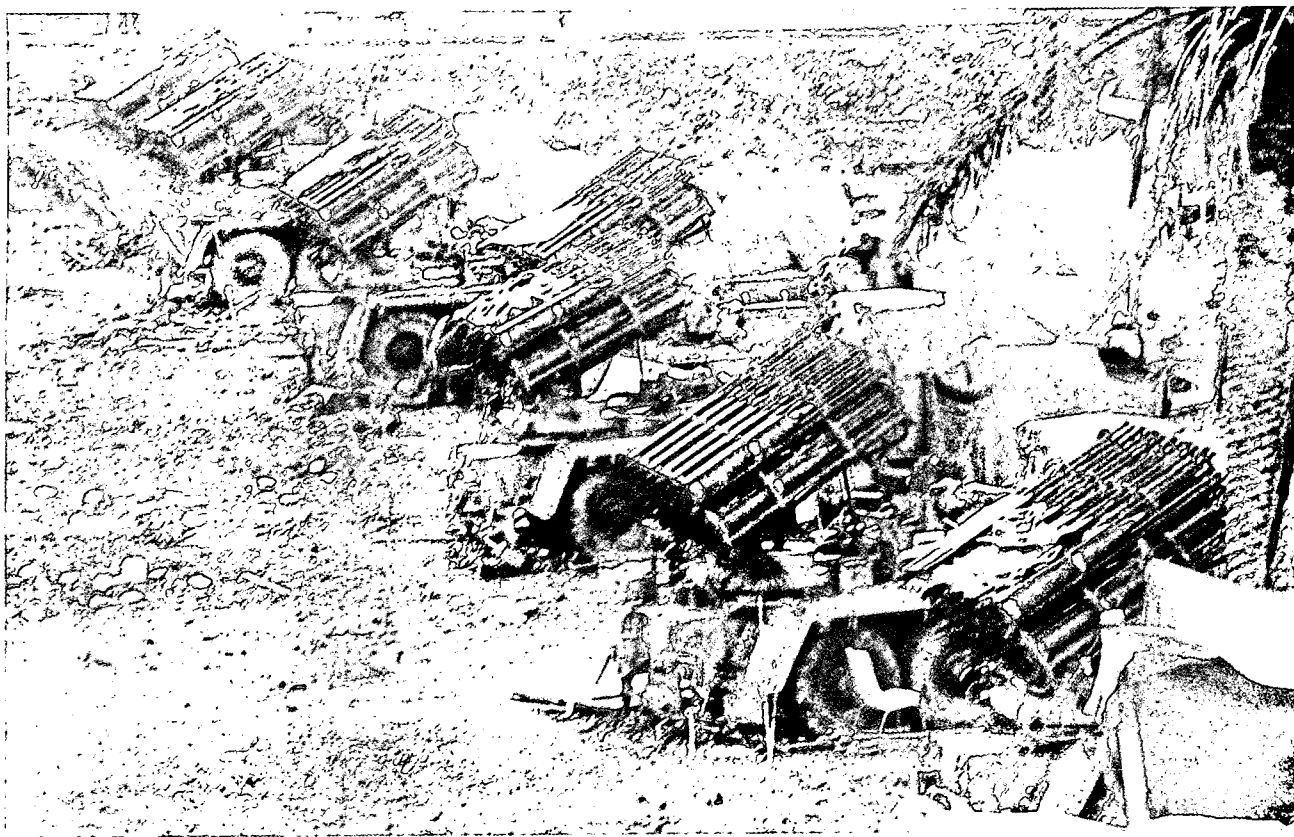
בלילה שבין ה-6 ל-7 ביוני החלה הנחיתה. בשלב ראשון נחתו חיילי הקר מנדו הימי והשתלטו על ראש החוף. הם השיגו הפתעה מושלמת, סרקו את החוף

למעלה: טנק יורד מנחת (דו"צ)
בעמוד ממול: תגבור הכוחות בגל השני של הנחיתה (שלמה ערד)

ושפלת ביירות. לאורך קו פרשת המים של רכס זה נמשך כביש עלי-סוק אל-ערב ביסור-כפר מתא-דמור וממנו יורדים כבישים לאורך השלוחות לעבר כביש החוף. תא השטח המתואר כאן מתוחם בצפון על-ידי נהר ביירות אשר מצפון לו שלטו הנוצרים. (ראה מפה מס' 6).

ברצועה החיצונית (השטח ההררי) אשר מסביב לביירות נערך אגד שריון 420 של צש"ף שכלל כ-60 טנקי T-55 וגדוד חי"ר עצמאי 622. כמו כן החזיקו ברצועה החיצונית כמה מאות מחבלים אשר התבצרו בכל הכפרים המוסלמיים בגזרה ובעיקר בדמור. בין נהר דמור לנהר אל-אוולי בדרום מוקמו מתקנים לוגיסטיים ומספר מפקדות של מחבלים, אך לא נערך שם שום כוח אויב בעל משמעות. בתוך העיר ביירות היו שלוש חטיבות חי"ר סוריות, שתיים מהן של צש"ף (אלה חטיבות סוריות המורכבות מפלסטינים): "חיטין" ו-"קדסיה" אשר תפשו את הקו העירוני מול הנוצרים והשלישית חטיבת חי"ר עצמאית מס' 85, אשר רוכזה באזור

קטיושות שלל שבדיו צה"ל בירי מדמור לעבר ביירות (רו"צ)

הבתים. מפקד כוח ב' תכנן לכבוש את דמור ב־9 בחודש, ואכן, לאחר שבמהלך ה־7 ביוני התגבר כוח ב' על מכשולים מלאכותיים (בסיוע הנדסי) בגשרי נהר דמור ובגישות אליהם ולאחר שיחידות שלו התמקמו על הרכסים ממזרח לעיירה, התקדמו צנחנים בלילה שבין ה־8 ל־9 ביוני בדרך המובילה אל הרכסים לכיוון כפר מתא כדי לאגוף את כביש החוף ולהשתלט על רצועת ההגנה החיצונית בתנועה מעגלית מדרום־מערב לצפון־מזרח.

ביום רביעי ה־9 ביוני נכנס כוח ב' לתוך דמור ולאחר שהתגבר על מארבים שהניחו המחבלים בשטח הבנוי השלים עד שעות הערב את כיבושה של העיירה. את הלילה שבין ה־9 ל־10 ביוני ניצלו הצנחנים של כוח ב' לשינה. רובם לא ישנו מזה 4 יממות. במהלך אותו הלילה תפסו הסורים מערך אשר אמור היה לחפות על אבדן דמור. מערך זה השתרע לאורך כביש חלדיה – עין ענוב ומתחמוז הקדמיים (הדרומיים) היו בדוחא ובקבר שמעון. את המערך תפסו אגד השריון של צש"ף וגדוד חי"ר 622 וכן אגד קומנדו נוסף. במערך זה החליטו הסורים לנהל את קרב ההכרעה על ביירות, ולכן הם תגברוהו גם באלמנטים נוספים של נ"ט

ב' וכוח ג' לנוע צפונה לכיוון ביירות. עם ערב הגיעו הצנחנים מכוח ב' לנהר דמור ויצרו לראשונה את המגע עם רצועת ההגנה החיצונית של ביירות. בשלב זה החלו שני הכוחות (ב' ו־ג') לנהל קרבות קשים.

הלחימה על רצועת ההגנה החיצונית

ביום שלישי ה־8 ביוני הצליח כוח ב' לצלוח את נהר דמור. הקרקע שמצפון לנהר מבותרת וכוללת מצוקים וואדיות עמוקים המתמשכים ממזרח למערב. ישנם מקומות שבהם הגדה הצפונית ממש אנכית – עובדה המקשה מאוד על צליחת הנהר. רצועת החוף באזור זה היא ברוחב של כ־750–800 מ' והתושבים מגדלים בה גידולים חקלאיים. הסתר, כי המתחם המבוצר העיקרי בגזרה היה מדרום לנהר (באזור רס־סעדיית). התקדמותם המהירה של הצנחנים הפתיעה את המחבלים אשר צריכים היו לתפסו ולמעשה הוא נפל בידיהם עוד בלילה שבין ה־7 ל־8 ביוני. דמור, שחשיבותה הרבה נובעת משליטתה הן על ציר העולה לגב ההר והן על כביש החוף לביי־רות, נותרה למעשה ללא הגנה מלבד שרידי כוחות מחבלים אשר התבצרו בין

והציבו מארבים נגד רכב על צירי הגישה אליו. בשלב שני נחתו צנחנים, הרחיבו את ראש הגשר ואבטחו אותו. בשלב זה גילו תצפיות המחבלים את הכוח והחלו לירות עליו במטל"רים ובתותחים. תותחי הסטיו"לים ירו אש נ"ס ושיתקו את רוב תותחי המחבלים. לאחר ההשתלטות על ראש החוף החלו נחתות של חיל הים להנחית את הנגמ"שים ואת הטנקים של כוח ב'. הכוחות שנחתו מיהרו לנוע ליעד־דיהם. צנחנים כבשו את גבעת בקסתא ואת גשרי האוּל. כלי רכב של מחבלים שניסו לעבור בגשרים חוסלו. כוחות מחטיבת ה"קסטל", שחשו בסכנה הנשקפת מהכוח שעל גבעת הבקסתא, ירו עליו אש חת"ם כבדה ואף ניסו לפתח התקפת־נגד, אך כל מאמציהם לפרוץ את הכיתור נכשלו, ועם בוקר הסתר, כי חטיבת ה"קסטל" בודדה מהמפקדות שבביירות. במהלך ה־7 ביוני החל כוח ב' לנוע צפונה ועד הערב הוא הגיע – תוך שהוא נתקל בהתנגדות קלה ביותר – לנהר דמור והתמקם ברס־סעדיית. בלילה שבין ה־7 ל־8 ביוני הושלם כיתור צידון עת חברו יחדיו כוחות א' ו־ג' עם כוח ב' (ר' מפה מס' 6). לאחר החבירה החלו כוח

* על פעילות חיל־הים ראה מפה מס' 5.

חי"ר ישראלי משתלט על שדה התעופה הבינלאומי של ביירות (דו"צ)

הידוק המצור על ביירות

השלמת כיבוש הרצועה החיצונית. גם לאחר השלמת כיתורה של ביירות ב-13 ביוני נמשכה הלחימה. כוחות סוריים בשיתוף מחבלים התבצרו והתבססו באזור עלי וניצלו את עמדותיהם בשטח השולט על ביירות כדי לנסות ולסכל את המצור על ביירות. מיקומה הטופוגרפי של עלי אפשר לסורים לירות בכיוון ישיר על כוחות צה"ל אשר ישבו באזורי בעבדא - כפר שימא (המערך העירוני הראשון). המשך פעילות הסורים והמחבלים נגד כוחותינו ממתחמיהם ברצועה החיצונית הקשה מאוד על הגמישות ועל חופש הפעולה של היחידות המכתרות את העיר, וכאשר החליטה ממשלת ישראל להדק את המצור על ביירות ניתנה בצה"ל עדיפות ראשונה להשלמת כיבוש הרצועה החיצונית באזור עלי - בחמדון. לאחר לימוד מעמיק של הבעיה והערכת מצב הוחלט, כמאמרו של מולטקה הזקן, "לנוע בנפרד ולהלום במרוכז". התכנית הייתה שכוח ד' ינוע מדרום-מערב (מאזור אל-מנצוריה) לעבר בחמדון, ושכוח ב' ינוע מצפון-מערב (מאזור בעבדא) לעבר עלי. עשרת הימים אשר עברו מאז כניסתה של הפסקת האש לתוקף, ב-11 ביוני, אפשרו לכוחות צה"ל להתארגן

הלחימה נמנו יותר מ-100 סורים הרוגים ועשרות טנקים ונגמ"שים הרוסים. ביום ראשון ה-13 ביוני בשעה 11:00 חברו כוחות צה"ל עם הנוצרים, וביירות כותרה לאחר 7 ימי לחימה בדיוק. באותו יום בוצע קרב משולב לכיבוש הכפר חלדה, השולט על שדה התעופה של ביירות. בקרב נטלו חלק מחיילי גולני, צנחנים ושריון מכוחות ב' רג'. בבוקר ה-14 ביוני השלימו כוחות צה"ל את התייצבותם על כל השטחים השולטים מסביב לביירות ונכנסו לג'דידה, אל-מנצוריה, לבעבדא ולחלקו הדרומי של אזור הפרוודור החקלאי (רק כפר שימא עצמו), לחלק מהמערך העירוני השני - ברג' חמוד, תל זעתר, לחלק משכונת עין א-רומנה ואף לחלק מהלב העירוני עצמו - שכונת אל-אשרפיה. המחבלים והסורים כותרו ברצועה לאורך שפת הים, הכוללת בעיקרה את שכונות אל-בטרביה, אל-מדינה ונמל התעופה של ביירות. אך בשטחים השולטים של עלי, בעורף כוחות צה"ל, במערך העירוני הראשון שלטו עדיין כוחות סוריים ומחבלים, ולכן לאחר החבירה עם הנוצרים צריך היה צה"ל בראש ובראשונה לכבוש את עלי כדי להשלים את השליטה ברצועה החיצונית של ביירות.

ושל הנדסה. כוחות ההנדסה הסוריים זרעו מאות מוקשים בכל צירי הגישה. ב-10 ביוני עלו הצנחנים של כוח ב' לקו פרשת המים לאורך הכביש המוביל לכפר מתא. בכפר זה הם נתקלו במארב מחב"לים והתגברו עליו באמצעות פעולת איגוף קצרה. עם ערב הם הגיעו לקבר שמעון - שם נערך גודר קומנדו סורי מוגבר. ב-11 ביוני (יום שישי - יום הפסקת האש) נכבש הכפר, אך הלחימה נמשכה גם לאחר שהפסקת האש נכנסה לתוקפה, משום ששני הצדדים היו מעוררים בים אלה בתוך אלה. באותו יום כבשו חיילי גולני מכוח ג' את הכפר דוחא על כביש החוף ושרדת טנקים מאותו כוח פרצה צפונה על הכביש לעבר שדה התעופה של ביירות.

יעדם הבא של הצנחנים מכוח ב' היה הכביש המוביל מעין ענוב לכפר שימא (ככפר שימא שלטו כוחות הפלנגות). באזור זה, שהוא כפרי וכולל שני כפרים הבנויים בתי אבן לאורך כשלושה ק"מ, התבצר גודר קומנדו סורי שתוגבר בטנקים ובמשגרים נ"ט ושהסתייע בעשרות מחב"לים. היה זה הקרב האחרון שניהל כוח ב' לפני ביירות, וניתן לומר, כי היה זה מבחנו הקשה ביותר. 14 שעות נלחמו הצנחנים מבית לבית ומגבעה לגבעה. בתום

טנק ישראלי בסמטה בביירות (דו"צ)

לבין הכוחות הסוריים בבקעא — רכס דהר אל-בידר שהוא גם הרכס הגבוה ביותר (כ-1600 מ' מעל פני הים וכ-300 מ' מעל צופר). הקרב על בחמדון — עלי סתם את הגולל על האפשרות התיאורטית שעוד הייתה לסורים להסיר את הכיתור מביי-רות על-ידי ריכוז כוחות בעלי וניסיון לפרוץ משם לעיר הנצורה. צה"ל הפך לאדוניה המוחלטים של בירת לבנון.

שישי בצהריים הצליחו שני הכוחות הלוחמים לתפוס את רוב הרכסים מצפון ומדרום לכביש, ואז החלו הסורים נסוגים מזרחה לעבר הבקעא. במהלך ניצול ההצלחה כבשו כוחות צה"ל את רצועת ההגנה החיצונית של ביירות, הרחיבו את טבעת הכיתור על העיר והשתלטו על קטע נרחב מכביש דמשק — ביירות. משני סתיימה הלחימה בגזרת בחמדון — עלי נותר רק רכס אחד שמפריד עדיין בין כוחות צה"ל על כביש דמשק — ביירות

ולאסוף מודיעין מדויק על ההיערכות הסורית. היערכות זו כללה כשני אגדי קומנדו, שני גדודי טנקים ואגד חת"ם. ביום רביעי ה-23 ביוני, החלו כוחות צה"ל לנהל קרב סדור. בשלב הראשון תקף חיל האוויר מטרת בגזרה. זמן קצר לאחר שהחל חיל האוויר בתקיפות החל ריכוך ארטילרי, אשר בחיפויו התקדמו הכוחות לפי התכנית. במהלך יום חמישי התנהלה לחימה עזה על כל גבעה ועל כל כפר בדרכים המובילות לכביש. עד יום

"פרופיל נמוך": מדיניותה של ארה"ב במשבר לבנון

ד"ר אהרן קלוימן*

רתיעתה של ברה"מ מלהתערב במשבר לבנון. אפשר לומר כי המשבר בא בתקופה מאוד לא נוחה לברה"מ. הצמרת הסובייטית עסוקה עתה במאבקי כוח לקראת הסתלקותו של הנשיא ברז'נייב; המצב הכלכלי בבית מעורער, המצב בפר-לין עדיין אינו יציב, ומנהיגי ברה"מ חוש-שים מפני התפשטות התסיסה למדינות נוספות המשתייכות למחנה הסוציאליסטי, ולבסוף, הקץ להסתבכותה של ברה"מ באפגניסטן – הסתבכות שמעיבה על יחסיה עם העולם השלישי – אינו נראה באופק. יתר על כן, יחסיה של ברה"מ עם ארה"ב הגיעו לשפל שכמותו לא זכור מאז משבר הטילים בקובה ב-1962, ומאחר שמנהיגי ברה"מ מעוניינים להמשיך לקטוף את פירותיו של עידן הקטנט שהולך ונגוה (קשרי סחר עם המערב, מו"מ על הגבלת מירוף החימוש הגרעיני) הם רצו להימנע מהחרפה נוספת של היחסים עם ארה"ב. ולגבי מעמדה של ברה"מ במזה"ת, שנת 1982 מצאה את רוסיה הסובייטית בעמדה דפנסיונית: היא אינה נוטלת חלק בתהליך השלום, אחת הלקוחות החשובות ביותר שלה – עיראק – שקועה עד צוואר במלחמה קשה נגד איראן, ולקוחה חשובה נוספת – אתיופיה – שרויה אף היא בעימות צבאי. המהירות שבה פעלה ישראל בלב-נן ומעל לכול השמתן של סוללות הטי-ליים הסוריות בבקעת הלבנון ביום הרביעי למבצע "שלום הגליל", הקטינו עוד יותר את מספר האופציות שהיו פתוחות בפני ההנהגה הסובייטית. לאור המצב שנוצר ולאור הנחיתות של בעלי בריתה, העדיפה ברה"מ לצפות מרחוק במהלכים הבאים של ישראל.

קשה יותר לנתח את עמדתה של ארה"ב ואת התפקיד המורכב שזו מילאה בשלושת השלבים של המשבר: התקופה שלפני פרוץ המשבר, הימים שבין ה-5 ביוני ל-11 בו, עת הגיעו כוחות צה"ל לביירות, והתקופה שלאחר ה-11 ביוני שנמשכת יותר מחדשים. את השלב

השתדלו להביא לסיומו המהיר. עובדה זו מסבירה – לפחות באופן חלקי – מדוע הוא הפך למלחמת התשה ממושכת (אם כי, יש לציין, ההתשה הייתה בעיקר פסיכולוגית). שתי המעצמות לא ניסו להכתוב זו לזו כיצד לנהוג במשבר ואף נמנעו מלכפות על לקר-חותיהן דרך פעולה מסוימת. הן שמרו על "פרופיל נמוך" והפתיעו את כל אלה שציפו מהן שינהגו כפי שנהגו במשברים קודמים. השתים נהגו באיפוק מכיוון שהיו מופתעות מן העיתוי, מעצמת המתקפה ומה-שתלשלות העניינים; וכן משום מודעותן לסכנות הטמונות בהתנה-גות בלתי שקולה בעידן של מאזן אימה גרעיני. אפשרות אחרת, סבירה לא פחות, היא, ששתי המעצ-מות נמנעו מלהתערב באופן אינטנ-סיבי במשבר, משום שלמדו היטב את הלקח של המשברים הקודמים. הלקח הוא, שיכולתן להשפיע על בני חסותן מוגבלת. פעם אחר פעם הוכיחו לקוחותיהן של המעצמות במזה"ת, כי יש להן מידה מסוימת של חופש תמרון, וכי לא זו בלבד שהן יכולות להעמיד את פטרוניהן בפני מצבים שאינם רצויים להם אלא אף לחייב אותם לפעול בניגוד לרצונם.

הסיבות שמניתי עד כה להימנעותה של ארה"ב ממעורבות מעמיקה במשבר לבנון (חשש מעימות עם ברה"מ, הכרה באי יכולתה לפקח על מהלכיה של בת חסותה, ישראל), הן שהגיעו גם את ברה"מ שלא להתערב במשבר זה. יחד עם זאת נבע חוסר המעש של שתי המעצמות מסיבות הייחודיות לכל אחת משתייהן: בברה"מ נבע הדבר מריכוז היתר של משטרה, ואילו בארה"ב מהדעות הסותרות המתרוצצות בממשלה בדבר דרך עיצובה של המדיניות המורח תיכונית. מבחינות רבות קל יותר להסביר את

אם הניחו השחקנים הראשיים במשבר לבנון (ישראל, סוריה, מנהיגי אש"ף ערב מלחמת "שלום הגליל" ובמהלכה, שארה"ב וברה"מ ינהגו כפי שנהגו במשברים קודמים, שפקדו את המזה"ת, הרי התברר להם, ששוב היו שרויים בקונספציה לא נכונה. אמנם נכון הוא, כי בעבר מילאו שתי מעצמות-העל תפקיד מרכזי במלחמות שהתנהלו במזה"ת, וכי הודות למעורבותן המדינית הסתיימו מעשי האיבה בין ישראל למדינות ערב במהירות גדולה יחסית, אך יחד עם זאת יש לזכור שלרוב לא תיאמו המעצמות מראש את עמדותיהן. היו אמנם מקרים של תיאום עמדות, אך לרוב פעלו המעצמות בנפרד תוך שהן מתנג-שות ביניהן – בעיקר באופן מילולי – לפי מיטב המסורת של המלחמה הקרה. ב-1957 הפגינו ארה"ב וברה"מ מידה רבה של תיאום במהלכיהן. ב-1967 וב-1973 הן התנגשו זו בזו, אם כי לכלל עימות צבאי ישיר הן לא הגיעו. בשלושת המשברים האלה חתרו המעצמות להשיג יעדים ברורים ומוגדרים: למנוע התלקחות גרעינית ביניהן (ולכן הן עמדו על הפסקת אש מידית), לגבש באו"ם נוסחאות נוחות שיביאו לסיום המשבר ולסייע למדינה הלקוחה, אם היא במצוקה, או לרסנה, אם פעולותיה עלולות להביא לתגובה חריפה של המעצמה האחרת.

לא כך נהגו המעצמות במשבר 1982. הפעם הן גילו אי רצון בולט (או שמא הייתה זו אי יכולת?) להש-פיע על לקוחותיהן המעורבים בסכ-סוך. ארה"ב וברה"מ לא פעלו כדי למנוע את הקונפליקט ואף לא

* מרצה בכיר ליחסים בינלאומיים וראש החוג למדעי המדינה באוניברסיטת תל-אביב.

ראש ממשלת ישראל, מנחם בגין, מתקבל על-ידי הנשיא רייגן בבית הלבן

לאפשר לצה"ל — שלא כמו ב-1973 — לבצע את תכניותיו עד תום. לעומת זו היו שנטו לראות במהלכה של ארה"ב מגמה ברורה להכשיל את ישראל, וסברו שבכך שלא הפגינה תקיפות ביום השלישי או הרביעי של המבצע, גרמה ארה"ב לממשלת ישראל לגלוש מעבר למטרות המוגבלות של המבצע ולהסתבך עם סוריה ועם בעיית ביירות. תפיסה זו קיבלה משנה תוקף מאוחר יותר לאור הביקורת הקשה שהושמעה בכלי התקשורת בארה"ב ועקב הדלפות על איומים ולחי צים חסרי תקדים ביחסי ישראל-ארה"ב, במקביל למאמצי פיוס, הן כלפי מדינות ערב כמו סעודיה והן כלפי אש"ף. כל זאת במגמה לתרגם את ניצחונה הצבאי של ישראל לכישלון מדיני, להציל את ארגוני הטרור ולהפוך את משבר לבנון למפתח לשיחות האוטונומיה וליישוב הבעייה הפלסטינית.

דומה כי שתי הגישות אינן מבהירות כראוי את עמדתה של ארה"ב במשבר "שלום הגליל". שתיהן כאחת מייחסות תחכום רב מדי לאמריקנים ומתעלמות מן העובדה שארה"ב כמעצמה בעלת מכלול של אינטרסים במזרח-התיכון, לא רק מפעילה לחץ אלא גם מושפעת מלחצים שונים ולעתים גם סותרים: מחד גיסא היא מבקשת לרכוש את ידידותם של הערבים, ומאידך גיסא היא מנסה לכבד את מחויבותה כלפי קיומה וביטחונה של ישראל. ניתן לומר כי ארה"ב מצאה את עצמה

ההבטחה שהשמיע עם התמנותו לתפקיד: הצירוף של אזכור ההבטחה יחד עם עיתוי ההתפטרות יש בו אולי כדי ללמד על העדרם של שלושת המאפיינים הללו גם בשאר נושאי החוץ (ברה"מ, מערב-אירופה, איי פוקלנד, אל סלבדור, דרום אמריקה וכו') אבל בעיקר בפרשת מבצע "שלום הגליל".

מי שיעקב אחר השתלשלות המאורעות במהלך חודש יוני 1982 ייתקל בלא מעט סימנים של אי-עקביות, חוסר איוון ופער האמינות במדיניות החוץ האמריקנית. תופעות אלה יכולות לנבוע משתי סיבות: לארה"ב לא הייתה מדיניות מגובשת, לא ערב המשבר ובוודאי שלא במהלכו כאשר המצב היה נוזל ביותר. כתוצאה מכך, הממשל האמריקני היה חשוף לחילוקי דעות קשים בין-אישיים ובין-משרדיים. יוצא אפוא, שאפילו רצתה ארה"ב למלא תפקיד דומיננטי במשבר, הרי המאבקים הפנימיים כממשל מנעו זאת ממנה.

לא הכל רואים בארה"ב מעצמה מפולגת ומתלבטת. ברה"מ, מספר מנהיגים ערביים ודוברי אש"ף סבורים כי לארה"ב הייתה אסטרטגיה מגובשת וכי היא עמדה לצידה של ישראל לאורך כל הדרך. לטענתם נתגלתה שוב הקונוניה הציונית-אמריקנית ששמה לה למטרה לרמוס את הערבים ואת התנועה הלא-מית הפלסטינאית. גם בישראל היו שהביעו פליאה לאור נכונותה של ארה"ב

השלישי אפיינו המו"מ המדיני להוצאת המחבלים מביירות, תוך כדי מלחמת מצור מיוחדת במינה. הדעות בדבר התפקיד, שמילאה ארה"ב בשלושת שלביו של המשבר, חלוקות. הן נעות מראיית ארה"ב כשותפה מלאה למאבק שמנהלת ישראל נגד מחבלים ועד לראייתיה כגורם העוין את מבצע "שלום הגליל". הקושי לנתח את עמדת ארה"ב נובע ממספר גורמים. ראשית, לרשות הפרשנים לא עמד עדיין כל החומר הדיפלומטי הנדרש כדי לגבש תמונה נכונה ומדויקת, ויחלפו לפחות עוד שלושים שנה עד שחומר זה יראה אור. שנית, הפעם, יותר מאשר במשברים עברו פועלת ארה"ב. בשני מישורים: הגלוי והסודי. יותר מבעבר רואה הפעם ארה"ב לנכון להצניע את חלקה במשבר ודבר זה יוצר את הרושם של "פרופיל נמוך", למרות שיותר ויותר מתברר שהיה לה תפקיד מאחורי הקלעים.

ערב כניסתו לתפקיד, בינואר 1981, הצהיר מזכיר המדינה החדש, אלכסנדר הייג, בפני ועדת החוץ של הסניאט, כי מדיניות החוץ שלו תבסס על "עקביות, איוון ואמינות". שנה וחצי מאוחר יותר, בעיצומו של המשבר במזרח התיכון התפטר מזכיר המדינה הייג ממשרתו הרמה. במכתבו לנשיא נימק הייג את התפטרותו באכזבה הגדולה שהנחיר לה לו מדיניות החוץ של הממשל. הייג גם הזכיר במכתב ההתפטרות את

הנסיך סעוד (ראשון משמאל) ושר החוץ הסורי חדם (שני מימין) מתקבלים יחד אצל הנשיא רייגן בבית הלבן. מימין מזכיר המדינה שולץ

הרווחת ואולי אף השפיעו עליה. במאמרו מנסה קיסינג'ר להתמודד עם המצב המסוכן שנוצר ובבהירות מחשבה מרשימה הוא אף מבקש לאתר הזדמנויות לארה"ב. בפתחת המאמר הוא מצדק את מדיניותה הבסיסית של ישראל וקובע כי מדינה ריבונית אינה יכולה לסבול כי לאורך גבולותיה יתחזק כוח צבאי עוין אשר באורח מופגן שואף לחיסולה. זאת ועוד, הוא ממשיך וטוען כי למרות הקרבות שסוריה וישראל מנהלות ביניהן הרי יש להן לא מעט מן המשותף. שתיהן מחזיקות צבא על אדמת לבנון לאותה מטרה עצמה: מניעת נוכחות צבאית ומדינית של אש"ף בלבנון והשתלטותו עליה. קיסינג'ר ממשיך וטוען כי מבחינה פוליטית ואופרטיבית, מהווה מלחמת לבנון הזדמנות פז עבור המדינות האמריקנית בלבנון ובאזור כולו. הוא שולל את התפיסה הנפוצה שאש"ף הוא מפתח להשכנת השלום וטוען כי הידיברות בין ישראל לאש"ף איננה בהישג יד. אף לא אחד, כולל מנהיגי ה"שוק המשותף", לא הצליח לשכנע את אש"ף לוותר על הארץ. דיאלוגיה של שחרור אדמות פלסטין, ואילו לחצים על ישראל להכיר באש"ף גורמים רק לתוצאה הפוכה. זאת ועוד, אש"ף רחוק מאוד מלהיות מכשיר שבאמצעותו ניתן יהיה להביא ליציבות בעולם הערבי.

קיסינג'ר סבור כי תוצאת הביניים של הלחימה עולה בקנה אחד עם האינטרסים

מטרותיה של ארה"ב במבצע "שלום הגליל"

מבצע "שלום הגליל" מצא את ארה"ב ללא תכנית מגובשת לגבי אף לא אחת מהנקודות הרגישות באזור, ובראשן לגבי אפשרות של התדרדרות המצב הפנימי בישראל – לבנון, כולל הישארותם של הטילים הסוריים על אדמת לבנון (על אף תמיכת ושינגטון בתביעת ירושלים להורצאתם), והקיפאון בשיחות ישראל – מצרים על האוטונומיה. שני מוקדי מתח נוספים הם מלחמת איראן – עיראק והאיום של האסלם הקיצוני המסכן משטרים מתונים במפרץ הפרסי, וכן כישלון מאמצי הממשל להקים מערך אנטי סובייטי בהשתתפותן של מדינות ערב ושל ישראל כ"נכס אסטרטגי".

ארה"ב כמעצמה בעלת דיפלומטיה המבוססת על תגובות לגירויים ויזמות של אחרים, הופתעה מן ההתפתחויות הבלתי צפויות ונוקקה לזמן כדי להתאושש ולכלכל את מעשיה בהתאם. כך היה גם בעבר ב-1977, כאשר היא הופתעה מיזמת סאדאת וכך גם ב-1982. בעיצומה של הערכת המצב החדשה שנעשתה בוויינגטון, כעשרה ימים לאחר תחילת מבצע "שלום הגליל" התפרסם בעיתון "וויינגטון טון פוסט" מאמר, פרי עטו של מזכיר המדינה לשעבר, הד"ר הנרי קיסינג'ר, שלמרות שאינו נמנה עם צוות הממשל, אין ספק שדעותיו משקפות את הדעה

במשבר לבנון מופתעת לא מעט – ולורק מבחינת העיתוי, לוחצת ולחוצה, משפיעה ומושפעת.

אם אמת המידה להערכת המדיניות של ארה"ב היא הצהרותיה ומעשיה בחדש הראשון של המשבר, הרי באמת ניתן לאפינה באי עקביות. במקרים מסוימים הפגינה ארה"ב אורך-רוח, אהדה והזדהות עם עמדת ישראל, ובאחרים קוצר רוח, סלידה מצעדיה של ממשלת ישראל והתנגדות להם. אם אמת המידה היא הצהרותיהם ופעולתם של אנשי הממשל, הרי לפנינו תמונה מעורבת. אנשי הממשל ובראשם הנשיא רייגן עצמו הקפידו לשמור על קור-רוח. ואף השמיעו דברי הערכה בכל הקשור לישראל, אך עם זאת, לפי דוברי הממשל, ניסו לעצור בעד ישראל עד כדי איום בסנקציות. אם אמת המידה היא התנהגותם של אישים מסוימים הרי יש שוב לבחון כל אחד לגופו. אמנם היו אישים וקבוצות אשר דרשו אחטובת ישראל, ובראשם אלכסנדר הייג, מזכיר המדינה לשעבר אך היו גם שפעלו לבידודה. דומה כי מן הראוי לבדוק תנודות אלה באופן שיטתי יותר על-פי ממד הזמן, הסוגיה, תגובה (מילולית או מעשית) ומקור התגובה ובעל הסמכות. שלושה משתנים עיקריים מסייעים בדינאמיקה: מטרתיה של ארה"ב, האמצעים שהפעילה או נמנעה מלהפעיל ועמדותיהם של ראשי הממשל כלפי המשבר וכלפי ישראל.

האמריקניים. ועם תום הקרבות מזדהה קיסניגר עם מדיניותו "הנבונה" של הנשיא רייגן לפעול בשני מישורים: לקדם את עניין האוטונומיה, ולחזק את המערך בחצי האי ערב ובמפרץ הפרסי. "מדיניות אמריקנית המושתתת על עצמאותה של לבנון, על מימוש שאיפות חלקיות של הפלסטינים בגדה המערבית ועל שמירת מאזן הכוח והמשטרים בערב, הולמת את מטרותיה של ארה"ב ושל כל ידידיה באזור, ערבים כישראלים".

סביר להניח שדבריו של קיסניגר מצאו אוזן קשבת בממשל. תוך פרק זמן קצר התחילה להסתמן מגמה ברורה במטרה תיה המוצהרות של ארה"ב. חל מעבר מ"כיבוי שריפות", כמקובל בשלבים הראשונים של משבר בינלאומי ומהדגשת צרכים מדיניים (הפסקת אש לאלתר ועצירת ההתקדמות של כוחות צה"ל) לטיפול יסודי במקורותיו של המשבר, המאופיין ביעדים ארוכי-טווח. ב-6 ביוני השמיע מזכיר המדינה אלכסנדר הייג, תגובה רשמית ראשונה בזו הלשון: אר"ב התחילה לפעול וקוראת לכל הצדדים הנוגעים בדבר להפסיק את פעולותיהם הצבאיות. למחרת הוסיף דר בר מחלקת המדינה ואמר שעל ישראל להוציא את כוחותיה מלבנון ועל הפלסטינים להפסיק את התקפותיהם נגד ישראל מתחומה.

ב-21 ביוני, כאשר נפרד מראש ממשלת ישראל, מנחם בגין, אמר הנשיא רייגן כי לישראל ולאר"ב מספר אינטרסים משותפים: יש לשים קץ לאלימות בלבנון; ישראל לא תהיה עוד חשופה להתקפות מהצפון; ועל לבנון להיות ריבונית ועצמאית תחת סמכותה של ממשלה מרכזית חזקה. הנשיא הבטיח, כי ארה"ב תשאף להשגת מטרות אלה, וכן להשגת נסיגה של "כל הכוחות הזרים" מלבנון, היינו לא רק כוחות ישראלים אלא גם כוחות של הפלסטינים והסורים. מאוחר יותר, ב-28 ביוני, הבהיר דובר הבית הלבן נקודה אחת: ארה"ב רואה הישארות של מובל-עות וכיסי כוח מזוין בלבנון כסותרת את המטרה הכללית - יציבות בלבנון - ולכן אינה יכולה להסכים לכך. הוא הוסיף מטרה חדשה ונוספת: שאיפתה של ארה"ב אינה מצטמצמת להשגת הפסקת אש יציבה ולהשלטת סדר בלבנון. היא מעוניינת לראות את ישראל משוחררת מהתקפות מחבלים אך היא מייחסת חשיבות לא פחותה לצורך להשיג התקדמות של ממש בנושא האוטונומיה. שאיפה זו נראית כסטייה מהקונצנזוס עם ישראל, אולם יש לזכור כי ישראל דבקה ברעיון

האוטונומיה ודורשת גם מארה"ב לדבוק בו ולהכשיל כל הצעה אחרת שמגישות בעלות בריתה של ארה"ב במערב אירופה או נציגים ערביים שונים (כגון תכנית פאהד).

לנשיא ארה"ב ניתנה הזדמנות נוספת להבהיר את עמדת ממשלו ובהזדמנות זו הוא הפגין עמדה אוהדת כלפי ישראל. בפגישתו עם כתבים בסוף יוני, הפגין רייגן הבנה ואף הזדהות עם כמה מעמדותיה של ישראל. הוא הדגיש, יותר מפעם אחת שארה"ב לא קיבלה כל הודעה מוקדמת על הפעולה הצבאית שעומדת להתבצע ובוודאי שלא ידעה על היקף הפעולה. היו כאלה שמיהרו להיאחז בדברים אלה כדי למחות על כך שישראל, כמדינה ייחודית, לא שיתפה את ארה"ב בתכניותיה - זכר להפצצת הכור העיראקי ולהחלת החוק הישראלי על רמת-הגולן. עוד הוסיף הנשיא ואמר כי ההסכם הקודם בלבנון, שהושג באמצעות השגריר חביב אחד-עשר חודש קודם לכן, הופר במהלך תקופה זו ולא על-ידי ישראל.

אם מייחסים חשיבות רבה במיוחד לדבריו של הנשיא, הרי ראוי לציין כמה מן הדברים שאמר באותה פגישה עם עיתונאים. ראשית, הנשיא סבור שאין מקום להקיש ממבצע "שלום הגליל" לפלישה הסובייטית לאפגניסטן, משום שאש"ף הוא שביצע מעשי תוקפנות לעבר גבולות מוכרים. שנית, למרות שארה"ב התנגדה תמיד למלחמה בלבנון, ראוי לדעת הנשיא להדגיש כי לבנון שרויה במלחמה פנימית זה שבע שנים ללא ישועה. עוד מצא הנשיא לנכון לציין כי בשיחות שקיים עם ראש ממשלת ישראל, מנחם בגין, לא נתן האחרון הבטחה אישית לנשיא שישראל בשום פנים ואופן לא תיכנס בכוח למערב ביירות. לגבי הנשק האמריקני המצוי ברשות צה"ל ואשר עורר ביקורת קשה בכלי-התקשורת ובקרב חברי קונגרס רבים, אמר הנשיא כי בסיטואציה כזו מעורפלת כמעט ואין אפשרות לפסוק איזה שימוש הוא התקפי ואיזהו הגנתי, ובפרט, אם זוכרים שלפני המבצע הופגזו מרכזי אוכלוסייה בישראל בקטיושות ובמרגמות מתוצרת רוסית.

ניתן אם כן לסכם ולומר כי במהלך החודש הראשון למשבר ובתחילת החודש השני שלו הייתה עמדת הממשל האמריקני נוחה לישראל. האמריקנים גילו הבנה ואף הזדהות עם עמדותיה הבסיסיות של מדינת ישראל, ויתרה מזו, הם אף חתרו לניצחון מדיני מוחץ וכולל למצב חדש במזרח-התיכון ובסכסוך הערבי-ישראלי.

דרכי הפעולה של ארה"ב במשבר ועמדות ראשי הממשל

כאשר בוחנים את דרכי הפעולה של ארה"ב במשבר מתחזק עוד יותר הרושם של "פרופיל נמוך". ככל שארה"ב הרחיקה לכת במטרותיה והרחיבה אותם כך נצטמצם מספר האמצעים שעמדו לרשותה. דפוס זה נקבע כבר בראשית המלחמה. ארבעה הצעדים הראשונים שנקטה ארה"ב היו: הצבעה בעד החלטת האו"ם, שקראה להפסקת אש מיידי; יצירת מגע ישיר עם ראש ממשלת ישראל; שיגור שליחו האישי של הנשיא אל האזור כדי לתווך בין הצדדים; והבעת נכונות לעשות את כל הנדרש כדי לשים קץ לשפיכת הדמים.

יש להניח שארה"ב יכלה לנקוט מספר צעדים, והדבר אולי אף נשקל בדיונים פנימיים, אך בסופו של דבר הוחלט להימנע מלנקטם. לדוגמה, ארה"ב העדיפה שלא להצביע יחד עם ידידיה בעת החלטות חר-צדדיות המגנות את ישראל, אך לא שינתה את עמדתה הקודמת בדבר קיום מגעים ישירים עם נציגי אש"ף. ארה"ב גם לא קיבלה כל החלטה לתבוע מישראל לסגת מלבנון ללא-תנאי, לבייש אותה בביטול חוזים קיימים או להדגיש את השימוש בפצצות מצרר, או לדחות או לבטל את הפגישה עם ראש ממשלת ישראל.

ידוע על דברי ביקורת קשים נגד ישראל שהושמעו בקרב חוגי הממשל במהלך המשבר, אך אלה הושמעו בחוגים סגורים ולא מכל כלי התקשורת. כמה פעמים שלח הנשיא שדרים לראש ממשלת ישראל ובהם איים כי אם ישראל לא תמנע מלהכביד על שליחות חביב יכיר הממשל באש"ף וינהל איתו מו"מ ישיר. שיחת טלפון שניהל הנשיא רייגן מן הבית הלבן עם ראש ממשלת ישראל, אל, זכתה לפרסום נרחב בכלי התקשורת, וכפי שאמר מר בגין לאחר מכן, הוחלפו בה דברים קשים ל-מדי, במיוחד מצד הנשיא האמריקני. היו פקידים שנטו גם לעשות מחוות לסער-דים אך מזכיר המדינה, הייג מנע זאת מהם. על חילוקי הדעות שנתגלעו בין נשיא ארה"ב לבין מנחם בגין בעניין עסקת הנשק לירדן נודע מפי מקורות ישראלים; פרשה זו כמעט ולא הוזכרה על-ידי גורמי מים אמריקניים. כך גם לגבי צעדים אפשריים נוספים, שלו היו זוכים לאישור מפי הנשיא ויועציו, היו ללא ספק מכבידים על ממשלת ישראל, מביישים אותה ומשאי-רים את מדינת ישראל מבודדת עוד יותר בזירה הבינלאומית.

בפרץ ומנע נטייה של ארה"ב לכיוון אנטי ישראלי מובהק. הייג סבר כנראה כי לאחר שארה"ב נכשלה במשך מספר שנים למצוא מענה למצוקתה של לבנון ולב-עיית הטילים הרי ההגינות מחייבת כי היא תאפשר לישראל לשנות את המצב; יהיה זה משגה טקטי, סבר הייג, ללחוץ את ישראל ואת ראש ממשלתה אל הקיר על-ידי לחץ ואיומים; זאת ועוד, סילוקו של אש"ף מלבנון לא רק שיעניק ללבנון הזדמנות נוספת ואולי אחרונה לשקם את עצמה, אלא אף יסלול את הדרך לפתרון הבעיה הפלסטינית. עמדותיו אלה בוודאי זיכו את הייג בתואר הידיד הנאמן של ישראל מפיו של מנחם בגין.

אלא שהייג מצא את עצמו על פי רוב בעמדת מיעוט. מולו התייצבה קואליציה בעלת השפעה ניכרת, שהורכבה מאישים וממוסדות בעלי השפעה רבה בקביעת המדיניות המזרח-תיכונית של ארה"ב. בראשם עמדו שר ההגנה, ווינברגר, ששיקף גישה פחות סלחנית ויותר תקיפה כלפי ישראל, ושלושת עוזריו של הנשיא בסגל הבית הלבן, בייקר, דיבר ומיס. לאח רונה צרפו המשקיפים למחנה זה גם את סגן הנשיא בוש ואת יועץ הנשיא לביטחון לאומי השופט קלרק. שיקולים של יוקרה, השפעה וסמכות היו ללא ספק בעלי תפקיד מכריע בעניין. המשותף לכל חברי המחנה הייתה סלידה מאישיותו התקיפה והסמכותית של אלכסנדר הייג והביקורת שמתחו על הדרך בה ניהל את ענייני המזרח-התיכון. נימוקים אישיים וניגודי השקפות שימשו כאן בערכוביה. משבר לבנון הוצג כהזדמנות או כאסון למעמדה של ארה"ב במזה"ת. "שלום הגליל" כפתיחת "האופציה הפלסטינית" או כסגירתה; הצורך בחיסול אש"ף או בהצלת הארגון כנציג הבלעדי של הפלס-טינים או כגורם שאפשר ורצוי לוותר עליו, בלי לפגוע בזכויותיהם הלגיטימיות; ישראל כנכס או כנטל המסבך את ארה"ב במעשים קיצוניים וחד-צדדיים; האם להשפיע על ישראל בשיטת הגור או בשיטת המקל? ראיית מדינות ערב, ובראשן סעודיה, כמתונות וכשותפותיה של ארה"ב, או כקיצוניות ובעלות משטר רים לא יציבים; האם מבחינה טקטית יש לדרבן את הערבים ללחוץ על אש"ף לסגת ולהסכים לקלוט את המחבלים בארצותיהם. בקיצור, כל משך המבצע ובעיקר בשלב שלאחר הקרבות הראשוניים היו מאמצי האמריקנים מלווים בוויכוח פנימי קשה, שהכריח את מזכיר המדינה הייג להתפטר בעיצומו של משבר דיפלומטיה האמריקנית. אולם למרות

רות רק ב-21 באוגוסט), ובאישיותו הלם את כל האסטרטגיה האמריקנית: "פרופיל נמוך", דגש על התהליך הדיפלומטי, מגעים עם כל הנוגעים בדבר; ובקיצור, דיפלומטיה שקטה. מנקודת ראות אחרת, ניסיונו של חביב הבלית במיוחד את מגב-לותיה של מדיניות זו, מבחינת גיוון האמצעים והאפקטיביות שלהם. גישה זו לא הוכיחה את עצמה גם בתקופה הקודמת כאשר המשימה הייתה הוצאת הטילים הסורים מבקעת הלבנון. אז הוברר שהעדר השפעה אמריקנית על

דמשק מקשה מאוד. דיפלומט מוכשר זה, עם כל ההערכה כלפיו, לא הצליח להתגבר לבדו על סבך הבעיות ולשכנע את כל הגורמים הפוליטיים בתוך לבנון המפולגת, ומסביב לה, ולהביא את כולם לשתף פעולה, לקבל את מרותה של ארה"ב ובסופו של דבר להסכים לתכנית מקיפה להצלת ביירות ולשיקום לבנון. במקום להבין את המצב כפי שהוא, היו פרשנים שהציעו להחליף את חביב בלא אחר מאשר הד"ר הנרי קסינג'ר. דומה כי המגבלה הקשה ביותר שהוטלה על הממשל האמריקני נבעה מהקרב הפוליטי שהתחולל בין מרכיביו. קרב זה התנהל לדעת אחדים כבר למן יומו הראשון של ממשל רייגן. אולם הוא הגיע לשיאו בעיצומו של מבצע "שלום הגליל". לדעת כל הפרשנים, היו אלה ניגודי ההשקפות בדבר האסטרטגיה האמריקנית והעמדה שיש לנקוט כלפי הסכסוך וכלפי ישראל והמצב שנוצר - שיצרו את הרושם של מעצמה המסדרת איתותים סותרים ומושכת לכיוונים מנוגדים. על פי המקורות האמריקניים, התגלה מזכיר המדינה, אלכסנדר הייג, כמי שעמד

כל זה בתחומי אי העשייה של הממשל האמריקני. אך חשוב גם לציין מה שארה"ב עשתה. תחומי העשייה התרכזו בעיקר בצד ההפגנתי. לדוגמה, ההודעה שישראל שומרת על האופציה הצבאית למקרה שהמאמץ הדיפלומטי לפרק את אש"ף מנשקו ייכשל היה בה כדי לחזק את עמדתה של ישראל; גם העובדה שהנשיא רייגן ומזכיר המדינה הייג אישרו כי ישראל לא נתנה הבטחה שלא להיכנס לביירות בשום פנים ואופן באה במטרה לחזק את ידי הממשלה בלוחמה הפסיכר-לוגית נגד המחבלים.

האמצעי השני שנקטה ארה"ב הוא השימוש בזכות הווטו שיש לה במוסדות האו"ם. ב-26 ביוני הצביעו נציגי ארה"ב פעמיים נגד הצעות החלטה. בפעם הרא-שונה - במועצת הביטחון, כאשר צרפת הגישה הצעה אשר לא דרשה את יציאתם של המחבלים מביירות. בהצבעה זו מצאה ארה"ב את עצמה לבד, מול צרפת, בריטניה, יפן, ספרד, אירלנד ועוד 9 חברות המועצה. (עם תוצאה של 14:1). בפעם השנייה - באותו יום עצמו הצטרפה ארה"ב לצידה של ישראל להתנגדות להצעת החלטה שהוגשה בעצרת האו"ם ובה נדרשה ישראל לסגת מיד מלבנון והוצע להטיל נגדה סנקציות. בהצעה זו תמכו 127 מדינות.

האמצעי השלישי שבו ביקש הממשל להשפיע הוא האמצעי הכספי. 65 מיליון דולר הוקצו לעזרה הומניטרית לפליטי לבנון שנשארו ללא קורת גג. האמצעים הרביעי והחמישי מלמדים שוב על מגבלותיה של ארה"ב. ב-6 ביולי הודיע הממשל על נכונות עקרונית לשגר כוח בהיקף של כ-1000 נחתים אמריקניים לביירות. זאת, במסגרת כוח רב-לאומי המיועד לפקח על נסיגת אנשי אש"ף מהעיר. כל אותה עת הפגין הצי הששי נוכחות לא הרחק מחופי לבנון. אולם רעיון זה נתקל במספר מגבלות, שהעיק-ריות בהן: התנגדות אנשי קונגרס אשר דחו את ההצעה; העמדת תנאים, כגון הבטחת שלומם של החיילים האמריק-ניים, שמבחינה אובייקטיבית כמעט ואי אפשר לערוב להם; חוסר היענות מטעם מדינות אחרות לתרום לכוח כזה; סירובם של המחבלים להיעזר בארה"ב ולצאת מלבנון דרך הים באניות אמריקניות. דבר דומה קרה גם כשבא השגריר חביב למזה"ת. נציגו המיוחד של הנשיא שימש למעשה כקלף העיקרי במדיניות האמריקנית. הוא מלא בנאמנות ובסבל-נות את שליחותו, אם כי לא בהצלחה מידית (ראשוני המחבלים יצאו את ביי-

מתחו ביקורת קשה. הסנטור פרסי, יו"ר ועדת החוץ והביטחון, מתח ביקורת קשה על ישראל ואף ניסה להפעיל לחץ על הממשל להעניש את ישראל על שימוש לרעה בנשק אמריקני, להכיר באש"ף, להקים מדינה פלסטינית, לצמצם היקף הסיוע הכלכלי לירושלים, להשהות אספקת נשק שכבר הובטח ונמכר, ואפילו להתנגד לנוכחות פיזית-צבאית כלשהי ההכרחית להשכנת שלום ויציבות בביירות ובלבנון כולה.

ישראל יכולה אולי לראות בסיפוק את

כלל בניהול משברים על המתווך (צד שלישי) להשיג שני יעדים הכרחיים: עליו למשוך את תקופת המו"מ עד להכרעה. כלומר "לשחק בעד הזמן"; ולהקפיד להיות מקובל כמתווך חיוני בעיני כל הגורמים החיוניים לסיום המשבר.

ג. השפעת כלי התקשורת על דעת הקהל בענייני המזהית הייתה ללא תקדים. הטלוויזיה הציגה תמונה שלילית וקשה: פליטים, נזק לרכוש, הרג אורחים, פצצות מן האוויר וכו' - כל אלה הזכירו לאמריקנים את מלחמת ויאט-נאם ויצרו

כל המגבלות הללו הצליחה ארה"ב בסופו של דבר להשפיע ברגעים הרגישים ביותר ובתחומים ספציפיים ביותר. מה יהיה האפקט של השפעתה של ארה"ב? זאת נדע רק במרחק זמן מן האירועים עצמם.

מסקנות ולקחים

למרות הדברים הללו דומה כי מספר לקחים ניתן בכל זאת להסיק משהה השבועות הראשונים של המערכה החדשה.

א. ככל שנמשך המשבר וגבר הצורך

שיחת הטלפון בין הנשיא רייגן לבין ראש הממשלה מנחם בגין, אשר קיבלה פרסום רב בכלי התקשורת

ההבנה הבסיסית של ארה"ב לגבי מניעה לצאת למבצע "שלום הגליל", אולם יש מקום לדאגה בכל הקשור להמשך יחסי ישראל-ארה"ב. עמדתה של ארה"ב בעתיד תהיה בהחלט קשורה למידת הצלחתו של ממשל רייגן ללכד את השר-רות, לגבש את מדיניותו וכמובן להתמיד בה. כל זה יחד עם מודעות לחשיבותה של ישראל חזקה ופרו-אמריקנית באזור.

מספר תמרורי אזהרה

אם שררה הבנה בסיסית בין ישראל לארה"ב בדבר המטרות היא נבעה מן האינטרסים האמריקניים ומתרומתו האישית של מזכיר המדינה, אלכסנדר הייג. התפתרותו של הייג הפחיתה את המחילוקת הפנימית בממשל והיא אינה מבשרת טובות לישראל. מחליפו של הייג, שולץ אינו מזוהה עם ידידי ישראל, ולאור הרקע האישי שלו ומגעיו עם גורמים בעולם הערבי עקב תפקידו בחברת "בנטל", וכן לפי התבטאויותיו הראשונות

דעת קהל עוינת את המבצע. בחברה פתוחה כמו החברה האמריקנית, אין לולול בהשפעת דעת הקהל על החלטותיו של הנשיא ואחד הלקחים החשובים שיש להפוך בו הוא בתחום ההסברה. אם נניח שהנשיא רייגן אישית מזדהה עם ישראל ומעריך את נחישות דעתה, הרי כלל הוא בפוליטיקה האמריקנית שאסור למנהיג להתרחק מהציבור ולנקוט עמדה לא פופולרית. על כן, אם חל מפנה בדעת הציבור כלפי ישראל, הרי הדבר יתן את אותותיו בהתבטאויותיו ובהחלטותיו של הנשיא. ועוד, בעבר התגברה ממשלת ישראל על ממשל לא אוהד בזכות תמיכתם של גורמים אחרים: הקונגרס, הציבור הרחב והקהילה היהודית. הפעם לא רק שדעת הקהל והציבוריות היהודית בתוכו לא הייתה אוהדת, אלא לראשונה הפך הקונגרס למוקד ביקורת המפקפק בצדקתה של ישראל. הדבר קיבל ביטוי מובהק בפגישה ראש הממשלה עם חברי סנט אמריקניים, כאשר יידידים מסורתיים

לחפש פתרון, או לפחות מוצא של כבוד ממנו, כך גברה מעורבותה של ארה"ב במשבר. כלומר, ממעצמה שהייתה מופתעת מהמהלכים הראשונים, הפכה ארה"ב להיות שותף, אמנם חלקי וזוטר עם מעט מדי קלפים (בניגוד לתמונה המחניפה שצייר סאדאט, שהרבה לדבר על ארה"ב "כשותף מלא" עם 90 אחוזים מהקלפים). אבל שותף נחוץ לכל הצדדים האחרים. אייכותלתם של השחקנים האחרים היא שהציגה את ההזדמנות בפני הדיפלומטיה האמריקנית.

ב. השפעה וכוח הם פונקציה של יחס השוואתי. העובדה שבמשבר 1982 מצאה עצמה ברה"מ בעמדה נחותה יחסית, ללא השפעה ישירה ונרחקת לקרן זווית, אף היא שיחררה קצת את ארה"ב מהפחד מפני עימות בין מעצמתי ובין גושי ואפשרה לה לטול פסק-זמן, לערוך סדר (אולי זמני) בתוך שורות הממשל ולהיטרכו במאמץ המדיני עצמו. את זה עשתה ארה"ב ללא מעט תפונה. בדרך

אפילו בשנה הראשונה לממשל רייגן הושהה משלוח מטוסים לישראל בעקבות ההתקפה על הכור העיראקי, הפצצות של מטרת בביירות על-ידי חיל-האוויר וחוק הגולן. ובכל זאת, אם נכונים הדיווחים, אין תקדים לאיום של הכרה חד-צדדית באש"ף או למערך עיון כזה שכולל בתוכו פקידי ממשל מהשורה הראשונה, מנהיגי שתי המפלגות בקונגרס ומעצבי דעת הקהל. "אמצעי נשק עיקריים של ישראל באים מארה"ב; כלכלת ישראל חיה מסיוע אמריקני, עוצמתה בנויה, בנוסף לצבא ההגנה שלה, על השפעת ישראל בושינגטון. ישראל תלויה בנו..." כך כתב עיתון אחד; עיתון אחר העלה את השאלה: "האם תהיה ישראל התגשמות, בתוך גבולות בני הגנה ושקטים, של חזון הרצל, ויצמן ובן-גוריון, או האם תהפוך לפרוסיה מיניאטורית מזרח-תיכונית השולטת באוכלוסייה ערבית באמצעות דם וברזל — הכל למען ביטחון שהולך ומתרחק ממנה?" אכן, ככל שתגביה ארה"ב את "הפרופיל הנמוך" ההתחלתי שלה, כך יגבר הסיכוי שבמקום להגביל את עצמה לשאלה כיצד להציל את לבנון, היא הפלסטינים ואת "המצב" — היא תעדיף להתמקד בשאלה "איך להציל את ישראל מעצמה?"

ואכן בתחילת ספטמבר הוסר הלוט מעל התכנית החדשה של הממשל האמריקני. תכנית זו מהווה סימן ברור לפתיחתו של שלב חדש במעורבות האמריקנית במלחמת שלום הגליל.

מתמרון המאפיין עתות משבר עברה ארה"ב למדיניות לטווח ארוך המעוצבת לפי אינטרסים לאומיים קבועים. מבלי להיכנס לפרטי התכנית, הרי עצם גיבושה והפיכתה לעמדה אמריקנית הרשמית, יש בה כדי להצביע על מספר נקודות חשובות (ראה מסגרת).

הכיר בישראל ואחר-כך הסתייג ונמנע מלדמוך בה, דיפלומטית או הומרית. כך גם במשבר סואץ ב-1956 עם איומי ממשל אייזנהאור על בן-גוריון לסגת מסיני. ב-1967 היו פחות לחצים, אפשר מפני שהמשבר הוכרע תוך ששה ימים, או משום שממשל ג'ונסון עמד בסירובו ללחוץ לעזרת ישראל בעניין חופש השיט במצרים. אולם הלחצים וההסתייגויות חודשו תוך זמן קצר בסיבוב המדיני ונמשכו גם בתקופת ממשל ניקסון במהלך מלחמת ההתשה וזימת רוג'יס. מיותר להזכיר את לחציו של קייסינג'ר עם תום מלחמת יום הכיפורים בעת מסע הדילור-גים שלו ב-1974—1975 כולל "ההערכה מחדש" של ממשל פורד. הנשיא קרט רהיק לכת עוד יותר בהתבטאויותיו בעניין "ההומלנד" לפלסטינים, בקמפי-דיויד ולפני חתימת חוזה השלום ב-1979.

פיליפ חביב, השגריר האמריקני המיוחד לתיווך במשבר לבנון

בפני ועדת הסנט ערב אישור מינויו, ועקב הצורך שהוא מרגיש להיות איש צוות הפועל מתוך תיאום וקונצנזוס עם הבית הלבן, קשה להאמין שהוא יפגין אהדה לישראל.

רבות נכתב על קשריו של שולץ עם חברת "בנטל", אולם חשוב יותר לציין כי בכניסתו לתפקידו, בשלב מתקדם של הממשל, הוא יצטרך להישען במיוחד על פקידי מחלקת המדינה הקבועים אשר אהדתם לישראל והאוריינטציה החיובית כלפיה עמדו מאז ומתמיד בספק.

אם תתמיד ארה"ב במאמציה לתפוס מקום יותר מרכזי ובלוט בענייני לבנון והעולם הערבי, אזי צפויים חיכוכים, אם לא עימותים של ממש עם ממשלת ישראל. מתחילת המשבר יכלה ארה"ב להיות מעודדת גם מישראל וגם מהער-בים שהרי, מחד גיסא, הצלחת צה"ל בשדה הקרב הגדילה את אמינותה של התוצרת הצבאית של אמריקה ופתחה בפניה את האפשרות לקדם את האינטר-סים שלה באזור נגד ברה"מ, תומכיה ותנועת הטרור הבין-לאומית. ומאידך גיסא, שאבה ארה"ב עידוד מהתגובה המתונה של שאר מדינות ערב. אולם, ככל שנמשך המשבר כך גבר המרחק בין ארה"ב לישראל כאשר במקביל הזדקקה הראשונה לסיועם של הערבים כדי להמיר שיק למנוע איום נפט ולמצוא מפלט לאש"ף; באמצע יולי נמצאה ארה"ב יותר ויותר תחת לחצים ערביים ליישר אתם את ההדורים על-ידי "לחיצת" ישראל.

במובן של לחצים על ישראל היו דברים מעולם. למעשה, בכל משבר קודם בהקשר הישראלי — ערבי כאשר ממשל מסוים הריגש את עצמו לחוץ משני הצד-דים, הוא ניסה להיחלץ ע"י הצגת תביעות לצד הישראלי. התקדים הראשון אולי היה ממשל טרומן שאמנם תמך בחלוקה

תכנית רייגן

א. התכנית נרקמה במישור הגלוי והסמוי כאחד: לא רק דיפלומטיה שקטה אלא גם תכנון יסודי. בעוד שליחות חביב מושכת את תשומת הלב, שקדו ב-ושינגטון על גיבוש תכנית מפורטת. ב. אין ספק שלאישים ולאישיות יש השפעה על מדיניות-חוץ. וכאן יש להדגיש את חלקו של מזכיר המדינה, שולץ. מרגע כניסתו לתפקיד ננקטה אסטרטגיה השואפת לנצל את ההזדמנות וליצור "זיקה" בין יציאת אש"ף מביירות לבין שיקום לבנון. ההתקדמות בשאלה הפלסטינית וחיוק מדינות ערב המתו-

נות שבחצי-האי ערב ובמפרץ הפרסי. ג. עיתוי היזמה היה נוח לממשל האמריקני הן משום הסתייגות רוב הציר-בור האמריקני מהמלחמה בלבנון, והן משום ההבנה שנוצרה לראשונה בתול-דות יחסי ישראל-ארה"ב, בין מחלקת המדינה לפנטגון בנושא הלחץ על ישראל; והן משום שהקהילה היהודית מהססת ומפולגת. זאת ועוד, לא בכדי בחר הנשיא דווקא במועד פינוי אש"ף כדי לאותת למנהיגי ערב, כי הרבה מהטעונונים שלהם מתקבלים באוזן קשבת ע"י הממשל, גם העובדה שהבי-חירות לקונגרס קרבות ואחריהן באות

הבחירות לנשיאות המשתקות כל פעי-לות אחרת השפיעה על העיתוי. אם הייתה מטרת התכנית ללכד את השורות מבית ולזכות בתמיכת המחנה הערבי מחוץ — הרי כנראה היא גם נועדה להביא לפילוג במחנה הפרו-ישראלי.

אין ספק שכיום ניצבת ישראל בפני אחת האתגרים הגדולים ביותר. שבפ-ניהם ניצבה מעודה. יש לזכור כי בעבר לא זכתה ישראל להביא לניצחון מדיני בעקבות הניצחון הצבאי באף לא מלחמה אחת. מבצע שלום הגליל ומשבר לבנון אינם חורגים מתהליך זה.

פְּשֵׁרָה שֶׁל שְׁתִּיקָה: בְּרִית הַמוֹעֲצוֹת וּמִלְחַמַת "שְׁלוֹם הַגְּלִיל"

ד"ר אמנון סלעי*

אחר זו. שינויי המגמה במדיניות החוץ המצרית, ואחר כך גם במדיניות הביטחון, הדרדרות היחסים בין ברה"מ לעיראק ולאחר מכן חווה השלום הישראלי – מצרי ומלחמת עיראק – איראן השמיטו את הבסיס מתחת לתפיסה האסטרטגית הפוליטית של ברה"מ במזרח. במשך שנות ה-70 גדל גם טווח השילוח של טילים הנורים מצוללות, ומשום כך הועתק מרכז הכובד האסטרטגי מן הים התיכון אל האוקיינוס ההודי. עם כניסת הפוסיידון והטרידנט הממשמש ובא, הוסט האיום האמריקני "במכה שנייה" מן הים התיכון אל הים הערבי והאוקיינוס ההודי, שם ניטשה ועדיין ניטשת המלחמה להשגת בסיסים, ובה ידה של ארה"ב היא על העליונה, לפחות לפי שעה.

משבר האנרגיה הפנה גם הוא את תשומת הלב מן האגן המזרחי של הים התיכון אל המפרץ הפרסי, סביבותיו ומבואותיו. בהדרגה ירדה בעיני ברה"מ חשיבותו האסטרטגית של הים התיכון ושל חופיו – זירת הסכסוך הערבי – ישראלי. דברים אלה לא נועדו למעט בערכה של ברה"מ כמעצמה אימתנית, החוזרת ומדגישה כי יש לה אינטרסים חשובים במזרח, גם אין כל כוונה לזלזל בגודל האיום הסובייטי באזור זה כמו בכל אזור אחר בעולם. מטרת הדברים היא להציב את ברה"מ במקום הראוי לה נוכח אילוצים מבית ומחוץ. אם נסכם את המאזן האסטרטגי של ברה"מ ונשווה בין מעמדה באגן המזרחי של הים התיכון בראשית שנות ה-70 לבין מעמדה בראשית שנות ה-80, נמצא כי בראשית שנות ה-70 הייתה לברה"מ השפעה עצומה במצרים (עד 1971 גם בסודאן), בסוריה ובעיראק, ואילו בראשית שנות ה-80 לא רק שהיא חסרה כמעט כל השפעה במצרים, אלא שאת מקומה שם תפסה ארה"ב. מעמדה של ברה"מ בעיראק התערער ותוצאות המלחמה בלבנון עלו-לית לקבוע את מעמדה בסוריה, בעיני

את הדרך להתאוששותה של ארה"ב כמעצמה עולמית ולמהפך הפוליטי והאסטרטגי החשוב ביותר, שאירע בשלושים השנים האחרונות: חידוש היחסים הדיפלומטיים בין ארה"ב לסין. עם זאת מאמץ ההתחמשות הסובייטי, בתוספת קשוי ניהול מבניים וחקלאות כושלת החלו נותנים את אותותיהם בכלכלה הסובייטית. הקטנט, שהיה נחוץ לאמריקנים כדי לקיים איזון נאות בין עלייה צפויה ברמת החיים לבין עלייה צפויה בהוצאות הביטחון, היה נחוץ לברה"מ לא רק כדי להמשיך בתהליך ההתעצמות הצבאית באווירה בינלאומית נוחה, אלא מפני שהרוסים ידעו מזה זמן רב, כי ברה"מ זקוקה לרצונו הטוב של המערב, מטעמים כלכליים. הנה כי כן בראשית שנות ה-70 נראתה ארה"ב כמעצמה שוקעת או לפחות מועדת, ואילו ברה"מ נראתה כמעצמה משגשגת. ספינר תיה נראו בכל מקום בעולם, יועצים טובי ייטים היו יוצאים ובאים במדינות מתפתחות, ונשק סובייטי הופיע באסיה, באפריקה ובאמריקה הלטינית.

בתחילת שנות ה-70 נוצרה חזות של אימפריה סובייטית, המתפשטת בצורה מאוזנת ככל מקום בעולם: אירופה המזרחית הייתה שקטה, המאחז בקובה היה איתן ומעמדה של ברה"מ במזרח נראה יציב ומתחזק: בתיומן, בסומאלי, במצרים, בסוריה ובעיראק. ביבשה, באוויר, על פני המים ומתחתם, הופיעו דגמים מתקדמים של מערכות נשק, חל שיפור בלוגיסטיקה הסובייטית – זו נקודת התורפה המסורתית – חל שיפור בפיקוד ובבקרה, בניווט צוללות מתחת לפני המים ובייצור מנועי צוללות שקטים יותר. בעיני פרשנים רבים במערב, בעיקר מקרב המקורבים לממסד הצבאי האמריקני, לבש העתיד צבע אדום קודר.

עלייתו של סאדאת לשלטון והניצחון שנחל על "מוקדי הכוח" במצרים ערערו את הקרקע מתחת למבנה האסטרטגי באגן המזרחי של הים התיכון. לאחר "מלחמת יום הכיפורים" ניחתו המכות בוז

הזירה האסטרטגית

לא ביוני – יולי 1982 פחתה השפעתה של ברה"מ על מהלכיו של הסכסוך הערבי – ישראלי, אלא באוקטובר 1970, כאשר עלה סאדאת לשלטון במצרים. דווקא שנת 1970, אשר מהרבה בחינות אחרות מהווה שנת מפנה בהתעצמות הסובייטית הגלובאלית מסמנת את תחילת שקיעתה של ברה"מ באגן המזרחי של הים התיכון וחופיו.

בי-1970 הגיעה ההשקעה הסובייטית בביטחון לכ-125 מיליארד דולר (דולר שוטף במחירי 1978). ההשקעה הסובייטית במחקר ופיתוח צבאיים הגיעה באותה שנה לכ-12 מיליארד דולר (מחירי 1978) ושיעורי הייצור של טנקים, נגמי-שים, תותחים ומטוסים הגיעו באותה שנה לאֶלפים, (באשר למסוקים – למאות). חלק מן הטילים הבליסטיים הניבשתיים המתקדמים ביותר בארסנל הסובייטי הוכנסו לשימוש בתחילת שנות ה-70. ארה"ב הייתה מסובכת במלחמה בוויאטנאם, וברה"מ נראתה כמעצמה שהעתיד זה עתה נפתח בפניה. ספינות "השייטת החמישית" עגנו לבטח בנמלי מצרים ושייטו לארכו ולרחבו של הים התיכון, כשהן נהנות לראשונה ממידה מסוימת של הגנה אווירית, שבסיסה בשדות התעופה של מצרים. מאז 1968 קיימה ברה"מ נוכחות קבועה גם באוקיינוס ההודי. השקעה אדירה זו של מעצמה עולמית נתנה את פריה ב-1972, כאשר ארה"ב חתמה על הסכמי סא"ט 1 על בסיס של "שוויון" בינה לבין ברה"מ.

אולם, מתחת לפני השטח פעלו גם כוחות אחרים, אשר קשה היה לזהותם ב-1970. בארה"ב כבר נפלה החלטה להיחלץ מוויאטנאם ולהשיג "שלום מכובד". היחלצות זו, אשר לגבי אנשים רבים בארה"ב ומחוצה לה, הייתה תבוסה לאומה האמריקנית ולמערב כולו, פתחה

* מרצה בכיר בחוג ליחסים בינלאומיים ובחוג ללימודים רוסיים באוניברסיטה העברית בירושלים.

למעלה: אגודת הידידות הפלסטינית-רוסית בכנס נגד הסכמי קמפ דייוויד

אכן, לשאלה אם תתערב ברה"מ במלחמה מקומית יש תשובות בשלושה מישורים: א. המישור הפוליטי, ב. המישור הלוגיסטי, ג. המישור האופרטיבי.

המישור הפוליטי — במישור הפוליטי שתי רמות, הרמה האידיאולוגית והרמה המדינית. ברמה האידיאולוגית החלה התיאוריה הסובייטית לעסוק במלחמות מקומיות רק מאמצע שנות ה-60. עד לאותו זמן ייחסה ברה"מ את כל המלחמות המקומיות לתעלולי האימפריאליזם בביטוי הקולוניאלי. אולם לקראת סוף שנות ה-60 ותחילת שנות ה-70 החלה לבצבץ בעיה של נוכחות סובייטית בבסיסים שמעבר לגבולות ברה"מ ואפילו מעבר לגבולות הגוש המזרחי. נוכחות זו באה בעקבות מלחמות מקומיות ונתעורר הצורך לסווג את המלחמות. בספרו של א"א גרצ'קו² ניתן למצוא את הסוגים הבאים של המלחמות:

- א. מלחמה בין מדינות (קואליציות של מדינות) בעלות שיטות חברתיות מנוגדות — קפיטליסטיות נגד סוציאליסטיות.
- ב. מלחמת אזרחים בין הפרולטריון לבורגנות, או בין ההמונים העממיים לבין כוחות הריאקציה הקיצונית הנעזרת באימפריאליסטים ממדינות אחרות.

ערפאת מתברח עם ברזנייב וגרומיקו.

פוחובסקי¹: — — — אם מלחמה כזאת, לדעת ההנהגה של ברה"מ, עלולה לגרור את ברה"מ למלחמת עולם, כי אז אין זו מלחמה צודקת. אם יגיעו מנהיגי ברה"מ למסקנה שבסכסוך כזה אין סכנת הגררות לסכסוך יותר גדול, או אז זו מלחמה צודקת. במאבק כזה רשאי הצד הצודק לסמוך על סיוע אוהד של ברה"מ.

אשיף ואולי בעיני תנועות שחרור בכלל. באופן פאראדוקסאלי עדיף מעמדה של ארה"ב כצרכנית של נפט במפרץ הפרסי על זה של ברה"מ, שהיא יצואנית של נפט (ארה"ב צורכת כ-8 אחוזים מכלל האנרגיה שלה מן המפרץ הפרסי), ואולי אין כאן כל פאראדוקס. ארה"ב מציעה למדינות המפרץ דולרים ואילו ברה"מ הופכת למתחרה, לפחות בשוקי אירופה. מן הבחינה האסטרטגית אפוא, כאשר התחילה המלחמה בלבנון הייתה זירת הים התיכון ובתוכה לבנון והסכסוך הערבי-ישראלי בסדר עדיפות נמוך, בעיני ברה"מ, בהשוואה לזירת אפגאן-ניסטן, למלחמת עיראק-איראן, למשבר פולין, לפרשת צינור הנפט האירופי, לקשיי הכלכלה ולמחסור בגרעיני חיטה.

הזירה הטקטית — התייחסות פוליטית למלחמות מקומיות

כמדינה רציונאלית משתדלת ברה"מ שלא להיסחף להרפתקאות פוליטיות. היא אמנם מפרסמת תיאוריות בדבר מלחמות צודקות ובלתי צודקות, אולם מעבר לכל המלל מבצבים שיקולים קרים של עלות ותועלת. דוגמה אפיינית לאינטרס כזה כשהוא עוטה מחלצות אידיאולוגיות ניתן למצוא בספרו של נ"ו

מחבלים בשעת אימונים בברית-המועצות

במקרה של מלחמה בין ישראל לבין סוריה, לדוגמה, עלולים שיקולי מדיניות החוץ הסובייטית להיות הבאים:

א. מה עמדתה של ארה"ב (ראה לענין זה פרשת המגעים הרוסיים-אמריקניים במלחמת יום הכיפורים).

ב. מהן הבריתות, שעליהן חתומה ברה"מ, ומהו סדר העדיפויות של התחייבויותיה.

ג. כיצד ניתן לחזק את סוריה באמצע עות קואליציות מקומיות או שחקנים מאזורים אחרים.

ד. כיצד אפשר להפעיל במות בינל-אומיות לטובת האינטרסים המשותפים של ברה"מ ושל סוריה (אור"ם, שוק משותף, אפריקה).

במישור המדיני לא פעלה ברה"מ רבות לטובת סוריה בעת הקרבות בלבנון, ממספר סיבות: ראשית, עד למצור על ביירות הייתה תמיכתה של ארה"ב בישראל איתנה; זאת ועוד, לברה"מ אין התחייבות להגן על צבאה של סוריה מחוץ לגבולותיה הטריטוריאליים של מדינה זו; יתרה מזאת, העולם הערבי מפולג וברה"מ לא הצליחה, במקום שבו נכשלו מנהיגים ערביים, להקים קואליציה של מדינות ערביות, שתחוש לעזרת סוריה; ולבסוף, עד להידוק המצור על 59

מוכנה להודות בצדקתם, דהיינו אינטרסים סובייטיים, היא מלחמה בלתי צודקת של מדינה קפיטליסטית, הנעזרת על-ידי האימפריאליזם, קרי: ארה"ב. לפיכך עזרה סובייטית למדינות הלוחמות נגד ישראל היא צודקת, גם אם בתום המלחמה תעמוד ברה"מ בפני שוקת שבורה. אידיאולוגיה זו כבר מונחלת לקצינים ולחייילים בצבא הסובייטי, לא רק באמצעות שיעורים פוליטיים, אלא גם בספרות המקצועית, הצבאית.

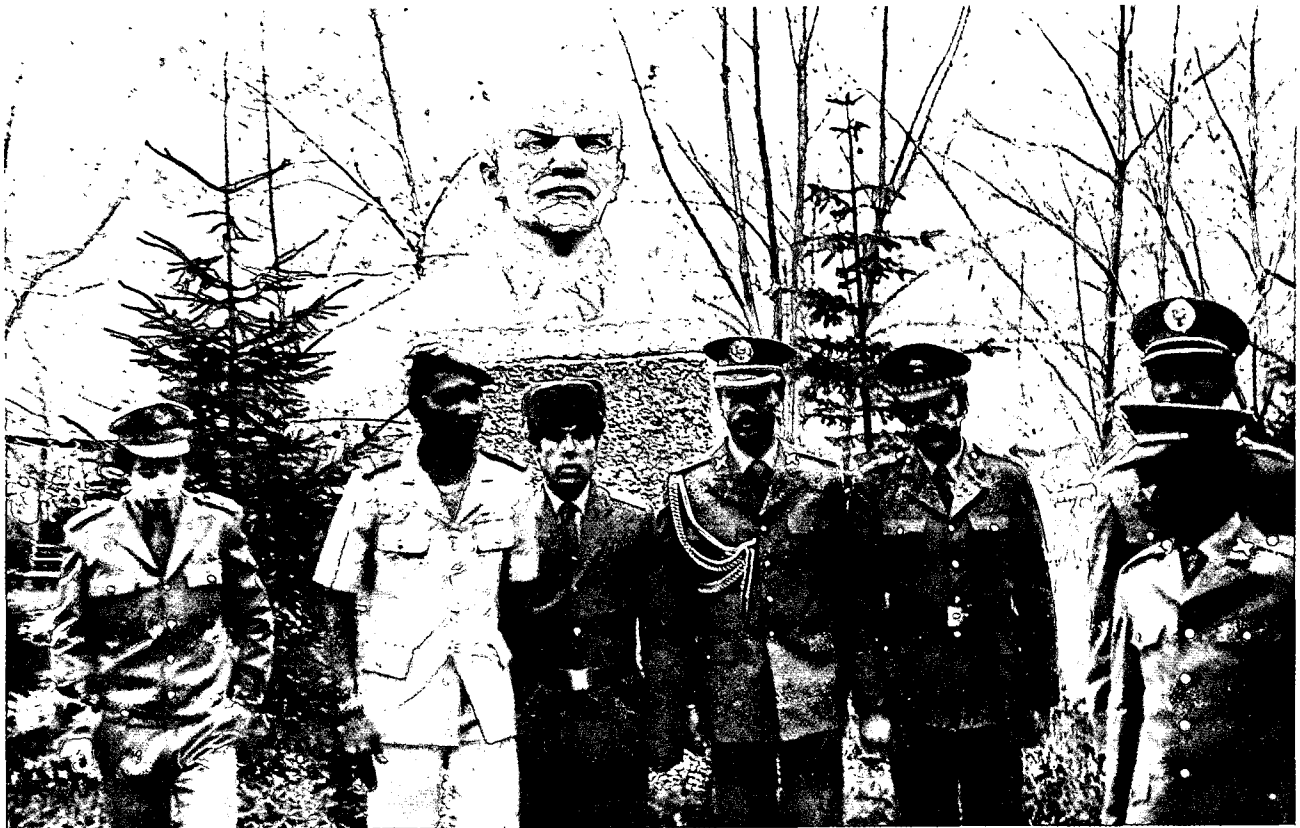
מדוע, אם כן, לא חשה ברה"מ לעזרת אש"ף במצוקתו ולעזרת סוריה בשעה שכוחותיה נלחצו בלבנון? מפני שלכד מהרמה האידיאולוגית קיימת גם הרמה המדינית וקיימים היבטים נוספים שבהם נעסוק להלן.

ברמה המדינית, אומר סוקולובסקי בספרו³ "הכנת מדיניות החוץ לקראת מלחמה, כוללת אמצעים כמו: בריתות, יצירת קואליציות של מדינות, הבטחת נייטרליות של מדינות שכנות וכיו"ב. קטע זה מבליע את העיקר: הכנת מדיניות החוץ לקראת מלחמה (מקומית) כוללת גישושים לגבי עמדתה של ארה"ב. תגובת תיה של ארה"ב הן מרכיב חיוני בשיקולי מדיניות החוץ והביטחון של ברה"מ במישור העולמי ובמישור האזורי כאחד.

ג. מלחמה בין מדינות אימפריאליסטיות לבין עמים קולוניאליים ומדינות תלויות, הלוחמים לחירותם ולעצמאותם. ד. מלחמה בין מדינות קפיטליסטיות לבין עצמן.

המלחמות כולן נחלקות למלחמות צודקות ובלתי צודקות. להוציא את סעיף ד' שכאן, ברור לגמרי מיהו הצד הצודק בשאר סוגי המלחמות שנמנו. בחלוקה זו למלחמות צודקות ובלתי צודקות השתמשו מרקס ואנגלס והיא אומצה אף על-ידי לנין. זו הייתה בזמנה התשובה המרקסיסטית לפציפיסטים וברבות הימים שירתה חלוקה זו צרכים שונים של ברה"מ. כיום, כאשר לא די באידיאולוגיה פשטנית כדי לכסות על ערוות הפרקטיקה (לדוגמה בציכוסלוסקיה ב-1968 ובאפגאניסטן ב-1980). אומרת חלוקה זו בפשטות ראויה לשבח: מלחמה, אשר משרתת את האינטרסים של ברה"מ היא מלחמה צודקת. הרוסים לא יודו בכך, אך זהות זו בין אידיאולוגיה לפרקטיקה מטשטשת את ההבדלים בין ברה"מ לבין עמים אחרים. אין עם בעולם אשר טוען כי מלחמתו איננה צודקת וכך עושה גם ברה"מ.

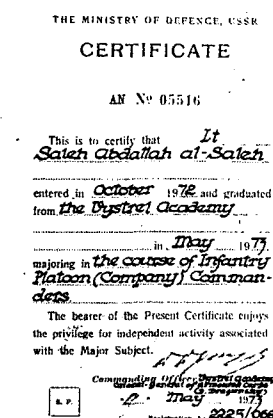
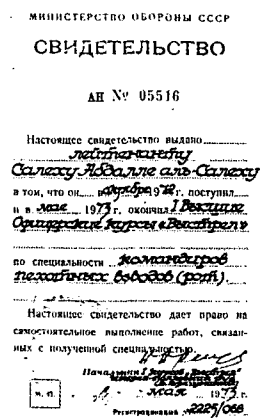
מן הבחינה האידיאולוגית, אפוא, כל מלחמה שישראל מעורבת בה, כל עוד איננה משרתת את האינטרסים שברה"מ

למעלה: השתלמות צבאית בברית המועצות. למטה: תעודת גמר שהוענקה לקצין פת"ח, באקרמיה הצבאית בברית המועצות

השני – השתלבות בדיפלומטיה לקראת הסדר – חיברה ברה"מ את מסמך "שלושת התנאים" – נסיגה לגבולות 1967; הכרה בזכויות הפלסטינאים והקמת מדינה פלסטינית; ערובות לרבי מדינות האזור – וניסתה להציג עו לארה"ב, למדינות המזהות וגם לאש"ף. עד למצור על ביירות דחה אש"ף את התנאים הראשון והשלישי על הסף. מסמך "שלושת התנאים", אשר הוצע בשלהי 1976 ואשר ברה"מ לא

שנתה בו עד היום אף לא תג, גרם לקשיים אין ספור ביחסים שבין אש"ף לברה"מ, אך נראה כי לשני הצדדים לא הייתה ברירה והם המשיכו בבריתם עד עת מבחן. לעת מבחן, כלומר בזמן המלחמה בלבנון, התברר כי אש"ף נלכד בין שתי מגמות סותרות בבניין כוחו. מחד גיסא הוא התאמץ לשכנע את מדינות ערב כי רק לוחמת גרילה נוסח ה-F.L.N. האל-גירי ונוסח ויאט-נאם (הגם שאין דמיון רב בין השתיים) תסכון כדי להכות את ישראל, והראיה, לדברי אש"ף, למרות תנאי הפתיחה הנוחים של מלחמת יוה"כ

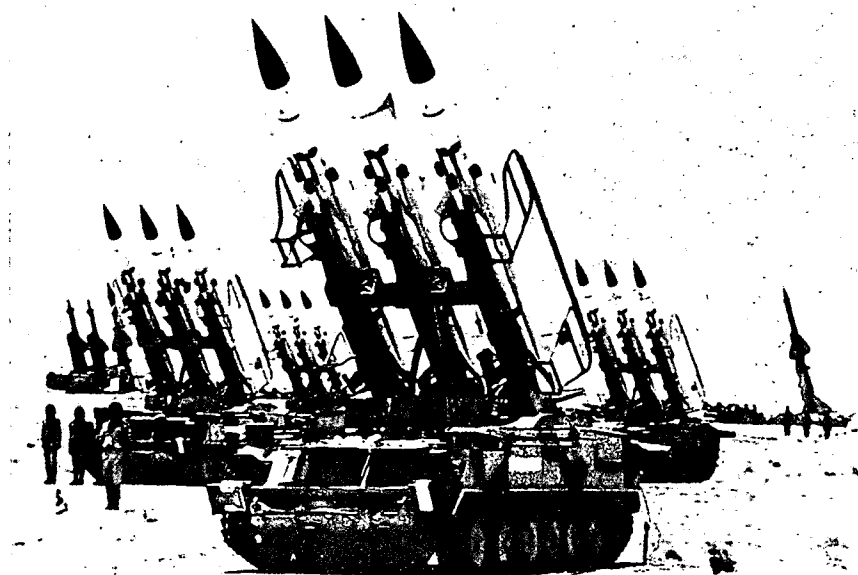

האינטרס, שתבע השתלבות כלשהי במהלכים דיפלומטיים לקראת הסדר במזהות. כדי לממש את האינטרס הראשון חימשה ברה"מ את אש"ף על-פי מיטב המסורות של תנועות גרילה, בתוספת נופך טכנולוגי, שהתבקש מתנאי הזירה – יכולת הפגזה עד טווח של 40 ק"מ, יכולת מוגבלת של הגנה נ"מ (מוגבלת יותר מזו שהוצבה באנגולה, לדוגמה) ויכולת מוגבלת של לוחמת שריון. במי-שור המדיני הכירה ברה"מ באש"ף באופן רשמי ב-1976 וגינתה את ישראל בקול גדול כל אימת, שהתחוללה התנגשות כלשהי בין צה"ל לאש"ף. לצורך האינטרס

ביירות לא הועיל לחצן של במות בינלאומיות וארה"ב עדיין עומדת איתנה לצידה של ישראל. עם זאת גינתה ברה"מ את ישראל בכל פה והפיקה את מרב הרווחים הפוליטיים מתמיכתה של ארה"ב בישראל. לגבי עמדתה כלפי אש"ף ההסבר הרבה יותר מסובך. ברה"מ ליוותה את מהלכיה של ישראל עד ביירות בחרדת אין אונים והגיבה על הקרבות עם הסורים יותר משהגיבה על הפגיעות באש"ף. את תגובתה האופיינית של ברה"מ על הפגיעות באש"ף ניתן ללמוד מציטוט תמציתי אחד: "ישראל מתכוונת לבצע ג'נוסייד בעם הפלסטיני".⁴ מבעד למסך התעמולה הכבד שפרסו ממשלות ברה"מ, ארה"ב וישראל קשה היה להבחין כי לא כל הארגונים החברים באש"ף הם פרו-סובייטיים, וזאת חרף התמיכה המאסיבית בנשק, באימון ובסיוע פוליטי, שלה זכה הארגון. קשה היה עוד יותר להבחין בהסתייגויות של ברה"מ מאש"ף ומפעולות הטרור שלו, כי התעמולה, התיאוריה והמעשה של ברה"מ נחלקו בין האינטרס שתבע תמיכה מסוימת ב"תנועת שחרור לאומית" לבין

של ברה"מ על הפגיעות באש"ף ניתן ללמוד מציטוט תמציתי אחד: "ישראל מתכוונת לבצע ג'נוסייד בעם הפלסטיני".⁴ מבעד למסך התעמולה הכבד שפרסו ממשלות ברה"מ, ארה"ב וישראל קשה היה להבחין כי לא כל הארגונים החברים באש"ף הם פרו-סובייטיים, וזאת חרף התמיכה המאסיבית בנשק, באימון ובסיוע פוליטי, שלה זכה הארגון. קשה היה עוד יותר להבחין בהסתייגויות של ברה"מ מאש"ף ומפעולות הטרור שלו, כי התעמולה, התיאוריה והמעשה של ברה"מ נחלקו בין האינטרס שתבע תמיכה מסוימת ב"תנועת שחרור לאומית" לבין

מתקצרים בערך פי ששה.⁷ הדרך האחרת והמפורסמת יותר להור שית סיוע היא דרך האוויר. במהלך מלחמת יום הכיפורים ערכו מטוסי AN-22 AN רוסיים 934 גיחות והור בילו מטען של כ-15,000 טון. גם ב-1973, במלחמת יום הכיפורים, וגם ב-1978, במלחמת אתיופיה-סומאלי, השתמשה ברה"מ בכ-225 מכלל יותר מ-1500 מטוסי התובלה, העומדים לרשותה. מטוסים אלה המריאו כל 20 עד 25 דקות ממספר שדות תעופה ברחבי הגוש המזרחי.

סוללת טילי SA-6

אם נביא בחשבון את ההתעצמות הסורית בשנים האחרונות, בהנחה שרק סוריה תשתתף במערכה כנגד ישראל, ולפיכך ייתכן שעיקר המערכה לא ימשך זמן רב ולאחריו עלולה להתמשך מלחמת התשה, אפשר להניח כי הרכבת הסובייטית לסוריה בשלבי הפתיחה של מערכה כזאת לא תהיה אינטנסיבית ביותר.⁸

בין אם תהיה המערכה קצרה או ארוכה, בין אם תהיה רכבת האוויר אינטינסיבית או לא, בין אם יהיה הסיוע בדרך הים רב ממדים, או קטן ממדים, כל סיוע סובייטי יהיה מלווה בהתעצמות המערך הימי של ברה"מ בים התיכון, בשילוח לוויינים אל עבר האזור ובפעילות אלקטרונית מוגברת גם להאזנה וגם לשיבוש מעגלי תקשורת ישראלים.

המישור האופרטיבי — במספר מקרים עלולה ברה"מ לשקול צורות אופרטיביות של התערבות: אם תצלח המערכה הפוליטית הסובייטית וברה"מ תצליח למשוך למערכה הסורית —

לסוריה. אלה כוללים את המנגנון הסובייטי הקיים בסוריה, ואשר כבר הופעל במלחמת יום הכיפורים ומן הסתם שוכלל מאז, ואת היכולת הלוגיסטית של ברה"מ כדי לסייע לסוריה בדרך הים זקוקה ברה"מ לאתרעה של שמונה ימים, לפחות על-פי חישובי מומחים אמריקניים: זהו הזמן הדרוש לאניית מלחמה מרגע שניתנה לה פקודה ועד שתוכל להופיע מוכנה לפעילות מבצעית מול חופי סוריה. החיסרון של סיוע בדרך הים, בהנחה כי ברה"מ אמנם קיבלה אתרעה מראש, הוא

הוכו הצבאות הקונבנציונאליים של מצרים וסוריה ואילו אש"ף לא נפגע כמעט, למרות מאמציה הבלתי פוסקים של ישראל. מכאן, שיש לבנות את כוחו תיו של אש"ף כתנועת גרילה. אולם, מאידך גיסא, בנה אש"ף בדרום לבנון מעין תשתית למדינה זוטא וניכרה בו נטייה לנשק כבד יותר, למעין מיסוד צבאי. מצד אחד טוען עראפאת בפגישתו עם גרומיקו בקרמלין ב-13 בנובמבר 1979: "האין זה עול, חבר, שאני אעמוד בנשק פשוט מול נשק אמריקני חדיש ביותר?" ומצד שני מעידה רשימת השלל⁹ כי טענות אלה לא נתקבלו על דעתה של מוסקבה ואש"ף נשאר ארגון גרילה, אם כי עתידו נשק קל ותחמושת.

אכן, אש"ף זכה בהכרה רשמית מצד ברה"מ והוא הוגדר כתנועת שחרור לארמית, אך ככל הספרות המקצועית של ברה"מ לא מופיעה תנועת שחרור לארמית הלוחמת מחוץ לטריטוריה, שעליה היא אמורה להתבסס, ושאותה היא אמורה לשחרר. נוסף לכך ברה"מ התחייבה להגן על ריבונותה, שלמותה וביטחונה של לבנון ואילו נוכחות כוחות אש"ף שם קוראת תגר על ריבונותה, שלמותה וביטחונה של לבנון. לסיכום סוגיה זו נראה כי מספר גורמים הכתיבו לברה"מ את הצורך לעמוד מנגד: ירידת חשיבותו האסטרטגית של האגן המזרחי של הים התיכון; המספר הגדול של הארגונים החוסים בצל אש"ף, ההיסטוריה הארוכה של חילוקי הדעות בין ברה"מ לאש"ף בדבר מטרות המלחמה בישראל, כאשר אש"ף תובע את היעלמותה של ישראל ולו גם בשלבים, ואילו ברה"מ מכירה בזכותה של ישראל להתקיים, בגבולות שלפני מלחמת ששת הימים; הדילמה הפנימית של אש"ף — גרילה מול מיסוד קונבנציונאלי; וההתפתחות הטקטית בשדה הקרב. כדי לתת לאש"ף סיוע צבאי מול העצמה, שהשקיע צה"ל במלחמה, צריך היה הצבא הסובייטי להביא אל אזור המערכה כוחות יבשה, כוחות אוויר וכוחות ים אדירים. המעצמות הגדולות בימינו אינן מוכנות להסתכן בה מהרה בהימור כזה נוכח סיכוי לרווח מדיני מצומצם כל כך.

המישור הלוגיסטי — לאחר שיוחלט בקרמלין כי מבחינה פוליטית המלחמה בין סוריה לישראל היא מלחמה צודקת, כלומר יש בה כדי לשרת אינטרסים סובייטיים ואין היא עלולה לסבך את ברה"מ בעימות ישיר עם ארה"ב, או לפחות, כך ייראה הדבר עם פרוץ המשבר, תפעיל ברה"מ אמצעים לוגיסטיים כדי לעזור

כי הסעת מטענים חריגים על-פני רשת מסילות הברזל המוליכות לנמלי הים השחור והטענה מזורזת של ספינות, אינם יכולים להיעשות בהיחבא. גם תגבור "השייטת החמישית" בצוללות או בספינות מלחמה לא תוכל להיעשות בהסתר. נמלי היעד בסוריה נמצאים כל ימות השנה תחת עין פקוחה ועגינת אניות סובייטיות רבות, עד כמה שיוכלו נמלי סוריה הקטנים יחסית, להכיל, תמשוך תשומת לב. עם זאת ראוי לציין כי במהלך מלחמת יום הכיפורים העבירה ברה"מ בים מספר גדול בהרבה של מטענים מדרך העבירה בדרך האוויר. לאספקה בדרך הים יש יתרון על פני האספקה בדרך האוויר בכל הקשור לנפח המטען וכן ליכולת להעביר מטענים חריגים. מאז 1973 שקדה ברה"מ על היכולת הלוגיסטית שלה. כיום עומדות לרשותה כ-30 עד 40 ספינות Roll on/Roll off (בעלות יכולת הטענה ופריקה במהירות רבה) שלכל אחת מהן כושר העמסה של כ-2,300 טון. זמן ההטענה וזמן הפריקה בספינות אלה

מבוססת על מערכות נשק סובייטיות, גרמו לגאווה רבה בבריה"מ ושימשו כלי פולמוס בידי מנהיגי ברה"מ, כאשר מנהיגי מצרים וסוריה באו אליהם בטענות נגד טיב הנשק הסובייטי בהשוואה לנשק האמריקני שבידי ישראל, את עיקר טענות הנגד שלהם הפנו המומחים הצבאיים הסובייטיים נגד כושר הביצוע של צבאות ערב.

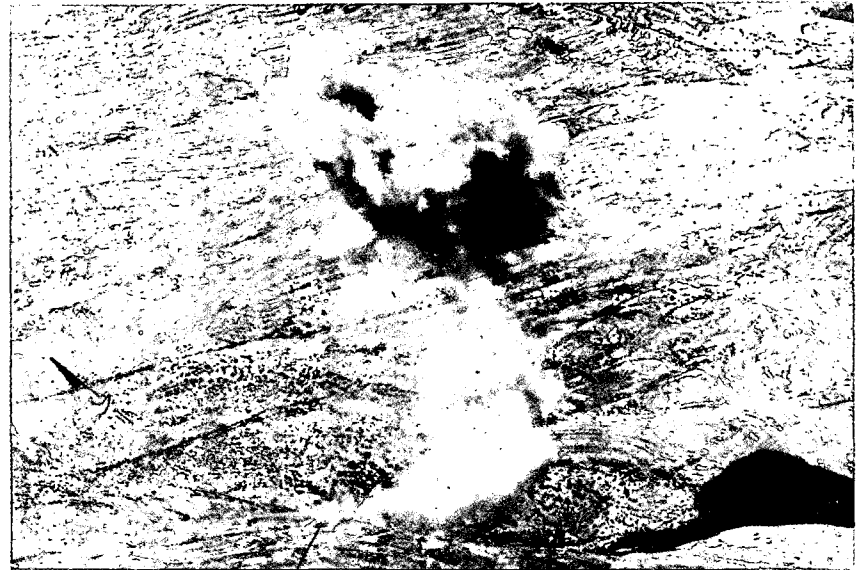
את מסקנותיה מהישגי ההגנה נ"מ במלחמת יום הכיפורים ניסחה התיאוריה הסובייטית בכמה משפטים נחרצים: "היעילות הרבה של האמצעים נ"מ באותה מלחמה הובילה כמה מומחי צבא מערביים למסקנה שחיל האוויר שיחק באותה מלחמה תפקיד משני בלבד. לפי דעתם ירדת הפעילות של חיל האוויר הישראלי מקורה בעלייה התלולה, שחלה באמצעי ההגנה נגד מטוסים."¹⁰

לאחר שהתיאוריה סוקרת את התפתחות היחס שבין התקפה מן האוויר לבין הגנה נ"מ טוענים הרוסים כי המלחמה בויאט-נאם שינתה את אפיו של היחס הזה מעיקרו עם הכנסת טילים נ"מ למערך ההגנה, אולם רק ב-1973 נאמר כי: "ההגנה נ"מ, אשר השתמשה במספר מספיק של טילים נ"מ מסוגים שונים בתוך מערך אחד, הפכה לעובדה רבת חשיבות במהלך המלחמה."¹¹

ההגנה נ"מ מכוונת בעיקר נגד מטוסים מאוישים, אך תפקידה אינו שונה גם במלחמה נגד מול"ט, טוענת התיאוריה הסובייטית. תיאוריה זו מפקה גם לקחים אופרטיביים: "העלייה במספר האבדות של חיל האוויר התוקפן מן האש האוטומטית של ארטילריה ומקלעים נ"מ גרמה לכך שכוחות האוויר התוקפים יתקפו מגובה רב יותר ויעברו שוב למתקפות מאסיביות על מטרות, כאשר הם טסים במבנים גדולים. כתוצאה מכך עלתה עוד יותר חשיבות ריכוזם של אמצעי הגנה נ"מ והחריפה עוד יותר הלוחמה האלקטרונית."¹²

אמנם, נמצא כי עצמת ההגנה הניידת נ"מ של ארמיה סובייטית היא אדירה. ארמיה כל זרועית המכילה שלוש דיביזיות ממונעות וריבויית טנקים אחת מוגנת כלהלן: 16 סוללות של ZSU-23/4 ו-16 סוללות של SA-9 על BRDM-2; ארבעה אגדים של SA-6 או SA-8, בכל אגד ארבע חטיבות ובכל חטיבה חמש סוללות; בריגדה, המחולקת לשלושה גדודים ובכל גדוד שלוש סוללות של 4 גדודים ובכל גדוד שלוש סוללות SA-4. סוללות אלה מוגנות על-ידי ארבע שישה ZSU-23.¹³

המתאים למשימה כזאת. דיביזיות אלה נועדו להוות חוד למתקפה רבתי ומשימתן היא, במקרה כזה שלנו, לתפוס ראשי גשר ולהחזיק בהם זמן מסוים עד לחבירה עם הכוחות העיקריים. דיביזיות אלה יקרות מכדי לבזבזן בקרב שחיקה, שאחריתו אינה נודעת. אכן, בשנים האחרונות הוכנו גדודים יבילי אוויר על ציודם: ארטילריה (כולל SA-8), שריון והנדסה, אולם אם תוכל ברה"מ להשתמש בהם באין מפריע וארה"ב לא תמוש ממקומה, אזי נפתח פרק חדש בתולדות המזה"ת.

תקיפת סוללת SA-6 בבקעת הלבנון: יוקרתו של הציוד הסובייטי נפגעה מאוד

הזירה הטקטית – התייחסות למלחמות מקומיות – דוקטרינה וטכנולוגיה
מעט מאוד נכתב עד כה על הדרך שבה היכה חיל האוויר הישראלי את מערך הטילים הסוריים בבקעא ועל הניצחון שנחל בקרבות האוויר, ולכן אפשר בשלב זה לנסות להתייחס בעיקר לתיאוריה, לדוקטרינה ולעקרונות. המשפט האומר כי תמיד חוזרים ונלחמים על-פי העקרונות של המלחמה האחרונה, כבר נודש לעייפה, אך מסתבר כי מלכודת פסיכולוגית זו עוד כוחה עמה. המנגנון הפסיכר-לוגי המפעיל מלכודת זו מבוסס על העיקרון כי הצבא, ששיטות הלחימה שלו הצליחו, מסיק את הלקחים מהצלחותיו, והצבא ששיטות הלחימה שלו נכשלו מנסה להסיק את הלקחים מכישלונותיו. ביחסים, שבין ברה"מ למדינות ערב הלוחמות נצברה מערכת משקעים, שמקורה בכשלונות צבאיים כמעט בלתי פוסקים, ולכן הצלחותיה היחסיות של ההגנה נ"מ של מצרים וסוריה, שהייתה

ישראלית כוחות נוספים מן האזור או מחוצה לו, אם תקום חזית מוסלמית מאוחדת, שתעמיד את מצרים, ירדן וסעודיה במצב מביך; או אם ישראל תכה את סוריה מכה קשה על רקע של עולם ערבי מתאחד, של סבך האירועים שהביאו לפתיחת מלחמה בין סוריה לישראל, על רקע שתיקתה של אירופה מהססת, מפוחדת, או עוינת, ועל רקע חששות אמריקניים, שמא מפסידה ארה"ב את נכסיה ואת ידידיה במזה"ת. אמנם היעדר כוחה הנוכחית של ברה"מ בסוריה איננה

מצביעה בינתיים על כך שהיא מעודדת את סוריה לנקוט קו תקיף, וגם לא על נכונות למעבר מידי לפעולות איבה נגד ישראל, אולם הכוחות הסובייטיים הקטנים, המוצבים עתה בסוריה,⁹ עלולים לשמש תשתית לקליטת כוחות נוספים. יש להניח כי ארה"ב לא תשבע נחת אם על רקע מפולת של עמדותיה באירופה (בשל תמיכתה המתמשכת בישראל ובשל עניין צינור הנפט) תאיים ברה"מ במזה"ת גם במשלוח כוחות. אבל אם ארה"ב לא תגיב כזאת, עלולה ברה"מ לשלוח כוחות אל פנים סוריה, בתחילה הרחק מקו החזית רק כאיתות וכאיום. המשימה הקשה ביותר גם מבחינה פוליטית, גם מבחינה לוגיסטית וגם מבחינה אופרטיבית תהיה משלוח גייסות למערבות ישירה במלחמה נגד צה"ל. יש לזכור כי ברה"מ מעולם לא שלחה את גייסותיה למלחמה הרחק מגבולותיה לא כל שכן נגד צבא סדיר, הנמצא באופני סיבה. נראה כי דווקא הדיביזיות המוטות, שבהן מדברים נכבדות, אינן הכוח

בשתי כתבות, אשר הופיעו בעיתון הכוכב האדום¹⁸ יודעים הרוסים לספר כי 67 מטוסים ישראליים הופלו במהלך הקי רבות ובתוכם מטוסי F-15 ו-F-16. נראה כי לצמרת הצבא הסובייטי יש צורך דחוף לשכנע קוראים מבית ומחוץ כי הנשק הסובייטי הוכיח את עצמו.

באשר לקרבות האוויר נראה כי הסו-רים אמנם נהגו על-פי המלצות הדוקט-רינה הסובייטית, אשר פותחה בעקבות מלחמת יום הכיפורים וריכוזו מטוסים רבים במערך ההגנה נ"מ. גם בשטח

נמוך, ונמוך ביותר, איננה פשוטה כלל ועיקר. ככל שהמטרה מנמיכה טוס כן פוחת הזמן שבו ניתן לגלותה. — — — פועלות גם עובדות כמו הזמן הקצר שבו נמצאת המטרה באזור בו ניתן לגלותה, מציאותם של אזורים מתים, שינוי מהיר של זוויות האנטנה, העוקבת אחר המטוס¹⁶ — — —

כדי לעקוב אחר מטרה כזאת ובו בזמן לקבוע את הקואורדינטות שלה, חייב המתפעל להכיר את מלאכתו, את יכולת המכשירים העומדים לרשותו ואת הטק-

טור טנקי T-72 במצעד חגיגי

לוחמת אוויר-אוויר נשארות שאלות רבות ללא מענה, והן תישאנה כאלה כנראה עד אשר תסתנן אינפורמציה מהימנה, אולם נראה כי בשטח זה פעלו העליונות האלקטרונית, מיומנות השליטה הישראלית במטוסים ואולי גם עליונותם של טילי אוויר-אוויר שבידי חיל האוויר הישראלי. שוב, נשאלת השאלה האם עוסקים אנו בעליונות הטכנולוגיה האמריקנית על-פני הסובייטית ובפיתור חים ישראליים או שמא חיל האוויר הסורי לא קיבל טילי אוויר-אוויר על ראות ומתקני "שגר ושכח" (look Down — Shoot Down) או שקיבל ולא השתמש בהם. עניין זה ודאי נחקר עתה לעומקו בכל מקום בו עוסקים מומחים בנושא לוחמת אוויר.

לגבי קרבות השריון — החידה הגדולה הייתה כמובן הטנק T-72. אולם נראה כי לאחר כל האינפורמציה שכבר נאגרה בקשר לטנק זה¹⁹ ולאחר המגע שהיה עם טנק זה בגורה המזרחית של לבנון הפך הטנק מבילתי ידוע, אימתני, ובעל הילה של בלתי פגיע, שנקשרה לו על-ידי משקי-פנים מערביים, לעוד בעיה טקטית. הטנק פגיע, וכשהוא נפגע הוא גם נולק. האם לאחר כל אלה אפשר להסיק

טיקה של האויב במיוחד לגבי טיסות בגובה קטן.

כמובן שלא אינפורמציה נוספת קשה לנתח מה בדיוק קרה במהלך תקיפת חיל האוויר, אולם נראה כי עיקר המלאכה נעשה בשדה הלוחמה האלקטרונית. ייתכן כי חיל האוויר השתמש גם במזל"ט¹⁷ אולם מבחינה עקרונית ניתן לומר כי בגבהים נמוכים עד 100 מטרים מעל לקרקע יש לתקוף סיכוי טוב לסכל את קרני המכ"ם הנשלחות לאיתורו גם מבחינת דיוק הזווית וגם מבחינת הטווח. סיכול שני תדרים בבת אחת, או חסימת הראדאר העוקב עצמו, מונעת עיקוב אחר מטוס במרחק קילומטר וחצי מן האתר. בשל קוצר זמן התגובה ייתכן כי מטוס, אשר הצליח להתקרב עד מרחק שלושה ק"מ, מבלי שנעשה לגביו איכון מדויק, יצליח לחמוק לפני שהמערכת תצליח לשגר לעברו טיל. אינפורמציה חסרה גם לגבי השאלה, אם סיפקה ברה"מ לסוריה את מערכות המכ"ם המתקדמות ביותר והסורים לא השכילו להשתמש בהן, או שמא לא סופקו המערכות המתקדמות ביותר. הרוסים מצידם טוענים כי המערך כות הסובייטיות שהיו בידי הסורים הוכיחו את עצמן.

כל המערכות נ"מ הללו ניידות, והן מהוות חלק אורגני ממערך חילות היבשה. אולם ללא קשר ישיר עם אלה מוגנת ברה"מ ומוגן מערך הכוחות הסובי-ייטיים באירופה בחגורת הגנה נ"מ נייחת, המפעילה רשתות מכ"ם אדירות, אלפי טילים, תותחים ומקלעים מונחי מכ"ם וכן מאות מטוסים.

אכן, המלצתה של התיאוריה הסוביי-טית למדינות העולם השלישי על סמך לקחי קוריאה, ויאט-נאם, מלחמת ששת הימים ומלחמת יום הכיפורים, היא להפ-נות את עיקר חילות האוויר שלהן להגנה נ"מ תוך שילוב עם הארטילריה, הטילים ורשתות המכ"ם. הלוחמה האלקטרונית לסוגיה, המכ"ם, הרדיו, הליזר והאופ-טיקה הפכו לרכיבים מכריעים בשדה הקרב המודרני. אותו מפנה במאזן הכו-חות בין חיל אוויר תוקף לבין מגנה נ"מ, אשר לדברי התיאוריה הסובייטית חל בזמן מלחמת ויאט-נאם עלה אמנם לחיל האוויר האסטרטגי של ארה"ב באבדות. בדצמבר 1972 תקפו מטוסי B-52 מטרות בצפון ויאט-נאם, כשהם מבצעים 1000 גיחות ב-11 יום. הויאט-קונג שיגרו אז SA-2 במטחים שהגיעו עד 100 טילים בירי אחד. במשך חמישה ימים לא הצליחו אמצעי הנגד האלקטרוניים (ECM) האמריקניים להתגבר על התק-פות אלה למרות שהמכ"ם הסובייטי היה מסוג Fan Song המיושן, והאמריקנים איבדו שישה מטוסים ביום השלישי והר-ביעי של המתקפה, אולם ביום החמישי שינו האמריקנים את הטקטיקה, הכניסו למערכה מטוסי קרב-הפצה וטילי אוויר-קרקע (Wild Weasel) ומאז כמעט ולא איבדו מפציעים.¹⁴

למרות התיאוריה הכללית יותר העוסקת במלחמות מקומיות והטוענת, כאמור לעיל, כי תולדות המלחמות המקומיות מלמדות כי ההגנה נ"מ גברה על המטוסים התוקפים, וכי איכות האמצע-עים העומדים לרשות ההגנה נ"מ הביאה את חיל האוויר התוקף לשנות את הטק-טיקה ולתקוף במאסות מגובה רב, נראה כי דווקא ההתקפות של מטוסים בגובה נמוך ונמוך ביותר הן המדאיגות את הצבא הסובייטי. מבחינתו של איש כוחות הנ"מ, הרואה את המטוס באמצעים אופ-טיים, הרי מטוס הטס במהירות של 250 — 300 מ"ב/שנייה ובמרחק של 4 עד 6 ק"מ נמצא בחוג ראייתו של העוקב בין 14 ל-15 שניות בלבד.¹⁵ יתר-על-כן תחנת מכ"ם הנמצאת באזור הררי סובלת ממפגעים נוספים: "עבודתה של תחנת מכ"ם באזור הררי, העוקבת אחר מטרות טסות בגובה

על ביירות הגיב העולם הערבי על המכות שספג אש"ף בקול ענות חלושה, והעולם הבינלאומי נטה להבחין בין גורל העם הפלסטיני לבין גורלו של אש"ף. אולם עיקר הקושי היה נעוץ בכך שארה"ב תמכה בצעדי ישראל וייתכן כי גם במטרת המרחיקות לכת של המבצע²⁰ ובכך שהבדלי העצמות בין אש"ף לבין צה"ל הצריכו השקעה אדירה של כוחות, על כל המשתמע מכך.

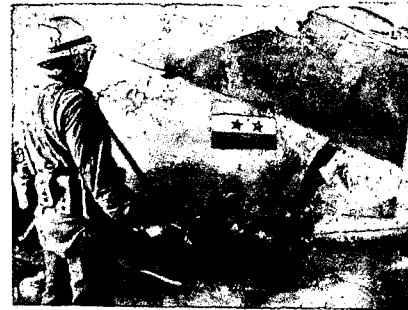
ייתכן שיוקרתה של ברה"מ נפגעה בקרב "תנועות שחרור לאומיות", אשר סמכו על עזרתה, אבל שמוניהן של ארה"ב ושל ישראל הוכפשו שם כפל כפליים, והסיכון, שהיה כרוך בשמירה על יוקרתה של מעצמה העומדת לימין תנועת שחרור היה גדול מדי.

מן הבחינה הטקטית עדיין לא ברור האם תצטרך ברה"מ לחזור אל לוחות השרטוט ואל המחקר והפיתוח כדי לפשפש בכליה, או שתצטרך רק לבדוק את מדיניות אספקת הנשק שלה. ייתכן שתצטרך לשלוח ידה גם בזה וגם בזה.

ולבסוף — האם זוהירות משתלמת? ובכן, המהלך המדיני, אשר מבצע "שלום הגליל" הוא רק חלק ממנו, עדיין לא הסתיים. שעון החול של מעצמות גדולות תמיד מלא יותר מזה של מדינות אחרות.

עולים לאין ערוך על אלה הנמצאים בשימוש של חיל האוויר הסורי. כדאי להזכיר טילי אוויר-אוויר על ראות, אשר לפי כל הפרסומים שהיו עד כה הסורים לא השתמשו בהם. קיימת כמובן אפשרות כי טילים אלה מצויים ברשותם ולא נעשה בהם שימוש עתה, כדי להפעילם בשעת מלחמה "גדולה", אבל ייתכן גם שטילים כאלה לא סופקו לסורים מטעמים פוליטיים או טכניים.

ד. רוויית שדה הקרב. דומה כי השאלה המרכזית, שיש לברר בקשר לתקיפת סול-

חייל ישראלי שומר על זנבו של מיג סורי פגוע

ללות הטילים בבקעת הלבנון, היא מה "עובי" חגורת ההגנה נ"מ. האם היה זה מתקן משולב עם בקרה ופיקוד של מערכת אתרעה נייחת? האם היה זה מערך משולב של טילים ומכ"ם, תותחים ומקלעים שכיסה את כל האופק ואת כל זוויות התקיפה האפשריות, או שמא היו שם 19 סוללות טילים "יתומות", שהיו פתעו ומערכת הפיקוד והבקרה שלהם נחסמה? ספקות אלה אינם מכוונים להפחית מערך ניצחוננו של חיל האוויר הישראלי, אלא להזהיר מפני מסקנות והשלכותן על זירות אחרות, עתירות אלקטרוניקה ואש. אחד מן המאפיינים של "סגנון" הלחימה הסובייטי הוא גודש של כלים וכמויות. אין מדובר פה בערבור ביד, אלא במבנה של דרגים (אשלונים) גם בשלב ההתחלה וגם לצורך תגבור וניצול הצלחה.

סיכום ומסקנות

המלחמה בלבנון פרצה כאשר האגן המזרחי של הים התיכון נמצא בירידה בסולם העדיפויות של ברה"מ גם מסיבות היסטוריות, גם מסיבות אסטרטגיות וגם מסיבות טקטיות. עיקר המערכה בלבנון היה מופנה נגד אש"ף, שהוא ארגון בעייתי מנקודת ראותה של מוסקבה גם מבחינה מדינית וגם מבחינת תורת הלחימה. ברה"מ לא הצליחה לארגן סיוע בינערבי או בינלאומי לאש"ף גם מפני שעד למצור

מסקנות מרחיקות לכת ממה שאירע במלחמה בלבנון, ולהשליך מסקנות אלה על זירות אחרות ועל עימות אפשרי בין צבאות נאט"ו לבין הצבא הסובייטי? דומה כי יש לנהוג זהירות רבה במסקנות כאלה. אפשר להצביע על ארבעה הבדלים מסתברים בין המלחמה בלבנון לבין התנגשות באירופה: (א) גודל המדגם. (ב) מיומנות הלוחמים. (ג) רמת התחכום של מערכות הנשק. (ד) רוויית שדה הקרב.

א. גודל המדגם. לפחות בשני מקרים, האחד בשלהי מלחמת העולם הראשונה והאחר בזמן מלחמת האזרחים בספרד שימש גודל המדגם תואנה למתנגדי רעיון לוחמת השריון כדי לפסול את הרעיון של עוצבות טנקים עצמאיות. בשני המקרים היו מעורבים גם גורמים אחרים, אבל טענה מרכזית שחזרה ועלתה הייתה כי אין להסיק מסקנות מרחיקות לכת ממקרים בודדים של הצלחה. בשני המקרים ההם חלו עיכובים טריגיים כתוצאה מן המסקנות המוטעות. במקרה הראשון התעכבו פיתוחם וייצורם של הטנקים באירופה, ובמקרה השני שונתה טקטיקת השריון הסובייטי בשעה קריטית ביותר — בין נובמבר 1939 לפברואר 1941. כשעמדו על הטעות, בפברואר 1941, כבר היה מאוחר מדי. המסקנות הראשונות מן המלחמה בלבנון הן לכאורה הפוכות. הטנק T-72, אשר היה כביכול בבחינת בלתי-יודע לחלוטין הפך עתה למזולזל, עוד בטרם הוכיח את יכולתו.

ב. מיומנות הלוחמים. אמנם נכון כי הסורים היטיבו להילחם ובמקרים רבים גרמו קשיים לכוחות צה"ל, אבל קבוצת המחיצות הסובייטיים, המוצבת באירופה ובעיקר בגרמניה המזרחית, מורכבת מדיי ביזיות החדר של הצבא הסובייטי. לא צבא אחד כבר קהו שיניו בקרב נגד צבאות רוסים. לגייסות הסובייטיים המוצבים באירופה ציוד מעולה, אימון מדוקדק ופיקוד ממדרגה ראשונה. רק טכנולוגיה מערבית מתקדמת ביותר ושימוש מתוחכם באמצעי פיקוח ובקרה יהיה בכוחם לבלום צבא מיומן ועיקש זה, ואפשר כי במערך הכוחות של נאט"ו כפי שהוא היום אין כל אפשרות לבלום את הצבא הסובייטי ללא שימוש מבוקר באמצעים בלתי קונבנציונאליים.

ג. רמת התחכום של מערכות הנשק. בחיל האוויר יותר מאשר בחילות אחרים בולט ההבדל שבין המטוס כפלטפורמה לבין המערכות שהוא נושא בחרטומו, בגחונו ומתחת לכנפיו. אין כל ספק שגם מגוון המטוסים וגם מגוון המערכות העומדים לרשות חיל האוויר הסובייטי

הערות

1. O Mire i Voine izdat mysl, 1965
2. Vooruzhennie Silyi Sovetskogo Gosudarstva, Voenizuat, 1974.
3. Voennaya Strategia, Voenizdat, 1963.
4. הכוכב האדום, 16 ביולי 1982, עמ' 3.
5. ידיעות אחרונות, 24 ביוני 1982.
6. הארץ, 18 ביולי 1982.
7. Soldat und Technik 1/1979
8. לעניין ההתעצמות הסורית הושה: Balance 1979—80, 1980—81.
- לעניין הלוגיסטיקה ראה: Joshua M. Epstein, 'Soviet Vulnerabilities in Iran and the RDF Deterrent', International Security, Fall, 1981 (vol. 6, no. 2) pp. 142—144.
- A Sella, 'Patterns of Soviet Involvement in a Local War', Journal of the RUSI, (vol 124 no. 2, June 1979) pp. 54—55.
9. I.ISS 2500 לפי
10. General Armii I.E. Shavrov, Lokalnii Voyni, M 1981, p. 251.
11. שם, עמ' 255. 12. שם עמ' 263.
13. Soldat und Technik 1/1981.
14. Col. Daniel K. Malone, 'Air Defence of Soviet Ground Forces' Air Force Magazine, March 1978, p. 81.
15. Voennyi Vestnik 10/1980 p. 72.
16. Voennyi Vestnik 6/1982 p. 77.
17. Herald Tribune 15/6/82. KZ 15, 16/6/82.
18. KZ 15, 16/6/82.
19. Soldat und Technik, 3/1978; UdSSR Kampfanzer, Folge 239, Januar, 1979.
20. Izvestia 10/6/82 p. 6.

המלחמה בלבנון והעולם הערבי:

סיכום ביניים

דן שיפטן*

גם ממדינות ערביות אחרות קשה היה לצפות הרבה. עיראק נתונה במלחמה המסכנת אינטרסים חיוניים שלה, והמא-יימת לקעקע את משטרה ואת מסגרתה הפוליטית. אי אפשר היה לצפות שתשגר כוח משלוח של ממש לגבול הישראלי. מירדן אי אפשר היה לצפות שתסתכן בתגובה מאסיבית של צה"ל כדי להציל את אויביו של המשטר ההאשמי - אש"ף וסוריה. מערב הסעודית לא ניתן היה לצפות לעשות מעבר לשגרה מתחד-ייבת - הפעלת השפעתה בווינגטון והצעות אתנן כספי לכל מי שמוכן לעשות משהו בשמה, שיוכיח את דבקתה בעניין הערבי. במצב של עודפים בשוק הנפט ושל סכנות מאיראן במפרץ לא ניתן היה לצפות לאיומים סעודיים על ארה"ב, שיחוללו מפנה דרמטי בעמדתה. כמעט כל המדינות שלא הזכירו (למעט סוריה - ראה להלן) מרוחקות כל כך מן הזירה, ומסוגלות להשפיע כה מעט על המתרחש בה, שאי אפשר היה לצפות מצדן למהל-כים שישנו מעיקרה את התמונה.

כקולקטיב אי אפשר לומר, אם כן, על מדינות ערב, כי הייתה זו שעתן היפה ביותר. עם זאת חשוב להבין, כי על רקע הצפיות הצנועות וההערכה המפוכחת של סיכויי הפעולה המשותפת הכלל-ערבית, לא הייתה גם אכזבה רבתי. למש-קיפים המנוסים היה בכך אישור עצוב לצפיות נמוכות, ולכל היותר אות שהמצב מדכא אף מעט יותר ממה שהעריכו.

אין בכל אלה, כמובן, לגרוע ממעמדה של המלחמה בלבנון כציון-דרך חשוב בהיסטוריה הפוליטית החדשה של העולם הערבי. השפעת המלחמה על אש"ף ומעמדו יכולה להיות קריטית. בשל משקלה החשוב של "שאלת פלסטין" בזירה הבינערבית, עשויה התמורה שתחולל המלחמה במעמדו של אש"ף ובסכסוך לתרום לתהליך המתמשך של שינוי יסודי, העובר על מערכת היחסים בין מדינות ערב בעשור האחרון. להלן נעמוד על המרכיבים העיקריים

עצמה על רקע האקסטזה והשלחוב בשלושת השבועות שקדמו לה, והצפייה הרווחת להצלחה הדרמטית ביותר של הקולקטיב הערבי המאוחד בעת החדשה. מלחמת יום הכיפורים חוללה משבר פוליטי וחברתי בישראל, למרות ההישגים הצבאיים המרשימים לפי כל קנה-מידה מקובל בתולדות המלחמות, על רקע הצפייה להישגים מהירים ומכריעים הרבה יותר.

השפעת המלחמה בלבנון הייתה יכולה להיות אחרת, לו נערכה בשעת השיא של הלאומיות הערבית בנוסח הנאצרי, ולפני שהציבור הפוליטי הערבי למד להתאים את צפיותיו ליכולתם הריאלית של הערבים ולסיכוייה של פעולה ערבית מאוחדת. לו פלשה ישראל בתנאים כאלה למדינה ערבית, והייתה צרה על בירתה ומנהלת מלחמת חורמה בגורם הלאומי הפלסטיני, בלא שהעולם הערבי יודעק מקצהו ועד קצהו ויתגייס לעזרת אחיו - היה הדבר מחולל זעזוע חסר תקדים. ערב המלחמה בלבנון כבר היו צפיות כאלה נחלת העבר הרחוק, וכבר הייתה השלמה בציבור הפוליטי הערבי עם המציאות החוויה, שבה מדי-נות ערביות תעמודנה למעשה מן הצד, למעט מעורבות סמלית צבאית (סוריה) או מדינית (ערב הסעודית, מצרים).

ייתכן כי מידת אדישותן של מדינות ערב לגורלו של אש"ף הפתיעה פה ושם כמה גורמים בציבור הפוליטי הערבי, אך שום משקוף רציני לא ציפה באמת להפגנה דרמטית של אחדות ערבית וסיו-כון אינטרסים לאומיים חשובים של מדי-נות ערב כדי לסייע לפלסטינים במאבקם. איש מהם לא ציפה ברצינות, כי מצרים תבטל לטובת אש"ף את חוזה השלום, ותפקיר בקלות דעת את הישגיה הפולי-טיים והכלכליים בחמש השנים האחר-רות. לא היה צפוי גם, קל וחומר, שתצא למלחמה בעיצומו של תהליך שיקום הצבא, ותסתכן באבדן סיני, התעלה והנפט, תוך פגיעה ביחסיה עם ארה"ב.

המלחמה בלבנון מצאה את העולם הערבי כקולקטיב באחת מנקודות השפל החמורות שלו - מפוצל ומפורד, שסוע ניגודים פנימיים, ואכול חששות וחרדות. אסור לקפוץ מקביעה זו למסקנה המוט-עית, כי המלחמה הייתה בגדר מפלה למרכיביו - מדינות ערב. קל וחומר - אין לצפות לגלי ההלם שהופיעו בעבר לאחר המפללות של מלחמת העצמאות ומלחמת ששת הימים. המלחמה הבלטיה ביתר שאת את הניגודים ואת המחלוקות בקרב הערבים, אך קשה למצוא גורמים, פרט לאש"ף, שהוכו בה; ואפשר להצביע על מדינות רבות המרוצות, לפחות בדיעבד, מן המלחמה ומקוות להיבנות מתוצאותיה.

כל הנאמר כאן ראוי לסייג, כל עוד לא הוכרעו כמה עניינים קריטיים. בשעת כתיבת הדברים לא ברור כיצד יסתיים המאבק על נוכחות סוריה ואש"ף בצפון ובצפון-מזרח לבנון; לא ברור אם אש"ף יוכל לקיים את מרותו המרכזית למרות פיזור ארגוניו, ועד כמה יצליח לגייס את ארה"ב לחיזוק מעמדו. לא ברור רים ממדיה והשלכותיה של המחלוקת הפוליטית חסרת התקדים שעוררה המל-חמה בלבנון בקרב החברה הישראלית; לא ברור גם אם ניתן יהיה לקיים בלבנון שלאחר נסיגת צה"ל הסדר שימנע את שיבתה לאנרכיה, שעשתה את לבנון למקלט ולבסיס פעולה אידאליים לאש"ף. עד שיתבהרו עניינים אלה ואחרים, יהיו הדברים שיובאו כאן בגדר סיכום ביניים. תוצאותיה של מלחמה נשפטות במידה רבה על פי הצפיות ערב פריצתה. מלחמת 1948 חוללה גלי הלם, בעיקר לא משום ממדי המפלה, אלא משום שבצי-בור הפוליטי הערבי הייתה צפיה לניצחון קל, שימנע את הקמת מדינת ישראל. מלחמת ששת הימים חוללה זעזועים פוליטיים, חברתיים ופסיכולוגיים רבי

* החוג להיסטוריה של המזרח התיכון, אוניבר-סיטת חיפה.

ועידת ריאר סיום מלחמת האזרחים בלבנון באוקטובר 1978: (מימין לשמאל) יאסר ערפאת, פהאד (אז נסיך הכתר הסעודי), נשיא סוריה אסאד, הנשיא סאדאת, נשיא לבנון אליאס סרקיס וחאלד, מלך ערב הסעודית

להשתמש בלחץ אמריקני נגד ישראל כדי להתבסס ביהודה ובשומרון. על הפגיעות הללו במעמדו המדיני ועל המהלומה הפיזית שספג מידי הצבא הסורי באחד השלבים הראשונים של מלחמת האזרחים בלבנון, חתר אש"ף לפצות את עצמו על-ידי הרחבה והעמקה מרחיקות לכת של הבסיס שכונן בלבנון מאז סוף שנות השישים.

ערב המלחמה בלבנון התקרבו מאמצי צים אלה לנקודה שבה היו מעניקים לאש"ף פוטנציאל מדיני שלא עמד לרשותו גם בתקופות השיא שלו בעבר: לא רק להשיג לעצמו חלק ניכר מזכות הווטו שאבדה עם יזמת סאדאת, אלא אף להפוך לגורם היכול להשפיע באופן משמעותי על המאזן הפוליטי הגלובלי. פוטנציאל זה, על רקע אופיו של אש"ף ומטרותיו, הציב סיכון חמור לישראל ולכמה גורמים בעולם הערבי.

בסיס אש"ף בלבנון

חולשתה המופלגת של לבנון והאנרכיה שהשתררה שם מאז ראשית מלחמת האזרחים אפשרו לאש"ף להקים בלבנון בסיס פוליטי וצבאי יחיד במינו. השילוב החד פעמי של התנאים בלבנון הניח

הבמה הפוליטית של המזרח-התיכון. בסוף שנות השבעים ובראשית העשור הנוכחי נפגע מעמדו של אש"ף בעקבות יזמת סאדאת ב-1977 וחילופי השלטון בארה"ב בשלהי שנת 1980.

יזמת סאדאת והשלום עם ישראל ערערו על זכות הווטו של אש"ף לגבי הסדרים ב"שאלת פלסטין", והיידו את האיום של הסדרים בין ישראל לבין מדינות ערב ש"ישאירו בחוץ" את הגורם הלאומי הפלסטיני. הסתלקותו של ממשל קרט פגעה קשה בתקוותו של אש"ף לכפות את עצמו על ישראל ועל ירדן על-ידי לחצים אמריקניים. הממשל שבא אחריו לא היה שותף למיתולוגיה מבית מדרשם של גיימי קרט ואנדרו יאנג בדבר ניצחוננו הבלתי נמנע של "העולם השלישי". הנשיא רייגן וצוותו לא ראו עוד באש"ף, בבני בריתו ובמה שהוא מייצג, את "גל העתיד", שעמו צריכה ארה"ב להגיע להסדרים ולפשרה על חשבון ידידה.

שני אלה פגעו באש"ף בשני תחומים קריטיים: בלא זכות הווטו על הסדרים עם ישראל איבד הרבה ממשקלו בזירה הערבית; בלא תדמיתו בעיני ממשל קרט כגורם מדיני מכריע, איבד הרבה מסיכויו

של התמורות שהוזכרו. ראשית תיבחן השפעת המלחמה על אש"ף ועל מעמדו בזירה הבינערבית. לדיון במרכיב הזה נדרשת הבנה בטיבו של בסיס אש"ף בלבנון, ובאופי הפגיעה שספג במלחמה. לאחר מכן ייבדקו האינטרסים והעמדות של כמה מן המדינות הערביות העיקריות – סוריה, מצרים, ירדן וערב-הסעודית. לסיכום תוערך השפעתן של התמורות שחוללה המלחמה על מאזן הכוחות של המערכת האזורית, כפי שהיא מתגבשת לאחרונה.

אש"ף ומעמדו בעולם הערבי ערב המלחמה

ערב פריצתה של מלחמת לבנון הצליח אש"ף להתאושש מן המהלומות האחרונות שספג, ועמד על סף תנופה מחדשת של ביסוס מעמדו. כבר באמצע שנות השבעים – בעקבות מלחמת יום הכיפורים – התאושש אש"ף מאבדן בסיסו בירדן ב"ספטמבר השחור", וזינק אל מרכז

* ראה דיון נרחב בסוגיית מעמדו של אש"ף ערב מלחמת לבנון במאמרי "הפלסטינים כגורם בסדר סוף", ביגלובע א' ונאור מ' (עורכים), הסכסוך הערבי-ישראלי. משהב"ט ההוצאה לאור, תל אביב, 1981, ע"ע 196 – 225.

הדפנסיביים שנקטה, באמצעות מגוון גדול של אמצעים אופנסיביים, שנועדו לשבש את כושר הפעולה של אש"ף ולגבות מחיר מרתיע על פעולותיו. בלבנון נהנה אש"ף מצירוף אידיאלי וחד פעמי של תנאים ונסיבות שהגבילו באופן מרחיק לכת את האפקטיביות של פעולות תגובה אלה: בכל אחד מן המקרים הקודמים — בגבול המצרי באמצע שנות החמישים, בגבול הירדני בסוף שנות השישים, ובגבול הסורי בשנות השישים והשבעים — הצליחה ישראל להרתיע

משטר אחר היה חייב להזדהות, להתפקד באחד המחנות בעולם הערבי, וכתוצאה מכך לאבד את מסגרת אחדותו ולפחות חלק מן התמיכה העולמית. בלבנון יכול היה לתמרן בין האילוצים השונים ולקיים חופש פעולה מרשים.

לשמירת המסגרת המשותפת ולמעמדו של אש"ף כ"מייצג לגיטימי יחיד של העם הפלסטיני" ישנה חשיבות שקשה להגזים בה גם בתחום אחר: מעמדו של אש"ף בעולם ניוון בעיקר מתמיכתן של מדינות ערב ובראשן ערב-הסעודית. רוב

לאש"ף לקיים את אחדותו כמסגרת כוללת, למרות הנאמנויות הסותרות למדינות ערב המתרוצצות בקרבן. אותו שילוב גם אפשר פעולה נגד ישראל, מתוך חסינות כמעט שלמה מפני תגובות אפקטיביות ומרתיעות של צה"ל. אחדותו של אש"ף במעמד "המייצג הלגיטימי היחיד של העם הפלסטיני" וכושר הפעולה נגד ישראל היו תנאים הכרחיים לפוטנציאל המדיני המרשים שגיבש אש"ף.

רק בלבנון השסועה יכול היה אש"ף לקיים את אחדות המסגרת הכוללת שלו. זו המדינה היחידה בעולם הערבי שבה יכול היה אש"ף להיאחז מבלי להכפיף עצמו לשלטון: שלטון חזק לא היה קיים בה מעולם; מאז מלחמת האזרחים התפורר השלטון המרכזי כמעט לחלוטין; השלטון הסורי, שהוטל על חלקים נרחבים במדינה, לא יכול היה להרחיב את מרותו גם על האזור הקריטי בדרום, הסמוך יותר לגבול ישראל. לו היה אש"ף מקיים את בסיסו העיקרי במדינה ערבית אחרת, היה ניצב בפני דילמה מסוכנת: השלטון היה כופה את פיקוחו על אש"ף (כמו בסוריה); מגרשו (כמו בירדן); מאפשר את הפעילות רק לאחד ממרכזיו, ביו, העושה את רצון השלטון, ומרכיב את היתר (כמו בלבנון); או יוצר מצב המחייב את אש"ף לנקוט במדיניות שתפורר את אחדותו ותביא משטרים מתחרים להקים לעצמם ארגונים-מעטם שלא במסגרתו (לו התבסס במצרים).

גם בלבנון לא היה אש"ף משוחרר מלחצים, ואלה הגיעו לפחות פעם אחת לממדים מבהילים — העימות עם סוריה באמצע שנות השבעים. אלא שעם הלחצים האלה יכול היה אש"ף להתמודד. מבין כל הכוחות הפועלים בלבנון, הייתה רק לסוריה האפשרות להטיל עליו מרות, ובדרום המדינה היה אזור נרחב, שבו מנע אולטימטום ישראלי את סוריה מלהחזיק את כוחותיה. סוריה הייתה גם נכונה להשלים בלבנון עם חופש פעולה נרחב לאש"ף, שלא הייתה מאפשרת לו בשום פנים ואופן בסוריה עצמה.

אש"ף יכול היה אפוא לפעול בלבנון ולהיות כמעט כל דבר לכל אחד: כוח לוחם נגד ישראל, הזוכה לתמיכה של לוב; כוח המשבש, בברכתה של דמשק, הסדרים מדיניים שנועדו לעקוף את סוריה; גורם מדיני בביירות, שערב הסער דית יכולה להצביע על ניסוחיו הדרי משמיעים כגמישות; גורם שמצרים לא ייתרה על הסיכוי להעבירו לצד שלה של המתרס; גורם המעורר אהדה כאירופה ואשליזת בכמה חוגים בארה"ב. תחת כל

המלך פהאד והנשיא מובראק

המדינות הללו, וערב-הסעודית יותר מאחרות, תומכות באש"ף מחשש שיגייס את הקונסנסוס הערבי לערעור משטרן הרופף. אש"ף מפוצל וסדרת ארגונים-מעטם כל אחת ממדינות ערב העיקריות אינם מסכנים באותה מידה את מדינות הנפט. כך עשוי העניין הפלסטיני לאבד את תמיכתן של המדינות היכולות לעורר (באמצעות הפטר-דולארים) את מצפונן הדרום של מדינות המערב למען "הגדרה עצמית" נוסח אש"ף. רק המציאות המיוחדת בלבנון אפשרה לאש"ף את קיום המסגרת המשותפת, שהייתה תנאי הכרחי לחלק ניכר של התמיכה הערבית ולכן העולמית, במעמדו.

מרכיב נוסף, תנאי הכרחי לקיום מעמדו של אש"ף ולהגברת משקלו המדיני, שרק הבסיס בלבנון יכול היה לאפשר — הוא החסינות מרחיקת הלכת, שזכה לה אש"ף בלבנון מפני תגובות אפקטיביות ומרתיעות של צה"ל. כדי לקיים את מעמדו בקרב הפלסטינים ובחלק ממדינות ערב, נזקק אש"ף, בין היתר, לפעולות אלימות של מאבק מוין. ישראל נאבקה בפעילות זו, נוסף לצעדים

הפוטנציאל המדיני של התשתית הארטילרית בדרום בשנים האחרונות נוסף לכל אלה ממד חדש. אש"ף הקים בדרום הלבנון תשתית ארטילרית שהוכיחה את יכולתה לפגוע

בינערכיות נוחות יותר מאשר אלה ששררו בקיץ 1982, היה אש"ף יכול לחולל בהפעלת הארטילריה נגד הגליל לא רק פלישה ללבנון אלא אולי גם עימות צבאי מלא בין ישראל לסוריה.

מצב כזה היה מעניק לאש"ף מעמד רב חשיבות בזירה העולמית. עימות מלא עם סוריה, הגורר עמו אולי גם מעורבות חלקית או מלאה של עיראק, ירדן ואולי אף ערב-הסעודית, מסכן אינטרס אמריקני חיוני. בשל חשיבותו הגלובלית של המזרח-התיכון עשויה מלחמה כזו להשיג פיע אפילו על מאון הכוחות הפוליטי בין מעצמות העל. אש"ף היה מגיע אפוא למעמד, שבו היה ביכולתו לחולל מלחמה שתוצאותיה ישפיעו על הזירה העולמית כולה. הכוח שמצב כזה היה מעניק לאש"ף היה מתבטא במחיר שארה"ב הייתה מוכנה לשלם לאש"ף כדי שימנע מלחולל תהליך כזה. מחיר זה היה בלא ספק משולם במטבע ישראלי (וירדני). באופן כזה יכול היה אש"ף לצפות לסיוע אמריקני בשאיפתו להתבסס ביהודה, בשומרון ובעזה. לו היה משיג זאת ומתבסס באזור רגיש זה, יכול היה להגביר עוד יותר את כושרו להעלות את האזור בלהבות, ולהיבנות מנכונותו הזמנית שלא לעשות כן בשכר תמורה מדינית מתאימה.

השפעת המלחמה

על מעמדו של אש"ף

המלחמה שללה מאש"ף חלק גדול מן הפוטנציאל הזה. אפילו יצליח אש"ף לחלץ את עצמו מביירות בלא מפלה שלמה, ואפילו יצליח לחזק את מעמדו בדעת הקהל האמריקנית ולזכות בהתייחסות של הממשל בארה"ב – עדין איבד הרבה מאוד ממעמדו ומיכולתו. קשה לראות, איך ישמור על מסגרתו הכוללת, איך ישיג לעצמו את חופש הפעולה היחסי, ואיך יציג את עצמו שוב בצומת שיתן בידיו את אחד המפתחות החשובים לאירועים באזור כולו.

השאלה הקריטית היא שמירת מעמדו כ"מייצג הלגיטימי היחיד של העם הפלסטיני". אין עוד מדינה שבה יוכל להיות הכל לכולם, ולזכות בתמיכה כללית. אם תפנה מנהיגותו לסוריה (או לאזור הנתון לשליטת סוריה בצפון ובצפון-מזרח הלב-נון) יועמד תחת שליטה ותכתיב סוריים. מצב זה יקשה מאוד על תמרון כלפי ארה"ב וישלול מאש"ף את יכולתו לנהל טקטיקה מתונה במסגרת אסטרטגיה אבסולוטיסטית. אם תפנה הנהגת אש"ף למצרים, לירדן או למדינה פרו מערבית

ושלילתם מאש"ף עשויה להיות אחת המשמעותיות החשובות של המלחמה בלבנון. מרגע שאש"ף מסוגל, לראשונה, ליצור איום של ממש על אורח החיים התקין של אורחי ישראל, (לא איום אסטרטגי על קיום ישראל) מן הבסיס בלבנון, נתון בידי אש"ף למעשה, לראשונה בתולדותיו, המפתח לפלישה ישראלית למדינה ערבית ולעיתויה. ישראל למדה בקיץ 1981, כי את האיום הארטילרי מלבנון על האוכלוסייה האזרחית של צפון ישראל אין לחסל באמצעות חיל-האוויר

מנהיג המחבלים יאסר ערפאת עם שר החוץ הסורי חדאם ועם כמאל ג'ונבלט

והארטילריה בלבד: אש"ף הצליח להכניס טרור באוכלוסייה של אזור שלם על-ידי עצם הצורך לשבת במקלטים מחשש לפגז או למטחי רקטות בודדים, שיפגעו באחד היישובים, לפני שמטוסים או תותחים ישראליים יספיקו לשתק את מקור הירי. פלישה בקנה-מידה ניכר הופכת עקרונית לבלתי נמנעת, ובידי אש"ף נתון המפתח. עמדת מפתח זו החזירה לאש"ף את מה שאיבד ביזמת סאדאת: את זכות הווטו על הסדרים, שאינם מביאים אותו על סיפוקו. לו הייתה ישראל מגיעה לסף אפשרות לכונן הסדר כלשהו – עם מנהיגות פלסטינית בגדה, עם המלך חוסיין או עם מדינה ערבית כלשהי שהייתה מעוניינת להצטרף לתהליך שהחלה בו מצרים ב-1977 – יכול היה אש"ף לחולל על-ידי הרעשת הגליל פלישה ישראלית ללבנון ברגע הרגיש ביותר של המשא ומתן, ולהכשיל את סיכויי ההסדר. בשלב מאוחר יותר עשויה הייתה השפעתו של אש"ף להפליג הרבה מעבר לכך: כאשר סוריה הייתה משלימה את תהליך ההתייחסות רב הממדים שלה, ושוקלת אפשרות של מלחמה בישראל בניסיונות

בצורה חמורה ביישובי הצפון של ישראל. תשתית זו אמנם לא סיכנה את ישראל מבחינה צבאית, אך יצרה איום בלתי נסבל לאוכלוסייה האזרחית. הדוקטרינה של אש"ף בהפעלתו של הפוטנציאל הארטילרי התפתחה במשך הזמן במסגרת אסטרטגיה של הרתעה: אש"ף הפעיל כפי יכולתו אמצעים אלימים נגד ישראל, ושמר על אופציה נצורה של הפעלת המערך הארטילרי כלפי יישובי הצפון במלוא היקפו, לתגובה על פעולות תגמול של ישראל על הפעלת האמצעים

האחרים. באופן כזה הוצבה ישראל בפני הצורך לבחור בין הימנעות מתגובה על פעולות אלימות של אש"ף, לבין פעולת גמול שתגרור אחריה (לבד מפגיעה באזור חים בלבנון ומשיבוש היחסים עם ארה"ב) שיבוש החיים בצפון הארץ.

יתרונות אלה של אש"ף הגיעו לשיאם בהפסקת האש שהושגה לאחר קרבות קשים ביולי 1981: ישראל לא הצליחה להכריע את התשתית הארטילרית הזו של אש"ף לפני שלחץ אמריקני כפה עליה להפסיק את הקרבות. אש"ף הצליח, בפעם הראשונה בתולדותיו, לזרוע טרור ולשבש את החיים בחלק ניכר ממדינת ישראל. הרושם הקשה שהשאירו ההישג הזה של אש"ף, הפגיעה של ישראל באזור חים בלבנון, והלחץ האמריקני לחדול מן הקרבות – ריסנו את תגובותיה של ישראל נגד בסיסי אש"ף ומפקדותיו בלב-נון, על פעולות הטרור שלו בגזרות אחרות. הפוטנציאל הזה של אש"ף, והאפשרות שיגרור פעולה מלחמתית נרחבת של ישראל בלבנון, החלו להקנות לאש"ף יתרונות מדיניים חסרי תקדים. יתרונות מדיניים אלה הם העיקר,

אחרת, ובכלל אם לא תחסה בצלה של סוריה, אין כמעט ספק כי דמשק תחתור להקמת אלטרנטיבה לאותה הנהגה. אם תפנה ההנהגה ללוב, לדרום-תימן ואפילו לעיראק, תדון את עצמה לשוליות ולעקי-רות מדינית. אם יפנו מרכיביו השונים של אש"ף והנהגתו מלכתחילה למדינות שונות תהיה הפגיעה בכושרו לפעול כגוף אחד מהירה וברורה עוד יותר. תוניס מציעה מקלט מדיני להנהגת אש"ף, היכול לפצותה לכאורה חלקית על אבדן הבסיס המדיני בלבנון, אך גם שם קשה לראות את כל גורמיו של אש"ף שומרים על מסגרתם המשותפת, אחרי שהארגונים יפוצלו לארצות מקלט אחרות.

עם אש"ף מפוצל יקל על מדינות ערב, התומכות באש"ף בעל כורחן, להתמודד, ותמיכתן בו צפויה להיחלש. כאשר תיחלש תמיכתן של מדינות ערב באש"ף, עשוי אף מעמדו בעולם להיפגע. אש"ף אמנם הגביר את האהדה לעניינו ברעת הקהל המערבית, כולל זו האמריקנית, אך לאורך זמן יתקשה לפצות בכך על ירידת המוטיבציה של תמיכת הממשלות. תמיכה זו נובעת מעיקרה משיקולים כלכליים ופוליטיים, המושפעים מנכונותן של מדינות ערב להתנות את יחסיהן עם מדינות אחרות בתמיכה באש"ף.

קשה להעלות על הדעת אלטרנטיבה של אש"ף במעמד שהחל לקנות לעצמו, כמי שמסוגל להעלות את המרחי-התיכון כולו בלהבות. אם תמנע ממנו ישראל מאחז ביהודה, בשומרון ובעזה, לא תוכל השפעתן המיידית של פעולותיו להיות אלא מקומית. ייתכן שעדיין יצליח לסכל הסדר של הממד הפלסטיני של הסכסוך הישראלי-ערבי, אך קשה לראות, כיצד יוכל בכוחות עצמו לחולל מלחמה מקפת, שתסחוף את מדינות האזור החשובות. גם בהקשר המוגבל יותר של המאבק בישראל תקטן יכולתו: אין עוד מדינה הגובלת בישראל שתניח לאש"ף להמשיך משטחה את המאבק המזוין. לטרור בשיטת השלטן-רחוק השפעה שהיא ביסודה מוגבלת.

פיצול, ירידת משקלו בעולם הערבי ובעולם, ואבדן עמדת המפתח שלו באזור, עשויים לפגוע קשה בתדמית "סיפור ההצלחה" של אש"ף. תדמית "סיפור ההצלחה" הזה היא המזינה את התמיכה באש"ף בשטחים, בקרב ערביי ישראל, ובקרב הפלסטינים בעולם הערבי. פגיעה בתדמית זו עשויה לפתוח את הדרך בפני התגבשות הנהגה אלטרנטי-בית לתנועה הלאומית הפלסטינית,

שתהיה מוכנה, לראשונה, לשקול אפשרות של פשרה היסטורית עם הציונות ומדינת ישראל.

תגובתן של מדינות ערב למלחמה בלבנון

על רקע הפוטנציאל הפוליטי שהעניק לאש"ף הבסיס בלבנון, והאינטרס של מדינות ערב השונות לפגוע בכוחו של אש"ף ובעצמאותו היחסית, יש לראות את תגובתן למלחמה בלבנון. כבר הוזכר (ר' לעיל), כי מסגרת הסולידריות הערבית הרופפת לא הפעילה הפעם לחצים קריי-טיים לפעולה ערבית מלוכדת. מדינות ערב יצאו אפוא ידי חובתן הפורמלית בכמה צעדים לא אפקטיביים, ונערכו לנצל את מפלת אש"ף לצרכיהן השונים.

סוריה

סוריה אמנם לא רצתה במלחמה הזו, ואמנם נפגעה במידה מסוימת מתוצאר תיה, אך כבר החלה במהלכים שנועדו להוציא מתוק מעז. מעורבותה הצבאית בקרבות עם ישראל ואבדותיה הניכרות בכלי מלחמה ובחיילים, הוכיחו כי הייתה היחידה שנלחמה למען אש"ף והעניין הפלסטיני. בשעה שמקובל לגרוס בעולם הערבי, שאין מדינה ערבית בודדת מסוגלת להתמודד עם העליונות האסטי-רטגית של ישראל, ובשעה שעיראק וירדן אינן מסוגלות או אינן רוצות לסייע בידה, יש בהתנהגותה, אמנם בדוחק, מוצא של כבוד.

בממד הפוליטי מקווה אסד, בדיעבד, להיבנות מתוצאותיה של המלחמה בלב-נון. הנשיא אסד הצליח שוב להציב את סוריה בצומת, המחייב מי שמנסה להס-דיר עניין החשוב לו באזור, לשלם לסוריה תמורת נכונותה שלא להשתמש ביכולתה לסכל הסדר זה. אין זו פעם ראשונה שסוריה מצליחה בכך: כך היה למשל אחרי מלחמת יום הכיפורים, כאשר קיסניג'ר שילם לסוריה במטבע אמריקני וישראלי תמורת נכונותה שלא להכשיל את הסכם הפרדת הכוחות בין ישראל למצרים. הפעם ברור, שכל מי שמנסה להסדיר אינטרסים חשובים לו בלבנון או בשאלה הפלסטינית לא יוכל להתעלם ממעמדה של סוריה.

סוריה שולטת בכשליש מלבנון ומסוגלת להשפיע גם על כוחות פוליטיים שמחוץ לאזור שבו חונים כוחותיה. מכיוון שארחה"ב, ערבי-הסעודית וישראל מעוניי-נות בהסדר, נערכת סוריה כדי לגבות מחיר בדמות הכרה במעמדה בחלק מלב-נון, או בדמות סיוע כספי נדיב מערב-

הסעודית. לסוריה מעמד לא רק בשאלת לבנון, אלא גם בשאלה הפלסטינית: סוריה כבר הצליחה לכפות על ארה"ב להכיר בחשיבותה, כאשר נידונה שאלת המקלט לאנשי אש"ף שיצאו מביירות. חשיבותה עוד תגדל, כאשר יתבסס חלק ממנהיגות אש"ף בשטח הנתון לשליטת סוריה, או כאשר סוריה תשלוט בהנהגה אלטרנטיבית לאש"ף הקיים היום, אם וכאשר יבחרו מנהיגיו חסות אחרת. במקרה שתצליח להיבנות מפניו אש"ף מלבנון, יהיה ההישג הסורי כפול: ממילא היה חופש הפעולה היחסי של אש"ף לצנינים בעיני אסד, ואין לסוריה סיבה להצטער על הפגיעה הקשה במעמדו ובע-צמאותו של הארגון.

מצרים

מצרים היא אולי לטווח ארוך הזוכה הגדולה ביותר מן המלחמה בלבנון. היא העניקה לנשיא מובראק את הסיכוי המב-טיח ביותר עד כה לחזור לחיק "המשפחה הערבית" מבלי לסגת מן השלום עם ישראל. מצרים מעוניינת במפלתה של האופציה הנוכחית של אש"ף, ובונה את תקוותה לשוב ולתפוס עמדת מנהיגות גם בנושא הפלסטיני, על תמורה יסודית בתנועה הלאומית הפלסטינית. מצרים אינה סבורה כי תמורה כזו מחייבת את חיסול אש"ף ומנהיגותו. עם זאת חותרת מצרים לשכנע אותם גורמים באש"ף המוכנים לדעתה לשקול אופציה כזו, להכניס מפנה מרחיק לכת בשיטות המאבק שלהם, תוך הסתלקות מחתייה אופרטיבית בשלב הזה למטרה הסופית של "שחרור פלסטין".

מצרים ממליצה למעשה בפני גורמים בהנהגת אש"ף לאמץ לעצמם את הפילור-סופיה הבסיסית של יזמת סאדאת: אתגר לקיומה של ישראל אינו אפשרי ממילא בתנאים הנוכחיים, והצמידות הדקלרטי-בית ליעד כזה הפכה מזמן לריטואל ריק; צמידות זו מונעת השגת היעדים הריא-ליים (סיני למצרים, השטחים כמדינה פלסטינית); השלב של המאבק המזוין וההסתמכות על ברה"מ יוצא את עצמם; הגיע הזמן למאמץ מדיני הממוקד בהשגת שיתוף פעולה עם ארה"ב והכרה בישראל; ישראל לא תוכל לעמוד בפני השילוב של המפנה המדיני הדרמטי בצד הערבי ושל הלחץ האמריקני, ותיאלץ לוותר על מה שהיא מסרבת לוותר בתנ-אים הנוכחיים; בנסיבות החדשות שיווצרו בישראל אחרי השינוי הדרמטי, אפשר לחשוב מחדש על כמה מן היעדים שהוקפאו במאבק על היעד הקרוב.

ארה"ב טובה יותר (עודפי הנפט והתלות המוחלטת בארה"ב להגנה בפני איראן פוגעים בעמדת מיקוח זו), ספק אם הסעור דים היו עושים יותר מאשר המינימום הדרוש כדי לצאת ידי חובה. ערב-הסעודית פעילה יותר כדי למצוא לאש"ף מקלטים בארצות ערב, מאשר הייתה בני-סיון לעצור את המלחמה בשלביה הרא-שונים, או למנוע בשלב מאוחר יותר את יציאת אש"ף מביירות.

הזירה הבינערבית

ככל שאפשר להעריך במסגרת סיכום ביניים, במלאת שלושה חודשים למלחמה ובטרם הוכרעו כמה שאלות חשובות (רי לעיל), ניתן לומר כי המלחמה לא חוללה מפנה דרמטי במציאות האזורית, אף כי חידדה והחריפה כמה תהליכים שהחלו זמן רב לפניו. לבר מהשפעתה החשובה על המצב בלבנון (שלא נדונה כאן כלל) והפגיעה החמורה באש"ף (שנרונה בהרחבה), לא שינתה המלחמה במהותם את יחסי הכוחות של המערכת הבינערבית.

מצרים אמנם נבנתה ומקווה להיבנות עוד מתפקידה במשבר, אך לא הבטיחה עדיין את שיבתה במעמד של מנהיגות אל המערכת הבינערבית. סוריה הצליחה כנראה "ליפול על כפותיה" גם במלחמה הזו, ומקווה לשפר את כושר המיקוח שלה בוויינגטון, אך לא יצאה מן הבידוד המאפיין את מצבה באותה מערכת. ירדן שיפרה במידת מה את סיכוייה, על חשבון אש"ף, למלא תפקיד בגדה המערבית, אך עדיין אינה מעזה לברר אפשרות של הצגת אלטרנטיבה פומבית לאש"ף כמייצגת הפלסטינים באותו אזור. ערב-הסעודית עשויה אמנם לזכות בהחלשת הלחץ של אש"ף, אך עדיין אינה מסוגלת לאמץ מדיניות חוץ שלא תהיה מושפעת במידה מכרעת מן הצורך לפייס באתנן חדשות לבקרים את האיום התורן על המשטר בריאד.

העולם הערבי כקולקטיב עומד בפני המלחמה בלבנון שסוע ניגודים, מחלוקות, האשמות, מאבקים ומלחמות. אין כמעט מי שמצפה ממנו לנהוג אחרת. פראדוקסלית זהו מצב פחות מסוכן ופחות בלתי יציב מאשר בתקופת השיא של מיתוס האחדות הערבית והפעולה הערבית המשותפת: הניגודים היו מתמידים; עכשיו הצפיות מתאימות למציאות. אותם הלחצים לנהוג כאילו לא היו הניגודים קיימים, הם שהובילו בעבר למצבים המסוכנים ביותר.

(המשך בעמוד 80)

מוציא מכלל אפשרות אפילו הסדר המעי-ביר את הגדה המערבית לירי אש"ף "מבוית", כאשר למעשה שולטת בשטח ירדן ומשטרת "הביטחון הכללי" שלה. אם וכאשר יימשך תהליך היחלשותו של אש"ף, עשויה להיפתח לירדן שוב האופציה לחזור ולמלא תפקיד בגדה המערבית, אפילו בהסכם עם הממשלה הקיימת בישראל, קל וחומר לטפח תקוות על הסכם מרחיק לכת יותר עם ממשלה אחרת. עד שתמומש אפשרות כזו, נוח לירדן לראות בחדרה את אש"ף מוכה,

המלך חוסיין עם פיליפ חביב: מחאות קולניות ושיבועות רצון שקטה

בלא לחדול מלזעוק מרה נגד המכים ונגד המכות.

ערב-הסעודית

גם ערב-הסעודית אינה אבלה, אם לנקוט לשון המעטה, על הפגיעה באש"ף ועל השמטת הבסיס הלבנוני מתחת רגליו. הסיכוי המבטיח ביותר מנקודת ראות סעודית היא האפשרות לפיצול אש"ף, ולאבדן מעמדו האקסקלוסיבי כמייצג הלגיטימי של הפלסטינים והקונסנסוס הכלל-ערבי ב"שאלת פלסטין". ערב-הסעודית תומכת באש"ף, לרבות הגור-מים בקרבו העוינים באופן פעיל את המשטר הנהוג בה, משום הפוטנציאל החתרני שלו, ומשום החשש פן יגייס אש"ף את הקונסנסוס הכלל-ערבי נגד המשטר הסעודי, ותינתן לגיטימציה להפלתו בטענה של "בגידה בעניין פלס-טין". פיצולו של אש"ף יחליש מאוד את כושרו לאיים על המשטר. בריאד מערי-כים כנראה, כי אם תצליח מצרים לגייס גורם רציני בקרב אש"ף לאמץ אופציה מדינית בנוסח יומת סאדאת, ואם תצליח ירדן למצוא גורם "מבוית" שבעזרתו תנטרל את הגורמים הרדיקליים, יוקל מאוד הלחץ על ערב-הסעודית.

בשלב הנוכחי חייבת ערב-הסעודית להפגין עניין בהצלתו של אש"ף, ולנצל לשם כך את קשריה והשפעתה בוויינגטון. גם לו הייתה עמדת המיקוח שלה מול

כאשר אש"ף מוכה בלבנון, ידי ברה"מ וסוריה קצרות מלהושיע, המאבק המזוין מגן על ביירות במקום לתקוף בירושלים, ולוב יכולה להציע להנהגת אש"ף רק את האופציה המשובבת של התאבדות - מקוה מצרים כי אותם גורמים ישקלו מחדש את עדיפותיהם ואת דרכם. היא מקוה גם, שבאש"ף יזכרו היטב לא רק את מי שאכזב, אלא גם למי פנו מנהיגיו בעת צרה: ארה"ב שהצילה את אש"ף מצפורני ישראל בביירות, ומצרים שנתבקשה להפ-עיל את קשריה עם ישראל ועם הממשל האמריקני.

בהקשר זה העלתה מצרים שוב את הצעתה משכבר, כי אותם גורמים באש"ף יקימו בקהיר ממשלה פלסטינית גולה, שתנהל מדיניות על פי הקווים שהוזכרו לעיל. אם יגיעו למצרים חלק מן העוזבים את ביירות וחלק מהשבויים שלקח צה"ל במהלך המלחמה, תנסה מצרים לשלבם במסגרת כזו. במגמה כזו תנסה להשפיע אף על ההנהגה שתתבסס בתוניס. ביני-תיים טורחת מצרים להדגיש את הנוסח החריף של מחאותיה כלפי ישראל, את לחצה על ארה"ב, את פעילותה באו"ם, ואת דאגתה הפוליטית וההומניטרית לפלסטינים ולאש"ף. בהקשר זה יצאה במידה מסוימת מבידידותה, בלא שנאלצה לוותר על השלום עם ישראל ועל היחסים הקרובים מאוד עם ארה"ב.

ירדן

לירדן סיבה טובה לשמוח על מה שהתרחש בלבנון. כגודל שמחתה כן קול-ניות מחאותיה. למרות כל התהפוכות בעמדותיה הפומביות של ירדן כלפי אש"ף בתריסר השנים האחרונות, ולמרות התהפוכות והתמורות בהתקשרויותיה בזירה הבינערבית, נשאר החשש מאש"ף אבן פינה במאבק לשמירת הישות ההאשמית.

אש"ף שהוכה ועומד לאבד את בסיסו העצמאי למחצה האחרון, מסוכן פחות מאש"ף המסוגל לאיים על סביבותיו, לחולל מלחמה בעיתוי נוח לו, ולהשיג בתנאים מסוימים תמיכה אמריקנית. אש"ף מפוצל אינו יכול לגייס נגד ירדן את הקונסנסוס הכלל-ערבי המהלך אימים בעמאן מאז ימי נאצר. אש"ף שאיבד את תדמית "סיפור ההצלחה" שלו, מתקשה להתבסס בגדה המערבית ובגדה המזר-חית על חשבון הנוכחות ההאשמית. אש"ף חלש יותר, משמעו גורם שנוח יותר להעמיד פנים כמי שירדן תומכת בו, וממלאת את צו הסולידריות הערבית, מבלי לתת לו דבר. אש"ף מוכה אינו

משענת קנה רצוף: התפוררות צבא לבנון והניסיונות לשקמו

סא"ל דני א.*

מייעוטי אמצעים, וזאת בעקבות ההטבות ורמת החיים הגבוהה יותר שהצבא יכול להבטיח להם.

סמכויות הרמטכ"ל

מפקדת הצבא הלבנוני הורכבה מהמפקד הכללי של הצבא, רמטכ"ל, שני סגני רמטכ"ל וחמישה ראשי אגפים. במינויים אלה הונהגה שיטת החלוקה העדתית הבאה: מפקד מארוני, רמטכ"ל דרוזי, עוזר רמטכ"ל אחד נוצרי-אורתודוכסי ואילו השני — מוסלמי-סוני. הפיקוד על אגפי הרמטכ"ל התחלק בין שני מארונים, סוני, שיעי ודרוזי.

סמוך למלחמת האזרחים פורסם, כי שונו מינויי מפקדי האגפים והיחידות לטובת המוסלמים. במהלך 1975 העלו המוסלמים ואנשי השמאל דרישות לשנות את חוק הצבא. בין היתר תבעו להגביל את סמכויות המפקד המארוני ולהקים מועצת מפקדה, שתכלול שני חברי מפקדה נוספים שימונו על ידי הקבינט. בדרך זו ביקשו ש"החלטה הצבאית" תתקבל ברוב דמוקרטי. רעיון פוליטי זה נדחה על-ידי הנוצרים ועל-ידי מפקד הצבא בטענה, ששינוי זה עלול להביא לאבדן האחריות של הסמכות הצבאית, לשבירת התנופה ומהירות הביצוע נוכח ריבוי הדעות, לשלילת סמכויות המפקד לגמול לפקודיו, ולהפחתת נאמנות הקצינים למפקד. כן טענו אלה, ששינוי זה יפגע במבנה ההיסטורי המקובל של צבא, מבנה אשר אינו מאפשר לארגון "מפקדה על בסיס דמוקרטי".

מתן פקודות למפקד הצבא

בתוקף היות לבנון בעלת משטר דמוקרטי, כפוף הצבא ישירות לרשות המבצעת המדינית, המורכבת מנשיא הרפובליקה, ראש-הממשלה, שר-ההגנה ושר-הפנים. לנשיא הרפובליקה יש סמכויות להזמין את מפקד הצבא ולתת לו פקודות, ובהתאם לחוק שחודש ב-1958 הפך הנשיא למפקד העליון של הצבא. לראש-

הגיע לכלל 60%, והוא הונהג על-ידי קצונה שהייתה בעיקרה מארונית. את הטעם להתגייסות קצינים נוצריים רבים יותר ניתן לתלות בנסיבות חברתיות, כלכליות ופוליטיות. בין אלה ניתן למנות:¹

א. הצבא דרש מהמתנדבים "תעודת בגרות" כתנאי השכלתי לכניסה לבית-ספר צבאי. מאחר שרמת ההשכלה בקרב הנוצרים גבוהה יותר מאשר בקרב המוסלמים, נמנו רוב המתנדבים עם בני העדה הראשונה.

ב. בתקופה הראשונה של עצמאות לבנון ראו המוסלמים בצבא הלבנוני ממשיתו של הצבא הצרפתי, ולכן נמנעו מלהתגייס לשורותיו.

ג. רוב הקצינים הם מתושבי ההר. אוכלוסייה זו (המונה בעיקר נוצרים) נוטה בדרך כלל לשרת את הדגל ולתפוס עמדות נכבדות המקנות כבוד ושליטה. לעומתם תושבי החוף (מוסלמים ברובם) עוסקים יותר במסחר, בכלכלה ובמקצועות חופשיים.

בין השנים 1943 — 1958 נבחרו הקצינים על-פי השכלתם וכישוריהם מבלי להתחשב בעדתם. בינואר 1959 (בעת כהונתו של ראש-הממשלה הראשון כראש ממשלה) הוחל להנהיג את עיקרון האיזון העדתי בין החניכים הנכנסים לבתי-הספר הצבאיים. המפתח ליחס העדתי בצבא לבנון נקבע כדלקמן: הנוצרים היו זכאים ל-28% מהקצינים (בפועל מנו כ-36%), המוסלמים ל-21% (בפועל מנו 18%) והדרוזים ל-7% (וכך מנו אף בפועל). בקרב החיילים היה היחס שונה: הנוצרים היו זכאים ל-52% (בפועל מנו 51.7%) והמוסלמים ל-48% (בפועל מנו 49%). גם מצב זה ניתן להסביר על הרקע הכלכלי חברתי. הנוצרים נמנעו מלהתגייס לצבא כחיילים פשוטים, כיוון שהמשרות שהציע להם הצבא לא אפשרו להם לקיים רמת חיים נאותה, לכן העדיפו לפנות למקצועות חופשיים ולהגר מעבר לים. לעומת זאת הצטרפו לצבא מוסלמים

בימים אלה, כאשר הפתרונות המדיניים והצבאיים הקשורים בעתידה של לבנון שלאחר מבצע "שלום הגליל" עדיין לוטים בערפל, שבה ועולה שאלת הפעלתו של הצבא הלבנוני כגוף העשוי ליטול חלק, ואולי אף לשאת בתפקיד עיקרי, בהסדרים הצפויים.

על ארגונו של הצבא הלבנוני ועל בעיות בהפעלתו, על מעורבותו במלחמת האזרחים (1975 — 1976) ולפניה, על הניסיון להפעילו במשימות של ביטחון פנים ושמירת ריבונות המדינה, ועל הצעדים לשיקומו לאחר התפרקותו — במאמר שלפנינו.

למן יסודו הושתת הצבא הלבנוני על מתנדבים לצבא קבע, ועל-פי הגדרתו נועד "להגן על גבולות לבנון" בעיותיו בתחום הארגון וההפעלה התמקדו בשלושה נושאים:

איזון בין נוצרים למוסלמים בשורות הצבא.

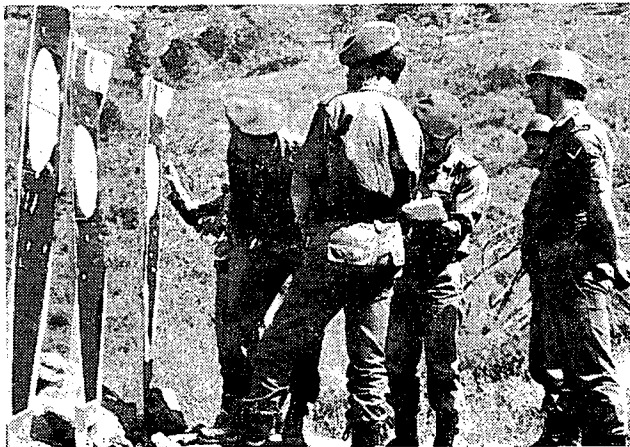
סמכויות הרמטכ"ל בכלל הקשור להפעלת הצבא.

זהות הדרג המדינית הבכיר המוסמך לתת פקודות לצבא.

בעיות האיזון העדתי

הדומיננטיות השלטונית של המרכיב הנוצרי בלבנון נקבעה באמנה הלאומית הלבנונית על-פי מפקד התושבים משנת 1932, אשר היווה בסיס סטטיסטי עיקרי לאיזון העדתי בתוך הצבא. אולם איזון זה איבד למעשה את יסודותיו, שכן הרוב הנוצרי בן 54% של אותו מפקד הפך בינתיים למיעוט שאינו עולה על 45%, וזאת עקב הריבוי הטבעי הגדול בקרב המוסלמים (3% בשנה לעומת 2.5% בקרב הנוצרים) ושיעור ההגירה הגבוה של הנוצרים. שיעור הנוצרים בקרב הצבא הלבנוני

* קצין מודיעין, בוגר החוג ההיסטורי של המזה"ת באוניברסיטת תל-אביב.

למעלה: חייליו של בשיר ג'זמייל באימונים בצפון לבנון. למטה: חיילי צבא לבנון מתאמנים

המטרה הראשית של האופוזיציה — שהביאה לפרוץ שביתה כללית — הייתה להביא לפיטורי הנשיא בשארה אל-חורי. ב-17 בספטמבר התבקש מפקד הצבא פואד שיהב לערב את הצבא בדיכוי השביתה. שיהב הבהיר, שהצבא אינו מוכן לחרוג ממסגרת החוק, ושימנע שפיכת דם לבנוני. שיהב, שמונה בהמשך לראש-ממשלה, מיהר לחזור לתפקידו הצבאי, וזאת כדי להשאיר את הצבא מחוץ לפוליטיקה.

גם במלחמת האזרחים שהתחוללה בשנת 1958 סירב הצבא הלבנוני להתערב בהתמודדות בין האופוזיציה לנשיא כאמיל שמעון. הצבא היה הגורם הציבורי היחיד במדינה שלא ירה ושלל ירו עליו. אחד השיקולים המרכזיים שהנחו את שיהב היה הרצון לשמור על עצם קיומו

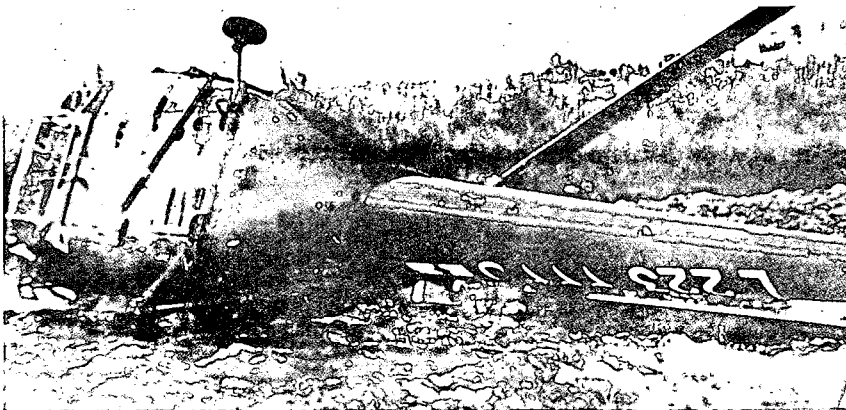
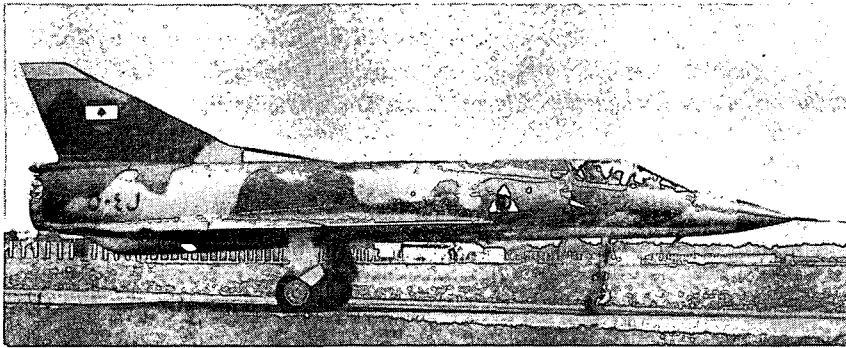
בדצמבר 1975 הצעת "חוק שירות הרגל", שלפיו יגויסו לצבא במסגרת גיוס חובה כל הגברים שהגיעו לגיל 18. גיוס זה (לתקופה של שנה וחצי) נועד להגדיל את הצבא ולהעמידו על סדר כוח של כשמונה חטיבות, אשר תכלולנה כ-40 אלף לוח-מים. אולם חוק זה נגנז, ולמעשה לא נעשה כל צעד לישמו עד להתפוררות הצבא.

מעורבות הצבא הלבנוני בזירה הפנימית עד מלחמת האזרחים

אף-על-פי שצבא לבנון לא נועד אלא להגן על גבולות המדינה, ניסו גורמים שונים במהלך ההיסטוריה הלבנונית להפעילו בזירה הפנימית. בספטמבר 1952, על רקע משבר כלכלי קשה שפקד את לבנון, גברה התסיסה הפוליטית.

הממשלה יש סמכויות להורות למפקד הצבא, אולם לא ישירות אלא באמצעות שר-ההגנה, אשר לו האחריות המיניסטרי-ריאלית על הצבא. באמצעות שר-ההגנה מועברות ההוראות לצבא ומועברות השקפות הצבא לממשלה. הוראה פולי-טית של מפקד הצבא אשר לא עברה דרך שר-ההגנה — אינה בתוקף.

ריב הסמכויות בנושא הפעלת הצבא — אשר ניטש במהלך מלחמת האזרחים בעיקר בין ראש-הממשלה המוסלמי ראשיד כראמי (שנשא גם את תיק ההגנה) לבין הנשיא פרנגייה ושר-הפנים כאמיל שמעון המארונים — היווה, כפי שנראה בהמשך, אחד ממוקדי המאבק, שבמהלכו ואולי גם בגללו התפורר הצבא. במהלך מלחמת האזרחים וכאילו בהתעלם ממנה, אישר הפרלמנט הלבנוני ב-2

למעלה: מטוס מיראז' של חיל האוויר הלבנוני
למטה: מסוק של צבא לבנון שהופל על-ידי המחבלים ב-1969

הפעלתו של צבא לבנון במהלך מלחמת האזרחים

ב-23 בפברואר 1975 פתחו דייגים מטריי פולי, מצור ומצידון (שנתמכו בידי קבוצות שמאל מוסלמיות) בפעולה משותפת מלווה בהפגנות ובשביתות מחאה נגד זיכיון שניתן לחברת "פרוטאין" לפיתוח ענף הדיג בלבנון. ב-26 בפברואר התערב הצבא בהפגנה מזוינת שנערכה בצידון. לאחר חילופי אש נמנו 11 חללים בשורות המפגינים וחמישה – בקרב החיילים. ב-7 במרס, בעת הלווייתו של ציר הפר-למנט לשעבר מערוץ סעד, שנפגע בעת התקריות, הגיעה התסיסה לשיאה. ביי-רות שותקה מכל פעילות, ובצידון השליטו ארגוני המחבלים סדר בכוח הנשק. בסכסוך זה, שהשמאל הצליח להופכו לעימות פוליטי, התערבו גם המחבלים.

צבא לבנון לא הפעיל בהתנגשות זו את כל כוחו, ולא דיכא את המתמרדים. יש הרואים באירוע זה את ראשיתה של מלחמת האזרחים, כאשר הארגונים הנוצריים, בתוכם "הפלנגות", החליטו ליטול לידם את הגנת לבנון. גם למעור-בות של הצבא הלבנוני באירוע זה קמו מתנגדים מקרב המוסלמים. השר מאלכ סלאם (אחיו של מי שהיה ראש הממשלה צאיב סלאם) התפטר מכהונתו, כשהוא

ויות בין הצבא למחבלים. צאיב סלאם, ראש-הממשלה המוסלמי, קרא בעקבות זאת להתפטרותו המידית של מפקד הצבא איסקנדר ע'אנם, ותבע כי תיפתח חקירה בעניין התנהגותו הפסיבית של הצבא. משלא נענה התפטר סלאם מרא-שות הממשלה.

בפרק זמן זה חטפו מחבלים שלושה חיילים לבנוניים והחזיקו בהם כבני ערובה לצורך שחרור כמה מחברייהם, אשר נעצרו בניסיון לצאת את הארץ לצורך ביצוע פיגועים בחו"ל ובתכנית לתקוף את השגרירות האמריקנית. ב-2 במאי 1973, במהלך מצור על מחנות הפליטים בדרום ביירות, נשמעו היריות הראשונות בין הצדדים. בעקבות מטח טילים ממחנה הפליטים בורג' אל-ברג'ינה לעבר שדה התעופה ביירות וסגירתו לתנועה אווירית הפציץ חיל-האוויר הלבנוני את המחנה. מביירות התפשט המאבק לכל רחבי לבנון. המחבלים תיגברו את כוחם בעזרת חוליות נוספות שחדרו מסוריה, ופגעו בכוחות הצבא ובמתקניו. רק ב-18 במאי נסתיים סיבוב קרבות זה. בעקבות התנגש ויות אלו חיזקו המחבלים את עמדותיהם והידקו את קשריהם עם מפלגות השמאל הדריקאליות.¹

¹ ראה מאמרו של צ. לניר בחוברת זו.

של הצבא, שנשאר הכוח המאורגן הכללי היחיד במדינה, ומפקדו היה יכול להתקבל על דעת כל היריבים. כשהודיע שמעון כי לא יחדש את מועמדותו, נבחר שיהב לנשיא.

בעקבות מלחמת ששת הימים, ועם התבססותו של הממסד החבלי הפלסטיני על אדמת לבנון, שב והוחרף המצב הפנימי בלבנון. מסוף 1968 הביא המאבק עם המחבלים להיערכות פוליטית פנימית חדשה, להתפלגות הציבור הלבנוני ולהתערבות צה"ל. בכל המשברים האלה היה מעורב גם הצבא הלבנוני.

פשיטת צה"ל בשדה התעופה בביירות בדצמבר 1968 פגעה באמינותו של צבא לבנון. ראשי הצבא הואשמו על-ידי השמאל ועל-ידי המחבלים בהזנחת תפקידם העיקרי – "הגנה על הגבול" מפני ישראל. מנהיגי הנוצרים טענו לעומתם, שההגנה הטובה ביותר של לבנון כנגד ישראל – היא סילוק הארגון נים הפלסטיניים ואי מתן תואנה לפעילות ישראלית.

הרחבת פעילות המחבלים בלבנון וממנה גרמה למספר גדול והולך של התנגשויות בין כוחות צבא לבנוניים לקבוצות מחבלים. בכל אותה עת ניסו הממשלה והצבא למצוא דרך ביניים של דו-קיום בשלום עם המחבלים, במגמה למנוע מצד אחד את סיבוכה של לבנון בעימות ישיר עם ישראל, ולסכל מצד שני את העמקת היאחזותם של המחבלים וממסדם בתוך לבנון כ"מדינה בתוך מדינה". הרצון למנוע את החרפת המאבקים הפנימיים גרם לממשלת לבנון ולצבאה שלא לנקוט פעולה תקיפה ומכרעת ולהעדיף משא ומתן דוגמת "הסכם קהיר" מנובמבר 1969.²

בעקבות מאורעות ספטמבר 1970 בירדן ציפו בחוגים מסוימים, שגם לבנון תנהג במחבלים בדרך דומה; אך כאן להבדיל לא יכול היה הממשל להפעיל את שניו. כשהחליט חוסין לחסל את ארגוני החבלה, התייצב הצבא לצדו. לא כן בלבנון. צבא לבנון מורכב כאמור מבני עדות שונות, וחלקם של החיילים המוסלמים שבו גדל והולך – קשה להניח שפקודה שניתנה לחיילי הצבא הירדני הייתה מתקבלת כגוף אחד אף בצבא הלבנוני.

פשיטת צה"ל על ביירות ב-10 באפריל 1973, הפגיעה במנהיגי המחבלים והצלחת הכוח הישראלי להתפנות בסטרי-לים פגעה שוב ביוקרת צבא לבנון, אשר נכשל פעם נוספת באבטחת שטחה של לבנון, וגררה אחריה שורה של התנגש-

מיקדו את פעילותם בעיקר בהכנה כנגד התערבות אפשרית של צבא לבנון. בסוף אוקטובר, עם התחדשות נוספת בקרבות, החליט שר הפנים כאמיל שמעון להציב את הצבא בעמדות מפתח בביירות. על רקע ריב סמכויות בכל הקשור להפעלת הצבא נטל לעצמו ראש-הממשלה כראמי, באופן זמני, כמה מסמכויות שר-הפנים. ב-6 בנובמבר איים ראש-הממשלה להתפטר, מאחר שהצבא לא ביצע את הוראתו להתערב ולמנוע הגעת משלוח נשק לנוצרים דרך נמל ג'ונייה. ב-25 בנובמבר הגיעו כראמי ושמי עון לכלל הסכמה שכוחו המוגבל של הצבא אינו מאפשר לו לפקח על המצב, אך כבר ב-9 בדצמבר יזם שמעון הפעלה מחודשת של הצבא כחיץ בין הצדדים הלוחמים בביירות. ב-15 בדצמבר נכנסה לתקפה הפסקת האש ה-16, וזו נעשתה אפקטיבית יחסית, משצורפו לכוחות הביטחון יחידות צבא, אשר החלו מעבייירות לידיהן עמדות בביירות. שלב הלחימה שבין אפריל ועד סוף שנת 1975 לא הוכרע אפוא לטובת כל צד, והיווה למעשה תקופת הכנה לכוחות המחבלים לקראת פעולתם בעתיד.

מסוף דצמבר 1975 ועד אמצע ינואר 1976 ניהלו הנוצרים מתקפה כוללת, שנועדה לחסום את הצירים לביירות, לכתר את כוחות המחבלים בעיר ולכבוש את מחנות הפליטים. בתגובה השיבו ארגוני המחבלים בהתקפת נגד וניסו לכתר את כוחות הנוצרים באזורים של דאמור, טריפולי וחלה במגמה לכבשם. ב-8 בינואר דרש שר-הפנים שמעון להפעיל את הצבא. ראש-הממשלה כראמי התנגד, בטענה ששימוש בכוח הצבא לא יפתור את הבעיה. כן טען, שלשם הפעלת הצבא דרושה הסכמת הכלל, ולכך הרי מתנגדים המוסלמים. ב-16 בינואר, לאחר נפילת דאמור לידי המוסלמים, הפציצו לראשונה שני מטורי סים ריכוזים מוסלמיים באזור דאמור. פעולה זו התבצעה בהוראת הנשיא פרנז'יה. שעות אחדות לפני הפעלת מטוסי חיל-האוויר דיווח מפקד הצבא הגנרל חנא סעיד לראש-הממשלה כראמי על הפעולה הצפויה. בדומה להוראתו מ-1969 הורה כראמי, שהחזיק כאמור גם בתיק ההגנה, לבטל מיד את הפקודה, אך מפקד הצבא התעלם מדרישתו. כראמי התנגד בחריפות להפעלת הצבא, כיוון שסבר שצעד זה עלול להביא להדרדרות חמורה (דבר שהוכח בהמשך). כראמי ומנהיגים מוסלמיים נוספים טענו, כי הופעת הצבא ובעיקר חיל-האוויר, שמר-

הלוייתו של מערוף סעד (מרס 1975) הפכה להפגנה עקובה מדם והצייתה את מלחמת האזרחים

ונוצרים על מאחזיהם העיקריים בלבנון. ב-10 - 15 בספטמבר 1975, עם התחדשות הקרבות בטרפולי ובזחלה, החליטה הממשלה לערב את הצבא. מפקד הצבא, אסקנדר ע'אנם, הוחלף בחנא סעיד, מתוך תקווה שהאחרון עשוי להיות פופולארי יותר בקרב השמאל. כמו-כן אושרה ריאור רגניציה בפיקוד על הצבא, ובמסגרתה הורחבו סמכויות שר-ההגנה על חשבון מפקד הצבא. מפלגות השמאל מיהרו להכריז, שהחלפת מפקד הצבא אינה משנה מאומה. במהלך חודש ספטמבר התפשטו הקרבות על אף התערבות הצבא. הלחימה התבטאה בעיקר בחילופי אש סטטיים, שכוונו ללא אבחנה גם לעבר ריכוזי אוכלוסייה אזרחית משני הצדדים. חילופי האש התפשטו לסירוגין למספר מוקדים (זחלה, זערתה ואזור טריפולי), אך בעיקרו של דבר התנהלו הקרבות בין שכונות נוצריות לבין שכונות מוסלמיות וריכוזים פלסטיניים בביירות. הפסקות האש הרבות שהוכרוזו מדי פעם על-ידי הממשלה הלבנונית הופרו שוב ושוב. מול הנוצרים עמדו עתה "ארגוני הסירוב" וא-רגוני השמאל הלבנוני, שהופעלו על-ידי מפקדת הסירוב בהנהגת ג'בריל. באותה עת הוקמה גם מפקדה משותפת ומפקדות גזרתיות משותפות לארגונים אלה ולשמאל. ארגוני המחבלים המתונים

טוען כי מפקד הצבא לא ציית להוראות ראש-הממשלה, הנחית צבא בעידון, וגרם בכך למאורעות. ב-13 באפריל 1975, בעקבות תקרית אש מקומית אשר התנהלה בעין רומאנה שבביירות בין אנשי "הפלנגות" לבין קבוצת מחבלים מ"חזית הסירוב" של ג'בריל, פרצו התנגשויות חמורות שבמהלכן נהרגו כ-30 איש. אל "הפלנגות" הצטרפו נוצרים מקרב "הלאומים החופשיים" (בהנהגת כאמיל שמעון), ואל המחבלים הצטרפו בהדרגה לוחמים מארגוני השמאל הלבנוני. בישיבת הממשלה הלבנונית ב-14 באפריל איימו שרים להתפטר, אם לא יוכרו מצב חירום ומפקד הצבא לא ייקרא להתפטר. במאי 1975, לאחר התחדשות הקרבות בביירות, הודיע במפתיע הנשיא פרנז'יה על הקמת ממשלה צבאית בראשות בריג'יר דיר (מיל') נור-אדין אל ריפעי. עם שמונה שרי הממשלה נמנה רק אורח אחד. עם הקמתה הכריז סגן ראש-הממשלה: "אנו רוצים רק להשליט סדר. מקומנו בצבא, ולשם נחזור עד מהרה". אך סדר לא הושלט, וב-23 ביוני התחדשו הקרבות. ממאי 1974 ועד ספטמבר 1975 העבירו המחבלים בהדרגה יחידות מסוריה ללב-נון. תגבור זה נעשה עקב חששות המחב-לים מפני התקפה אפשרית של צבא לבנון

"איחוד מאמצים" עמו, בתנאי שתיערך רפורמה בצבא ותבוטל העדתיות בכל המוסדות, פנה אל-אחדב לעלות על ארמון הנשיאות. בשלב מכריע זה עצרו אותו כוחות מקרב ה"צאעיקה" ו"צבא שחרור פלסטין" (הנאמנים לסורים) ומנעו את התקדמותו.

אל-אחדב הצהיר, כי אין הוא מאמין בממשל צבאי אלא כאמצעי להצלת המשטר המתדרדר. הוא החליט לשמור על תפקידו כמפקד אזור ביירות, והודיע כי יחזיר את השלטון לבעליו עם היבחר נשיא חדש. אל-אחדב שאף להעביר לידיו את השלטון, אולם נוכח היעדר שלטון שניתן לנטלו, ובהיות אל-אחדב חסר כוח ממשי — דעכה הפיכתו בקול ענות חלושה. בספטמבר 1976, עם בחירתו של סרקיס לנשיא, פרש אל-אחדב לגמלאות.

במהלך חודש מרס 1976 התפורר הצבא הלבנוני כמעט לחלוטין, עד שחדל להתקיים כמסגרת. חלק מהקצינים והחיילים המוסלמיים הצטרפו ל"צבא לבנון הערבי", ואילו החיילים והקצינים הנוצריים הצטרפו ברובם לכוחות הנוצריים, שפעלו בביירות ובהר הלבנון כמסגרת "הפלנגות" ו"הלאומים החופשיים". חלק גדול מהקצינים והחיילים ששירתו בצבא העדיפו לפרוש, ולא ליטול חלק לצד אף אחד מהכוחות הלוחמים במלחמת האזרחים. בדרום לבנון נוצרו מובלעות של נוצרים, שבהם התרכזו ופעלו בתמיכת ישראל חיילים וקצינים נוצריים תושבי האזור. חלק מצומצם של חיילים וקצינים (בעיקר נוצרים) נשאר כפוף למפקדת הצבא ולמטכ"ל, אשר המשיכו להתקיים כפונקציות רשמיות, אך ללא כל משמעות וסמכויות בפועל. כוח זה היה למראית עין ניטרלי, אך אנשיו נטלו למעשה חלק בלחימה לצד הכוחות הנוצריים.

בשטח נוצרי למעשה שתי מסגרות צבאיות עיקריות: הנוצרים מצד אחד, ו"הצבא הלבנוני הערבי" מצד שני. למסגרת אלה הצטרפה מסגרת שלישית — "חלוצי צבא לבנון" — שהוקמה ופעלה בחסות הסורים במקביל לפלישתם ללבנון ביוני 1976.⁵

את המצב בשטח בחודש מרס 1976 סיכם אדוארד שאאב, עורכו של עיתון ביירותי, באורח הבא: "אנהנו נה עם שלושה צבאות, שני כוחות משטרה, עשרים ושתיים מיליציות, ארבעים ושתיים מפלגות, תשעה ארגונים פלסטיניים, ארבע תחנות רדיו ושתי תחנות טלביזיה".⁶

והעיר, שבהם התמקדה הלחימה. באותם ימים החלו להגיע ידיעות ראשונות על פילוג הצבא. ב-29 בינואר הודיע סגן אחמד אל-חטיב על הקמת "צבא לבנון הערבי". בראיון עמו הצביע על הסיבות שהניעו אותו לקראת צעד זה: "הסיבות שהביאו את הקצינים והחיילים האלה לעזוב את השירות קשורות במדיניות השלטת בצבא, המביאה לכך שמוסד לאומי זה מופיע כאילו הוא משרת קבוצה אחת של לבנונים, ולא את כל העם הלבנוני. בניית צבא לבנוני שהוא מצד אחד רחוק מפוליטיקה ומצד שני רחוק מעדתיות — היא מטרה שאליה שואפות המפקדות הלאומיות העוסקות בהבטחת הפתרון הפוליטי למשבר... זה לא היה צבא במובן האמיתי של המלה המגן על האדמה, העם והכבוד".

הממשלה הלבנונית, שעמדה חסרת אונים נוכח העריקות, החליטה ב-21 בפברואר, שהחיילים שערקו מהצבא יוכלו לחזור ליחידותיהם עד 1 במרס. בתגובה לכך הודיע סגן חטיב, כי אינו מעוניין לחזור לצבא, וכי הוא דורש שינוי מוחלט של השיטה הפוליטית. ארכות נוספות שניתנו על-ידי הממשלה לא הביאו אף הן לתיקון המצב.

הקרבנות שהתנהלו במהלך פברואר הסתיימו ללא הכרעה, אך הביאו לשינוי משמעותי במערך הכוחות בלבנון. הצבא שהחל מתפורר, והקמתו של "צבא לבנון הערבי" ככוח צבאי סדיר של עריקים המופעל על-ידי הפת"ח — הביאו לשינוי במערך הכוחות.

ב-10 במרס החל צבאו של אל-חטיב להשתלט על קסרקטינים בדרום לבנון ובאזור טריפולי. היחידות הנאמנות לשל-טון קיבלו הוראה להתנגד למתמרדים אף בכוח הנשק. המרירות, העריקות, החטיית פות והירי נמשכו, וקצב התפוררות הצבא הואץ. ב-10 במרס עשה מפקד הצבא הגנרל חנא סעיד ניסיון נוסף להחזיר את הגלגל אחורנית. הוא הודיע על חנינה לכל העריקים, אך גם הודעה זו לא הועילה.

ב-11 במרס חלה מעין התמרדות נגד השלטון. האלוף עזיז אל-אחדב, מפקד האזור הצבאי של ביירות, ביצע הפיכה מוזרה. בראש קבוצה קטנה של קצינים בני עדות שונות הוא השתלט על תחנת השידור, ובמסיבת עיתונאים העלה 13 דרישות, שעיקרן התפוררות הממשלה והנשיא תוך 24 שעות. הוא הכריז על עצמו כמושל צבאי זמני. כשהוא מלווה בתמיכת גורמים שונים, כולל צבאו של אל-חטיב (שהסכים ב-15 במרס על

בית מפקדיו נוצריים, תתפרש בהכרח על-ידי המחבלים והשמאל המוסלמי כתגבורת לכוחות "הפלנגות" ולא כחיץ בין הצדדים. זמן קצר לאחר מכן קבעו ראשי הממשלה והמנהיגות המוסלמית, כי יש להעניש את מפקד הצבא על הפעלת חיל-האוויר. כראמי טען, שהצבא פעל בניגוד לחוקה, כשלא ציית להוראת שר-ההגנה. לעומתו פרסם הנשיא פרנ-ג'יה ברבים איגרת ששיגר למפקד הצבא, שבה ציין כי המפקד אכן ביצע את המוטל עליו.

מוטסג' חיל-האוויר הופעלו כתגובה על תקיפה של שיירה צבאית לבנונית על-ידי המחבלים, אבל המוסלמים פירשו זאת כהתערבות צבאית שנועדה להקל על מצוקת הנוצרים בדאמור, ולהכשיר דרך לביצוע תכנית משותפת של הנשיא פראנג'יה ושר-הפנים כאמיל שמעון לערב את הצבא בקרבות. לדברי המחבלים השתתף הצבא בדאמור באופן פעיל לצד הנוצרים. אבו מוסא, ממפקדי המחבלים טען כי: "הצבא התערב באזורים שונים לצד הכוחות הבלדניים, שאם לא כן של מי היו כלי הרכב והשריון שהפגזו את אזור חוש אל עמארא... של מי היו גודדי הקומנדו שהוצנחו בגשר דאמור?... הצבא התערב במישרין".³ כעקבות תקרית זו ובלחץ המנהיגות המוסלמית חזר ראש-הממשלה כראמי על תגובתו משנת 1969 והתפטר.

ב-22 בינואר שוב הופעל חיל-האוויר נגד מטרת מוסלמית בסעדיאת, לאחר שאלה תקפו מחנות צבא. הייתה זו הפעלתו האחרונה של חיל-האוויר הלבנוני במסגרת מלחמת האזרחים. (להוציא טיסות סיור של מספר מטוסי האנטר ביוני 1976, שנועדו רק להפגין נוכחות). פעולות חיל-האוויר בדאמור, ובסעדיאת גרמו לזעזוע בשורות החיל, על אף היקפן המוגבל, וכעקבות זאת נוצרה הסכמה שבשתיקה, להימנע מהשימוש בחיל-האוויר במלחמת האזרחים. מעבר לסיבות הפוליטיות נבעה השבתת החיל גם ממניעים צבאיים טהורים, ביניהם:⁴

א. מיקומם של שדות התעופה קליעת, ריאק וביירות בטווח הארטילריה של כל הצדדים המעורבים בלחימה, גורם שמנע שימוש חופשי בחיל-האוויר.

ב. היעדר דירים להגנת המטוסים בשדות התעופה. גורם שחשף אותם לסכנת השמדה על הקרקע.

ג. רמת האימון הנמוכה של הטייסים הלבנוניים ורמת האחזקה הנמוכה של מטוסייהם גרמו לצמצום יכולתם לפעול בצורה משמעותית בשטחי ההר, היער

שאריות של "הצבא הלבנוני הערבי" הרחיבו את המאחז הצבאי העצמאי שלהם בדרום לבנון ובביירות הן בכוחות והן באמצעי לחימה.

סיכום

במהלך מעורבותו במלחמת האזרחים ספג הצבא הלבנוני מכה קשה. ליכודו הפנימי לא עמד במבחן, מפקדיו וחיליו התלבטו בין הנאמנויות השונות, כאשר "כל אחד תלוי בעדתו או במנהיג הפוליטי שלו, בסביבתו הגיאוגרפית או בנאמנות לדרג שלו". בהיעדר גורם פיקודי סמכותי, ובמצב שבו הריב בנושא הסמכה ויות על מתן הוראות להפעלת הצבא הוא שאפיין את הדרג הפוליטי – פנו אנשי הצבא איש איש לדרך, ותחת להוות משען למשטר הלך הצבא הלבנוני והתפורר.

גם הניסיונות האחרונים לשיקום נתק- לים בבעיות דומות. הצבא הלבנוני נותר קטן, מפורר ושביי בסבך האילוצים הפוליטיים והבעיות הבינ-עדתיות, המקשים ומכבידים על שיקומו ובנייתו מחדש.

יצוין, כי יחידות הצבא הלבנוני, אשר היו פרוסות בשטחים שבהם פעל צה"ל במסגרת מבצע "שלום הגליל", נשארו במחנות הקבע שלהן מבלי לבצע פעילות כלשהי הקשורה למהלכי כוחותינו. יחידות אלה כמעט ואינן מתאמנות, וכל תפקידן הוא – להפגין נוכחות ולשמור על מחנות הקבע במרחב.

נראה כי גם עתה אין בידי הממשל הקיים או בידי גורם אחר כלשהו מפתח להפעלתו של הצבא הלבנוני בדרך אשר תבטיח את ביטחונה הפנימי של המדינה, ויחד עם זאת תערוך לשלמות כוח המגן שלה.

צבאי לבנוני נשלח לדרום לבנון במטרה לממש את הריבונות הלבנונית באזור ולסייע לכוח יוניפיל הפועל שם. ניסיון זה נתקל בעיכובים ובמכשלות. בסופו של דבר הוצבו באזור הדרום כוחות צבא קטנים, אך אלה סייעו רק במעט להשלת ביטחון הפנים בשטח ולמימוש הריבונות הלבנונית על האזור.

הצעדים העיקריים שבהם שולב הכוח הצבאי היו פעולות שהתבצעו בשיתוף עם "כוחות ההרתעה" הסוריים בלבנון, ולאחרונה גם בלעדיהם. הפעולות כללו איש מחסומים, וכן שמירה על אזורים חיוניים, על אזורי מפתח (בעיקר בשטח ביירות, באזורי "המיליציות" ממזרח לעיר ובהר הלבנון), ועל מספר מוקדים באזור ההר ובבקעא.

סמוך למבצע "שלום הגליל" מנה הצבא הלבנוני כ-20 אלף חייל, ומדי פעם הוטלו עליו משימות נוספות של אבטחת הסדר והביטחון הפנימי, במיוחד בערים השונות שמהן התפנה הכוח הסורי. השפעתם הרבה של האילוצים המדיניים ובעיות האיוון העדתי על הרכבו הפנימי של הצבא ועל סגל הפיקוד שלו לא פסקו, ואלה ממשיכים להיות מכשלה עיקרית לניסיונות לזרו את תהליך הבנייה מחדש. במקביל ניתן הד רב למגמה לרכוש אמצעי לחימה מסוגים שונים כדי לאפשר הקמתן של מסגרות צבאיות שונות.

הצבא הלבנוני, שנועד לכלול מספר מסגרות חטיבתיות של חיילי חי"ר, רכש אמצעי לחימה מהמערב, ביניהם בעיקר נגמ"שים, שריוניות, תותחים ומשגרים נ"ט. במקביל נרמז על כוונת הצבא לרכוש גם טנקים, הן חדשים כמו הא.מ.ק.ס. 30- הצרפתי והן ישנים כמו א.מ.ק.ס. 13- ור"מ 48 האמריקני. רכש זה נועד להשלים את המצאי הדל של טנקים ישנים, הנמצאים עתה ברשות הצבא. בצד קליטת הרכש הופעלו גם מערכות ההדרכה והאימונים, נפתחו קורסים שונים, ומתנהלים אימונים של יחידות החי"ר, היחידות הממוכנות, התותחנים, יחידות הנ"ט וכוחות חיל-האוויר.

הצבא הלבנוני המשיך בצעדי שיקום חלקיים לצד כל אותם גורמים צבאיים וצבאיים למחצה הממשיכים לקיים נוכחות בלבנון. הצבא הסורי – שהמשיך עד למבצע "שלום הגליל" לקיים נוכחות כ"צבא הרתעה" באזורי ביירות, טריפולי והר הלבנון – ריכז את עיקר כוחו למשימות צבאיות בבקעא. "המיליציות" הרחיבו את פעילותן הצבאית והתבססו בגזרותיהן, תוך שהן מכינות עצמן לימים קשים. כוחות המחבלים, שכללו גם

צבא לבנון מאז מלחמת האזרחים – המאמץ לשקמו

עם תום מלחמת האזרחים החל משטרו של הנשיא סרכיס במאמץ לשקם את המדינה הלבנונית, ובתוך כך גם את הצבא – הסמל המובהק לריבונות המדינה ולסמכות הממשל המרכזי. שיקום הצבא הפך להיות אחת מבעיות היסוד, אשר להן ביקש הממשל החדש למצוא פיתרון. (וזאת לצד בעיות אחרות ובכללן: מערכת היחסים הבינעדתיים, יחסי לבנון והפלסטינים, יחסי לבנון וסוריה, שיקום הכלכלה ומערכות ממשל אחרות.) הממשל הלבנוני הציב לעצמו את ארגון הצבא ושיקומו כמטרה מרכזית, מאחר שגורם זה נתפס כתנאי יסוד לפתרון המשבר במדינה. שוב עלה נושא "חוק ההגנה", ובמסגרתו הוצבו יעדים של כינון גיוס חובה, הגדלת הצבא תוך מספר שנים עד לכ-40 אלף חייל, ושילוב יחידות הצבא במשימות ביטחון שונות ברחבי המדינה.⁷

שיקום הצבא זכה לעידוד גם מצד הסורי, אשר ראו בקימום הצבא גורם חיוני העשוי לסייע להם בשיקום סמכותו של הממשל המרכזי בלבנון. כמו כן שאפו הסורים לערב את הצבא במשימות ביטחוניות, ובכך לשחרר אולי חלקים מצבאם שבלבנון למשימות אחרות, כמו הגנת סוריה ומשטרה.

על אף הרגיעה היחסית ששררה בלב-נון במישור ביטחון הפנים מסוף שנת 1976 (להוציא את שרשרת האירועים במהלך 1978 בין המיליציות הנוצריות והסורים, מבצע ליטאני ואירועי זחלה), מתבצע השיקום בתהליך איטי למדי, כשהוא מתרכז בעיקר בהגדלת מסגרות קליטת רכש ממקורות שונים, והרחבה חלקית של המשימות. לתהליך השיקום קדמו סדרת מינויים חדשה (בעיקר במטה הכללי הלבנוני) והפעלה מצומצמת של מערכת ההדרכה. כמו כן שולב במסגרות החדשות של הצבא גרעין של "חלוצי צבא לבנון".

צעדים נוספים שנערכו כללו שינויים ארגוניים של מפקדת הצבא, ובתוך כך גם הגדלת סמכויות מפקד הצבא וצמצום סמכויות הרמטכ"ל. צמצום הבסיס הבינ-ערבי של "כוחות ההרתעה" והעמדתם על טהרת החיילים הסוריים, ופינוי חלק מיחידות הצבא הסורי החונה בלבנון – הביאו להטלת משימות ביטחוניות נוספות על הצבא הלבנוני המתחדש ולהרחבת משימותיו.

ניסיון לשלב את הצבא במשימה רצינית נעשה במהלך יולי-אוגוסט 1978. כוח

הערות

1. הנסיבות והנתונים המספריים מבוססים על ביטאון הפלנגות הנוצריות "אל עמל" מ"ז באוגוסט 1975.
2. "הסכם קהיר" נועד לקבוע הסדרים לגבי אופי הפעילות ואזורי הפריסה של ארגוני המחבלים בלבנון.
3. עפ"י העיתון "פלסטין אלתזרה" מ"ו בפברואר 1976.
4. עפ"י הפרשן הצבאי הית'ם אלאיובי, כפי שפורסמו בביטאון "אל אסבוע אלערבי" ב"4 באוקטובר 1976.
5. ראה מאמרי: "הפלישה הסורית ללבנון – מהלכים צבאיים כמכשיר מדיני", "מערכות" 256, יוני 1977, עמ' 7-16.
6. Current History 1,77 p. 2.
7. החוק אושר במרס 1979, אך ביצועו סעיפוי ובעיקר נושא גיוס החובה נדחה בינתיים למועד בלתי מוגדר.

הדרך הבינלאומית בבקעת לבנון ובצפון הארץ

צבי אילן*

הגולן מיושב, ויש להניח, שהתנאים המדבריים אשר שררו בו לא עודדו את מעבר הדרך הבינלאומית בתחומו. מעבר בנות-יעקב, שממנו עולה מעלה משופע לגולן, אינו כה עתיק, ובוודאי לא מרכזי בחשיבותו. השם "יעקב" הוא פרי מסורת מאוחרת. כזכור עבר יעקב בבואו ארצה בנחל יבוק, ולא כאן. עם זאת, אין לשלול לחלוטין את קדמותו של מעבר זה. בסקר שנערך בגבעת המצד הצלבני עתרת, שמדרום לגשר בנות-יעקב, נמצאו חרסים מתקופות הברונזה והברזל. ייתכן אפוא שליד המעבר אכן נתקיים יישוב של-מש, אך היה זה מעבר משני, שהחל להיות הומה במועד מאוחר יחסית, כפי שיפורט להלן. באפיק הירמוק נמצאים כמה אתרים קדומים, אשר יש המקשרים אותם עם הדרך הראשית, אולם אף כאן אין זו כנראה אלא דרך משנית או מקבילה, ששימשה רק החל מתחילת האלף השני לפנה"ס.

התוואי העדיף

בניגוד לתוואי שתואר לעיל נראה לי, שבאלף השלישי והשני לפנה"ס עברה הדרך הבינלאומית בבקעת הלבנון ובבקעת עיון. כמעט כל הנתונים החסיים בנתיבים שהוצעו בעבר מצויים בנתיב זה. זהו אזור פורה וברוך-מעיינות, נוח למעבר ורצוף שרידים ארכיאולוגיים ועדויות היסטוריות על קיומה של הדרך. רק בסוף האלף השני וראשית האלף הראשון (עם השתנות התנאים המדיניים) נתמעט בהדרגה השימוש בנתיב בקעת לבנון ועיון, וגבר המעבר בגשר בנות-יעקב ובדרום הגולן, כפי שיבואר בהמשך.

בקעת הלבנון, המהווה חלק מהשבר הסורי-אפריקני, היא הבקעה הארוכה שבין הרי הלבנון שבמערב ורכס החרמון והרי מול-הלבנון שבמזרח. לאורך חלקה המערבי של הבקעה עובר נהר ליטני, ואילו בדרומה, ליד חצביה, מצוי ואדי א-תיאם, שבו נובעים מעיינות נהר שניר (חצבני). אחד ממקורות הירדן.

נקרא, כנראה, המסלול הדרומי של "דרך הים" בשם "דרך מצרים" (ישעיהו י' 24, 26; ירמיהו ב' 18). תושבי האזור משתמשים בשם זה ("טאריק מצר") עד ימינו, למרות שמזה דור לא מתנהלת בדרך זו כל תנועה לכיוון מצרים. במגמה הפוכה קרויה דרך זו בפי תושבי הארץ "דרך אשור" ו"דרך סוריה" ("טאריק שאם"). בעבר שיערו, שהדרך הבינלאומית נמשכה מדמשק דרך גשר בנות-יעקב לחאן יארדה (ליד מושב משמר-הירדן). לגוב-יוסף (ליד עמיעד) ולכנרת, עלתה בנחל ארבל (ואדי חמאם) או בנחל רת לקרני-חטין, ומשם לחנות-תגרים (ח'אן א-תוג'ר שליד בית-קשת). למגידו ודרך נחל עירון לשרון. המסלול האמור מבוסס בעיקר על התוואי של הדרך הבינלאומית בתקופה העות'מאנית (החל מהמאה ה"ז), שעברה בנתיב זה, אשר לאורכו הוקמו חניות דרכים (ח'אנים, פונדקים), ואף הוצבו בו חילות-משמר (כמו בגשר בנות-יעקב, בגוב-יוסף, בחנות-תגרים ובמגידו).

אולם בתוואי זה, אשר מבחינה טופוגרפית מחייב את ההולך בו לעלות ולרדת פעמים אחדות, לא נתגלו כל עדויות היסטוריות העשויות לאשר, כי אכן שימש מעבר בימי המקרא ובתקופות הרומית והביזנטית. בסקרים שנערכו מ-1968 בגולן ובגדור (המובלעת מצפון-מזרח לגולן שהחזיק בה צה"ל לאחר מלחמת יום הכיפורים), לא נתגלו אתרים מתקופת הברונזה והברזל; וכך כנראה גם המצב עד למרכז הדרכים האזורי החשוב שהיה בדמשק. שרידי תרבות האבן הגדולה מהאלף הרביעי עד האלף השני לפנה"ס (כפרים עונתיים, "מזרעות", מתחמים ודולמנים), אשר נתגלו בגולן, אינם שייכים לסוג האתרים שאנו מחפשים — ערים, תחנות ומצודות לצד הדרך, העשויות לספק שליטה, הגנה, מנוחה, מזון ומים לעוברי הדרך. שחזור התנאים האקלימיים אשר שררו באזור אף מגלה, שבאלף השלישי לפנה"ס סבל

בימי קדם שימשה ארץ ישראל כגשר-מעבר לכמה מהדרכים הבינלאומיות החשובות ביותר, שקישרו את שני חלקי "הקשת הפורייה" — מסופוטמיה (ארם נהריים) מזה ומצרים מזה. הדרך הבינלאומית הראשית, הנודעת בכינויה (המוטעה) "דרך הים", עברה בנתיב צפון-דרום, ודרך הגליל והשרון המשיכה לצפון סיני ולמצרים. הדרך הבינלאומית השנייה, הקרויה במקרא "דרך המלך" נמשכה מדמשק לאורך רמות עבר-הירדן לעבר חג'אז שבצפון חצי-האי-ערב. בין שתי הדרכים הללו קישרו דרכי רוחב אחדות.

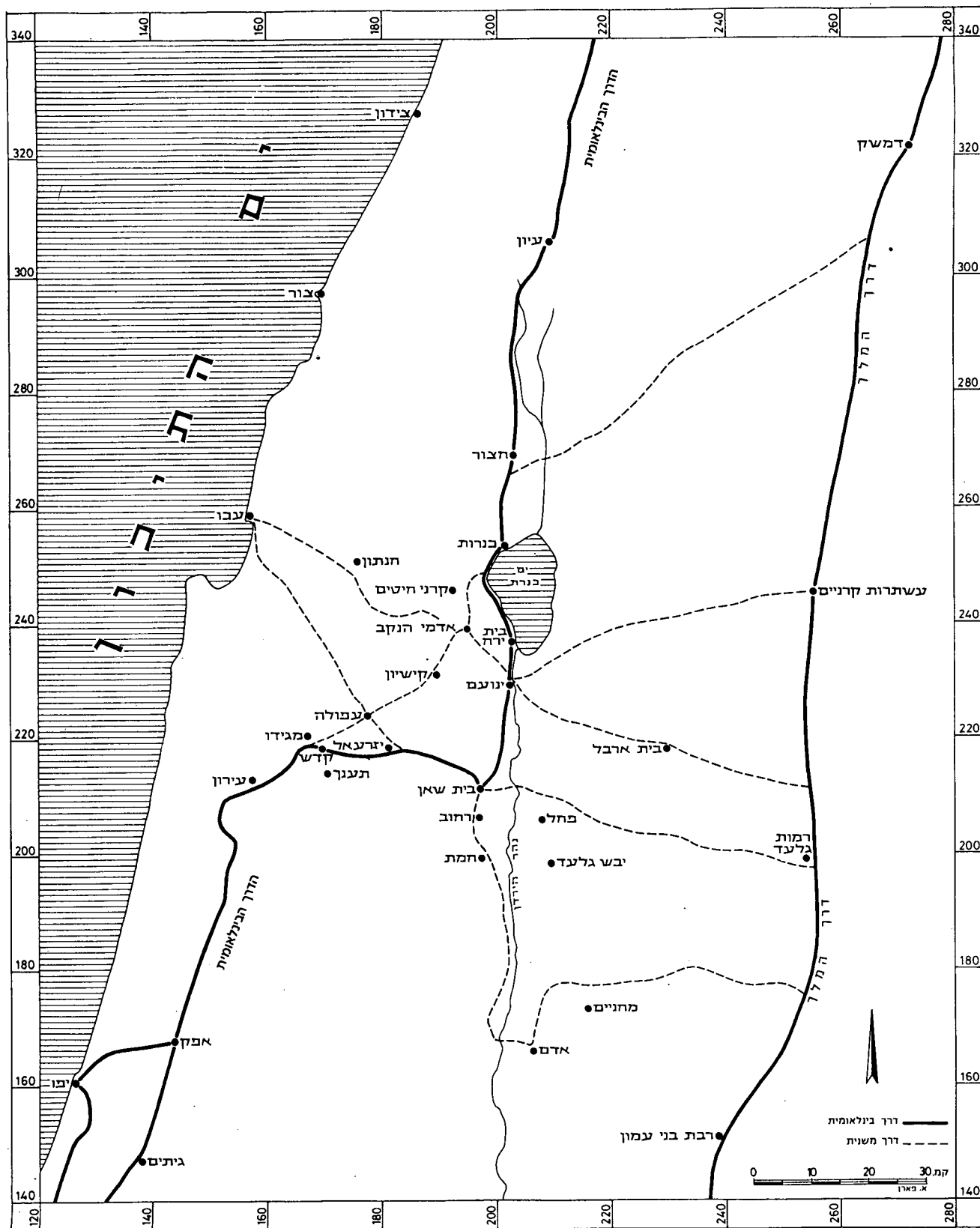
במאמר זה אנסה להתחקות אחר מהלך הדרך הבינלאומית בקטע שממגידו צפונה ואחר דרך-הרוחב דמשק, צור וצידון, תוך שימת דגש על תפקידה של בקעת הלבנון במסגרת דרכי המעבר, ועל מקומה של בקעת עיון כצומת-דרכים בין-לאומי עתיק. כן אציין להלן את הלקח הצבאי-היסטורי שניתן להפיק ממצויאותם ומתולדותיהם של מעברי רים אלה.

שחזור מהלך הדרכים ייעשה בעזרת ניצול המידע על השרידים הארכיאולוגיים (יישובים, מצודות ותחנות), סימני חציבה וסימון לאורך הדרך, ידיעות היסטוריות ושיקולים טופוגרפיים.

התוואי המשוער של הדרך הבינלאומית ממערב לירדן

"דרך הים" או "ויה-מאריס" אינם שמותיה המקוריים של הדרך הבינלאומית, אלא כינויים שנטבעו על-ידי החוקרים. הדרכים הקדומות נקראו לפי יעדן ועל-פי זאת

* חוקר ומרצה בתחום הגיאוגרפיה של ארץ ישראל וההיסטוריה היישובית שלה. פרסם ספרים ומאמרים רבים, בתוכם על רמת הגולן ועל לבנון.

מהלכה של הדרך הבינלאומית בצפון הארץ

בשנת 143 לפנה"ס יצא יונתן החש- מונאי למלחמה במלך דמטריוס השני, כנראה דרך מבוא עיון. מכל-מקום, המקור רות מעיידים שצבאותיהם נערכו לקרב ליד לבוא-חמת (מקבים א' י"ב, 24, ל"ד; יוסף בן מתתיהו, קדמוניות י"ג, 5). בתל-מוד נזכר המקום "נקובתא דעיון" בבר-ייתה על תחום עולי בבל, ועוד נדון במשמעותו של שם זה.

העדויות ההיסטוריות מקבלות חיזוק ממצאיאותם של 37 תל-עתיקות המצויים בבקעת לבנון. באחדים מהם החל היישוב

רית ולכפתרה (כרתים), כנראה דרך מבוא עיון.

דרך מבוא עיון ובקעת הלבנון עבר גם פרעה מצרים, תחותמס השלישי, במסעו הצבאי הראשון ב-1468 לפנה"ס. ברשימת המקומות שכבש נזכרות ליש, חצור ועיון שבכנען, כמד (כומידי הקדומה) ולבוא (חמת) שבבקעת הלבנון, ומצפונה – בטח וברותה, שתי ערים שכבש דוד מהר-דעזר מלך ארם-צובא (שמואל ב' ח', 8). אמנחתפ השני (1436 – 1410 לפנה"ס) עבר במסע צבאי בבקעת הלבנון דרך

דרך בקעת הלבנון ניתן להגיע בנוחות אל הערים הקדומות והחשובות של סוריה: קטנה, לבוא-חמת, חלב, תפסח וכרכמיש. כמורכב יש ממנה גישה נוחה אל דמשק שממזרח ואל הערים הראשיות שבמערב: צור, צידון, גבל, ארואד ואוג-רית. הייתה זו דרך נוחה יותר למסופוט-מיה, מאשר הדרך המדברית שהתנהלה לשם מדמשק ומתדמור. מבקעת הלבנון נמשכה הדרך אל העיר עיון (היה כנראה סעיף אל העיר ליש, דן), ומשם – אל אבל-בית-מעכה (בין מטולה לכפר גלעדי), חצור ותל העיר כנרת שליד טבחה.

עדות המקורות

שפע של מקורות מרמז על מעבר בציר הבקעות. נתחיל בתעודות המקראיות, המעידות במפורש על מעבר צבאות בציר העדיף. המקרא מספר על בן-הדד מלך ארם-דמשק, אשר שלח "את שרי החיילים אשר לו על ערי ישראל, ויך את עיון ואת דן ואת אבל-בית-מעכה ואת כל כנרות על כל ארץ נפתלי". (מלכים א', ט"ו 20). למרות שמדמשק לגליל קל יותר להגיע דרך הבשן והגולן, בחרו הארמים את הנתיב המקובל דרך מבוא עיון. בשנת 733 לפנה"ס ערך תגלת-פלאסר השלישי מלך אשור מסע לגליל, כשהוא לוקח בדרכו "את עיון ואת אבל-בית-מעכה ואת ינח ואת קדש ואת חצור" (מלכים ב', ט"ו, 29). לפנינו ממש התויה של הדרך הנדונה! שתי מובאות אלה מלמדות, כי בקעות לבנון ועיון שימשו ציר פלישה לארץ מצפון, כמורגם ציר מעבר לצבאות מדרום צפונה. מבחינה זו המשך ערכו הצבאי של מעבר זה להיות חשוב עד ימינו אלה ממש.

ועתה לעדויות שמחוץ למקרא: ב"כתבי המארות" המצריים מהמאה הי"ט לפנה"ס נזכרות "בקעתם" (כנראה בקעת הלבנון) והערים לבוא (חמת), עיון, אבל (בית-מעכה), ליש, קדש וחצור. ייתכן שהופעת ערים אלה במקובץ מרמזת על הימצאן בצד הדרך. תעודות ממארי (הממלכה השמית-מערבית שעל נהר הפרת) מהמאה הי"ח לפנה"ס מזכירות את חצור וליש. למרות שהדרך ממארי לגליל קצרה יותר דרך דמשק העדיפו, לעתים, השיירות לנוע בציר הבקעות. בתעודה אחת מסופר על משלחות משש ערים בדרום מסופוטמיה המתרכזות במארי בדרך לימחה, קטנה וחצור. בתעודה אחרת נזכרים משלוחי בדיל לימחה, לליש ולחצור. בתעודה נוספת מסופר על מתנת שנשלחו מחצור לאוג-

מחסומים נ"ט, שבנו הבריטים במלחמת העולם השנייה בציר הכביש הנייד מכיוון סוריה אל עמק עיון דרומה לעיירה אל חיאם

כבר באלף הרביעי לפנה"ס, ובכללם היו גם כמה מצודות-דרכים ותחנות דואר של האימפריה האשורית בואכה מצרים. סמוך לכניסת הדרך לעמק עיון היה פונדק הדרכים המאוחר ח'אן א-סוק, אשר, כפי שהשם מלמד, היה בו שוק שאליו נאספו ממרחקים גדולים.

תל דיכין הוא מקום עיון המקראית, ועל שמו קרוי העמק כולו – מרג' עיון – עמק עיון. ראשית העיר על גבעה נמוכה בצפון עמק עיון, במקום השולט יפה על כניסת הדרך לעמק, כחמישה ק"מ מצפון למטולה. שם העיר נבע מן המעיינות הנובעים לידה ומזינים את נחל עיון (מסעיפי מקורות הירדן), שבמהלכו מצויים המפלים הידועים ובהם "התנור". השרידים בתל הם מהתקופה הכלקולית תית (האלף הרביעי לפנה"ס) ועד התקופה העות'מאנית. העיירה מרג' עיון, שנקראה בזמנו קרית עיון, היא המשכו של היישוב בתל.

חוקרים שסיירו בבקעה במאה הי"ט סיפרו, כי הדרך המרכזית מבקעת לבנון עברה במעבר החיוני לעמק מצפון-מזרח לתל, בין העיירה מרג' עיון ותל שריכי (לא הרחק מאבל א-סאקי), והמשיכה ליד

לבוא, קטנה וחמת אל מיתני ואוגרית. בחפירות תל כמיד אל-לוז (כומידי) שבמרכז בקעת הלבנון נמצאו שרידים מהאלף השני והראשון ובכללם מכתב מבריק'יה, מלך מגידו במאה הארבע-עשרה לפנה"ס – עדות לקשר בין שתי ערים שישבו על הדרך הבין-לאומית.

במקרא מסופר ששנים-עשר המרגלים תרו את הארץ ממדבר צין עד רחוב לבוא-חמת (במדבר י"ג 21). הכפר לבוא שבצפון בקעת לבנון שימר את השם העתיק לבוא (חמת), והדרך אליו עוברת את מבוא עיון. לבוא-חמת נזכרת מספר פעמים במקרא כגבול הצפוני של כנען (לדוגמה – במדבר ל"ד, 8).

עדויות נוספות על מעבר בבקעה צפונה ניתן למצוא גם מימי עוד כמה פרעונים ומלכי ישראל. אף סרגון השני מלך אשור עבר כנראה את מבוא עיון בפלישתו ארצה ב-720 לפנה"ס. החל מהשליש השני של האלף הראשון לפנה"ס נפסקות כמעט הידיעות על מעבר בבקעה. כנראה קשור הדבר בהעברת מרכז הכובד בסוריה מארם-צובא לארם-דמשק, ולכן התחזקה התנועה מדמשק דרך הגולן לגליל.

גשוג ופריחה כבירת הצפון. יש לשער קיומו של סעיף מכיוון חצבני לעבר דן, אם כי אפשר שהתנועה העיקרית לדן נעשתה בדרך הרוחב מכיוון בקעת עיון ואבל-בית-מעכה.

הקטע כנרת – מגידו

קטע זה בדרך הבין-לאומית (שייקרא להלן "ציר העמקים") עבר ממערב לכנרת ולירדן, עלה מערבה ליד בית-שאן והגיע לעפולה דרך עמק יזרעאל. ציוני דרך אלו שונים מההתוויה המקובלת, שלפיה עלתה הדרך ממערב לכנרת לרמת ארבל, חיטין ודרך התבור לעפולה ולמגידו ("ציר הגליל התחתון"). ההתוויה המקובלת קצרה אמנם בכעשרה ק"מ מזו של ציר העמקים, אך היא קשה יותר מבחינה טופוגרפית, אף אם העליה הייתה נחל רקת, המטפס בבקעת רקת לעבר כפר חטים, ולא נחל ארבל. כמרכן דל נתיב זה במעיינות. על כך יש להוסיף, כי בתקר פות הכנענית והישראלית היה הגליל התחתון דל ביישובים. סקרים שנערכו לאחרונה אף גילו, שהדרכים בתקופות אלה עקפו בדרך כלל את רמות הגליל התחתון.

הדבר חייב להיות ברור – איננו פוס-לים מכל וכל מעברה של דרך בגליל התחתון. נראה שהייתה כאן דרך משנית, אשר שרידיה בשטח הם יישוב ומצודה גדולה מהתקופה הישראלית על הרקני-חטין ויישוב בתל קשיון (ליד פניית הכביש לדבוריה ולתבור). באזור אילניה – סג'רה הצטלב סעיף זה עם "דרך החורן" הנזכרת. אפשר שבציר המשני הייתה תנועת כמה מסעות מצריים. דרך רומית לא הייתה בו, ועיקר שימוש כדרך היה בתקופה העות-מאנית, כפי שמעידים חיאנים בלוביה (ליד לביא) סג'רה וחנות-תגרים (ליד בית-קשת).

"ציר העמקים" הנו, לעומת זאת, נוח יותר, והעלייה ממנו לפני הארץ קלה אף היא בהרבה. הוא עובר ליד מקורות מים (כנרת, ירדן, מעין חרוד ועוד), ולכל אורכו נמצאו ערים שפרחו בתקופה הכנענית והישראלית, דוגמת בית-ירח וינועם (כנראה תל עובדיה שליד הירדן ממערב לבית-זרע). ליד ינועם פגש הציר את "דרך החורן" שעברה בנחל יבניאל, ובהמשך חצה את נחל תבור, שבו הסתעף ממנו נתיב לכיוון הערים רכש וקשיון שבמעלה הנחל ולתל יששכר (בפתח נחל יששכר, מדרום-מערב לבית-יוסף). מדרום לחמדיה פנה הציר מערבה בקרבת בית-שאן.

בית-שאן היא נקודת המפתח בכל

דמשק, את עלי אבן פ'חר א-דין, אמיר לבנון, אשר כוחותיו הגיע לבקעה מכיוון צפת. ב-1832 נע דרך בקעות עיון ולבנון איברהים פחה עם צבאו, וליד חומס היכה את צבא עות'מאן פחה.

לבסוף, ב-1941 פרץ טור של צבא בעלות-הברית בהדרכת אנשי פלמ"ח אל סוריה, שהייתה אז בשלטון ממשלת וישי הצרפתית שתמכה בגרמנים. מחשש לפלישה לארץ ישראל דרך מבוא זה, ביצ-רוהו הבריטים בצורה יוצאת מהכלל, וזאת כחלק ממערכת התבצרות בגבול הצפון ואף באזור שפך הירמוק – צמח. בשרידיה של התבצרות זו ניתן עדיין להבחין היטב בשטח. הם הקימו מערכת הגנה נ"ט שכללה תעלות ומחסומי "שיני דרקון" מבטון. בכניסה לעמק בצפון-מזרח (נקובתא דעיון?) חצבו הבריטים מערך של לא פחות משלוש תעלות (מהן אחת באורך של מספר קילומטרים) ובניאו שבעורף – שתיים נוספות. כל ואדי קטן נחסם בשיני דרקון ובמיקוש. מערכת המכשול ממחישה את תפקידו החשוב של עמק עיון כמבוא הצפוני לארץ בהמשך לנתיב בקעת לבנון.

דרך הרוחב מדמשק לצור ולצידון הצטלבה, כאמור, בדרך הבין-לאומית. לידה שכנה העיר החשובה מאוד ליש – דן, שלפי המקרא היו לה קשרים עם צידון (שופטים י"ח 7). בתקופה הרומית עברה הדרך מדמשק לצור מדרום לחרמון, בבניאס, בגשר עיג'ר, ליד תל אבל-בית-מעכה שבדרום בקעת עיון, ומשם לצור. מדרך זו נתגלו כמה אבני מיל. אפשר שסעיף של הדרך הלך מגשר עיג'ר (דרך כפר יובל) לעודיסה, דרך ח' ניחה (מצפון למשגב-עם) ומדרום לנבי עווידי. בתקופה הצלבנית עברה הדרך מבניאס לבקעת עיון, ובה התפצלה: צפון-מערבה לכיוון צידון, ודרום-מערבה לכיוון צור (מדרום לליטני), או דרך תיבנין, שבה שרדה עד היום מצודה צלבנית גדולה. מצודת שאט-רנף שליד מושב מרגליות הייתה מצודת תצפית, כאופיין של מצודות צלב-ניות רבות, כגון קלעת-נמרוד (סוביבה), כוכב-הירדן ועוד. הדרך הצלבנית לא עברה לידה בגלל השיפוע הרב שבו הייתה הדרך צריכה להעפיל אליה.

לסיכום פרק זה: נראה כי הדרך הבין-לאומית עברה ברוב ימות השנה בחלקה המערבי של בקעת עיון. חלק זה פגיע פחות לשטפונות ולהצפות הפוקדים את העמק בכל שנה. מדרך זו הסתעפו הדרך כים לצור ולצידון, והיא עצמה הדרמה בין מטולה והר צפיה לעבר אבל-בית-מעכה אל חצור, שישה על הדרך וידעה

התל לכיוון מטולה. ממנה הסתעף מעבר אחד לכיוון גשר חרדליה שעל הליטני (לרגלי מצודת בופור), והמשיך לכיוון נבטיה וצור. מהמשך הדרך למטולה ולעמק החולה יצא סעיף דרך עדיסה אל צור מדרום לליטני.

"נקובתא דעיון" הנזכרת לעיל – פירושו "המעבר של עיון". "נקב" הוא כינוי למעבר-הרים בעברית של כל התקופות, ובערבית עד ימינו (נקב). הכפרים הער-ביים עם המרכיב "נקב" יושבים כולם במעברים חיוניים (לדוגמה: נוקיב ובית-נקובה), כאשר המעבר נותן את שמו ליי-שוב שבקרבתו. את "מעבר עיון", שבו עברה הדרך הבין-לאומית, ניתן לזהות עם המצר החיוני בניא שבין גבעת מטולה והר צפיה (ניצ 297 / 203) שממערב לה. על הגבעה נמצאים שרידי יישוב, אשר בו נתגלתה בין היתר כתובת יוונית מן המאות חמישית – ששית לספירה, שמוזכר בה המונח "קומס" – תואר של בעל תפקיד מנהלי רם, עדות לחשיבות המקום. ייתכן שזה היישוב נקובתא דעיון על-שם המעבר שלידו. אפשרות אחרת, לא פחות טובה, היא שהנקובתא הוא המעבר שבצפון-מזרח העמק (סמוך יותר לתל עיון), המחבר בינו לבין בקעת הלבנון.

נפרט עתה את ההיסטוריה הצבאית של עמק עיון מימי הביניים ואילך. מצודת בופור (קלעת א-שקיף – מצודת ארנון) שממערב לליטני מילאה תפקיד חשוב של תצפית ושל שליטה על מבוא עיון, וכן חסמה את הדרך לצור ולצידון. ב-1113 הייתה פלישה מוסלמית דרך בקעת הלב-נון לשטחים שהחזיקו הצלבנים. בואדי א-תיאם התפצל טור הפולשים, וחלק אחד הדרים לטבריה. ב-1167 יצא נור א-דין מחומס דרך בקעת הלבנון לעבר מצודת שאט-רנף (הנוני, מרגליות) וכבשה. ב-1179 נערך בבקעת עיון קרב בין צלאח א-דין והצלבנים. קרב זה קרוי בפי המוסלמים "קרב מרג' עיון" ובפי הנוצרים "קרב בופור". המטה המוסלמי היה בתל אל-קאדי (תל דן), ואנשיו פשטו עד צידון וביירות. הצלבנים בפיקוד באלדווין הרביעי יצאו נגדם ממבצר טורון שבתיב-נין, ובהתנגשות ביניהם בבקעת עיון נהרגו ונשבו צלבנים רבים.

ב-1197 חנה אלמאלכ אל-עאדל בבקעת עיון ופשט ממנה על הצלבנים. כ-20 שנה לאחר מכן התרכז בבקעת עיון כוח צלבני שבא מעכו ומצור ופשט על האזור המוסלמי מבניאס ועד חצביה.

ב-1633 נערך בבקעת עיון "קרב חצביה", שבו ניצח אחמד קוצ'וק, פחת

תחומת החליט לפעול דווקא "נגד ההיגיון", והלך בדרך המסוכנת של נחל עירון. באופן זה הפתיע את הבנענים, שלא ציפו להופעתו בדרך זו, והכניע את הרכב שלהם ליד מגידו. ייתכן שמפקדים בימינו יכולים ללמוד מגישה טקטית קדומה זו.

לסיכום

נציין את שני העיקרים שאותם ניסינו לבסס במאמר זה:

- א. הנתבי הראשי של הדרך הביך לאומית עבר דרך בקעת הלבנון ובקעת עיון, ולא דרך הגולן או הירמוך.
 - ב. בציר העמקים עבר הנתבי האמור בראש-ובראשונה בצומת בית-שאן, ולא בגליל התחתון.
- בשל מיקומה הגיאוסטרטגי שימשה אפוא ארץ ישראל בתקופות הנזכרות כ"גשר יבשות", ומסעות של צבאות ואזר-חיים חלפו תמיד בנתיביה הביך-לאומיים. בקעת הלבנון היא ציר-מעבר רב-חשיבות לצפון הארץ, והמחזיק בה אחוז למעשה בברית הארץ.

ביבליוגרפיה נבחרת

- (1) אהרונ יוחנן, ארץ ישראל בתקופת המקרא - גיאוגרפיה היסטורית, עמ' 32 - 51.
- (2) אילן צבי, עמק עיון על גבול הצפון, המועצות האזוריות סולם צור וגעתון, 1976.
- (3) אילן צבי, נקובתא דעיון, נופים (הוצאת מכון אבשלום, אוניברסיטת ת"א).
- (4) אילן צבי, מהלכה של הדרך הביך-לאומית בצפון הארץ, ארץ ישראל ט"ו, תשמ"א, עמ' 372 - 375.
- (5) בוטרימוביץ גאל, עלייתה של חצור וירידתה של בית ירום, בית מקרא, שנה כ', א' (ס), תשל"ה, עמ' 153 - 155.
- (6) בוסטנאי עודד, רב אל-חורנה - דרך קדימה, ארץ ישראל י', תשל"א, עמ' 191 - 197.
- (7) בן-אריה יהושע, עמק הירדן התיכון - צומת דרכים, ידיעות כ"ט, תשכ"ה, עמ' 169 - 171.

הערים המורדות בפני צבא פרעה. העובדה שתוך יום הוכנעה ינועם, רומות על מקומה במעלה בקעת-הירדן, מהלך יום מבית-שאן.

מבית-שאן עלתה הדרך בבקעת חרוד ופנתה דרך יזרעאל (זרעין) או עפולה, ומשם המשיך סעיף לנמל המרכזי של הגליל - עכו. בשל התנאים הטופוגרפיים הקבועים יש בדרכים קדומות הרבה מן ההמשכיות, אם-כי, כמובן, ששינויים יישוביים ומדיניים גורמים להעתקת דרכים, בעקבות שינויי המוצא והיעד שלהן. מכל-מקום, בתקופה הרומית הייתה בית-שאן קשורה מכל עבריה בדרי-כים. אלה של טבריה - בית-שאן ובית-שאן - מגידו עברו בתואי הביך-לאומי ממש. עדות למעברה של הדרך בבית-שאן בתקופה הממלוכית ניתן למצוא בשרידיו של חנות-בישן (ח'אן אל-אחמאר) שליד מסעף כביש בית-שאן - טבריה, סמוך לאזור התעשייה מצפון לבית-שאן. בח'אן נמצאה כתובת-בנייה משנת 1308 לספירה.

יש לציין מספר הערות לגבי המשך הדרך מעמק יזרעאל לשרון. מקובל שהמעבר היה בנחל עירון (ואדי ערה), אך זהו מעבר המסוכן לעובר בו, ונזח לאורב ולתוקף. בתעודת מסע של פרעה תחומתם השלישי מ-1468 לפנה"ס מסופר על התייעצותו עם קציניו בשאלה, אם ללכת בנחל עירון המסוכן דרך צפתה (רמות מנשה), או בדרך היוצאת לעמק בתענך (שולי עמק דותן, אזור יעבד - תענך).

יש הסבורים, שהדרך עברה בג'נין ובעיר דותן, ולכך רומז המקרא בפרשת מכירת יוסף, המספרת כי בדותן עברו סוחרים מדייניים ואורחת ישמעאלים עם בשמים מהגלעד למצרים (בראשית ל"ז 25 - 28). התוויה זו אפשרית, אף-כי הנתבי ארוך יותר מזה של תענך - יעבד - בקה-אל-עירביה - ימא (יחס הקדומה).

ניסיון התוויה של הנתבי הראשי הביך לאומי. הודות לדרך פרוחה בית-שאן ומדממצאים שנתגלו בה אפשר ללמוד על תוואי הדרך. נחשפו בה שרידים החל מהתקופה הכלקוליתית ועד ימינו. במאות הי"ד - י"ג לפנה"ס היו בה מצודה, מקדש שים מצריים וחיל-מצב, אשר כלל גם חיילים שכירים מגוייהים ("פלשתים"). זכרם של שכירים אלה אולי בא במקרא בסיפור המלחמה בגלכוע בין שאול לפלשתים, שבסיסם היה בית-שאן. למעשה נערכה כל המלחמה בציר הדרך הביך-לאומית, מאפק דרך יזרעאל, הגל-בוע ובית-שאן (שמואל א', כ"ט - ל"א). במורד הגבעה שלרגלי מנזר קירי מאריה, מצפון לנחל חרוד (בתחום אזור התעשייה של בית-שאן) נתגלה בית-הקברות של פלשתים אלה, ובו ארונות קבורה מחרס בצורת דמויי-אדם (אנתרופואידים), אשר כדוגמתם נתגלו בשנים האחרונות בדיר-אל-בלח שבחבל עזה. המצרים היו נוה-גים להציב שכירים אלה בערים הראשיות שעל הדרכים, כגון: עזה, שרוחן (תל פארעה בנחל הבשור), לכיש ומגידו.

חיווך לעובדת מרכזיותה של בית-שאן על הדרך ניתן למצוא לא רק בכתובות הפרעונים שנתרו במצרים, אלא במצבות (אסטילות) שקבעו הפרעונים בבית-שאן גופא. שתיים מהמצבות הן של פרעה סתי הראשון שמשל בסוף המאה הי"ד. אחת מהן ומצבתו של רעמסס השני מתחילת המאה הי"ג מספרות על הכנעת תושבי המקום (אולי שבטים עבריים) בקרבת העיר: המצבה השנייה של סתי מספרת על התמרדות בסביבת בית-שאן ועל פעור-לות פרעה: את חטיבת אמון, הקרויה "אמיצי הקשתות" הוא שלח דרומה לחמת. (תל חמה שמדרום-מערב לטירת-צבי, על הדרך מיריחו לבית-שאן); את החיל של רע "רב האומץ" שלח לבית-שאן; ואת חטיבת סתח "חוק הקשתות" שלח לינועם. "כעבור יום אחד" נפלו כל

המשך מעמוד 69

האזרחית כבני ערובה. ארגונו של אש"ף המפוזרים לבירות פטרוניהם השונים נר- שאים עמם אל מארחיהם החדשים גם את לקח ביירות בלבנון. מלכתחילה לא התכוונו המשטרים בדמשק, בעדן, בבג-דאד, בעמאן ובאלג'יר לתת לאש"ף חר-פש פעולה בשטחיהן, אך לקחי החורבן שהביאו אש"ף ומלחמתו בישראל על לב-נון וביירות יוליכו גם משטר נוח יותר כמו זה שבתוניס לזהירות מופלגת במהלכיו.

חמורה לאין שיעור מן התבוסה הצבאית בדרום שהייתה צפויה. גם מקרב אלה שישאו את שבחי המיתוס הזה בפיהם, יודעים המפוכחים והמתחכמים בליבם כי בלבנון ובביירות הובס לא רק אש"ף. הוכחה גם אופציה נוספת במאבק נגד ישראל: זו שבנתה על מאבק אלים וברר-טלי בישראל תוך חסינות מפני תגובותיה בליבה של בירה ערבית, בחסותן של מצ-למות הטלביזיה, ותוך שימוש באוכלוסיה

פינוי אש"ף מביירות ובחירתו של באשיר ג'ומייל לנשיא, מאשרים ומבלי-טים את מה שהסתמן גם קודם לכן: אש"ף איבד כנראה לבלי שוב, את הבסיס בלבנון על מאפייניו המיוחדים ויתרונותיו הייחודיים. ספק אם יצליח הפעם המיתוס של "סטלינגרד הפלסטינית" לכסות על ערוור-תה של התבוסה הפוליטית בכיירות. זו

